

L. Tolstoy

Harb ve Sulh
3

Çeviren:
Zeki BAŞTIMAR

DÜNYA EDEBİYATINDAN TERCÜMELER

RUS KLÂSİKLERİ: 2

HARB VE SULH

III

..

L. T O L S T O Y

HARB VE SULH

III

**

Zeki BAŞTIMAR tarafından dilimize çevrilmiştir.

ANKARA 1947 — SAKARYA BASIMEVİ

Eski Yunanlılardanberi milletlerin sanat ve fikir hayatında meydana getirdikleri şaheserleri dilimize çevirmek, Türk milletinin kültüründe yer tutmak ve hizmet etmek isteyenlere en kıymetli vasıtayı hazırlamaktır. Edebiyatımızda, sanatlarımızda ve fikirlerimizde istediğimiz yüksekliği ve genişliği bol yardımcı vasıtalar içinde yetiştirmiş olanlardan beklemek, tabii yoldur. Bu sebeple tercüme külliyyatının kültürümüze büyük hizmetler yapacağına inanıyoruz.

1-8-1941

İSMET İNÖNÜ

HARB VE SULH

III

✱✱

XXIII

Goroki'den hareket eden Bennigsen, büyük yolu tutup, kıyısında saman kokan biçilmiş otlar dizili köprüye indi; tepedeki subay burasını Piyer'e, mevziin merkezi diye göstermişti. Köprüden geçip Borodino köyüne girdiler, oradan da sola sap- tılar, pek çok sayıda askerlerin, topların yanından geçerek yük- sek bir tepeye vardılar; burada milisler toprağı kazıyordu. Bu tabya, henüz adı konmıyan, fakat sonraları «Rayevski tabyası» yahut «tepe bataryası» diye anılacak olan tabyaydı.

Piyer, bu tabyaya pek de öyle dikkat etmedi. Burasının, kendisi için, Borodino muharebe meydanındaki yerlerin en unutulmazı olacağını bilmiyordu. Sonra, bir sel çukurundan Semyonovski'ye geçtiler, burda askerler evlerden, samanlıklar- dan arta kalan son mertekleri de alıp götürüyorlardı. Sonra, inişlerden yokuşlardan; dolu vurmuş gibi ezik, darımadığın çavdarlar arasından; sürülmüş bir tarlanın çizilerinde topçu- nun yeni açtığı bir yoldan ilerliyerek istihkâmlara vardılar.

Bennigsen, durdu, karşıya (daha dün bizim olan) Şevardi- no tabyasına bakmağa başladı; orada birkaç atlı görünüyor- du. Subaylar; Napoleon yahut Murat olmalı, diyor; herkes bu bir avuç atlıya hırsla bakıyordu. Piyer de; bu belli belirsiz se- çilen insanlardan hangisinin Napoleon olabileceğini tahmine çalışarak oraya baktı. Nihayet, atlılar tepeden inip gözden kayboldular.

Bennigsen, yanına yaklaşan bir generale dönerek ona kıta- larımızın durumunu açıklamağa başladı.. Piyer, yapılacak sava- şın özünü kavramak için baştan aşağı dikkat kesilerek Bennig-

sen'in söylediklerini dinliyor, fakat zekâsının bu işe yetmediğini üzülmeye hissediyordu. Hiçbir şey anlamıyordu. Bennigsen sözünü bitirdi, kulak kabartan Piyer'i fark edip birdenbire ona döndü :

-- Bunlar sizi ilgilendirecek şeyler değildir herhalde, dedi.

Piyer :

-- Yoo, bilâkis, çok ilgi verci şeyler, dedi, ama doğruyu söylemediği oldukça belli idi.

İstihkâmlardan hareket ettiler, sık fakat bodur bir kayın ormanı içinde kıvrılan bir yolu tutup daha sola saptılar. Bu ormanın orta yerinde önlerine, yola, beyaz ayaklı, boz bir tavşan sıçradı; bu kadar çok beygirin nal sesleriyle öyle afallamıştı ki, herkesin ilgisini çekip milleti güldürerek önlerinde yolda, uzun zaman zıpladı. Ancak birkaç sesin yükselmesi üzerine kendini yana attı, çalılarının içinde kayboldu. Atlılar ormanda iki verst kadar yol aldıktan sonra bir açıklığa çıktılar, buraya sol kanadı korumakla ödevlendirilmiş Tuçkof kolunun kıtaları toplanmıştı.

Bennigsen burada, sol kanadın en ucunda, uzun uzadıya hararetili hararetili konuştu, Piyer de onun böylece askerlik bakımından önmeli tertipler aldığını zannetti. Tuçkof kıtalarının mevzii karşısında bir tepe vardı. Bu tepe tutulmamıştı. Bennigsen, dolaylara hâkim bir tepeyi tutmayıp da, kıtaları onun eteğine yerleştirmenin akılsızlık olduğunu söyliyerek bu yanlışlığı yüksek sesle tenkid etti. Bazı generaller de aynı düşüncüyü ileri sürdüler. Hele bir tanesi, kendilerini buraya salhancıya gönderir gibi gönderdiklerini, askerce bir şiddetle söyledi.

Sol kanadın böyle tertiplenmiş oluşu Piyer'i, askerlik işlerini anlamaktaki kabiliyetinden büsbütün şüpheye düşürmüştü. Kıtaların tepenin altına yerleştirilmiş olmasını tenkid eden Bennigsen'le generalleri dinlerken Piyer onları iyice anlıyor, onlara hak veriyor, düşüncelerini paylaşıyordu, ama işte yine bundan dolayı da, bu kıtaları buraya, tepenin altına yerleştirenin bu kadar apaçık, kaba bir yanlışlığa nasıl olup da düşebildiğine akıl erdiremiyordu.

Piyer, şunu bilmiyordu ki, bu kıtalar öyle Bennigsen'in zannettiği gibi, mevzii müdafaa etmek için konmuş değillerdi, bu gizli yerde pusuya yatırılmışlar, yani saklı kalsınlar, yaklaşan düşmana ansızın saldırınsınlar diye yerleştirilmişlerdi. Bennigsen de bunu bilmiyordu; başkomutana haber vermeden kendi özel görüşüne uyarak, kıtaları ileriye sürdü.

XXIV

Bu aydınlık 25 ağustos akşamında Prens Andrey, alayının yerleştiği yerin en ilerisinde, Knyazkova köyünün yıkık bir hangarında dirseğine dayanıp uzanmıştı. Yıkık duvarların yarıkları arasından, alt dalları budanmış otuzluk kayın ağaçlarının çit boyunca giden sırasına, yulaf tınazları darmadağın bir tarlaya, üstünde asker kazanları için yakılmış ateşlerin dumanları görünen fundalıklara bakıyordu.

Bu anda hayatı Prens Andre'ye ne kadar dar, ne kadar faydasız, ne kadar ağır geliyordu, ama yine de kendini, tıpkı yedi yıl önce Austerlitz savaşının arifesinde olduğu gibi heyecanlı, sinirli hissediyordu.

Yarınki savaş için gereken emirleri verip almıştı. Artık yapacağı hiçbir şey yoktu. Fakat düşünceler, en basit, en açık, bundan dolayı da korkunç düşünceler onu rahat bırakmıyordu. Yarınki savaşın, şimdiye kadar katıldıklarının en dehşetlisi olacağını biliyordu; ölmek ihtimali, ömründe ilk defa, yaşıyan her şeyle ilgisiz, başkalarına nasıl tesir edeceğini düşünmeden, sırf kendi şahsiyle, kendi ruhile ilgili, hemen hemen muhakkak gibi, basit, korkunç bir şekilde açıkça, gözünün önüne geldi.

E-kiden onu üzmüş, uğraştırmış olan şeylerin hepsi, şimdi düşüncelerinin ulaştığı yükseklikten vuran soğuk, beyaz bir ışıkla, gölgesiz, perspektifsiz, çevre çizgileri belirsiz bir halde birdenbire aydınlanmıştı. Uzun zaman bütün hayatı ona bir sihirbaz fenerinin camı arkasından, yapma bir ışıkla aksettiriliyormuş gibi gelmişti. Şimdi ise, o kaba saba boyalı resimleri

birdenbire parlak bir gün ışığında, ara yerde cam olmadan görüyordu. Bir sihirbaz feneri olan hayatının belli başlı resimlerini teker teker aklından geçirip, şimdi onları bu apaçık ölüm fikrinin soğuk, beyaz gün ışığı altında seyrederek kendi kendine: «Evet, evet, işte onlar. beni o kadar heyecanlandırmış, hayran bırakmış, üzmüş olan o aldatıcı hayaller,» diyordu. «İşte onlar. bana vaktiyle o kadar güzel, esrarlı bir şeylermiş gibi görünen o kaba saba boyalı şekiller... Şan, kamu menfaati, kadına karşı sevgi, hattâ vatan : bu resimler bana ne kadar büyük, ne kadar derin mânalarla dolu gelmişti! Halbuki benim için son defa ağardığımı hissettiğim bu sabahın soğuk, beyaz aydınlığında bütün bunlar öyle basit, solgun, kaba saba ki...» Hayatının belli başlı üç acısı dikkatini bilhassa çekiyordu: aşkı, babasının ölümü, Rusya'nın yarısını ele geçiren Fransız istilâsı. — «Sevda!... Bana esrarlı kuvvetlerle doluyunmuş gibi gelen o kızcağız. Hem onu nasıl da sevmiştim... Sevdaya dair. ikimizin bahtiyarlığına dair şairce hayaller kuruyordum. Hey gidi aslan delikanlı!..» — diye yüksek sesle öfkeli öfkeli söylendi. «Öyle ya! bütün bir yıllık yokluğumda bana onun sadakatını sağlayacak olan ideal bir sevdaya falan da inanmıştım. Masalların narin güvercini gibi yolumu gözleye gözleye criyip bitecekti. Halbuki bütün bu işler çok daha basit bütün bunlar dehşetli basit, iğrenç!»

«Babam da Lısıye Gori'de yerleşmişti, burasının kendi yeri, kendi toprağı, kendi havası: mujiklerinin kendi mujikleri olduğunu sanıyordu, halbuki Napoleon gelip de, babamın varlığından bile habersiz, onu bir saman çöpü gibi yolunun üstünden süpürüp atınca, adamcağızın Lısıye Gorisi de, bütün hayatı da yıkılıp gitti. Prenses Mariya'ya bakarsan. bu felâket, Tanrının bizi denemesidir. Lâkin, mademki artık babam yok, bir daha da olmayacak, bir daha hiçbir zaman var olmayacak, öyleyse bu deneme niçin? Babam yok! Öyleyse bu deneme kimin için? Vatan, Moskova'nın mahvı!.. Yarın da beni öldürecekler, hem de bir Fransız değil, bizimkilerden biri, dün silâhını kulağımın dibinde boşaltan o asker gibi birisi, sonra Fransızlar gelecekler, burunları dibinde kötü kötü kokmıyayım

diye beni başımdan, bacaklarımdan tutup bir hendeğe atıverecekler; sonra, başkalarına yine eskisi kadar tabii gelecek olan yeni hayat şartları doğacak, benimse bunlardan haberin bile olmayacak, ben varolmıyacağım.»

Kımıldanmayan sarımtıraklıkları, yeşillikleri, bembeyaz kabuklariyle güneşte pırıldayan sıra sıra kayın ağaçlarına baktı. «Ölmek, beni öldürsünler.. Yerin.. Artık ben varolmıyayım. bütün bunlar varolsun da ben varolmıyayım...» Kendinin hayattaki yokluğunu gözü önüne apaçık getirdi. Renkleriyle, gölgeleriyle şu kayın ağaçları, şu kıvrır kıvrır bulut, şu açık-ordugâh ateşlerinin dumanları, etrafındaki her şey ona göre, birdenbire şeklini değiştirdi, korku verici, dehşetli bir hal aldı. Sırtı ürperdi. Hızla ayağa kalkıp hangardan dışarı çıktı yürümeye başladı.

Hangarın arkasından sesler geldi.

-- Kimdir o? -- diye Prens Andrey sordu.

Dolohofun eski bölük komutanı, şimdiyse subay eksikliği yüzünden tabur komutanlığı yapan, kırmızı burunlu yüzbaşı Timohin, utanıp sıkılarak hangara girdi. Onun peşinden de alayın hesap memuriyle yaver göründüler.

Prens Andrey çarçabuk kalktı, subayların raporlarını dinleyip yeniden bazı emirler verdi; artık onları savmağa hazırlanıyordu ki, hangarın arkasından, fısıldıyan bildik bir ses geldi. Bir şeye çarpan bu insanın sesi :

-- *Que diable* ¹! -- diyordu.

Prens Andrey hangardan dışarı göz atınca kendisine doğru yaklaşan Piyer'i gördü. ayağı yerde duran bir sırığa takılmış, az kalsın düşecekmış.

Genel olarak Prens Andrey çevresinin insanlariyle, hele Moskova'ya son gidişinde yaşadığı bütün o acı dakikaları hatırlama getiren Piyer'le karşılaşmaktan hoşlanmıyordu.

-- Vay, siz misiniz? -- dedi. -- Hangi rüzgâr attı? Hiç beklemiyordum doğrusu...

¹ Hay aksi şeytan!..

Bunları söylerken gözlerinde, yüzünün ifadesinde soğuktan da fazla bir şey, Piyer'in hemen fark ettiği bir düşmanlık vardı. Piyer buraya ruhu coşkunculuk içinde gelmişti. Fakat Prens Andrey'in yüzündeki ifadeyi görünce bir sıkıntı, bir huzursuzluk duydu.

Geldim, öyle, işte... Biliyorsunuz ya... geldim... beni çok ilgilendiriyor.. - dedi. Bütün gün bu «ilgilendiriyor» sözünü boyuna düşünmeden tekrarlayıp durmuştu. - Savaşı görmek istedim...

Prens Andrey alav ederek :

— Ya, sahi mi! Peki, savaş hakkında mason biraderler ne buyuruyorlar? Bunu nasıl önlemeli? — dedi, sonra da. — Moskova'da ne var ne yok? Benimkiler ne âlemde? Nihayet Moskova'ya geldiler mi? — diye ciddiyetle sordu.

— Gelmişler! Juli Drubeskaya'dan duydum. Kendilerine uğradım, ama bulamadım. Moskova dolayındaki malikânelerine gitmişler.

XXV

Subaylar çekilmek istediler. fakat Andrey, dostiyle baş başa kalmak istemiyormuş gibi, oturmalarını, çay içmelerini rica etti. Oturmak için birkaç sıra getirildi, çay da geldi. Subaylar, Piyer'in şişman, koskocaman gövdesine biraz hayretle bakıyor, Moskova'ya, kıtalarımızın, dolaşabildiği, mevzilerine dair anlattığı hikâyeleri dinliyorlardı. Prens Andrey susuyordu; suratını öyle ekşitmişti ki, Piyer daha ziyade tabur komutanı iyi yürekli Timohin'e hitabediyordu.

Prens Andrey :

— Kıtalarımızın nasıl tertiplendiklerini anladın demek? diye Piyer'in sözünü kesti. Piyer :

— Evet, yani, şey, - dedi, - asker olmadığım için, iyice, bütünü anladım diyemem, ama ne de olsa genel plânı kavradım.

Prens Andrey:

— *Eh bien, vous êtes plus avancé que qui ce soit* ¹. - dedi.

Piyer gözlüklerinin altından prens Andre'ye şaşkın şaşkın bakarak:

- Ha! dedi; Peki, Kutozof'un tâyin edilmesine ne buyuruyorsunuz?

Prens Andrey :

— Bu tâyinden çok memnunum, bildiğim de bundan ibaret. - dedi.

— Peki ya Barclay de Tolley hakkında ne düşünüyorsunuz? Moskova'da onun için söylemediklerini bırakmıyorlar. Siz ne kanaattesiniz?

Prens Andrey subayları göstererek:

- Bunu onlardan sor, dedi.

Timohin'e hitabederken herkesin yaptığı gibi Piyer de hoşgören, soran bir gülümsemeyle ona baktı.

Timohin başkalarını alay komutanından ayırmaksızın utangaç bir edayla:

— Serenisim gelince nura kavuştuk, ekselâns, - dedi.

— O da neden? - diye Piyer sordu.

— Meselâ, arz edeyim, odun ve yem işlerinde bu böyle oldu. Eskiden hani, Sventsyani'den gerilemeğe başladık ya, bir çalı çırpı parçacığına, yahut samana filân el süreyim deme, yasaktı. İyi ama, biz çekiliyoruz bunlardan «o» faydalana-cak, öyle değil mi, ekselâns? - diye prense dönüp sözüne devam etti. - biz çalı çırpıya, samana filân el sürdük müydü, yandık. Bu yüzden alayımızdan iki subayı mahkemeye verdiler. Lâkin Serenisim gelir gelmez, bu bakımdan, iş yoluna girdi. Nura kavuştuk.

— Peki, eski general bunu neden yasak etmişti?

Timohin böyle bir soruya nasıl karşılık vereceğini bile-miyerek şaşkın şaşkın bakınmağa başladı. Piyer aynı şeyi Prens Andrey'e de sordu. Prens Andrey öfkeli öfkeli alay ede-rek:

¹ Eh, demek siz hiç kimsenin bilmediğini biliyorsunuz..

— Düşmana bıraktığımız ülkeyi harabetmemek için, - dedi. - Doğrusu da bu: memleketin yağma edilmesine, askerlerin soygunculuğu öğrenmesine izin verilemez. O, Smolensk'te Fransızların bizi kuşatabileceğini, kuvvetlerinin bizimkinden çok olduğunu düşünmekte de haklı idi. Fakat şunu anlıyamadı ki, diye birdenbire ince bir sesle haykırdı, - fakat şunu anlıyamadı ki biz ilk defa olarak orada Rus toprağı uğruna döğüşüyorduk, askerler şimdiye kadar hiçbir zaman görmediğim bir coşkunluk içindeydiler. Fransızların saldırışını birbiri ardısıra iki gün kırdık, bu başarı kuvvetimizi on kere çoğaltmıştı. Halbuki o, geri çekilmek emrini verdi, bütün gayretler de, kayıplar da boşuna gitti. Hayırlık etmeyi aklından bile geçirmedi, her şeyi elinden geldiği kadar mükemmel yapmak istedi, her şeyi önceden düşünüp taşındı, ama işte işe yaramazlığı da bu yüzdendir. Hele artık hiçbir işe yaramaz, çünkü her Almanın yaptığı gibi o da her şeyi derinden derine, özene bezene önceden düşünüp taşıyor. Sana bunu nasıl anlatsam... Tut ki, babanın Alman bir uşağı var, mükemmel bir uşak, onun bütün isteklerini senin becerebileceğinden çok daha iyi karşılıyor, sen ne yaparsın, bırakırsın uşak hizmet eder; fakat baban ölüm derecesinde hastalanınca uşağı dehlersin; kendi acemi, beceriksiz ellerinle babana bakmağa başlarsın, onun acılarını, usta fakat yabancı bir adamın yapabileceğinden çok daha iyi dindirirsin, işte Barclay'a karşı da böyle davranıldı, Rusya sağlık içindeyken ona bir yabancı hizmet edebilirdi, hem de o mükemmel bir nazıdı doğrusu, ama Rusya tehlikeye düşer düşmez ona kendinden, candan bir adam lâzımdı. Sizin orada, kulüpte, Barclay hayındır diye bir lâf çıkarmışlar. Ona hayın diye iftira edilmesi yalnız şu işe yarar ki, sonradan yalanlarından utanacak olanlar, hayını, kahraman, dâhi yaparlar, hu da daha büyük bir haksızlık olur. O namuslu, çok dürüst bir Almandır...

Piyer:

-- Ne de olsa, çok usta bir general olduğu söyleniyor, - dedi.

Prens Andrey gülümsiyerek :

— Ben, - dedi, - çok usta bir general ne demektir, anlamıyorum.

— Çok usta bir general, şey, yani bütün ihtimalleri önceden hesaplıyan... şey, düşmanın ne düşündüğünü sezen adam...

Prens Andrey sanki çoktan beri çözümlenmiş bir meseleden bahseder gibi:

— İyi ama, bunun imkânı yok, - dedi.

Piyer ona hayretle baktı:

— Ne de olsa, savaşın satranca benzediğini söylüyorlar ya...

Prens Andrey:

— Evet, - dedi, - yalnız şu küçük farkla ki, satrançta her hamleyi yapmadan önce istediğin kadar düşünebilirsin, zamanla bağlı değilsin, sonra yine şu farkla ki, orada, at, piyadeden, iki piyade de bir piyadeden her zaman kuvvetlidir, halbuki muharebede bir tabur bazan bir tümünden kuvvetli, bazan da bir bölükten zayıftır; kitaların nispi kuvvetini hiç kimse bilemez. İnanın bana, eğer iş, kurmay heyetlerinin yaptıkları tertiplere bağlı olsaydı ben orada kalırdım, emirler verirdim. halbuki bunu yapacak yerde, burada, alayda bu baylarla birlikte hizmet etmekle övünüyorum. Yarın alınacak neticeyi de gerçekten bize bağlı sayıyorum, onlara değil... Başarı hiçbir zaman ne mevziye, ne silâh kuvvetine, ne de sayıya bağlı olmuştur, ne de olacağı vardır, hele en az bağlı olduğu şey mevzidir,

— Peki, neye bağlıdır öyleyse?

— Bendeki - Timohin'i gösterdi, - ondaki, her erdeki duyguya.

Prens Andrey kendisine yani komutanına ürkek ürkek, şaşkın şaşkın bakmakta olan Timohin'e bir göz attı. Prens şimdi, o eski suskun, temkilî halini kaybetmiş, heyecanlanmışa benziyordu. Aklına yığınla hücum eden düşünceleri söylemekten kendini alamadığı belliydi.

— Muharebeyi, kazanmağı iyice aklına koyan kazanır. Biz Austerlitz'te, muharebeyi niçin kaybettik? Kayıplarımız

hemen hemen Fransızlarınki kadardı, ama biz muharebeyi kaybettiğimizi çok çabuk kabullendik, kayıp da ettik. Bunu kabullenişimiz orada, uğrunda dövüşeceğimiz hiçbir şeyin olmaması yüzündendi: muharebe meydanından biran önce çekilmek istiyorduk. «Muharebe kaybedildi, haydi kaçmağa bakın» ve kaçtık. Bunu daha akşam olmadan söylemeseydik işin sonu neye varırdı, orasını Allah bilir. Halbuki yarın böyle söylemiyeceğiz. Sen: mevzilerimiz, sol kanad zayıf, sağ kankad çok yayılmış diyersun. Bütün bunlar saçma, bunlardan hiçbir şey çıkmaz... Yarın bizi bekliyen nedir? Bizimkilerin yahut onların kaçmış bulunmaları, yahut kaçmalarıyla şunun yahut bunun öldürülmesiyle, biran içinde çözümlenecek çeşit çeşit, yüz milyonlarca ihtimal; şimdi yapılan şeylerse: eğlence... Mesele şu ki, birlikte mevzileri dolaştığın insanlar, işin genel gidişine yardım etmek şöyle dursun, ona engel oluyorlar. Onlar yalnız kendi küçük menfaatleriyle ilgilidirler.

Piyer, ıgınenerek :

— Böyle bir anda mı? - dedi.

— Böyle bir anda da, - diye Prens Andrey tekrarladı, - onlar için bu an sadece öyle bir an ki, rakibin ayağı altına karpuz kabuğu koymak, fazladan bir nişancık bir kordelâcık almak mümkün. Bana göre yarın durum şu: Yüz binlik Rus kıtalarıyla yüz binlik Fransız kıtaları dövüşmek için karşılaşacaklar: geçecek olan şey de, bu iki yüz binin dövüşeceği; kim en insafsız dövüşür, kendi nefsine de en az acırsa onun kazanacağıdır. Sana bir şey daha söyleyeyim, ister misin? orda, yüksek mevki sahipleri arasında neler olursa olsun, onlar işleri ne kadar karmakarışık ederlerse etsinler, biz yarın savışı kazanacağız...

Timohin :

— İşte bu doğru ekselâns, bu, hakikatın tâ kendisi, - dedi, - artık kendi nefsine acımak olur mu! Benim tacurun erleri, inanır mısınız, votka bile içmediler: «Zamanı değil» diyorlar.

Herkes sustu.

Subaylar kalktı. Prens Andrey, yaverine son emirleri vererek onlarla birlikte hangarın önüne çıktı. Piyer, subaylar gidince Prens Andrey'in yanına yaklaştı, söze başlamak üzereydi ki, yoldan, hangarın az ötesinden üç atın nal sesleri geldi, Prens Andrey o yana bakınca bir kazakla birlikte yaklaşılan Voltzogen ile Clauzevitz'i tanıdı. Piyer'le Andrey'in yanından, konuşmalarına devam edip geçerlerken onlar da istemiyerek şu cümleleri işittiler :

Birisi :

— *Der Krieg muss im Raum verlegt werden. Der Ansicht kann ich niecht genug Preis geben,* ¹ - diyordu.

Öteki ses :

— *O ja, - dedi, - der zweck ist nur den Feiend zu Schwächen, co kann man gewiss nicht den veerlust der Privat Personen in achtung nehmen* ².

Birinci ses tasdik etti :

— *O ja* ³.

— Evet, *imraum verlegen*, ⁴ - diye Prens Andrey, onlar geçip gittikten sonra burnundan soluyarak öfkeyle tekraladı. - *Im raum* da, ⁵ bahanı, oğlum, kızkardeşim Lısıye Gori'de kalmışmış, onun umrunda değil. İşte sana söylemiş olduğum şey: Yarın savaşı kazanacak olan bu Alman baylar değildir, onlar güçlerinin yettiği kadar işi berbad etmekten başka bir halt karıştırmıyacaklar, çünkü onun Alman kafasında yalnız kalp, metelik etmez mülâhazalar var, yüreğinde ise yarınki savaşı kazanmak için gereken biricik şey, Timohin'de olan şey yok. Bütün Avrupa'yı ona teslim

¹ Savaşın yayılıp genişlemesi lâzım. Bu görüşü ne kadar övsem azdır...

² Elbette, maksat, düşmanı zayıflatmak olduğuna göre; insan kaybına aldırmamak lâzım...

³ Elbette.

⁴ Yayılıp genişlemeli.

⁵ Yayılıp genişlemek.

ettiler, sonra bir de bize ders veriyorlar, ünlü öğretmenler! - diye sesi tekrar çınladı.

Piyer :

— Demek yarınki savaşın kazanılacağını sanıyorsunuz, - dedi.

Prens Andrey :

Evet, evet, - diye dalgın dalgın karşılık verdi, - eğer buyuruk bende olsaydı, - diye tekrar söze başladı, - yapacağım tek şey, esir kalmamak olurdu. Esir de ne demek! Şövalyelik! Fransızlar evimi yıktılar, Moskova'yı yağmaya gidiyorlar, bana boyuna hakaret ettiler, ediyorlar da. Onlar benim düşmanım, onların hepsi, bana göre, canidir. İşte Timohin de, bütün ordu da, bunu tıpatıp böyle düşünüyor. Tilsitt'te bize hangi kurt masalını okumuş olurlarsa olsunlar, mademki düşmanlarımdırlar, dostum olamazlar.

Piyer pırıldıyan gözlerle Prens Andrey'e bakarak:

— Evet, evet, - dedi, ben de tıpkı sizin gibi düşünüyorum.

Mojayisk tepesinden beri, bütün gün Piyer'i kaygılandırmış olan mesele şimdi ona, açıklanmış, büsbütün gözümlemiş gibi geliyordu. Artık bu savaşın, yapılacak muharebenin bütün mânasını, bütün önemini anlıyordu. Bugün gördüğü her şey, şöyle bir bakıp geçtiği yüzlerdeki bütün o ciddi, ağır ifadeler, kendisi için yepyeni bir ışıkla aydınlanmıştı. Gördüğü bütün insanlardan taşan yurtseverliğin o gizli (fizikte latent denilen) sıcaklığını anladı. Bu da ona bütün insanların ölüme neden böyle rahatça, hattâ düşüncesizce hazır olduklarını açıkladı.

-- Esir almamak, -diye Prens Andrey devam ediyordu, -yalnız bu, bütün muharebenin şeklini değiştirir, onu daha az zalim kılar. Halbuki biz şimdiye kadar sadece muharebe oyunu oynadık, işte bu fena; ruh yüceliği falan filân göstermeye çalışıyoruz. Bu ruh yüceliği, bu hislilik, kesilen bir danayı görüp de fenalaşan bir hanımefendinin ruh yüceliği, hisliliği soyundandır; bayan o kadar iyi yüreklidir ki, kan görünce

dayanamaz, ama gene de o danayı, salçayla filân pişirilince afiyetle yer. Bize savaş yasalarından, şövalyelikten, müzakereciler göndermekten, bahtsızlara acımdan bahsediyorlar. Bütün bunlar saçma şeyler. Ben 1805 yılında şövalyeliğin, müzakereciler göndermenin ne demek olduğunu gördüm, onlar bizi, biz onları kafese koyduk. Elâlemin evini barkını soyarlar, kalp kâğıt para sürerler; evet, en kötüsü de benim çocuklarımı, babamı öldürürler, sonra da savaş yasalarından; düşmana karşı mertlikten bahsederler. Esir almamak' öldürmek ve ölüme gitmek! Bu kanaate benim gibi, benim çektiğim acılardan geçerek gelen bir insanın...

Moskova'yı da Smolensk gibi alıp almıyacaklarının umurunda olmadığını düşünen Prens Andrey, boğazından onu kavriyan bir ihtilâcın tesiriyle ansızın sustu. Konuşmadan yukarı aşağı dolaştı, fakat gözleri sıtmalılı sıtmalılı parlıyordu, söze tekrar başladığı zaman dudakları titremekteydi.

— Eğer savaşta o sahte mertlik olmasaydı, biz ancak, bugünkü gibi, muhakkak bir ölüme gitmek gerekince harbe giderdik. Böylece de artık, Pavel İvaniç, Mihail İvaniç'e hakaret etti diye harb çıkmazdı, bugünküne benzeyen bir harb çıksa da artık bu tam savaş olurdu. O zaman kıtaların sayısı çokluğu da şimdiki gibi olmaz; o zaman Napoleon'un sürüklediği bütün o Hesliler, Westefalyalılar peşine takılıp Rusya'ya gelmezlerdi; biz de Avusturya'da, Prusya'da, niçinini kendimiz de bilmiyerek döğüşmeğe gitmezdik. Savaş bir eğlence değil, dünyanın en iğrenç şeyidir; bunu anlamalı da muharebe oyunu oynamamalı. Bu korkunç zarureti sıkı ve ciddi olarak ele almalı. İşin ruhu şu: yalan bir yana bırakılmalı; savaşsa savaş, oyuncak değil. Öteki türlü muharebe; düşüncesiz, aylak insanların sevgili eğlencesidir... Bu insanların en saygı değerleri de: asker sınıfı... Peki, savaş nedir, askerlik işlerinde başarı elde etmek için gereken şey nedir? askerlik dünyasının görenekleri nelerdir?... Savaşın gayesi: öldürmek; savaşın silâhları: casusluk, hayınlık ve bunları kıskırtmak: halkın yokedilmesi, soyulması, yahut orduyu beslemek için hırsızlık, harb kurnazlığı denilen aldatma ve yalan; asker tabakasının

göreneklere : hürriyet yokluğu yani disiplin, aylıklık, cahillik, kabalık, sefihlik, ayyaşlık.. Bununla beraber bu tabaka herkesin saydığı yüksek bir tabakadır. Çin İmparatorundan başka bütün kırıllar asker üniforması giyerler; en büyük mükâfat en çok adam öldürene verilir. Birbirini öldürmek için yarınki gibi karşılaşılır, on binlerce insan birbirini vurur, sakat bırakır. sonra çok insan öldürüldü diye (ölülerin sayısını da şişirirler) şükran âyinleri yapılır; ne kadar çok insan öldürülmüşse o kadar da çok parlak olduğu ileri sürülerek zafer ilân edilir. Tanrı yukardan onlara bakıp dualarını nasıl da kabul eder! - diye Prens Andrey keskin, ince sesiyle haykırdı. - Ah, ruhum efendim, son zamanlarda hayat bana ağır gelmeğe başladı. Pek çok şeyleri anlamaya başladığımı görüyorum. İyilik ve kötülük ağacının yemişlerini yemek insana yaramıyor. Bereket versin ki, bu iş çok uzun sürmeyecek! - diye ilâve etti. Sonra birdenbire : - Galiba uyuyorsun, - dedi. - Benim de uyku zamanım geldi... sen dön, Gorki'ye git.

Piyer, ürkek, şefkatli gözlerle Andrey'e bakarak:

-- Yo, hayır! - dedi.

— Git, git, insan, dövüşten önce uykusunu almalı, - diye prens Andrey tekrarlıyarak hızla Piyer'e yaklaştı. onu kucakladı, öptü, - Allaha şomarladık, haydi git, - diye haykırdı. - Bir daha görüşebilecek miyiz, hayır! - Çarçabuk döndü, hangara girdi.

Artık ortalık kararmıştı, Piyer de Prens Andrey'in yüzündeki ifadenin yumuşak mı, sert mi olduğunu seçememişti. Peşinden gideyim mi, yoksa yerime mi döneyim, diye bir müddet sessizce düşündü. «Hayır, bana ihtiyacı yok!» diye kendi kendine karar verdi. - «Bunun son buluşmamız olduğunu ben de biliyorum.» Derin derin içini çekti, dönüp Gorki'nin yolunu tuttu.

Hangara giren Prens Andrey bir kilime uzandı, fakat uyumadı.

Gözlerini yumdu. Hayaller birbiri ardınca geçiyordu, bir tanesine sevinçle, uzun müddet baktı. Petersbug'daki bir suvare açıkça gözünün önüne geldi. Nataşa, coşkun yüzü heyecan içinde, ona, geçen yıl mantar toplarken büyük bir ormanda nasıl kaybolduğunu anlatmıştı. Birbirini tutmıyan cümlelerle hem ormanın derinliklerini hem kendi duygularını tasvir etmiş, hem de rasladığı bir aracıyla konuştukları şeyleri anlatmış, ikide bir de hikâyesini keserek: «Hayır, beceremiyorum, anlatamıyorum, hayır, anlamıyorsunuz», demiş, Prens Andrey de anladığını söyliyerek onu teskin etmişti, zaten söylemek istediklerinin hepsini gerçekten de anlamıştı. Nataşa istediği gibi anlatmadığı için üzülmüyordu: o gün duyup da şimdi dışarı vurmak istediği o coşkun, şiirli duyguları ortaya dökemediğini hissediyordu. «O ihtiyar adam öyle şirindi ki, ormanın içi de öyle bir karanlık... sonra o ihtiyarın öyle iyi bir... hayır anlatmasını beceremiyorum.» - diye kızarak heyecanlı heyecanlı konuşuyordu. Prens Andrey o zaman onun gözlerinin içine bakarak nasıl gülümsemişse şimdi de aynı bahtiyar gülümsemeyle gülümsedi. «Onu anlıyordum - diye düşündü, - hem yalnız anlamakla kalmıyordum, ondaki ruh kuvvetini, samimiliği, saflığı, onun vücudunun âdeta sarıp bağladığı ruhunu seviyordum... Ne kadar kuvvetle, ne kadar da bahtiyarlıkla seviyordum.» Bu sevda hikâyesinin nasıl sona erdiğini de birdenbire hatırladı. «Bütün bunlar o *herifin* umurunda bile değildi, onun bütün bunlardan hiçbir şey anladığı yoktu. Onun gözünde Nataşa, kaderine ortak etmeğe bile lâıyk görmediği, güzel, taze bir kızcağızdan başka bir şey değildi. Halbuki ben? O adam da hâlâ sağ ve keyif sürüyor.» Prens Andrey sanki bir yerini yakmışlar gibi sıçrayıp kalktı, hangarın önünde tekrar dolaşmağa başladı.

XXVI

25 ağustosta Borodino savaşının arifesinde Fransa İmparatorunun saray nazırı M. de Bausset ile albay Fabvier, ilki Pa-

ris'ten, ötekisi Madrit'ten, Napoleon'un yanına, Valuyevadaki konak yerine geldiler.

Saray üniformasını giyen M. de Bausset, imparatora getirdiği emanetin önden götürülmesini emretti, sonra kendisi Napoleon'un çadırının birinci bölmesine girdi, orada etrafını saran yaverlerle konuşarak emaneti açmağa başladı.

İçeri grmiyen Fabvier çadırın önünde tanıdık generallerle konuşuyordu.

İmparator Napoleon henüz yatak odasından çıkmamıştı, tuvaletini bitirmek üzereydi. Aksırıp tıksırarak vücuduna bir oda uşağının sürttüğü fırçaya kâh etli sırtını, kâh tombul kılıklı göğsünü, çeviriyordu. Başka bir oda uşağı da bir şişenin ağzını parmağıyle bastırıp, sanki nereye, ne kadar serpileceğini bir kendisi bilebilirmiş gibi bir eda takınarak imparatorun bakımlı vücuduna kolonya serpiyordu. Napoleon'un ıslak kısa saçları alnının üzerinde darmadağındı. Yüzünde, şişkin, sarı olmasına rağmen, maddi bir rahatlık ifadesi vardı. Fırçanın altında büzülüp aksırarak oda uşağına: «*Allez ferme, allez toujours* ¹», - diyordu. Dünkü savaşta ne kadar esir alındığını imparatora arz etmek üzere çadırın yatak odası bölmesine girmiş olan yaver, gereken şeyleri bildirmiş, çekilmek için izin bekliyerek kapının yanında duruyordu. Napoleon kaşlarını çatıp göz altından yavere baktı.

— *Point de prisonniers*, - diye yaverin söylediklerini tekrarladı. - *Ils se font démolir. Tant pis pour l'ormée russe. Allez toujours; allez ferme* ² - diye de kamburlaşp etli sırtını çikarak söylendi. Başıyla yavere işaret edip:

— *C'est bien. Faites entrer M. de Bausset, ainsi que Fabvier* ³, - dedi.

¹ Haydi, durma, haydi daha kuvvetli.

² Esir yok. Kendilerini mahvettiriyorlar. Rus ordusu için daha fena Haydi durma, haydi daha kuvvetli.

³ Pekâlâ: De Bausset ile Fabvier gelsinler.

— *Qui, Sire* ¹, - diyen yaver çadırın arka kapısından çıkıp kayboldu.

İki oda uşağının yardımıyle çarçabuk giyinen Napoleon, mavi muhafız üniformasıyle, sert, hızlı adımlarla çadırın kabul salonuna geçti.

Bu sırada Bausset, İmparatoriçeden getirdiği hediyeyle, imparatorun gireceği yerin tam karşısında iki iskenlenin üstüne yerleştirmenin telâşu içindeydi. Fakat imparator o kadar çabuk giyinmiş, öyle ansızın çıkagelmmişti ki, Bausset sürprizini gereği gibi hazırlanmağa vakit bulamamıştı.

Bir şeyler yapıldığını hemen fark eden imparator, hazırlığın henüz bitmediğini de sezmiş, onları kendisine sürpriz yapmak zevkından mahrum etmek istemişti, Bay Bausset'yi görmemezlikten geldi, Fabvieri yanına çağırdı. Avrupanın öbür ucunda, Salamank'ta dövüşüp imparatorlarına lâayık olmaktan başka düşünceleri, onu memnun edememekten başka korkuları olmıyan askerlerinin yiğitliği, sadakati hakkında Fabvier'in anlattıklarını, kaşları çatık, yüzü asık, dinledi. Savaş felâketle neticelenmişti. Fabvier anlatırken, Napoleon, kendi yokluğunda işin başka türlü olabileceğini de zaten ummamış olduğunu belirten alaylı sözler söyledi.

— Bunun acısını Moskova'da çıkarırım, - dedi - *A tantôt*, ² - diye de ilâve etti; sonra, sandalyaların üstüne koyduğu şeyi artık bir örtüyle örtüp sürprizi hazırlamış olan de Bausset'yi çağırdı.

De Bausset Fransız sarayı usulünce ve ancak Bourbon'ların eski emektarlarının becerebildikleri derin bir reveransla eğildi, bir zarf uzatarak yaklaştı.

Napoleon onu neşeyle karşıladı, kulağını çekti. Yüzünün deminki ciddi ifadesini, birdenbire çok şefkatli bir ifadeyle değiştirerek :

— Tez geldiniz, çok memnun oldum, - dedi. - Paris ne âlemde?

¹ Peki, haşmetlim...

² Yine görüşelim.

De Bausset :

— *Sire, tout Paris regrette votre absence* ¹, - diyerek karşılık verdi. Napoleon, de Bausset'nin böyle, yahut buna benzer bir şey söylemek zorunda olduğunun farkındaydı, ve soğuk kanlılıkla muhakeme ettiği zamanlarda bunun doğru olmadığını da bilirdi, ama yine de bu sözleri onun ağzından işitmek hoşuna gitti. Kulağına tekrar dokunmak suretiyle ona şeref verdi.

— *Je suis fâché de vous avoir fait faire tant de chemin* - ² dedi.

Bausset :

— *Sire! Je ne m'attendais pas à moins qu'à vous trouver aux portes de Moscou*, ³ - diye karşılık verdi.

Napoleon gülümsedi. Başını dalgın dalgın kaldırarak sağa doğru şöyle bir baktı. Bir yaver kayar gibi yürüyerek yaklaştı, altın bir enfiye kutusunu Napoleon'a sundu. Napoleon açık kutyu burnuna yaklaştırıp :

— Talihiniz varmış, - dedi, - siz ki yolculuk etmeği seversiniz, 3 gün sonra Moskova'yı göreceksiniz. Bu Asyalı başkenti göreceğinizi herhalde aklınızdan bile geçirmemişsinizdir. Hoş bir yolculuk yapacaksınız. (Beusset şimdiye kadar kendisinde varlığını bile fark etmediği bu yolculuk etmek merakına karşı gösterilen ilgiden dolayı minnetle eğildi).

Bütün maiyet halkının örtüyle örtülmüş bir şeye baktıklarını fark eden Napoleon:

— A, o da ne? - dedi. Bausset arkasını dönmeden, bir saray adamı ustalığıyla yan yan geri çekilip iki adım attı, örtüyü kaldırırken de :

¹ Bütün Paris yokluğunuzun üzüntüsünü duyuyor.

² Sizi böyle uzun yollara düşürdüğümden dolayı müteessirim.

³ Haşmetlim, sizi hiç olmazsa Moskova kapılarında bulacağımı ummuştum.

— Haşmetlime, İmparatoriçenin armağanı, - diye cevap verdi.

Bu, Napoleon'la Avusturya İmparatorunun kızından doğma, her nedense herkesin Roma Kırallı diye adlandırdığı çocuğun Gérard tarafından parlak renklerle yapılmış bir portresiydi. Bakışları *Sixtine*'deki Madonnası İsa'nın bakışlarına benzeyen, bu kıvrır kıvrır, çok güzel çocuk bilboke ¹ oynuyordu. Oyuncanın yuvarlağı yeryuvarlağını temsil ediyordu, çocuğun öteki elindeki değnekse hükümdarlık aşası biçimindeydi.

Ressamın, sözde Roma kiralını bir değnekle yeryuvarlağını deler göstererek bilhassa neyi ifade etmek istediği pek de belli değildi ama bu allegori, tabloyu Paris'te görenler için olduğu kadar, Napoleon için de kolayca anlaşılan bir şey sayılmış, çok da hoş gitmişti.

— *Le roi de Rome* ² - diyerek edalı bir el hareketiyle portreyi gösterdi. - *Admirable* ³.

Portreye yaklaştı, yüzlerinin ifadesini istedikleri zaman değiştirmekte İtalyanlara vergi olan kolaylıkla düşünceli, şefkatli bir tavır takındı. Şimdi söyleyeceği her sözün, yapacağı her hareketin tarihe geçeceğini iyice hissetmekteydi. Oğlu, onun yüceliği sayesinde yeryuvarlağıyla bilboke oynayabiliyordu; işte bu yücelikle tezat teşkil edercesine en sade bir babalık şefkati göstermeği bu anda yapabileceği en uygun bir iş saydı. Gözleri sulandı, bakışlariyle bir iskemle aradı, hemen getirdiler, portrenin karşısına oturdu. Tek bir hareket yaptı, herkes ayaklarının ucuna basarak dışarı çıktı, büyük adamı düşünceleriyle baş başa bıraktılar.

Napoleon, bir müddet sessizce, dalgın dalgın resmi seyrettikten ve bu sırada elini boyaların kabarıklıklarında, kendi de bunu niçin yaptığını bilmiyerek, dolaştırdıktan sonra kalktı,

¹ Tahtadan yahut fildişinden küçük bir yuvarlakla bir değnekçikten ibaret bir oyuncak.

² Roma Kırallı.

³ Fevkalâde.

de Bausset'yi ve nöbetçi subayı çağırdı. Roma kiralını, tapındıkları imparatorlarının oğlunu, veliahtını görmek saadetinden hassa askerlerini mahrum bırakmamak için portreyi çadırın önüne koymalarını emretti.

M. de Bausset ile kahvaltı ettiği sırada da, (Bausset bu iltifattan büyük bir zevk duyuyordu), çadırın önünde, oraya yaklaşmış olan hassa erleriyle subaylarının, umduğu gibi, coşkun haykırışları yükseldi.

— *Vive, l'Empereur! Vive le roi de Rome! Vive l'Empereur!* ¹.

Napoleon, kahvaltıdan sonra, de Bausset'nin yanında, ordu emrini yazdırdı. Düzeltmeden, bir solukta yazdırılmış olan beyannamesini kendisi de alıp okuyunca :

— *Court et énergique!* - dedi. ² Bu ordu emri şöyleydi:

«Askerler! İşte o kadar arzulanmış olduğunuz savaş. Bundan böyle zafer size bağlıdır. O bize lâzımdır, o bize bolluk, rahat kıışlaklar ve yurda bir an önce dönüşü sağlayacak. Austerlitz'te, Friedland'da, Vitelsk'te ve Smolensk'te davrandığınız gibi davranınız; çok sonra gelecek nesiller bile bugünkü gazanızı ansınlar. Sizler için: o, Moskova duvarları dibindeki büyük savaşta bulunmuştu; denilsin.»

— *De la Moskowa!* ³ - diye Napoleon tekrarladı ve yolculuk etmeği seven bay de Bausset'yi gezintisine çağırarak çadırdan çıkıp eğerli atlara doğru yürüdü. İmparatorun kendisine refakat etmesi yolundaki davetine Bausset :

— *Votre majesté a trop de bonté,* ⁴ - dedi, halbuki uyukusu vardı, ata binmeği de bilmezdi, korkardı.

Fakat Napoleon, seyyaha başıyla bir işaret edince, adamcağız yola koyulmak zorunda kalmıştı. Napoleon çadırdan çıkınca oğlunun portresi önündeki hassa askerlerinin haykırış-

---

¹ Yaşasın İmparator! Yaşasın Roma kiralı! Yaşasın İmparator!

² Kısa ve sert.

³ Moskovanın

⁴ Çok lûtuflârsınız haşmetlim.

maları bir kat daha artmıştı. İmparator, kaşlarını çattı, edalı, azametli bir jestle portreyi göstererek:

— Kaldırın ordan onu, dedi, - savaş alanını göreceğiz çağda değil henüz.

Bausset gözlerini yumup başını eğerek derin derin içini çekti, İmparatorun sözlerini ne kadar takdir edebildiğini, anladığını bu hareketiyle belirtmiş oluyordu.

XXVII

Tarihçilerinin söylediklerine bakılırsa, Napoleon bütün o 25 ağustos gününü, sahayı gözden geçirerek, mareşallerinin sundukları plânları inceliyerek, generallerine bizzat emirler vererek at üzerinde geçirmişti.

Rus kıtalarının Kolotça boyunca tuttıkları ilk mevzi hattı delinmişti; bu hattın bir parçası, Rusların sol kanadları, ayın 24 ünde Şevardino tabyasının düşmesi üzerine daha geriye alınmıştı. Hattın bu parçası ne tahkim edilmişti, ne de bir nehirle korunur bir durumdaydı, önünde açık, düz bir sahadan başka bir şey yoktu. Asker olsun olmasın herkes için Fransızların buraya saldırmaları gerektiği apaçık bir şeydi. Bundan dolayı da öyle uzun uzadıya düşünüp taşınmalara, İmparatorla generallerinin öyle uğraşıp didinmelerine, hele Napoleon'a o kadar istekle yakıştırdıkları dâhilik denilen o özel, yüksek kabiliyetlere lüzum yoktu; fakat sonradan bu olayı yazan tarihçiler de, o zaman Napoleon'un çevresinde bulunanlar da, hattâ kendisi bile hiç de böyle düşünmediler.

Napoleon, sahayı geziyor, derin derin düşünerek araziyi gözden geçiriyor, beğenen veya beğenmeyen bir eda ile kendi kendine başını sallıyor; etrafını saran generallere, aldığı kararları doğuran derin düşüncelerin seyrini bildirmiyerek sadece ulaştığı kesin sonuçları emir şeklinde tebliğ ediyordu. Eckmühl dükası diye anılan Davout, Rusların sol kanadını çevirmek teklifinde bulundu, Napoleon'sa bunun yapılmaması gerektiğini söyledi, ama niçin yapılmaması gerektiğini açıklamadı. İstihkâmlara saldıracak olan general Compans'ın tüme-

nini ormandan geçirmek teklifini ise, sözde Elcingen dükası yani Ney, orman içinde yapılacak hareketlerin tehlikeli olduğunu, tümenin dağılabileceğini söylemeğe cüret ettiği halde beğendi.

Şevardino tabyasının karşısına düşen sahayı gözden geçirerek bir müddet sustu, düşüncelere daldı, sonra, Rus bataryasını dögecek olan iki bataryanın ertesi gün yerleştirilecekleri yerle yanbaşılarında sahra topçusunun yerleşeceği yeri işaret etti.

Daha başka emirler de vererek konak yerine döndü, savaş plânını söyleyip yazdırdı.

Fransız tarihçilerinin coşkunklukla, öteki tarihçilerinse derin bir saygıyla bahsettikleri bu plân şöyleydi:

«Prens Eckmuhlün tuttuğu düzlüğe gecedan yerleştirilmiş olan yeni iki batarya, gün ısıt ısımaz, düşmanın karşıdaki iki bataryasına ateş açacak.

«Aynı anda, birinci kolordu topçu komutanı general Pernety; ileri sürülecek olan Dessaix ve Friant tümenlerinin bütün obüsleri ve Compans tümeninin otuz topıyla düşman bataryasına ateş yağdıracak, böylece düşmana karşı:

Hassa topçusunun	24 Topu
Compans tümeninin	30 «
Friant ve Dessait tümenlerinin	8 «
ki topyekûn	62 «

Top faaliyete geçecektir.

«3 üncü kolordunun topçu komutanı general Focher, soldaki tabyayı döven bataryanın etrafında, üçüncü ve sekizinci kolorduların, sayısı on altıya varan bütün obüsleriyle yer alacak, böylelikle de bu bataryaya karşı 40 top bulunacaktır.

«General Sorbier emir alır almaz hassanın bütün obüsleriyle tabyalardan birinin yahut ötekisinin üstüne yüklenmek için hazır olacaktır.

«Bu top ateşi sırasında, Prens Ponyatovski, köyden ormana doğru ilerleyip düşman mevziini çevirecektir.

«General Compans ise birinci tabyayı ele geçirmek için orman boyunca ilerliyecektir.

«Böylece, savaş başlayınca da, düşmanın yapacağı hareketlere göre emirler verilecektir.

«Solda top ateşi, sağdan top sesleri gelir gelmez başlayacak. Morandın tümeniyle Vice - roi tümenlerinin silâhendazları, sağ kanadın hücumu katıldığını görür görmez sıkı bir ateş açacaklar.

«General Morand ile general Gerard, düşman tabyasını ele geçirmek ve ordunun öteki birlikleriyle aynı hizayı tutmak için Vice-roi'nin emri altında harekete geçtikleri sırada. Vice-roi, köyü ¹ almış, üç köprüden geçerek tepeye varmış bulunacaktır.

«Bütün bunlar intizamla (*Le tout se fera avec ordre et méthode* ² ve her zaman için elde büyük sayıda ihtiyat kuvvetlerinin bulunmasına önem verilerek yapılacaktır.

«Mojaisk yakınında imparator karargâhı, 6 eylül, 1812 yılı».

Çok vuzuhsuz ve karışık yazılmış olan bu harekât emri - insan Napoleon'un dehâsına karşı duyulan dindarcasına korkuya kapılmaksızın onun emirlerinden bahsetmek cüretini kendinde görürse denilebilir ki - dört noktayı, dört talimatı ihtiva etmekteydi. Bu dört emirden hiçbirini yerine getirilemezdi, nitekim yerine getirilememiştir de. Bu harekât emrinde evvelâ: *Napoleon tarafından seçilen yere yerleştirilen bataryalarla onlara katılacak olan Pernety ve Foucherin topları, yani hep bir arada 102 top ateş açacak, Rus istihkâmlarıyla tabyasına gülle yağdıracak*; deniliyor. Halbuki bu yapılamazdı, çünkü Napoleon'un seçtiği yerden gülleler Rus tahkimli mevkillerine ulaşamazdı; bundan dolayı da, bu 102 top, yakında bulunan bir komutan, Napoleon'un emirlerine aykırı olarak onları ileri alıncaya kadar boşu boşuna ateş etti.

Harekât emrinin ikinci noktası: *Rusların sol kanadını*

¹ Borodino'yu.

² Bütün bunlar intizamla, metotla yapılacaktır.

çevirmek için *Ponyatovski'nin*, köyün üzerinden ormana doğru ilerlemesini, istiyordu. Bu da yapılamazdı; yapılamadı da, çünkü köyün üzerinden ormana doğru ilerliyen *Ponyatovski* orda yolunu kesen *Tuçkov*'la karşılaştı, Rus mevzilerini çeviremedi.

Harekât emrinin üçüncü noktası: *General Campans*, tahkimli ilk mevzileri zaptetmek için ormanı baştan başa geçecektir, diyordu. *Compans*'ın tümeni tahkimli ilk mevzii zaptedemedi, püskürtüldü; çünkü ormandan dışarı çıkar çıkmaz; *Napoleon*'un önceden kestiremeyeceği bir peşrev ateşi altında saflarını düzenlemek zorunda kalmıştı.

Dördüncü olarak da: *Vice-roi*, köyü (*Borodino*'yu) ele geçirecek ve tabyaya doğru komutası altında ilerleyip öteki kütaların hizasını tutacak olan *Friand* ve *Morand*'in tümenleriyle (bu tümenlerin ne zaman, nereye hareket edeceklerinden bahsedilmiyor) aynı seviyeyi muhafaza ederek köyün üç köprüsünden geçecektir, deniliyor.

Bu emrin kaleme alınışındaki vuzuhsuzluk yüzünden hiç bir şey anlamak mümkün değildir, ancak, *Vice - roi*'nin bu emri yerine getirmek için giriştiği teşebbüslere bakılırsa, *Borodino*'yu tabyanın solundan geçmesi gerekiyordu; *Morand*'le *Friant* tümenleri ise aynı anda cepheden saldıracaklardı.

Bütün bu noktalar da, harekât emrinin bütün öteki noktaları gibi gerçekleştirilemediler, zaten gerçekleştirilmeleri de imkânsızdı. *Borodino*'yu geçen *Vice-roi*, *Koloca* istikame-tinde püskürtüldü, ilerliyemez oldu; *Morand*'la *Friand*'in tümenlerine gelince onlar da tabyayı alamadılar, ezildiler; tabyayı ancak savaşın sonunda süvari kuvvetleri zaptetmişti (bu işin böyle olacağını ise *Napoleon* herhalde önceden hesaplamış değildi). Böylece, plânın hiçbir noktası yerine getirilmedi, zaten getirilemezdi. Bundan başka, ordu emrinde: savaşa başlandıktan sonra da, düşmanın yapacağı hareketlere göre talimat verilecektir; deniyordu; bunun için *Napoleon*'un savaş sırasında gerekli bütün emirleri vereceği sanılabilirdi, halbuki bu da olmadı, olamazdı da, çünkü bütün savaş süresince *Napoleon* savaştan o kadar uzakta bulunuyordu ki (sonradan da anlaşıldı-

ğı gibi) savaşın gidişi hakkında bilgisi olamaz, savaş sırasında vereceği hiçbir emir yerine getirilemezdi.

XXVIII

Birçok tarihçiler, eğer, diyorlar, Borodino savaşını Fransızlar kazanamadıysa bu, o gün Napoleon'un nezleli oluşu yüzündendir; nezleli olmasaydı, gerek savaştan önce, gerekse savaş sırasında verdiği emirler daha dâhice olur, Rusya göçer, *la face du monde été changée*.¹ Rusya'yı bir tek insanın, Büyük Petro'nun iradesi yarattığını; Fransa'nın cumhuriyetten imparatorluğa dönmesinin ve Fransız askerlerinin Rusya'ya girişinin bir tek insanın, Napoleon'un iradesiyle olduğunu kabul eden tarihçiler için, Rusyanın güçlü kuvvetli kalışına, ayın 26 sında Napoleonun dehşetli nezleye tutulması sebep olduğu yolunda bir muhakeme zarurî ve mantıkî bir muhakemedir.

Mademki Borodino savaşını verip vermemek Napoleon'un iradesine bağlıydı, falan yahut filân tertibi almak da sırf onun elindeydi, öyleyse iradesinin belirmesinde tesiri olan nezlenin de Rusya'nın kurtuluşu sebebi olabileceği, bundan dolayı da Napoleon'a ayın 24 ünde su geçmez çizmelerini vermeği unutan oda uşağının da Rusya'nın kurtarıcısı olduğu meydandadır. Bu tarz düşünce ile böyle bir netice, tıpkı Voltaire'in, neyle alay ettiğini kendi de pek bilmeden; St. - Barthélémy gecesi X uncu Şarlı'nın mide bozukluğu yüzündendir diyerek çıkardığı netice gibi, muhakkaktır. Fakat, Rusya'yı bir tek insanın, Büyük Petro'nun iradesi yaratmıştır, Fransız imparatorluğunun meydana gelişi, harbin başlaması bir tek insanın, Napoleon'un iradesiyle olmuştur iddiasını kabul etmiyen insanlar için böyle bir muhakeme tarzı yalnız yanlış ve saçma sapan değil, fakat insanlık tarihinin esaslarına da aykırıdır. Tarihî olayların sebebi nedir, sonuna verilecek başka bir karşılık vardır ki, o da şudur: dünya olay-

¹ Dünyanın da yüzü değişirdi.

larının akışı önceden ve yukardan tâyin edilmiştir, bu olaylara katılan insanların kendi keyiflerince yaptıkları bütün hareketlerin birbirlerine uygun düşmesine bağlıdır, bu olaylar üzerinde Napoleon'ların tesiri sadece görünüştedir, dışıdır

St.-Barthelmy gecesi, bu katliâmın yapılması için emir veren IX uncu Şarl'ın iradesine bağlı olmadan yapıldı, ona sadece, böyle bir emir vermiştir gibi geldi, diye bir iddiada bulunmak ilk bakışta ne kadar acayip görünürse görünsün, 80 bin kişinin canına mal olan Borodino boğazlaşması (savaşın başlaması için ve savaş sırasında emirler verdiği halde), Napoleon'un iradesine bağlı olmadan gerçekleşti, o, sadece böyle emirler verdiğini sandı demek insana ne kadar tuhaf gelirse gelsin; bana, herbirimizin büyük Napoleon'dan yüce değilsen de hiç olmazsa ondan küçük bir insan da olmadığını söyleyen insanlık haysiyeti bu meselenin bu suretle çözümlenmesine kabul ettirir; zaten tarih incelemeleri de bu iddiayı fazlasıyla doğru göstermektedir.

Borodino savaşında Napoleon kimseye ateş etmedi, hiç kimseyi öldürmedi. Bütün bunları yapan askerlerdi. Şu halde insanları öldüren o değildir.

Fransız ordusunun askerleri Borodino savaşında Rus askerlerini Napoleon'un emriyle değil, kendi istekleriyle öldürmeğe geldiler. Bütün ordu: aç, üstleri başları yırtık pırtık, yürümekten bitkin bir halde, Fransızlar, İtalyanlar, Almanlar, Lehli, kendilerini Moskova'ya ulaşmaktan alıkoyan öteki ordunun karşısında hissediyorlardı ki *le vin est tiré et qu'il faut le boire* ¹. Napoleon, şimdi Ruslarla dövüşmelerini yasak etse onu öldürürler, yine de Ruslarla dövüşmeğe giderlerdi, çünkü bu artık onlar için sakınılmaz bir şeydi.

Yeryuvarlağını bilboke değneğiyle delen küçük çocuğun resmi karşısında «*Vive l'empereur*», ² diye nasıl bağırdı-

¹ Şarabın tıpası çekilmiştir, içmek gerek. (Ok yaydan fırladı, sonuna kadar gitmek gerek.)

² Yaşasın imparator.

larsa; kendilerine söylenecek her saçma sapan söze karşılık «*Vive l'empereur*» diye de nasıl bağıracaklarsa; gelecek nesillerin onlar için: Moskova önlerindeki savaşta bulunmuşlardı, diyeceğini, sakat kalmalarına, ölmelerine karşılık tesselli kabîlinden ileri süren Napoleon'un günlük emrini dinledikleri zaman da işte tıpkı öyle «*Vive l'empereur*,» diye bağırışmışlardı. Çünkü «*Vive l'empereur*,» diye bağırıktan, muzaffer olup Moskova'da dinlenecek yer, yiyecek yemek bulmak için dövüşe gitmekten başka bir şey yapamazlardı. Bundan dolayı da soydaşlarını öldürmeleri, Napoleon'un emirleri yüzünden değildi.

Savaşın gidişini düzenliyen de Napoleon değildi, çünkü plânının hiçbir noktası gerçekleşmediği gibi, savaş sırasında da ilerisinde neler olup bittiğini bilmiyordu. Bunun için bu insanların birbirlerini öldürmeleri Napoleon'un iradesine bağlı olmadan, o öyle istediği için değil, fakat, genel işe katılmış yüz binlerce insanın iradesiyle gerçekleşmişti. Napoleon'sa, işlerin kendi keyfine, iradesine bağlı olarak yürüdüğünü, sadece sanmıştı. Bundan dolayı da Napoleon'un nezleli olup olmayışı meselesi, tarih için, herhangi bir taşıt erinin nezleli olup olmayışından daha önemli değildir.

Bundan başka, Napoleon'un 26 ağustosta nezleli oluşu şu sebepten de önemsizdir: tarih yazarları, Napoleon'un plânı, savaş sırasında verdiği emirler nezlesi yüzünden eskileri kadar parlak olmamıştır, diyorlar, halbuki bu baştan aşağı yanlış bir iddiadır.

Çünkü, yukarıya yazıp geçirmiş olduğumuz harekât emri, eski plânlardan daha kötü değil, hattâ savaşlar kazandırmış olan bütün öteki harekât emirlerinden daha iyiydi. Savaş sırasında sözde verdiği emirlere gelince, bunlar da başka savaşlardaki emirlerden daha kötü değil, verilegelen emirlerin tıpkısıydı. Fakat, Napoleon'un kazanmadığı ilk savaş Borodino savaşı olduğu içindir ki, bu plân ve emirler eskilerinden kötüymüş gibi geliyordu. En parlak, en derin plânlar, tertipler bile savaşı kazandırmazlarsa berbart şeylermiş gibi görünür, her askerlik bilgini de onları, bilgiç bir

edayla tenkid eder, savaşı kazandıran en kötü plânlar, emirler ise çok parlak şeylermiş gibi görünür, en ciddî insanlar da bu kötü plânların meziyetlerini ispat için ciltlerle yazı yazar.

Austerlitz savaşında Weirother'in tertiplediği plân, bu cins eserlerin en olgun bir örneği idi, bununla beraber beğenilmedi; mükemmelliği, ince elenip sık dokunmuş olması yüzünden beğenilmedi.

Napoleon, Borodino savaşında, iktidarı temsil etmek görevini öteki savaşlarda olduğu gibi, hattâ daha da iyi yerine getirdi. Savaşın gidişine zarar verecek hiçbir şey yapmadı, en akla uygun tedbirlere başvurdu, afallamadı, bir yapıp bir bozmadı, korkmadı, savaş alanından kaçmadı, hayır, başkomutanlık yapmıyormuş gibi görünen rolünü, ince ustalığına harb işlerindeki tecrübelerine dayanarak, soğukkanlılıkla, vekarla oynadı.

XXIX

Hatları ikinci defa dolaşıp inceden inceye gözden geçirdikten sonra dönen Napoleon:

— Satranç takımı yerli yerinde dizili, hazır, oyun yarın başlıyor, — dedi.

Kendisine punç getirmelerini emretti, Bausset'yi çağırıp ona Paris'ten, *à la maison de l'impératrice* ¹ te yaptırmak niyetinde olduğu bazı değişikliklerden bahsetti, saray münasebetlerine dair en ufak şeyleri bile hatırlayışıyla de saray nazırını hayrette bıraktı.

Hiçten işlere ilgi gösterdi, Bausset'yi, yolculuk etmeğe karşı duyduğu sevgiden ötürü alaya aldı ve hastayı portatif karyolasına bağladıkları sırada, kendine güvenen, işini bilir, ünlü bir operatörün kollarını sıvaması gibi, umursamaz bir edayla gevezelikler etti. — «Bütün işin dizginleri elimde, ka-

¹ İmparatoriçenin dairesinde.

famın içinde apaçık, besbelli. İşe başlamak gerekince de bunu hiç kimsenin beccremeyeceği gibi beccereceğim, ama, şimdi alay edebilirim, hem ben ne kadar çok lâtife edersem, ne kadar, sâkinsem, siz de o kadar çok güven ve rahatlık duymalı, dehâma hayran olmalısınız.»

İkinci puncunu da bitiren Napoleon, ertesi gün karşılaşıcağını sandığı önemli işten önce dinlenmeğe gitti.

Karşılaşıcağı işle o kadar ilgileniyordu ki, uyuyamadı. akşamın nemli havasıyle artan nezlesine rağmen gece saat üçte gürültüyle sümkürerek, otağın büyük bölümüne geçti. Ruslar yerlerinde duruyorlar mı? diye sordu. Düşmanın yaktığı ateşler hep aynı yerde görünüyor, diye karşılık verdiler. Bunu uygun bulan bir edayla başını salladı.

Nöbetçi yaver otağa girdi:

— *Eh bien, Rapp, croyez vous, que nous ferons de bonnes affaires aujourd'hui* ¹? — diye Napoleon ona döndü

— *Sans aucun doute, sire* ² — diye Rapp karşılık verdi.

Napoleon yavere bir göz attı. Rapp:

— *Vous rappelez-vous, sire, ce que vous m'avez fait l'honneur de dire à Smolensk,* ³ —dedi, — *le vin est tiré, il faut le boire* ⁴.

Napoleon kaşlarını çattı, başını ellerine alarak uzun zaman sessiz sedasız oturdu

— *Cette pauvre arméee,* — diye birdenbire söze başladı, — *elle a bien diminuée depuis Smolensk. La fortune est une franche courtisane, Rapp, je le disais toujours, et je com-*

¹ Ne dersin, Rapp, bugün işimiz yolunda gidecek mi?

² Elbette, haşmetlim.

³ Bana Smolensk'te söylemek lûtfunda bulunduğunuz sözü hatırlıyor musunuz, haşmetlim?

⁴ Şarap şişesinin mantarı çıkarılmıştır, içmek gerek (Ok yaydan fırladı, sonuna kadar gitmek gerek).

menge à l'éprouver. Mais la garde, Rapp, la garde est intacte
 1 ? — diye sordu.

— *Qui, sire,* 2 — diye Rapp karşılık verdi.

Napoleon bir pastil aldı, ağzına koydu, saate baktı uykusu yoktu, sabaha daha çok zaman vardı; vakti emirler vererek öldürmek de mümkün değildi, çünkü bütün emirler verilmişti, şimdi artık verilen emirler yerine getiriliyordu.

— *A-t-on distribué les biscuits et le riz aux régiment de la garde?* 3 — diye Napoleon sert bir tavırla sordu.

— *Oui, sire* 4.

— *Mais le riz?* 5.

Rapp, piring hakkındaki emrin kendi tarafından bildirilmiş olduğunu söyledi, fakat Napoleon, emrinin yerine getirildiğine sanki inanmıyormuş gibi hoşnutsuzlukla başını salladı. İçeri, punç getiren bir uşak girdi. Napoleon, Rapp'a da bir bardak punç verilmesini emretti, kendisinininkini, konuşmadan, yudum yudum içmeğe koyuldu. Bardağını koklıyarak:

— Ne ağzımın tadı var, ne de burnum koku alıyor, — dedi, — bu nezle de bıktırdı usandırdı beni. Doktorluktan bahsdeip dururlar. Bir nezleyi bile iyi edemedikten sonra hangi doktorluk? Bana bu pastilleri Corvisart veriydi, ama hiç faydası yok. Onlar hangi hastalığı iyi edebilirler ki. Zaten bir hastalığı tedavi etmek, iyileştirmek de mümkün değildir. *Notre corps est une machine à vivre. Il est organisé*

1 Bu zavallı ordu. Smolensk'ten beri bir hayli ufaldı. Talih, düpedüz, yüksek bir oruspudur, bunu her zaman söyledim, Rapp, şimdi de nefsinde bunun böyle olduğunu denemeğe başlıyorum. Fakat hassa kıtaları, Rapp, oldukları gibi. tıstamam duruyorlar değil mi?

2 Evet, haşmetlim.

3 Hassa alaylarına peksimetle piring dağıtıldı mı?

4 Evet haşmetlim.

5 Piring de mi?

pour cela, c'est sa nature, laissez-y la vie à son aise, qu'elle s'y défende elle même: elle fera plus que si vous la paraly-siez en l'encombrant de remèdes. Notre corps est comme une montre parfaite qui doit aller un certain temps, l'horloger n'a pas la faculté de l'ouvrir, il ne peut la manier qu'à tâtons et les yeux bandés. Notre corps est une machine à vivre, voilà
¹ Bir şeyi tarif etmeği *définitions* ², seven Napoleon böylece bir kere bu yola saptıktan sonra apansızın yeni bir şeyi daha tarif etti.

— Savaş sanatının ne olduğunu bilir misiniz, Rapp? — diye sordu. Bu, belirli bir anda düşmandan daha kuvvetli olmak sanatıdır. — *Voilà tout* ³.

Rapp, cevap vermedi.

Napoleon:

— *Demain nous allons avoir affaire à Koutouzoff* ⁴. dedi. — Görüşürüz! Hatırlarsınız ya, Braunau'da orduya komuta eden oydu, tahkimatı gözden geçirmek için üç hafta içinde bir kere olsun ata binmemiştii. Görüşürüz!

Saatine bir göz attı. Henüz dörtlü. Uykusu yoktu, pıncığılmıştı, yapılacak hiçbir iş de kalmamıştı. Kalktı, bir aşağı bir yukarı gezindi, kalın ceketini, şapkasını giydi, çadır-dan dışarı çıktı. Gece karanlık ve nemliydi, pek hafif bir

---

¹ Vücudumuz yaşamağa yarıyan bir makinedir, bu iş için kurulmuştur, onun mahiyeti budur, içindeki hayatı rahat bırakın, kendi kendini savunsun; o, bu işi, sizin onu ilâçlarla tıka basa doldurup felce uğratmanızdan daha iyi becerir. Bizim vücudumuz, belirli bir müddet işliyecek olan, kusursuz bir saat gibidir, saatçi onu açamaz, onu ancak, gözü bağlı bir halde ve el yordamiyle yoklıyarak idare edebilir. Vücudumuz yaşamağa yarıyan bir makinadır, işte bu kadar.

² Bir şeyi tarif etmek.

³ İşte bu kadar.

⁴ Yarınki işimiz Kutuzofladır.

sis yukardan aşağı bastırıyordu. Fransız hassalarının ateşleri yakınlarda belli belirsiz yanıyor; uzaklarda dumanların arasından Rus hatlarının ışıkları pırıldıyordu. Ortalık durgundu, mevzilerini tutmak için harekete geçmiş olan Fransız kıtalarının boğuk uğultusu ve ayak sesleri iyiden iyiye işitiliyordu.

Napoleon. otağın önünden ilerledi, ateşlere baktı, ayak seslerine kulak kabarttı, otağının önünde nöbet bekliyen ve imparator görünür görünmez simsiyah bir kazık gibi dikiliveren, kalpağı tüylü, iri yarı bir hassa askerinin yanından geçerken karşısında durdu.

Askerlere söz söylerken her zaman takındığı yapınacıklı kaba ve okşayıcı askerce bir sedayla:

-- Kaç yıldan beri hizmettesin? -- diye sordu, asker karşılık verdi.

— *Ah! un des vieux!* ¹

— Alayda piring verdiler mi?

— Verdiler, haşmetlim.

Napoleon başını salladı, uzaklaştı.

Saat beş buçukta Napoleon atına binerek Şevavrdino köyüne doğru yollandı.

Ortalık ışımağa başlamıştı, gökyüzü ağarıyordu, yalnız doğuda bir tek bulut parçası vardı. Bırakılmış ateşler sabahın alaca aydınlığında sönmek üzereydiler.

Sağdan, boğuk ve tek bir top sesi gürledi, yayılıp genel durgunluğun arasında söndü. Birkaç dakika geçti, ikinci bir gürleyiş, sonra üçüncüsü havayı sarstı; dördüncü, beşinci gürlemeler yakınlarda, sağda bir yerlerde heybetle aksettiler.

İlk top sesleri henüz dinmemişti ki, yeni yeni gürlemeler birbirine karışıp uğuldadılar.

Napoleon maiyetiyle Şevardino tabyasına geldi, atından indi. Oyun başlamıştı.

¹ Ha, eskilerden..

XXX

Prens Andrey'in yanından Gorki'ye dönen Piyer, seyisine atları hazırlamasını, kendisini erkenden uyandırmasını emretti; sonra, Boris'in, bölmenin arkasında ona ayırdığı köşecikte uyuyuverdi.

Piyer, ertesi sabah gözlerini açtığı zaman izbede kimse-cikler kalmamıştı. Küçük pencerelerde camlar zıngırdıyordu. Başucunda duran seyis onu dürtmekteydi.

— Ekselâns, ekselâns, ekselâns. diye Piyer'in yüzüne bakmadan, onu uyandırabileceğinden ümidini kesmiş gibi omuzlarından tutup sarsarak inatla homurdanıyordu.

Uyanan Piyer sordu:

— Ne? Başladı mı? Vakit geldi mi?

Emekli bir asker olan seyis:

— Top seslerini dinleyiniz, — dedi, — bayların hepsi çoktan gittiler, serenisim de çoktan yola çıktılar.

Piyer, acele acele giyindi. sahanlığa fırladı. Dışarda hava aydınlıktı, taze, serin ve iç açıcıydı, çiğ yağmıştı. Kendisini örten bir buluttan kurtulmakta olan güneş, bulutla yarı yarıya kesilen ışıklarını, karşı sokağın damlarından, yolun nemli tozlarına, evlerin duvarlarına, çitin aralıklarına, Piyer'in izbe önünde duran beygirleri üstüne saçıyordu. Top gürültüleri dışarda daha açık işitilmekteydi. Bir yaver, yanında bir kazakla, yoldan dörtlüyle geçti.

— Vakittir, kont, vakit! diye bağırdı.

Atını peşinden getirmelerini emreden Piyer, dün üstüne çıkıp savaş alanını seyrettiği höyüğün yolunu tuttu. Bu höyükte bir asker kalabalığı toplanmıştı; kurmaylıkan olanların Fransızca konuşmaları işitiliyor, Kutuzof'un, kırmızı kordeli beyaz şapkası, ağarmış başı, geniş omuzlarına gömülü kalın ensesi görünüyordu. Kutuzof ileriye, büyük yola tek dürbünle bakmaktaydı.

Höyüğün merdivenlerini çıkarken Piyer, uzaklara bir göz attı, önündeki manzaranın güzelliği karşısında hayranlıkla

donup kaldı. Bu, dün aynı höyükten seyrettiği aynı panoromaydı, fakat şimdi bütün o yerler asker kıtaları, ateş eden silâhların dumanlariyle kaplıydı; Piyer'in arkasında, solunda yükseleñ parlak güneşin eğri ışıkları, altın ve pembe renklerin bin bir çeşidi ve koyu, uzun gölgelerle delinen sabahın tertemiz havası içinde bu manzaranın üstüne vuruyordu. Panoromanın sonunu çerçeveleyen uzak ormanlar tıpkı sarı yeşil renkli, kıymetli bir taşa oyulmuş gibiydiler; tepelerinin dalgalı çizgileri ufukta göze çarpıyor, aralarını, Valuyef'in gerilerinde asker kıtalarıyla dolu büyük Smolensk yolu kesiyordu. Daha yakınlarda, altın tarlalar, baltalıklar ısıldamaktaydı. Dört bir yanda, ilerde, sağda, solda asker kıtaları görünüyordu. Bütün bu manzara canlıydı, heybetliydi, umulmadık bir şeydi, fakat Piyer'i en çok hayran bırakan şey, savaş alanının, Borodino'nun ve Koluça'nın üstünde ve her iki yanındaki derenin görünüşüydü.

Borodino'da, Koluça'nın üstünde ve her iki yanında, hele solda Voyna'nın Kolaça ile birleştiği bataklık kıyıda, parlak güneşin doğmasıyla dağılan, dalgalanan, şeffaflaşan ve dolaylarında görünen her şeyi sihirbazcasına boyayıp ortaya çıkaran bir sis vardı. Bu sise barut dumanları da katılıyor; bu sisle dumanın, suyun, kırağının, kıyıları boyunca yığılan kıtaların süngüleri üzerinde, her yerde sabah aydınlığının ışıltıları pırıldıyordu. Bu sisin arasından beyaz bir kilise, şu yanda Borodino izbelerinin damları, ötede kesif asker yığınları, beride yeşil cephane sandıkları, toplar belirliyordu. Bütün bunlar kımıldıyor, yahut da kımıldanıyor gibi görünüyordular, çünkü dumanla sis bütün sahanın üzerinde yayılıp yürüyordu. Borodino dolaylarındaki sisle kaplı alçaklarda olduğu gibi, daha yukarlarda, hele bütün cephe hattı boyunca solda, ormanlarda, kırlarda, basık yerlerde, yüksekliklerin üstlerinde, atılan topların kâh ayrı ayrı, kâh yığın yığın, kâh aralıklı, kâh sık dumanları kabarıp, kalınlaşıp, kıvranıp, yayılıp bütün sahada yükseliyordu.

Manzaraya asıl güzelliğini veren de bu top dumanları, söylemesi tuhaf oluyor ama, top sesleriydi.

«Puff!» — diye, menekşe, kurşuni ve süt beyaz renklerle pırıltılı yuvarlak, dolgun, bir duman birdenbire görünüyordu, bir saniye sonra da bu dumanın sesi «Bum!» diye yükseliyordu.

«Puf, puf!» diye birbirine çarpıp karışarak iki duman yükseldi, «Bum, bum,» — diye de iki ses gözün gördüğünü doğruladı.

Piyer, demin, yusuvarlak, tıpkı bir lâstik top biçiminde görmüş olduğu birinci dumana tekrar bir göz attı, şimdi onun yerinde yana doğru uzanan duman yuvarlakları var, ve birdenbire «puf!...» sonra duraklamalarla «puf, puf...» diye üç yuvarlak daha ve işte dördüncüsü, sonra hemen, fâsılalarla «bum. bum... bum - bum - bum...» diye güzel, tok, güvenli uğuldamalar... İnsana, bu dumanlar kâh hızla geçip gidiyorlarmış gibi geliyor, kâh onlar duruyorlarmış da yanlarından ormanlar, tarlalar, parlıyan süngüler kaçıyor gibi görünüyordu. Solda, tarlaların, fundalıkaların üstünde bu kocaman dumanlar, heybetli yankılarıyla arsız arsız başgösteriyor, daha yakınlarda, alçaklarda, ormanlarda ise tüfeklerin yuvarlaklaşmağa vakit bulamıyan dumancıkları fışkırıyor, onlar da, minik seslerini aksettiriyorlardı. «Trah - ta - tah» diye tüfekler sık sık, fakat top sesleri yanında düzensiz ve heybetsizce çatırdamaktaydılar.

Piyer, orda, bu dumanların, bu pırıldıyan süngülerin, bu hareketin arasında olmak istiyordu. İntubalarını başkalarının da üzerinde mihenge vurmak için Kutuzof'la maiyetindekilere bir göz attı, ona, onlar da tıpkı kendisi gibi aynı duygularla karşıya, savaş alanına bakıyorlarmış gibi geldi. Bütün yüzlerde, Piyer'in dün fark ettiği ve Prens Andery'le konuştuğundan sonra da iyice kavradığı o gizli ısı «chaleur latente» pırıldıyordu. Kutuzof, gözünü savaş alanından ayırmaksızın yanında duran generale :

— Git, yavrum, git, - dedi, - İsa yardımcın olsun.

Bu emri alan general, Piyer'in yanından geçip höyükten aşağı indi. Kendisine nereye gittiğini soran kurmaylardan birine de, soğuk bir edayla:

— Derenin geçidine, - dedi.

Piyer: «Ben de, ben de» - diye düşündü ve generalin peşince yürüdü.

General, bir kazağın getirdiği ata bindi. Piyer, beygirleri tutan seyisine yaklaştı. Hangisinin en uslu olduğunu sorduktan sonra bindi, yeleye yapıştı, burkulan ayaklarının topuklariyle hayvanın karnını sıkıştırdı, gözlüklerinin düşeceğini, fakat yeylele dizginlerini bırakamayacağını hissederek ve höyükten kendisine bakmakta olan kurmay subaylarını güldürerek generalin ardınca atını dörtmala sürdü.

XXXI

Piyer'in takibettiği general, tepeden indikten sonra ansızın sola saptı, onu gözden kaybeden Piyer de, önünde giden piyade askerlerinin safları arasına daldı. İleri, geri, sağa, sola baş vurarak sıyrılmak istedi, fakat dört bir yanda yüzleri tasalı ve kendilerini, görünmez lâkin besbelliki önemli bir işe kaptırmış askerler vardı. Hepsi de, onları atıyla ne diye itip kaktığı bilinmiyen bu beyaz şakpalı, şişman adama aynı hoşnutsuz, sorgulu bakışlarla bakıyorlardı.

İçlerinden biri bağırdı:

— Taburun içinde atınla işin ne!

Bir başkası, beygire bir dipçik vurdu, eğerin kaşına yapışan Piyer de, gemi azıya alan hayvanı güç belâ zaptederek askerlerin arasından dörtmala sıyrılıp boş bir sahaya çıktı.

İlerisinde bir köprü, köprüde de ateş eden başka askerler vardı. Onlara yaklaştı. Piyer, savaşın ilk merhalesinde Borodino'yu ele geçiren Fransızların hücumu kalktıkları Borodino ile Gorki arasındaki Koluça köprüsüne geldiğinin farkında değildi. Önündeki köprüyü; köprünün iki yanında ve çayırılıkta, dün de fark etmiş olduğu sıra sıra kuru ot kümeleri arasında askerlerin toz duman içinde bir şeyler yaptıklarını gördü, fakat burda arsız arsız ateş edilmesine rağmen savaş alanının işte burası olduğunu aklına bile getirmede. Dört bir yanda vızıldayan kurşunların, başının üstünden geçen güllerin seslerini

duymuyor, derenin karşı kıyısındaki düşmanı görmüyordu; birçokları yanbaşında düştükleri halde, yaralılarla ölüleri uzun zaman fark edemedi. Yüzünden eksik olmayan gülümsemesiyle etrafına bakınıp duruyordu.

— Bu herif de, beygir üstünde, hatların önünde ne arıyor? - diye birisi haykırdı.

— Sola, sağa sap, - diye kendisine bağırıldılar.

Piyer, sağa saptı, general Rayevski'nin tanıdık yaverlerinden biriyle ansızın karşılaştı. Yaver ona öfkeyle baktı, her halde o da haykırmak üzereyken Piyeri tanıyınca, başını salladı.

— Burada ne arıyorsunuz? - deyip atını dörtlale kaldırıarak uzaklaştı.

Burasını yadırgıyan, burada hiçbir işe yaramadığını hissedenden Piyer yine, şunu bunu rahatsız etmekten çekinerek, atını yaverin peşince dörtlale sürdü.

— Orası, burası değil mi? - Sizinle gelebilir miyim? - diye sordu.

— Bir dakika müsaade buyurun, bir dakika, - diye yaver karşılık verip çayırılıkta duran şişman bir albaya doğru at sürerek ona bir şeyler söyledikten sonra tekrar Piyer'in yanındöndü, gülümsiyerek :

— Buraya ne diye geldiniz, kont? - dedi. - Hâlâ öyle meraklı mısınız?

Piyer :

— Evet, evet, - dedi.. Yaver ise beygirini çevirip uzaklaşırken :

— Burası yine çok şükür... - dedi, - fakat sol kanadda, Bagration'un orada, işler dehşetli kızıştı.

— Sahi mi? - diye Piyer sordu. - Orası da neresi?

Yaver :

— Haydi, benimle beraber höyüğe gelin, bizim oradan her taraf iyice görülüyor, bizim batarya da hâlâ dayanmakta. - dedi. - Nasıl, geliyor musunuz?

Piyer etrafına bakınıp gözleriyle seyisini arıyarak :

— Evet, sizinle geliyorum, - dedi. Piyer, ayakları üstünde sürünen, sedyelerde taşınan yaralıları, işte ilk defa burada, bu

anda gördü. Dün geçmiş olduğu o kokulu kuru ot yığınlarıyla örtülü çayırılıkta kümelerin ortasında, başı yana devrik, başlığı yere yuvarlanmış bir asker, kınılıdanmadan yatıyordu. Pi-
yer: — Bunu niçin kaldırmamışlar? — demek üzereydi ki, gözlerini o yana dikmiş olan yaverin sert yüzüyle karşılaşarak sustu.

Seyisini arayıp bulamıyan Piyer, yaverle birlikte, dere boyunca alçaklardan ilerliyerek Rayevski höyüğünün yolunu tuttu. Beygiri yaverinkinden geri kalıyor, onu ölçülü bir şekilde sarsıyordu.

— Ata binmeğe alışkın değilsiniz herhalde, kont, öyle mi? diye yaver sordu.

Piyer şaşkın şaşkın:

— Yoo, - dedi, - ama bu, boyuna zıplıyor da ...

Yaver :

— Vay! Yahu, hayvan yaralı, - dedi, - sağ ön ayağında, dizin üstü. Kurşun olacak. Tebrik ederim, kont: *le baptême du jeu* ¹.

Kulakları sağır edercesine boyuna ateş eden ileriye alınmış topçunun arkasındaki altıncı kolorduyu duman içinden geçip küçük bir ormana ulaştılar. Ormanın içi serindi, durgundu, hahar kokuyordu. Piyer'le yaver atlarından indiler, tepeyi yaya tırmandılar.

— General burada mı? - diye höyüğe varan yaver sordu.

— Şimdi buradaydılar, şu yana gittiler, - diye sağ tarafı göstererek ona karşılık verdiler.

Yaver, şimdi onu ne yapacağını bilmiyormuş gibi Piyer'e bir göz attı.

Piyer :

— Siz rahatstz olmayın, - dedi. - Ben höyükte kalırım, mümkün mü? .

— Olur, kalınız, oradan her taraf görünür, o kadar da tehlikeli değildir. Sonra gelir sizi alırım.

---

¹ Ateş vaftizi, (ilk harb tecrübesini görmek.)

Piyer bataryalara doğru yürüdü, yaver uzaklaştı. Bir daha görüşmediler; Piyer, bu yaverin o gün bir kolunu kaybetmiş olduğunu ancak çok sonaları öğrenmişti.

Piyer'in çıktığı höyük sonraları Ruslarca höyük bataryası, yahut Rayevski bataryası adıyla, Fransızlarcaysa *la grande redoute, la fatale redoute, la redoute du centre* ¹ diye ün almış bir yerdi. Çevresinde on binlerce insan ölmüş ve Fransızlar burayı mevziin kilit noktası saymışlardı.

Bu tabya, höyüğün üç yanına kazılmış siperlerden ibaretti. Siperlere de mazgallardan ateş eden on top yerleştirilmişti.

Cephe hattında ve höyüğün iki yanında da durmadan ateş eden toplar vardı. Topların biraz gerisinde piyade askeri yer almıştı. Höyüğe ulaşan Piyer, birkaç topun ateş ettiği bu birkaç siperin; savaşın en önemli yeri olduğunu aklından bile geçirmemişti.

Tersine, Piyer'e barası (hele kendisi de burada bulunduğu için) savaşın en önemsiz yeriymiş gibi geliyordu.

Höyüğe çıkmış olan Piyer, bataryayı çevreliyen siperin sonuna gidip oturdu, etrafında olup biten şeyleri şuursuz, bahtiyar bir gülümsemeyle seyre daldı. Yine hep o gülümsemeyle arasına kalkıyor; topları dolduran, tekrar eski yerlerine getiren ve yanbaşıdan torbarlala, barut hartuçlariyle, artsız arasız geçen askerleri rahatsız etmemeğe çalışarak bataryayı dolayıyordu. Bu bataryanın topları, gümbürtüleriyle kulakları sağır edip dolaylarını barut dumanına boğarak, birbiri peşi sıra, durup dinlenmeden ateş etmekteydiler.

Bataryayı korumakla ödevli piyade askerlerinin arasında hissedilen huzursuzluğa karşılık, burada, başkalarından siper çukurlariyle ayrılmış, sınırlanmış, kendilerini işe kaptırmış bir avuç insanın arasında, burada, bataryada, herkes için ayrı ve müşterek bir aile hayatı gibi bir şey vardı.

Piyer'in beyaz şapkalı, sivil kıyafetli şeklinin ortalıkta görünmesi, önceleri, bu insanların üzerinde tatsız bir tesir bıraktı. Yanından geçerken askerler ona şaşkın şaşkın, hattâ ürke-

¹ Büyük tabya, uğursuz tabya, merkez tabyası.

rek, yan gözle bakıyorlardı. Yüksek rütbeli topçu subaylarından biri, uzun bacaklı, uzun boylu, çopur bir adam, en sondaki topun nasıl işlediğini incelemek bahanesiyle Piyer'e yaklaştı, onu merakla süzdü.

Emrine verilmiş iki topla uğraşıp didinen ve harb okulundan yeni çıktığı besbelli genç, henüz çocuk denecek bir yaşta, toparlak yüzlü bir subaycık sert bir edayla Piyer'e:

— Bayım, lütfen buradan uzaklaşınız, rica ederim, - dedi, - Yasak.

Askerler, Piyer'e göz atarak başlarını hoşnutsuzlukla sallıyorlardı. Fakat herkes, bu beyaz şapkalı adamın kendilerine zarar dokunması şöyle dursun, siperin meyilli kıyısında uslu uslu oturduğuna, askerlerin yolundan utangaç bir gülümsemeyle terbiyeli terbiyeli çekilerek top ateşleri altında, bataryada, sanki bir bulvardaymış gibi rahat rahat dolaştığına kanaat getirince ona karşı duyulan hoşnutsuzluğun yerini gitgide, şefkatli ve alaycı bir duygu almağa başladı; bu, askerlerin, kendi hayvanlarına, köpeklerine, tavuklarına, keçilerine, genel olarak asker kıtalarının yanında beslenen hayvanlara karşı duydukları hisse benzer bir duyguydu. Askerler, yüreklerinde, Piyer'i kendi ailelerinin içine alıverdiler, onu benimsediler, bir de lâkap taktılar: «Bizim efendi» diyorlardı ona ve aralarında sözü geçtikçe şefkatle gülümsüyorlardı.

Bir gülle Piyer'in iki adım ötesinde toprağa gömüldü. Piyer, elbisesinin üstünden, güllenin fışkırttığı tozu toprağı silerken gülümsiyerek etrafına bakındı.

Kırmızı suratlı, iri yarı bir asker, kuvvetli bembeyaz dişlerini göstererek Piyer'e:

— Nasıl, demek korkmuyorsunuz, bayım, aşk olsun! - dedi,

— Ya sen, korkuyor musun? - diye Piyer sordu.

Asker :

— Ne demeysin? - diye karşılık verdi. - İnsanın gözünün yaşına bakmaz ki... Bir çarptı mı, barsaklarını döküverir. Korkmamak olmaz. - diye de güldü.

Birkaç asker, sevinçli, şefkatli yüzleriyle Piyer'in başına toplandılar. Onun da bütün insanlar gibi konuşabileceğini san-

manışlar da şimdi böyle bir şeyle karşılaşınca sevinmişler gibi bir halleri vardı.

— Askerlik bizim sanatımız. Ama, baya bak, şaşılacak iş. Bay da baymış doğrusu!

Genç subay, Piyer'in başına toplanan askerlere:

— Yerlerinize! - diye bağırdı. Bu, herhalde genç subayın aldığı ilk, yahut ikinci vazifeydi, bundan dolayı da, gerek askerleriyle, gerekse üstleriyle olan münasebetlerinde, kılı kırk yararcasına usul ve merasim dairesinde hareket ediyordu.

Sürekli top, tüfek ateşi bütün alan boyunca, hele solda, Bagration istihkâmlarının olduğu yerde şiddetlenmekteydi, fakat Piyer'in bulunduğu yerden, barut dumanları yüzünden hemen hemen hiçbir şey seçilemiyordu. Savaş alanının görünüşü ve gürültüleri karşısında duymuş olduğu ilk şuursuz ve sevinçli heyecan, şimdi yerini, hele çayırılıkta tek başına serilmiş yatan o askeri gördükten sonra, bambaşka duygulara bırakmıştı. Şimdi, çevresindeki insanları, siperin meyilli kıyısına oturup seyre dalmıştı.

Saat ona doğru, bataryadan yirmiye yakın insan kaldırılıp götürülmüş bulunuyordu, toplardan ikisi parçalanmıştı; bataryanın üstüne sık sık güller düşüyor, seken kurşunlar vızıldıyor, ısıklık çalarak aşıp gidiyordu. Fakat bataryadaki insanlar sanki bütün bunların farkında değildiler; her taraftan şakalaşmalar, neşeli konuşmalar duyuluyordu.

Askerlerden biri, ısıklarla uçup gelen bir gülleyle :

— Aman, aslanım, - diye haykırdı, güllenin aşıp giderek bataryayı koruyan piyade saflarının arasına düştüğünü fark eden başka bir asker de: - Buraya değil! Piyadelere! - diye kahkahayı basarak ilâve etti.

Başka birisi de, bir gülle geçerken çömelen bir köylüye :

— Ne o, ahbabını mı selâmlıyorsun? - diye alay etti.

Önlerinde neler olup bittiğini seyretmek için birkaç asker istihkâm siperine toplanmışlardı.

Siperden ötesini göstererek :

— Hatları geri çekmişler, görüyor musun, gerilemişler - diye konuşuyorlardı.

Eski gedikli erbaşlardan biri :

— Siz kendi işinize bakın, geri çoktilerse, demek ki geride yapılacak iş vardı da ondan, - diye bağırıp içlerinden birini omuzlarından yakaladı ve diziyi vurdu . Etrafta kahkahayı bastılar.

— Beşinci top, ileri! - diye bir yerlerde kumanda verildi.

Topu tekrar eski yerine getirenlerin sevinçli haykırıları duyuldu :

— Hep beraber, dayanın çocuklar, yedekçiler gibi.

— Ay, az daha bizim efendinin şapkasını uçuruyordu, - diye kırmızı suratlı, alaycı asker, bembeyaz dişlerini göstererek Piyer'e takıldı, o anda bir tekerleğe ve bir insan bacağına çarpan gülleye de öfkeyle: — Vay, münasebetsiz, - dedi. Öteden başka birisi, yaralıları toplamak için bataryaya eğile eğile giren milis askerleriyle alay etti:

— Ah, sizi gidi tilkiler!

Ayağı kopmuş olan askerin baş ucunda dikilip duran milislere haykırdılar :

— Lâpanın tadı tuzu yok değil mi? Ha? Ah gidi ödle kargalar!

— Keyifler nasıl, yavrum, - diyerek de köylüleri kızdırıyorlardı. — Hiç de böyle işe gelemezler!

Piyer, her düşen mermiden, her insan kaybindan sonra ortalığın bir kat daha kızgıtlığını fark ediyordu.

Bütün bu insanların yüzlerinde, (olup biten şeylere meydan okuyorlarmış gibi) yanan gizli bir ateşin pırıltıları, sanki yaklaşan bir fırtına bulutıyla gittikçe daha sık, daha parlak ışıldamaktaydı.

Piyer, ileriye, savaş alanına bakmıyor, orada olup biten şeylerle ilgilenmiyordu: kendini tamamiyle, gitgide daha kuvvetle yanan ve ruhunda (bunu hissediyordu) aynı şekilde tutuşmuş olan bu ateşin temasına kaptırmıştı

Bataryanın ilerisinde, fundalıklarda, Kamenka deresinin kıyılarında yerleşmiş olan piyade kuvvetleri saat onda gerilemeye başladılar. Tüfeklerinin üstünde yaralıları taşıyarak geriye doğru kaçıştıkları, bataryadan görülebiliyordu. Bir general,

maiyetiyl ebirlikte höyüğe geldi, albayla konuştu. Piyer'e sert sert baktı, geride bataryayı koruyan piyade kuvvetlerine de daha az hedef teşkil etmeleri için yere yatmalarını emrederek tekrar aşağı indi. Biraz sonra, bataryanın sağındaki piyade kuvvetleri saflarından trampet gürültüleri, komuta sesleri geldi; safların ileriye doğru hareket ettikleri, bataryadan görünüyordu.

Piyer, istihkâm siperinden haktı. Bir insan yüzü bilhassa gözüne çarptı. Bu, yüzü genç, solgun bir subaydı, kılıcını aşağı sarkıtmış, kaygıyla etrafına bakınarak geride yürüyordu.

Piyade kuvvetlerinin safları dumanın içinde kayboldu, haykırıışları, yaylun ateşlerinin sesleri duyuldu. Birkaç saniye sonra da, yığınla yaralı ve sedye oradan sökün etti. Bataryaya gülleler daha sık düşmeğe başlamıştı. Birkaç kişi yerde kendi hallerine bırakılmış yatıyordu. Topların yanında askerler daha büyük bir canlılıkla uğraşıp didinmekteydiler. Artık hiç kimsenin Piyer'e aldırıış ettiği yoktu. Yolun üstünden çekilmesi için bir iki defa öfkeyle bağırıldılar. Komutan kaşlarını çatmış, geniş, hızlı adunlarla bir toptan öbürüne gidip geliyordu. Küçük, genç subayın yüzü büsbütün kızarmıştı, askerlere daha büyük bir itizlikle kumanda veriyordu. Askerler, mermiler uzatıyorlar, donüyorlar, topları dolduruyorlar, işlerini fiyakalı bir dikkatle yapıyorlardı. Gidip gelirken, yaylıymışlar gibi sıçramaktaydılar.

Fırtına bulutu yaklaşıyordu; Piyer'in, yanışını seyrettiği ateş artık bütün yüzlerde alev alev tutuşmağa başlamıştı. Piyer, batarya komutanının yanbaşında duruyordu. Küçük, genç subaycık, eli şapkasının siperliğinde koşarak komutanın yanına geldi.

— Ancak sekiz mermi kaldığını bildirmeme müsaade buyurun, bay albay, ateşe devanı edelim mi? - diye sordu.

İstihkâm siperinden bakan albay cevap vermedi :

— Peşrev ateşi! - diye haykırdı.

Birdenbire bir şey oldu, genç subaycık bir ah etti, iki büküm ol'bu, uçarken vurulmuş bir kuş gibi yere düştü. Piyer'in gözleri karardı, her şey bir acayıpleşti, bulanıklaştı.

Mermiler birbiri ardı sıra ısıklık çalıyor, sipere, askerlere, toplara çarpıyordu. Önceleri bu gürültülerin farkına bile varmayan Piyer, artık başka bir şey işitmez olmuştu; ona, bataryanın sağında, kanadındaki askerler «Hurra» diye bağırarak ileriye değil geriye doğru koşuşuyorlar gibi geliyordu.

Piyer'in bulunduğu siperin kıyısına bir gülle düştü, üstünü başını toz toprak içinde bıraktı, gözlerinin önünden kara bir yuvarlak gelip geçti, aynı anda bir şey şakladı. Bataryaya giren milisler kaçıştılar.

— Bütün toplar, peşrev ateşi! - diye komutan haykırdı.

Bir gedikli erbaş koşarak komutanın yanına geldi, ürkek bir fısıltıyla (tıpkı bir ziyafette ev sahibine şarabın bittiğini haber veren bir sofracıbaşı gibi) artık cephane kalmadığını bildirdi.

Komutan, Piyer'den yana dönerek :

— Haydutlar! Ne halt ederler böyle! - diye bağırdı. Terli yüzü kıpkırmızıydı, çukura batmış gözleri pırıldıyordu. Piyer'i, tepeden tırnağa öfkeli öfkeli süzerek askerlerden birine haykırdı :

— Koş ihtiyata, cephane sandıklarını getir !

Piyer :

— Ben giderim, - dedi. Subay karşılık vermedi, açık adımlarla uzaklaştı.

— Ateş kes... hekle! - diye haykırıyordu.

Gidip cephane getirmesi emredilen asker, Piyer'e çarptı.

— Hey, efendi, burası sana göre yer değil, - dedi ve koşma koşu yokuşu inmeğe başladı.

Piyer, genç subaycığın yıkıldığı yerin etrafından dolaşarak askerin ardınca seğirtti.

Bir, iki, üç mermi, başının üstünden geçip ileriye, geriye düştü. Piyer, bayır aşağı koşarak indi. Yeşil boyalı sandıkların yanına varmıştı ki birdenbire: «Böyle nereye gidiyorum?» - diye düşündü. Geriye mi dönmeli yoksa ilerlemeli miydi, bunu kestiremiyerek kararsızlıkla durdu. Birdenbire korkunç bir çarpma onu arkaya doğru iterek yere yuvarladı. O

anda, büyük bir ateşin alevleriyle aydınlandı; yine aynı an içinde, kulaklarında sağır edici bir gök gürlemesi, ısıklarla, gümbürtülerle uğuldadı.

Piyer kendine geldiği zaman elleri yere dayalı, kış üstü oturuyordu; demin yanbaşında bulunan sandık yok olmuştu; yalnız, yeşil, yanık tahta parçalarıyla paçavralar, kavrulmuş otların külleri üstünde şuraya buraya dağılmıştı; bir beygir, peşinde bir araba okunun kalıntılarını sürükliyerek dörtnele uzaklaşıyor, bir başka beygir de, tıpkı Piyer gibi, yere serilmişti; uzun, keskin kişnemelerle etrafı çınlatıyordu.

XXXII

Piyer, kendini korkudan kaybetmiş bir halde yerinden sıçradı, etrafını saran dehşetten kendisini koruyacak biricik sığınağa, geriye, bataryaya doğru can havliyle koştu.

Sipere girdiği sırada, bataryada top seslerinin dinmiş olduğunu; bazı insanların orada bir şeylerle uğraştıklarını fark etti. Bu insanların kim olduğunu anlamaya vakit bulamadı. Sanki eğilmiş de, aşağıda bir şeylere bakıyormuş gibi istihkâm siperinin üstüne abanmış, yüzü koyun yatan ihtiyar albayı gördü; sonra, gözünün ısırdığı bir askeri de gördü; bu asker kollarını tutan insanların arasında ileriye doğru fırlamak istiyerek debeleniyor: «Kardeşler!» diye bağıırıyordu, Piyer, acayip bir şeyler daha gördü.

Fakat albayın ölü, «Kardeşler!» diye bağırmanın da esir olduğunu henüz kavramaya vakit bulamamıştı ki, gözlerinin önünde bir başka asker arkadan süngülendi. Piyer, sipere ayak atar atmaz, mavi üniformalı, yüzü gözü ter içinde, sararmış, zayıfça, bir adam, bir şeyler haykırarak, yalın kılıç, ona doğru koşmuştu. Piyer içgüdüsüne uyarak sakındı, çünkü ikisi de birbirini görmeden çarpışmak üzereydiler; kolunu uzattı, bir eliyile adamın (bu bir Fransız subayıydı) omuzundan yakaladı, öteki eliyile de boğazına sarıldı. Subay, kılıcını bırakarak, Piyer'in yakasına yapıştı.

Birkaç saniye her ikisi de birbirlerinin yabancıları olan yüzlerine, korkulu gözlerle baktılar. Her ikisi de yaptıkları işten şaşırılmış, ne yapacaklarını bilmez bir haldeydiler. Herbiri : «Ben mi esir düştüm, yoksa ben mi esir aldım?» diye düşünüyordu. Fakat belliydi ki Fransız subayı kendisinin esir düştüğü fikrine daha çok temayül ediyordu, çünkü Piyer'in iradesi dışında hareket eden eli onun boğazını gittikçe daha çok sıkıyordu. Fransız, bir şeyler söylemek isterken bir gülle, korkunç ısıklar çalarak alçaktan tam başlarının üstünden, geçti, Fransız subayı başını o kadar süratle eğdi ki, Piyer'e bu baş köpüğü gitmiş gibi geldi.

Piyer de başını eğip ellerini bıraktı. Artık kimin kimi esir aldığını düşünmiyen Fransız, geriye, bataryaya doğru koştu; Piyer ise ayaklarına sarıldıklarını sandığı yaralılarla ölümlere takılıp sendeliyerek bayır aşağı kendini koyuverdi. Fakat henüz bayırın altına ulaşmamıştı ki, birbirlerini itip kakarak, düşe kalka, bağıra çağıra bataryaya doğru sevinçle ve alabilmesine koşan bir sürü Rus askeriyle karşılaştı. (Bu hücum, Ermolof'un kendine mal ettiği hücumdu; dedigine bakılırsa bu mucize ancak onun yigittliği sayesinde, şansının da yardımıyla gerçekleşebilmiş ve o, ceplerine doldurduğu Georgiyef nişanlarını işte bu hücumda höyüğün üstüne saçmıştı).

Bataryayı ele geçirmiş olan Fransızlar kaçtılar. Fransızları, hurra! diye bağrışarak bataryadan çok uzaklara kadar kovalıyan bizim askerlerse güç belâ durdurulabildi.

Esirler, bu arada da, etrafı subaylarımızla çevrilmiş bir Fransız Generali, bataryadan götürüldü. Yüzleri acı çekmekten bozulmuş, Piyer'in tanıdığı, tanımadığı bir sürü Rus ve Fransız yaralıları, yürüyerek, sürünerek, yahut da sedyelerde, bataryadan uzaklaşıyordu. Piyer, üstünde bir saatten fazla bir vakit geçirdiği höyüğe çıktı; orada, kendisini de içine almış olan o zile ocağından hiç kimseyi bulamadı. Tanımadığı birçok ölümler vardı. Bununla beraber, yine bazı bildik ölümlere rastladı. Küçük subaycık, siperin kıyısında, alkanlar içinde, hep öyle iki büklüm duruyordu. Kırmızı suratlı asker de hâlâ kıpırdanıyordu, ama onu kaldırıp götürememişlerdi.

Piyer, bayır aşağı koştu.

Savaş alanından gelen sedye kalabalığının peşine maksatsızca takılarak : «Hayır artık, bu işi durdururlar, bu yaptıkları işten artık kendileri de dehşete düşmüşlerdir» - diye düşünüyordu.

Fakat dumanlarla kararan güneş henüz ufkun üstündeydi; ilerde, hele solda, Semyonofski tarafında, sisin içinde bir şeyler kaynıyor; top ateşlerinin uğultusu, silâh sesleri, azalmak şöyle dursun, soluğu kesilirken son kuvvetiyle haykıran bir insan gibi, ümitsiz bir hamleyle artıyordu.

XXXIII

Borodino savaşının başlıca hareketleri, Borodino ile Bagration siperleri arasındaki bin sajenlik ¹ bir sahada yapılmıştı. (Bu sahanın dışında Ruslar, bir yandan, öğle üstü, Uvarof atlılarıyla bir gösteriş yapmışlar; öte yandan, Utitsa dolaylarında da Ponyatovski kuvvetleriyle Tuçkof kuvvetleri arasında bir çarpışma olmuştu, fakat savaş alanının merkezinde olup bitenlerle kıyaslanırsa bu, münferit, zayıf iki hareketti.) Savaşın belli başlı hareketleri, Borodino ile siperler arasındaki alanda, orman dolaylarında, açık, her iki yandan görünen bir kesimde çok sade ve basit bir şekilde olup bitmişti.

Savaş, iki tarafın açtığı yüzlerce top ateşiyle başlamıştı.

Sonra, bütün savaş alanını duman kaplayınca bu dumanın içinde Fransızların iki tümeni (Dessaix ve Compans tümenleri) sağdan siperlere doğru; Vice-roi'nın alayları da soldan Borodino'ya doğru ilerlediler.

Napoleon'un bulunduğu Şevardino tabyasıyla siperlerin arası bir verstti, halbuki Borodino'ya olan mesafesi, kuş uçuşu, iki verstten çoktu; bu yüzden de Napoleon, orada neler olup bittiğini, dumanla sis de birbirine karışıp sahayı örttüğü için, göremiyordu. Siperlere yöneltilen Dessaix tümeninin askerleri,

¹ Sajan = 2,13 metre.

ancak, kendilerini siperlerden ayıran sel çukuruna ininceye kadar görülebilirlerdi. Sel çukuruna iner inmez de, siperlerin üstünde silâh ve top ateşlerinin dumanları o kadar koyulaşmıştı ki, çukurun karşı yakasındaki yokuşu baştan aşağı kaplamıştı. Orada, dumanın arasında, kapkara bir şeyler - herhalde insanlar - kımıldanıyor, arada sırada da süngüler pırıldıyordu. Fakat bunlar ilerliyor mu, yoksa yerlerinde mi duruyorlar; Fransız mı, yoksa Rus mu, bunu Şevardino tabyasından seçmek, ayırdetmek mümkün değildi.

Güneş pırıl pırıl yükseliyor, eğri ışıkları elinin altından siperleri süzen Napoleon'un tam yüzüne vuruyordu. Siperlerin önündeki duman yayılıyor, insana, kâh bu duman kımıldanıyormuş, kâh da askerler hareketteymişler gibi geliyordu. Ateş sesleri arasından, arasına insan çığlıkları işitiliyor, fakat oralarda neler olup bittiğini anlamak mümkün olmuyordu.

Höyüğün üstünde duran Napoleon, tek dürbinle bakıyordu; dürbünün dar çemberi içinde dumanı ve insanları görüyordu; görünenler bazan onunkiler, bazan da Ruslardı; fakat dürbini bırakıp gözleriyle baktığı zaman demin gördüğü şeylerin yerini kestiremiyordu.

Höyükten inip önünde aşağı yukarı dolaşmağa başladı.

Arada sırada duruyor, silâh seslerine kulak kabartıyor, savaş alanına doğru göz atıyordu.

Orada neler olup bittiğini ne buradan, aşağıda durduğu yerden ne şimdi üstünde bazı generallerin bulunduğu höyükten; ne de kâh Rusların, kâh Fransızların, ölü, diri, yaralı korkuya kapılmış, aklını oynatmış askerlerin aynı zamanda, yahut sırayla göründükleri siperlerden anlamak mümkündü. Orada, saatlerce durup dinlenmiyen top ve tüfek ateşleri arasında, birbiri ardı sıra, kâh Fransızlar, kâh Ruslar, kâh piyadeler, kâh atlılar görünüyordu; ne yaptıklarını bilmeden görünüyor; düşünüyor, ateş ediyor. çarpışıyor, bağırıp çağırıyor; sonra gerisin geri kaçıyorlardı.

Savaş alanından Napoleon'un yanına, boyuna gönderdiği yaverleri, emir subayları, mareşaller dörtlüğe geliyorlar, savaşın gidişi hakkında rapor veriyorlardı, fakat; savaşın kız-

gınlığı içinde belirli bir anda olup biten şeyleri anlatmak mümkün olmadığı için bu raporların hiçbirisi doğru değildi; bundan başka, yaverlerin birçoğu asıl savaş yerine kadar gitmiyor, başkalarından duyup işittikleri şeyleri gelip bildiriyorlardı; sonra, yaver, kendisiyle Napoleon arasındaki iki üç verstlik mesafeyi geçip gelene kadar durum değişiyor ve getirdiği haber de böylece gerçekliğini kaybetmiş oluyordu. İşte bu suretle, Vice - roi'nin yaverlerinden biri, atını dörtmala sürüp gelerek Borodino'nun alındığı Koloça köprüsünün Fransızların elinde olduğu haberini getirdi. Kıtaların, derenin karşı kıyısına geçirilmeleri hakkında bir emirleri olup olmadığını Napoleon'dan sordu. Napoleon, kıtaların karşı kıyıda sıralanıp beklemelerini emretti; fakat o bu emri verirken, hattâ daha da önce, yaver, Borodino'dan ayrıldığı sıralarda, Ruslar köprüyü tekrar ele geçirmişler, yıkmışlardı bile; bu iş savaşın ta başlangıcında, Piyer'in de katıldığı çarpışma sırasında olmuştu.

Siperlerden dörtmala gelen ve sapsarı yüzünü korku kaplanmış olan bir yaver, hücumun püskürtüldüğünü, Compans'ın yaralandığını, Davout'un öldüğünü Napoleon'a bildirdi; halbuki, bu yaver Fransızların püskürtüldüğünden bahsederken, siperler başka Fransız kıtaları tarafından tekrar ele geçirilmişti. Hafifçe berelenen Davout ise sağdı. Napoleon, bu baştan aşağı yanlış haberlere dayanarak tedbirler aldı, bunların bir kısmı ya önceden gerçekleşmiş, yahut da gerçekleşemeyecek, gerçekleştirilemeyen şeylerdi. Savaş alanının daha, yakınında bulunan, fakat tıpkı Napoleon gibi, savaşa katılmayıp, ateş hattına ancak arasına sokulan mareşallerle, generaller, Napoleon'a sormadan, kendi bildikleri gibi tedbir alıyor, nereye, nasıl ateş edileceği, atlıların nereye saldıracağı, piyade askerlerinin ne yana koşacakları hakkındaki emirlerini diledikleri gibi veriyorlardı. Fakat onların aldıkları tedbirleri de tıpkı Napoleon'un tedbirleri gibi, çok dar bir ölçüde ve ancak seyrek olarak gerçekleşebiliyordu. Hareketler, çoğu zaman, verdikleri emirlerin tersine çıkıyordu. İlerlemeleri emredilen askerler, peşrev ateşine düşerek geri kaçıyorlar; ol-

dukları yerde durmaları emredilen askerlerse, karşılılarına Ruslar çıkıverince bazan geri kaçıyor, bazan da ileri atılıyorlar; atlılar da, kaçan Rusları emir almadıkları halde takibediyorlardı. Böylelikle, iki atlı alayı Semyonofski sel çukuru dörtnala aşarak tepeye henüz çıkmışken birdenbire çark edip dolu dizgin geriye dönmüştü. Çok kere, emredilen yere saldırmıyan piyade askerleri de aynı şekilde hareket etmekteydiler. Topların ilerlemeleri, piyade askerlerinin ateşe başlamaları, atlıların Rus piyadeleri üzerine saldırıp onları çığnemeleri hakkında verilen bütün bu emirler yalnız Napoleon'a değil, hattâ Ney'e, Davout'a yahut Murat'a bile sorulmadan doğrudan doğruya kıtaların en yakın, sıra komutanlarınca veriliyordu. Onlar yukardan verilen emirleri yerine getirmedikleri, yahut kendi başlarına tedbirler aldıkları için sorumlu olacaklarından korkmuyorlardı; çünkü savaşta işin ucu, insan için en değerli olan şeye: kendi öz hayatına dokunur; bu yüzden de kurtuluş bazan geriye kaçmakta, bazan ileriye seyirtmekte görülür; ateşin göbeğinde bulunan bu insanlar da artık bundan dolayı, o anın gereğine göre hareket ediyorlardı. Bütün bu ileri, geri yapılan hareketler, gerçekte, kıtaların durumunu ne kolaylaştırıyor, ne de değiştiriyordu. Karşılıklı yapılan bu piyade, yahut atlı hücumlarının onlara zararı da dokunmuyordu; zarar, ölüm ve sakatlanış bütün insanların çarpındıkları sahanın üzerinde, dört bir yanda uçan mermilerin, kurşunların eseri idi. Bu insanlar, mermilerin; kurşunların uçtuğu sahadan çıkar çıkmaz; arkada duran komutanlar hemen onları düzene sokuyor, disiplin altına alıyor, bu disiplinin baskısı altında da onları tekrar ateş sahasına sokuyorlardı, ama onlar orada (ölüm korkusunun tesiriyle) disiplini bozuyor, yığınların içgüdüsüne körükörüne uyarak çarpınıyorlardı.

XXXIV

Napoleon'un generalleri, ateş hattının yakınlarında bulunan, hattâ bazan içine giren Davout, Ney, Murat, intizam-

lı yığın yığın asker kıtalarını birkaç kere ateş hattının bu sahasına sokmuşlardı. Fakat, şimdiye kadarki bütün savaşlarda şaşmadan tekrarlanan şeyin tersine olarak düşmanın beklenilen firar haberi yerine, intizamlı kıtalar *oradan* ürkmüş, darmadağın sürüler halinde geri gelmişlerdi. Onlar, bu kıtaları tekrar tertiplemişlerdi, ama kıtaların mevcutları da gitgide azalıyordu. Murat öğleye doğru, yaverini takviye istemek için Napoleon'a gönderdi.

Murat'nın yaveri, bir tümen daha gönderilirse Rusların ezileceği teminatıyla dörtlüye Napoleon'un yanına geldiği zaman, o, höyüğün dibinde oturmuş punç içiyordu

Napoleon.(tıpkı Murat'ın saçları gibi) kıvrıkcık, siyah, uzun saçları olan bu çocuk denecek kadar genç, yakışıklı yaveri süzüp, sanki onun söylediklerini anlamıyormuş gibi sert bir hayretle:

— Takviye mi? — dedi. — «Takviye!» — diye düşündü. — Rusların en zayıf, tahkimatsız kanadlarına yöneltilen yarı ordu ellerindeyken, nasıl olur da hâlâ takviye isterler!»

Sert sert:

— *Dites au roi de Naples, — dedi, — qu'il n'est pas midi et que je ne vois pas encore clair sur mon échiquier. Allez...* ¹

Uzun saçlı, yakışıklı, minicik yaver; elini şapkasından indirmeden: derin derin içini çekti, tekrar oraya, insanların öldürüldükleri yere doğru atını dörtlüye sürdü.

Napoleon ayağa kalktı, Caulencourt ile Berthier'yi çağırıp onlara savaşla hiçbir ilgisi olmıyan şeylerden bahsetti.

Napoleon'u ilgilendirmeye başlayan bu konuşma sırasında Berthier'nin gözleri, kan ter içindeki atının üstünde höyüğe doğru maiyetiyle birlikte dörtlüye gelen bir generale takıldı. Bu, Belliard'dı. Atından inerek hızlı hızlı Napole-

¹ Napoli kralına söyleyin, henüz öğle vakti bile değil, ben de henüz satranç tahtamın üstündeki durumu iyice kavramış değilim. Haydi...

on'a yaklaştı, takviye gönderilmesi gerektiğini yiğitçe bir tavırla ve yüksek sesle ispata koyuldu. Bir tümen daha gönderilirse Rusların maholacağına namusu üzerine yemin ediyordu.

Napoleon omuz silkti, hiçbir karşılık vermiyerek gezisine devam etti. Belliard, etrafını alan maiyet generalleriyle yüksek sesle, heyecanlı heyecanlı konuşmağa başladı.

Napoleon, generale yaklaşarak:

— Çok ateşlisiniz, Belliard, — dedi. — Coşkunluğun ateşi insanı tez yanıltır. Gidiniz, durumu gözden geçiriniz, sonra gelip beni görünüz.

Belliard henüz gözden kaybolmamıştı ki, savaş alanından gelen başka bir haberci, başka bir yandan dörtlüye belirdi. Napoleon, boyuna karşısına çıkan engellerle sinirlenmiş bir insan edasıyla:

— *Eh bien qu'est ce qu'il ya?* ¹ dedi.

Yaver:

— *Sire, le prince* ² ... — diye lâfa başlarken Napoleon öfkeli bir hareketle:

— Takviye mi istiyor? — dedi. Yaver evet demeğe getirerek başını eğdi, rapor vermeğe koyuldu, fakat imparator ona arkasını dönerek iki adım attı, durdu, geri döndü. Berthier'yi çağırttı. Kollarını hafifçe açıp:

— Takviye göndermeli. — dedi. Sonraları «*Oison que j'ai fait aigle*» ³ diye adlandırdığı Berthier'ye döndü:

— Oraya kimi göndermeli dersiniz?

Bütün tümenleri, alayları, taburları ezbere bilen Berthier

— Haşmetlim, Claparède'in tümenini gönderelim, dedi.

Napoleon tasvibederek başını salladı.

Bir yaver, Claparède'in tümenine doğru atını dörtlüye sürdü. Birkaç dakika sonra da, höyüğün arkasında duran

¹ Peki, yine ne var?

² Haşmetlim; prens..

³ Kartalkaştırdığım kaz palazı.

genç hassalar yerlerinden hareket ettiler. Napoleon, konuşmadan o yana doğru baktı, birdenbire Berthier'ye döndü:

— Hayır, Claparade'i gönderemem. Friant'ın tümenini yollayınız, — dedi.

Claparade'in yerine Friant'ın tümenini göndermenin daha üstün bir faydası yoktu; hattâ şimdi Claparade'i durdurmak, onun yerine Friant'ı yollamak herhalde zorluklar doğuracak, vakit kaybettirecekti, ama yine de emir, harfi harfine yerine getirildi. Napoleon, kitalarına karşı hastalığı ilâçlarıyla bir kat daha kötüleştiren bir doktor gibi davrandığını görmüyordu, halbuki o, bu çeşit hareketlerin kötülüğünü çok iyi anlar ve tenkid ederdi.

Friant tümeni de, tıpkı ötekiler gibi, savaş alanının dumanı içinde kayboldu. Dört bir yandan yaverler dörtlüce gelmekte devam ediyorlar, sanki hepsi de, ağız birliği etmişler gibi hep aynı şeyi söylüyorlardı. Hepsi, takviye gönderilmesini rica ediyor, hepsi. Rusların yerlerinde tutunduklarını. Fransız kitalarını eriten bir *feu d'enfer*¹ açtıklarını söylüyorlardı.

Napoleon, portatif iskemlesinin üstünde düşüncelere dalmış oturmaktaydı.

Yolculuğa meraklı olan ve sabahtan beri aç duran M. De Bausset, imparatora yaklaştı, haşmetliye, öğle yemeği yemeklerini saygıyla teklif etmek cesaretinde bulundu

— Zaferinizi artık şimdiden kutlayabileceğimi ümidediyoorum, haşmetlim, dedi.

Napoleon hiçbir şey söylemeden başını hayır demeğe getirerek salladı. Bu hayır deyişin öğle yemeğiyle değil de zaferle ilgili olduğunu tahmin eden M. De Bausset, yemek yemek mümkünken buna dünyada hiçbir şeyin engel olmayacağına neşeli bir saygıyla işaret etmek cesaretinde bulundu.

Napoleon hüzünlü bir tavırla birdenbire:

¹ Cehennem ateşi.

— *Allez vous...* ¹ — dedi ve arkasını döndü.

M. De Bausset'nin yüzünde bahtiyarca bir acıma, pişmanlık ve hayranlık gülümsemesi ışıldadı, kayar gibi yürüyerek öteki generallerin yanına gitti.

Napoleon, boyuna kazandığı için parasını delicesine süren, fakat birdenbire tam oyunun bütün ihtimallerini hesaba kattığı bir sırada, yapacağı hamle ne kadar inceden inceye düşünülmüş olursa, kaybının da o kadar muhakkak olacağını sezen talihli bir kumarbazın duyduğu ağır duyguyu benzer bir hissin tesiri altındaydı.

Kıtalar, hep aynı kıtalardı: generaller de öyle, hazretlikler da öyle; aynı savaş plânı, aynı *proclamation courte et énergique*: ² kendisi de değişmemişti, bunu biliyordu, hat-tâ eskisine göre şimdi daha tecrübeli, daha usta olduğunu da biliyordu: düşman da Austerlitz'teki, Friedland'daki aynı düşmandı, fakat işte bütün bunlara rağmen, düşmana savutduğu yumruğun korkunç hamlesi sanki büyülenmiş gibi güçsüz, kuvvetsiz kırılıyordu.

Hiç şaşmadan daima başarı kazanan bütün o eski usul-ler: bataryaları bir noktaya toplama, hatları yarmak için itti-yatları hücumla kaldırma, *des hommes des fer* ³ süvari-leri saldırtma, ve her şey yine tatbik edilmişti, fakat zaferin elde edilmesi şöyle dursun, her yandan, ölü yahut yaralı gene-rallere, takviye isteklerine, Rusları ezmenin imkânsızlığına, kıtalardaki kargaşalıklara dair, hep aynı kötü haberler ge-liyordu.

Eskiden, iki, üç emir, iki, üç cümleden sonra, mareşal-ler, yaverler, yüzleri sevinç içinde ve tebriklerle gelir; savaş-ganimetleri diye de sürü sürü esirler, *des faisceaux de dra-peaux et d'aigles ennemis* ⁴, top, nakliye arabaları alındığını bildirirlerdi; ve Murat sadece, nakliye kollarını çevirip devşir-

¹ Haydi gidin.

² Kısa ve enerjik beyanname.

³ Demir gibi adamlardan mürekkep...

⁴ Deste deste düşman bayrak ve kartallı armaları...

mek için süvarilerin harekete geçirilmelerine izin isterdi. Lodi'de, Murengo'da, Acole'de Austerlitz'te, İena'da, Wagram'da da ha bir sürü yerlerde bu, hep böyle olmuştu. Halbuki şimdi kıtalarının başından acayip bir iş geçiyordu.

Siperlerin alındığı haberine rağmen, Napoleon, bunun bütün öteki savaşlarında olup biten şeylere benzemediğini, ama hiç benzemediğini görüyordu. Duyduğu bu hissi, etrafında bulunan ve savaş işlerinde keşerlenmiş bütün insanların da aynen duyduklarını anlıyordu. Bütün yüzler kederliydi, bütün gözler birbirleriyle karşılaşmaktan çekiniyordu; olup biten şeylerin önemini ancak Bausset anlamıyabilirdi. Napoleon ise, sekiz saat, bütün gayretler sarf edildikten sonra hücum eden tarafın hâlâ savaşı kazanamamasının ne demek olduğunu harb işlerindeki uzun tecrübeleri sayesinde çok iyi biliyordu. Bunun, hemen hemen kaybedilmiş bir savaş demek olduğunu, artık en ufak bir tesadüfün, bu gergin, kararsız durumda kendisini ve ordusunu mahvedebileceğini de biliyordu.

Bir tek savaşın bile kazanılmadığı, ve iki ay içinde ne bayrak, ne top, ne de kolorduların ele geçirildiği bu acayip Rusya seferini hatırladıkça; etrafındakilerin, kederlerini belli etmemeğe çalışan yüzlerini görüp, Rusların hâlâ dayandıkları haberini işittikçe, kâbuslu rüyalardakine benzer korkunç bir duyguya kapılıyor, aklına kendini mahvedebilecek bütün kötü ihtimaller geliyordu. Ruslar, sol kanadına düşebilir, merkezini yarabilir, kör bir mermi bizzat onu öldürebilirdi. Bütün bunlar olabilirdi. Bundan önceki savaşlarında o, yalnız, savaş ihtimallerini düşünürdü, şimdiyse gözlerinin önüne getirdiği, beklediği şey: hadsiz hesapsız kötü ihtimallerdi. Evet, hani insan rüyasında bir caninin hücumuna uğradığını görür de, herifi mahvedeceğine emin olduğu bir kuvvetle ona vurmak için saldırdığı bir sırada kolunun bir paçavra gibi yumuşak, gücsüz sarkıverdiğini hissedince karşı konulmaz bir ölüm korkusuna kapılır ya, işte bu hal de, bir rüyaya benziyordu.

Rusların, Fransız ordusunun sol kanadına hücum ettikleri haberi Napoleon'u böyle bir korkuya düşürmüştü. Haydi

gün dibinde, başı sarkmış, dirsekleri dizlerinde, portatif iskemlesiude konuşmadan oturuyordu. Berthier yanına yaklaştı, savaşın hangi durumda bulunduğunu iyice anlamak için hatları dolaşmağı teklif etti. Napoleon:

— Ne? Ne söylüyorsunuz? — dedi. — Ha, bana bir at getirinlerini emredin.

Ata bindi, Semyonofskoye'ye doğru yola çıktı.

Ağır ağır dağılan barut dumanları arasında, geçtiği bütün yol boyunca, beygirlerle insanlar, teker teker ve küme küme serilmiş, alkanlar içinde yatıyorlardı. Napoleon da, generallerinden hiçbirisi de, böyle bir dehşeti, bu kadar dar bir sahada bu kadar çok sayıda ölüyü hiçbir zaman görmemişlerdi. On saatte aralıksız kesilmeyen, kulakları sağır eden top gürültüleri de bu manzaraya (canlı sahnelerde müzik gibi,) ayrıca bir heybet vermekteydi. Napoleon Semyonofskoye tepesine ulaştı. dumanın arasından üniformalarının renkleri gözlerine yabancı gelen sıra sıra insanlar gördü. Bunlar Ruslardı.

Ruslar, Semyonofskoye köyünün ve höyüğün arkasında sıkışık saflar halinde yer almışlardı; topları durmadan ateş ediyor, hatlarını dumana boğuyordu. Artık bu bir savaş değildi. Artık bu, ne Ruslara, ne Fransızlara kazanç sağlayacak olan bir boğuşmanın devamıydı. Napoleon, atını durdurdu: tekrar Berthier'nin onu ayırmış olduğu düşünceye daldı: önünde, dört bir yanında olup biten ve kendisi tarafından sevk ve idare ediliyormuş, kendisine bağılıymış sanılan işi durdurmağa gücü yetmiyor; başarısızlığı yüzünden de bu iş ona, ilk defa olarak, nizumsuz, korkunç bir şeymiş gibi geliyordu.

Napoleon'a yaklaşan generallerden biri, eski hassalrın harekete geçirilmesini teklif etmek cüretini gösterdi, Napoleon'un yanbaşındaki duren Ney'le Berthier bakiştılar, generalin bu saçma teklifine karşı hafifsiyen bir edayla gülümsediler.

Napoleon başını eğdi, uzun zaman konuşmadı. Sonra:

— *A huit cent lieux de France je ne ferai pas démolir*

ma garde! ¹ — diyerek atını çevirip geriye, Şevardino'ya doğru yollandı.

XXXV

Kutozof, Piyer'in sabahleyin onu gördüğü yerde, halı örtülü bir sıranın üzerine, vücudunun bütün ağırlığıyla yığılmış, beyaz başı sarkmış, öyle oturuyordu. Hiçbir tedbir almıyor, kendine teklif edilenleri de sadece, ya kabul, yahut reddediyordu.

Çeşitli tekliflere: «Evet, evet, yapın.» — diye karşılık veriyor, yakınlarından şuna buna: «Evet, evet, git bir bak yavrucağım», yahut da: «Hayır, olmaz, daha iyisi bekliye- lim.» — diyordu. Kendisine verilen raporları dinliyor ve an- oak altları kendisinden emir istediği zaman emir veriyordu. fakat raporları dinlerken söylenen sözlerin mânalarıyla değil de, başka şeylerle: rapor verenlerin yüzlerindeki ifade. sözlerindeki eda ile ilgileniyormuş gibiydi. Uzun savaş tecrübelerine dayanarak biliyor, ihtiyar akliyle anlıyordu ki, ölümle boğuşan yüz binlerce insanı bir tek insanın sevk ve idare etmesi mümkün değildir; yine biliyordu ki, savaşın talihini belli eden şey: başkomutanın aldığı tedbirler, kıtaların bulunduğu yer; top ve ölü sayısı değil, kıtaların mânevi kuvveti denilen o elle tutulmaz kudrettir; bundan dolayı da, bu kuvveti gözden kaçırmamağa, onu, gücü yettiği kadar sevk ve idare etmeğe çalışıyordu.

Kutuzofun yüzündeki genel ifade: ihtiyar, zayıf bir vücudun yorgunluğunu güçbelâ yenebilen bir gayretin, hiç gevşemiyen, sakın bir dikkatin ifadesiydi.

Fransızların eline geçen siperlerin geri alındığı, fakat Prens Bagratio'nun yaralandığı haberini sabah saat on birde getirdiler. Kutuzof içini çekip başını salladı. Yaverlerinden birine:

¹ Fransa'dan 800 fersahlık bir yerde hassalarımı ezdiremem.

— Hemen Piotr İvanoviç'e git, durumunu iyice anla, öğren, — dedi. sonra arkasında duran Prens Wurtemberg'e döndü:

— Altesiniz, birinci ordunun komutasını almak istemezler mi?

Prensin gidişinden hemen sonra, henüz o, Semyonofskoye'ye ulaşmadan, yaveri geri dönerek, prensin takviye istediğini Serenisime bildirdi.

Kutuzof yüzünü buruşturdu, birinci ordunun komutasını alması için Dohturof'a emir gönderdi, presten de, bu önemli anlarda onsuz edemiyeceğini ileri sürerek, yanına dönmesini rica etti. Murat'ın esir alındığı haberi gelip de komutanlar Kutuzof'u tebrike başlayınca, gülümsedi:

— Durun, baylar, — dedi, — savaşın kazanılmış, Murat'ın esir edilmiş olmasında hiçbir fevkalâdelik yok. Ama, çayı görmeden paçaları sıvamamalı, sevinmek için bekleyin biraz.

Bununla beraber bu haberi kıtalara bildirmek için bir yaver yolladı. Şçerbin'in, Fransızların siperleri ve Semyonofskoye'yi ele geçirdiklerini rapor etmek için sol kanaddan dörtlü geldiği zaman, Kutuzof, onun yüzündeki ifadeye ve savaş meydanından gelen seslere bakarak eğtirdiği haberin iyi olmadığını anlamıştı; bacaklarının uyusukluğunu gidermek ister gibi kalktı. Şçerbin'in koluna girip onu kenara çekti.

Yermulof'a:

— Git, yavrucuğum, — dedi, — bir şeyler yapılamaz mı, bir bak bakalım...

Kutuzof, Rus mevzilerinin merkezinde, Gorki'de bulunuyordu. Napoleon'un, sol kanadımıza yönelttiği hücum birkaç defa püskürtülmüştü. Merkezde, Fransızlar, Borodino'dan öteye gidememişlerdi. Sol kanatta Uvarof atlıları, Fransızları kaçırmak zorunda bırakmışlardı.

Saat üçe doğru Fransızların hücumu durdu. Kutuzof, savaş alanından gelen, yabut etrafında bulunan insanların yüzlerinde son kertesine varmış bir gayretin ifadesini okuyordu.

Günün, unduğunu aşan başarısından memnundu. Fakat ihtiyarın vücut kuvveti tükeniyordu. Baş birkaç defa düşer gibi sarkmış, uyuklamıştı Yemeğini getirdiler. İmparator yaveri Woltzogen; hani şu prens Andrey'in yanından geçerken savaşın *im Raum verlegen* ¹ gerektiğini söyleyen ve Bagration'un o kadar nefret ettiği adam; Kutuzof yemek yerken yanına yaklaştı. Sol kanadın durumuna dair bilgi vermek üzere Barclay tarafından gönderilmişti. İhtiyatlı bir insan olan Barclay - de - Tolli, yığınla yaralının kaçıştığını ordunun gerilerindeki bozgunu görünce işi her yönünden ölçüp biçmiş, savaşın kaybedildiği sonucuna varmış, sevgili subayını da, başkomutana, bu haberi götürsün diye yollamıştı

Kızarmış bir tavuğu çiğniye çiğniye zorlukla yiyen Kutuzof kırpışan keyifli gözleriyle Woltzogene baktı.

Woltzogen, gevşek bir yürüyüş ve dudaklarında yarı hafifsiyen bir gülümsemeyle Kutuzof'a yaklaştı, parmaklarını şapkasının siperine şöyle bir götürerek selâm verdi.

Woltzogen, Kutuzof'a karşı yapmacıklı, aldırmaçlıktan gelen bir tavır takınıyordu, bundan da maksadı, çok bilgili bir asker olarak kendisinin bu faydasız, ihtiyar adamı putlaştırmak işini Ruslara bıraktığını; karşısındakinin ne değerinde bir adam olduğunu çok iyi bildiğini göstermekti. «*Der alte herr* (Almanlar kendi aralarında Kutuzof'a bu adı takmışlardı), *macht sich ganz bequem*» ² — diye düşündü ve Kutuzof'un önünde duran tabağa büyük bir ciddiyetle gözlerini dikerek sol kanaddaki durumu, Barclay'ın emrettiği, kendisinin de görüp anladığı gibi, rapor etmeğe başladı.

— Mevzilerimizin her noktası düşman elindedir, onları oralardan atmak da imkânsız, çünkü kuvvet yok; kitalarımız kaçıyor, durdurulmaları imkânsız, — diyordu.

Yemeği bırakan Kutuzof, gözlerini hayret içinde ve sanki kendine söylenenleri anlamıyormuş gibi Woltzogene dik-

¹ Yayılıp genişlemesi.

² İhtiyar efendinin keyfi gayet yerinde.

mişti. *Alten Herrn* ¹ in heyecanlandığını fark eden Woltzogen gülümsiyerek dedi ki:

— Ben öyle sanıyorum ki, gördüğüm şeyleri altesinizden saklamağa hakkım yoktur. Kıtalar tam bir bozgun içindedir.

Kutuzof kaşlarını çatarak hızla yerinden kalktı, Woltzogen'in üstüne yürüyerek bağırdı:

— Siz gördünüz mü? Siz gördünüz mü; Nasıl, ne cesaretle bana!...

Titriyen elleriyle tehdidedici hareketler yapıyor, öfkeden boğularak haykırıyordu:

— Siz, sayın bay, bana *bunu* söylemeğe nasıl cesaret ediyorsunuz? Hiçbir şey bildiğiniz yok. Tarafımdan general Barclay'e bildirin ki, aldığı malûmat yanlıştır, savaşın bu andaki gerçek durumunu ben, başkomutan, ondan daha iyi biliyorum.

Woltzogen karşılık vermek istedi, fakat Kutuzof onun sözünü kesti:

— Düşman sol kanadda püskürtülmüş, sağ kanadda bozguna uğratılmıştır. Mademki doğru görmüyorsunuz, öyleyse sayın bay, bilmediğiniz şeylerden bahsetmeğe kalkışmayınız. Lütfen, general Barclay'e gidip ona, yarın düşmana mutlaka taarruz etmek niyetinde olduğumu bildirin, — diye sert sert ilâve etti. Herkes susmuştu. Yalnız soluyan ihtiyar generalin ağır ağır nefes alışı duyuluyordu.

— Her tarafta püskürtüldüler, bundan dolayı da Tanrıya ve yiğit askerlerimize şükürler olsun. Düşman yenilmiştir. Yarın onu kutsal Rus toprağından kovacağız. — İstavroz çıkardı ve birdenbire göz yaşlariyle hıçkırdı. Woltzogen omuz silkip dudak bükerek hiçbir şey söylemedi, *über diese Eingenommenheit des alten Herrn* ² şaşmıştı.

Kutuzof, tam bu sıralarda höyüğe gelen kara saçlı, yakışıklı iriyarı bir generali göstererek:

¹ İhtiyar efendinin

² İhtiyar efendinin bu inatçılığına.

— Hah, işte benim kahramanım, — dedi. Bu, bütün gününü Borodino savaş alanının en önemli noktasında geçirmiş olan Rayefski'di.

Rayefski, kıtaların yerlerinde sıkıca tutunduklarını, Fransızların da artık hücumla kalkmağa cesaret edemediklerini rapor etti.

Onun anlattıklarını dinledikten sonra Kutuzof, Fransızca:

— *Vous ne pensez donc pas comme les autres que nous sommes obligés de nous retirer?* ¹ — dedi.

— *Au contraire, votre altesse, dans les affaires indecises c'est toujours le plus opinatre qui reste victorieux,* — diye Rayefski karşılık verdi. — *Et mon opinion..* ²

Kutuzof, yaverine seslendi:

— Kaysarof! Otur, yarınki günlük emri yaz, sen de, — diye başka bir yavere döndü, — hatları dolaş, yarın hücumla kalkacağımızı bildir.

Rayefski ile konuşulduğu ve günlük emir yazdırıldığı sıralarda Barclay'ın yanına gidip dönmüş olan Woltzogen, general Barclay - de - Toll'nin feldmareşal tarafından verilen emrin yazıyla perkitilmesini istediğini bildirdi.

Kutuzof, eski başkomutanın sorumluluktan kurtulmak için, çok haklı olarak, istediği bu emri, Woltzogen'in yüzüne bile bakmadan, yazdırdı.

Kutuzof'un sözleri, ertesi günkü savaş bildirgen emri, savaşın başlıca kuvveti olup da bütün orduda hep bir örnek ruhu halini muhafaza eden ve ordunun mâneviyatı denilen o esrarlı, tarif edilmez bağ sayesinde kıtalara, baştan başa, aynı anda yayılmıştı.

Bu bağın son halkalarına bu sözler, bu emir, aynıyle

---

¹ Siz, öyle başkaları gibi, bizim çekilmek zorunda olduğumuzu düşünmüyorsunuz, demek?

² Bilâkis, altes, kararsız işlerde en çok direnen zafere alışır. Kanaatına göre de...

nakledilmiş olmaktan uzaktı. Hattâ ordunun her yerinde anlatılan hikâyelerde, Kutuzof'un söylediği sözlere benzer hiçbir şey yoktu; fakat bu sözlerin özü, ruhu dört bir tarafa yayılmıştı, çünkü Kutuzof'un söyledikleri, kurnaz, ince düşüncelere değil, her Rus'un ruhunda olduğu gibi, başkomutanın da yüreğinde yanan duygulara dayanıyordu.

Ertesi gün taarruza geçeceğimizi öğrenen, zaten inanmak istedikleri bu şeyin doğruluğunu ordunun yüksek çevrelerinden de duyan bitkin, tereddütlü insanlar teselli buldular, yığıleştiler.

XXXVI

Prens Andrey'in alayı, Semyonofskoye gerilerinde, kuvvetli bir topçu ateşi altında saat ikiye kadar kımıldanmadan beklemiş olan ihtiyat kuvvetleri arasındaydı. Saat ikiye kadar iki yüzden çok insan kaybeden alay; çığnenmiş bir yulaf tarlasında, Semyonofskoye köyü ile höyük bataryası arasındaki aralıkta, o gün üzerinde binlerce insanın vurulup düştüğü ve tam saat ikide yüzlerce düşman topunun toplu bir ateşle dövdüğü sahada ileri sürüldü.

Alay, burda da kımıldanmadan, bir tek kurşun atmadan mevcudunun üçte birini daha kaybetti. İlerde, hele sağda, dağılmıyan dumanların içinde toplar ateş ediyor, karşıları baştan başa kaplıyan bu esrarlı duman sahasından mermiler hızlı ıslıklarla artsız arasız uçuyor, ağır homurtularla obüsler yağıyordu. Bazan bir çeyrek saat, sanki işe aralık verilmiş gibi, bütün mermilerle obüsler hedefi aşıp geçiyor, fakat bazan da bir dakika içinde alaydan birçok insan vuruluyor, ölümler durup dinlenilmeden kaldırılıyor, yaralılar götürülüyordu.

Henüz vurulmamış olanlar için sağ kalmak ihtimali her yeni darbeye biraz daha azalmaktaydı. Alay, üç yüzer adım aralıklarla tabur nizamında durduğu halde bütün alay efradı aynı ruh hali içindeydi. Bütün alay efradı aynı suretle

suskun ve kaygılıydı. Arada sırada saflarda konuşuluyordu. ama her seferinde bu konuşmalar, bir mermi düşer düşmez, ve «Sedyeler!» haykırışı işitilir işitilmez kesiliveriyordu. Alay efradı, üstlerinin emriyle, çoğu zaman yerde oturuyorlardı. Kimisi başlığını çıkarıp katlarını dikkatle açıyor, sonra tekrar katlıyor; kimisi avucunda ufaladığı kuru balçıkla süngüsünü parlatıyor; kimisi kayışını çözmüş, askısının tokasını sıkıyor; kimisi de ayak sargılarını dikkatle düzenliyor, yeniden ayağına sarıyor, postallarını giyiyordu. Bazıları sazlardan sığınakçıklar yapmakta; yahut saman çöpleriyle hasırcekler örmekteydi. Hepsi de bu işlere dalıp gitmiş gibiydiler. İnsanlar yaralanır, insanlar öldürülürken; sedyeler taşınır, bizimkiler yüz geri eder, yahut dumanın içinden düşman yığınları belirirken hiç kimsenin bütün bu olup biten şeylere aldırış ettiği yoktu. Bununla beraber, topçularla atlılar ile riye doğru geçip gittiği, piyade askerlerimiz yürümeğe başladığı zaman, her yandan, bu hareketleri beğenen mütalaalar duyuluyordu. Fakat, dikkati üzerine en çok çeken şeyler, savaşla hiçbir ilgisi olmıyan olaylardı. Bu, keyifleri kaçmış, yorgun, bitkin insanlar; günlük hayatın bu küçük olaylarıyla dinleniyor gibiydiler. Alayın cephesi önünden bir topçu bataryası geçti. Cephane arabalarından birinde yedeğin ayakları koşum kayışına takılmıştı. Bütün alay boyunca sıralardan:

--- Hey, yedek koşuma dikkat! Düzeltin şunu! Düşecek... görmüyorlar he!...» diye bağırdılar. Bir aralık, herkesin dikkatini, nereden çıktığı bilinmeyen sert ve dik kuyruklu, sarımtırak, küçük bir köpek üzerine çekti; sıraların önünden tırıs kalkmış, şaşkın şaşkın geçerken yakınlarına düşen bir güllenin yere çarpışıyle birdenbire viyakladı, kuyruğunu bacakları arasına kısıtıp kaçtı. Bütün alay kahkahalarla, viyaklamalarla doldu. Fakat bu çeşit eğlenceler ancak bir dakika sürüyordu, halbuki insanlar, sonu gelmiyen bir ölüm korkusu içinde sekiz saatten beri işsiz güçsüz, yemeden, içmeden bekleyip durmakta; kaygılı, solgun yüzler gitgide daha çok sararıp asılmaktaydı.

Prens Andrey de, tıpkı bütün alay efradı gibi, kaygılı ve solgundu, yulaf tarlasının yanındaki çayırılıkta bir hendekten öbürüne, elleri arkasında, başı eğik, gidip geliyordu. Yapacağı, emreleceği hiçbir iş yoktu. Her şey kendiliğinden oluyordu. Ölümler cephe gerisine kaldırılıyor, yaralılar taşınıyor, saflarda açılan boşluklar, sıkışarak kapatılıyordu. Askerler, kaçacak olsalar bile hemen geri dönüyorlardı. Önceleri, askerlere cesaret vermeği, örnek olmağı ödevi sayan prens Andrey, safların arasında dolaşmış, fakat sonra, onların kendisinden öğrenecek hiçbir şeyleri olmadığını anlamıştı. Her askerde olduğu gibi ruhunun bütün kuvveti, şuursuz olarak sadece içinde bulundukları durumun dehşetini görmekten çekinmeğe yöneltilmişti. Çayırılıkta, ayaklarını sürte sürte, otları çiğneye çiğneye, çizmelerini örten toza baka baka dolaşılıyor; kâh oraklardan kalan izlerin üstlerine basmak için adımlarını açıyor, kâh adımlarını sayıyor, bir veretlik yol almak için bir hendekten bir hendeğe kaç kere gidip gelmesi gerektiğini hesaplıyor; kâh, sınır hendeklerinde biten yabani karanfilleri koparıp çiçeklerini avuçlarında ezerek keskin kokularını kokluyordu. Dün kafasının içinde yuğrulan şeylerden hiçbir şey kalmamıştı. Hiçbir şey düşünmüyordu. Hep aynı gürültülere; havada uçan mermilerin ıslıklarını patlama seslerinden ayırdetmeğe çalışarak, istekcizce kulak kabartıyor, gözlerini üstüne diken birinci tabur efradının yüzlerine bakıyor, bekliyordu. Kapalı duman sahasından gelen bir şeylerin yaklaşan ışıltısına kulak vererek: «İşte bir tane daha... Bu da bizim için...» diye düşündü. «Bir bir tane daha! Bir daha! Tamam, isabet...» Durdu, sıralara göz gezdirdi. «Hayır, aşır geçmiş... Ama işte bu tamam!» Sınır hendeğine 16 adımda ulaşayım diye adımlarını geniş geniş açmağa çalışarak dolaşmağa başladı.

Bir ıslık ve bir çarpış!... Bir gülle, beş adım ötesinde kuru toprağı fışkırtarak yere gömüldü. Andrey'in sırtı, elinde olmuyarak, ürperdi. Sıralara tekrar bir göz attı. Herhalde birçok insan vurulmuş olmalıydı ki, ikinci taburun olduğu yere büyük bir kalabalık yığılmıştı.

— Bay yaver, — diye seslendi, — Emredin de, öyle toplaşmasınlar.

Yaver, emri yerine getirerek prens Andrey'e yaklaştı. Ötöyandan tabur komutanı atla geliyordu.

Bir askerin korku ifade eden haykırışı duyuldu:

— Kendini kolla!

Islık çalarak hızla uçarken yere konan bir kuş gibi bir obüs, prens Andrey'in iki adım ötesinde, tabur komutanının beygiri yanında, gürültüsüz, patırtısız yere düştü. Korktuğunu göstermek iyi midir, kötü müdür diye düşünmiyen ilk beygir kişniyerek şahlandı, az daha binbaşığı yere yuvarlıyordu, yana doğru sıçradı. Atın korkusu insanlara da geçti. Kendini yere atan yaver:

— Fere yat! — diye haykırdı. Prens Andrey, kararsızlık içinde, ayakta duruyordu. Obüs, yaverle kendi arasında, tarlayla çayırın sınırında, yabancı karanfil kümelerinin yanında dumanlar çıkararak, bir topaç gibi dönüyordu.

Prens Andrey, otlara, yabancı karanfillere, fır dönen kara yuvarlaktan kıvrıla, kıvrıla çıkan dumana, yepyeni adetâ hasret dolu bir gözle bakarak: «Bu ölüm demek ha?» — diye düşünüyordu. «Yapamam, ölmek istemiyorum, hayatı seviyorum; şu otu, toprağı, havayı seviyorum...» Hem böyle düşünüyor, hem de kendisine baktıkları aklından geçiyordu. Yavere:

— Ayıp, bay subay, — dedi, — nalı da... — Sözüünü bitiremedi. O anda bir patlayış, camlar kırılıyormuş gibi bir şangırtı duyuldu: boğucu bir barut kokusu... Prens Andrey yana doğru fırladı, elini yukarı kaldırarak yüzü koyun yere düştü.

Birkaç subay ona doğru koşular. Karnının sağından otların üstüne büyük bir kan lekesi yayılıyordu.

Çağırılan milisler, subayların gerisinde, sedyeleriyle durdular. Prens Andrey yüzü koyun yatıyordu, burnu otların içindeydi, derin derin hırıldıyor, soluk alıyordu.

— Haydi, ne duruyorsunuz, yaklaşın!

Yaklaşan köylüler onu omuzlarından ve bacaklarından tuttular, fakat o sızıldanarak inleyince köylüler bakışıp tekrar onu yere bıraktılar.

— Kaldırım onu, koyun sedyeye, aldırmayın, — diye birisi haykırdı. Tekrar omuzlarından tutup sedyeye koydular.

Subaylar:

— Aman Allah! Allahım! Bu ne hal böyle?... Karnından!. İşi bitmiş demektir. Hay Allah! diye konuşuyorlardı.

Yaver :

— Kulağımın dibinden vızıldıyarak geçtiydi, dedi.

Sedyeyi omuzlıyan köylüler, gide gele çığneyip açtıkları patikadan acele acele sargı mahallinin yolunu tuttular. Bozuk adınlarla yürüyerek sedyeyi sarsan köylüleri, bir subay omuzlarına dokunup durdurdu:

— Ayak uydurun... Hey!... Kaba köylüler! — diye haykırdı. Öndeki köylü:

— Hvedor, Hvedor, ayak uydursana be, — dedi. Arkadaki ayak uydurarak:

— Bu da büyük bir marifetmiş sanki, — diye keyifli keyifli karşılık verdi.

Koşarak gelip sedyeye bir göz atan Timohin, titrek bir sesle:

— Siz misiniz ekselşus? Ha? Prens mi? dedi.

Prens Andrey gözlerini açtı, bu sözleri söyliyene, başının gömüldüğü sedyenin içinden, baktı. sonra tekrar gözlerini kapadı.

Milisler, prens Andrey'i arabaların ve sargı mahallinin bulunduğu ormana getirdiler. Sargı mahalli, bir kayınlığı kenarında etekleri katlanmış üç çadırdan ibaretti. Arabalarla beygirler kayınlıktaydı. Beygirler başlarındaki torbaların içinden yulaf yiyor, serçeler de saçılan taneleri toplamak için etraflarında uçuşuyorlardı. Kan kokusunu alan kargalar sabırsız gılgımlarla kayınlıkta uçup dolaşıyorlardı. Çadırların etrafında: iki desetinden genişçe bir sahada; çeşit çeşit

üniformalı, kana bulanmış insanlar yatmakta, oturmakta, yahut ayakta durmaktaydı. Yaralıların etrafında, kederli, dikkat kesilmiş yüzleriyle sedyeci askerler toplanmışlardı, mevkiin subayları onları oradan uzaklaştırmaya uğraşıyorlardı. Subayları dinlemiyen sedyeci askerlerse, sedyelerine dayanıp yerlerinden kımıldamıyor, karşılarında olup biten şeylere, sanki bu manzaranın dehşetli mânasını kavramağa çalışıyorlarmış gibi; ısrarla bakıyorlardı. Çadırlardan kâh vahşi, acı çığlıklara; kâh şikâyetli iniltiler geliyordu. Arasına oradan bir sıhlıye su getirmek için koşarak çıkıyor ve içeriye taşınmak sırası gelenleri gösteriyordu. Çadırların önlerinde sıralarını bekleyen yaralılar bırıldıyor, inliyor, ağlıyor, bağırıyor, sövüp sayıyor, votka istiyodu. Bazıları sayıklıyordu.

Prens Andrey'i alay komutanı olduğu için, yaralıların arasından öne geçirip çadırlardan birinin yanına getirmişler, orada, emir bekliyerek durmuşlardı. Prens Andrey, gözlerini açtı, etrafında neler olup bittiğini uzun zaman kavrayamadı. Çayır; yabancı karanfiller, yulaf tarlası; fır dönen, siyah küçük yuvarlak; yaşamağa karşı duyduğu ihtiraslı seğvinin coşkunluğu; bütün bunlar aklına geldi. İki adım ötesinde; yüksek sesle konuşup herkesin dikkatini çeken; başı sarılı, uzun boylu, yakışıklı, kara saçlı bir erbaş, köklü bir kütüğe dayanmış duruyordu. Başından ve bacağından kurşun yarası almıştı. Etrafına, sözlerini merakla dinliyen yaralılarla sedyeciler üşüşmüştü.

O ıslıl ıslıl yanan kara gözleriyle etrafına bakınıp :

— Biz onu oradan dehlince, her şeyini bırakıp basıverdi, kırabını yakaladık, - diye bağırıyordu. - Eğer «ehtiyetler»¹ vaktinde yetişseydi, kardeşim, namı sanı kalmıyacaktı yeryüzünde, hani sözümde hilâfım yok, senin anlıyacağım...

Erbaşın etrafını çeviren bütün öteki dinleyiciler gibi Prens Andrey de ona ıslıldayan gözlerle bakıyor, avunuyordu. «Ama artık hepsi bir değil mi? - diye düşündü - Orada olacak şeylerden, burada olan şeylerden bana ne? Hayattan ayrılmak

¹ İhtiyatlar, demek istiyor.

niçin bana böyle acı geliyor? Demek ki hayatta, benim anlıyamamış olduğum, hâlâ da anlıyamadığım bir şeyler var.»

XXXVII

Doktorlardan biri çadırdan çıktı, önlüğü kanlıydı, ufacık elleri de kanlanmıştı, başparmağıyla serçe parmağı arasında kana bulastırmak istemediği bir sigara tutuyordu. Başını kaldırdı, yaralıların üstünden etrafa bakındı, biraz dinlenmek istediği belliydi. Başını bir müddet sağa sola döndürdükten sonra içini çekti, gözlerini aşağı eğdi. Kendisine Prens Andrey'i gösteren sıhhiyenin sözlerine karşılık :

— Peki, şimdi, - dedi. Prensi, çadıra götürmelerini emretti.

Bekleyen yaralıların arasında mırıldanmalar oldu. Birisi :

— Belli, - dedi, - öteki dünyada da itibar yalnız efendilere.

Prens Andrey getirildi, henüz boşalmış olan ve bir sıhhiyenin ovup temizlediği masanın üstüne yatırıldı. Prens Andrey, çadırdaki şeyleri iyiden iyiye ayırdedip seçemiyordu. Dört bir yandan gelen inilti, kalçasında, karnında, sırtındaki acılar onu başka bir şeye dikkat edemez bir hale getirmişti; Etrafında gördüğü her şey ona göre genel bir intibada: çıplak, kanlı bir insan vücudunun bıraktığı bir intibada birleşmişti, bu vücut, birkaç hafta önce, o sıcak ağustos gününde, Smolensk yolundaki çamurlu bendi doldurduğu gibi, şimdi de sanki bu basık çadırtı dolduruyordu. Evet, bu aynı vücuttu, görünüşü sanki daha o zaman ona bugünkü hali önceden haber vererek kendisini dehşete düşüren o aynı *chair à canon*¹ du.

Çadırda üç masa vardı, ikisi meşguldü. Prens Andrey'i üçüncüsünün üstüne yatırmışlardı. Bir müddet onu yalnız bıraktılar, o da öteki masalarda yapılanları, istemiyerek, gördü. Bir Tatar, oracığa atılmış üniformasına göre herhalde bir kazaktır; yakındaki masanın üstünde oturmaktaydı. Dört asker

¹ Toplara yemlik insan eti, kurbanlık.

onu tutuyordu. Bir doktor, esmer, adaleli sırtında bir şeyler ke-
siyordu.

— Uh, uh, uh... - diye Tatar boğazlanıyormuş gibi hırıldı-
yordu; basık burunlu, kemikli, esmer yüzünü birdenbire kal-
dırdı. Beyaz dişlerini gıcırdatarak çırpınmağa, çabalamaga,
uzun uzun, acı acı çığlıklar atmağa başladı. Etrafına büyük
bir kalabalık toplanmış olan öteki masada ise iri yarı, şişman
bir adam; başı arkaya düşmüş, sırt üstü yatıyordu. (Kıvırcık
saçları, saçlarının rengi, başının biçimi Prens Andrey'e hiç de
yabancı gelmedi). Sıhhiyelerden birkaçı bu adamın göğsüne
abanmışlar, onu tutuyorlardı. Beyaz, kocaman, şişman bacağı sık
sık, çabuk çabuk, artsız arasız, sıtmal bir çırpınısla titriyor-
du. Adam, kesik kesik hıçkırıyor, tıkanıyordu. Bu adamın kıp-
kırmızı olan öteki bacağında iki doktor, konuşmadan, -bir ta-
nesi sararmıştı, titriyordu - bir şeyler yapıyorlardı. Artık üs-
tüne bir kaput örtülmüş olan Tatarın ameliyatını bitiren göz-
lüklü doktor, ellerini kurularak, Prens Andrey'e yaklaştı.

Prens Andrey'in yüzünü süzdü sonra, hızla döndü :

— Elbiselerini çıkarın. Ne bekliyorsunuz? - diye sıhhiye-
lere öfkeli öfkeli bağırıyordu.

Kolları sıvalı bir sıhhiye. Prensın düğmelerini telâşlı te-
lâşlı çözüp elbiselerini çıkarırken o, ta küçüklüğünü, çocuklu-
ğuna hatırladı. Doktor, yaranın üstüne iyice eğildi, yokladı,
derin derin göğüs geçirdi. Sonra, oradakilerden birine işaret et-
ti. Prens Andrey karnının içindeki dayanılmaz acıyla kendin-
den geçti. Kendine geldiği zaman kalçasındaki kırık kemikler
çıkarılmış, ezik etler kesilmiş, yara sarılmıştı. Yüzüne su ser-
piyorlardı. Prens Andrey gözünü açar açmaz, doktor üstüne eğil-
di, hiçbir şey söylemeden dudaklarından öpüp acele acele
uzaklaştı.

Prens Andrey, çektiği acılardan sonra, şimdi, çoktandır
duymadığı bir rahatlık içindeydi. Hayatının en güzel, en bah-
tiyar anları, hele uzak çocukluğu, onu soyup karyolacığına ya-
tırışları; baş ucunda dadısının ninni söyleyişi; başını yastı-
ğına gömüp, sadece, yaşadığı için duyduğu bahtiyarlık, gözü-

nün önüne geldi, hem de geçmişe ait bir hâtıra gibi değil bugüne ait bir gerçek gibi...

Başının biçimi Prens Andrey'e yabancı gelmiyen yaralının yanında doktorlar uğraşıp durmaktaydılar. Onu kaldırıyor, teskin etmeğe çalışıyorlardı. Yaralının :

— Gösterin şunu bana... Uh, uh, uh... - diye hıçkırıklarla kesilen, ürkmüş, acıya yenilmiş iniltisi işitiliyordu. Bu iniltile ri duyan Prens Andrey'in ağlıyacağı geldi. Şanlı bir ölümle ölmediğinden dolayı mı, yoksa hayattan ayrılmanın acısıyla mı, bir daha geri gelmesi mümkün olmıyan o çocukluk günlerinin hâtıraları yüzünden mi, kendisi, başkaları acı çektiği, karşısındaki bu adam böyle acıklı acıklı inlediği için mi, nedir, merhametli, âdeta bahtiyar göz yaşlarıyla bir çocuk gibi ağlamak istiyordu.

Yaralıya, hâlâ çizmenin içinde duran kanlı, kesik bacağı nı gösterdiler.

— U... uuu... uu... - diye bir kadın gibi hıçkırıklarla boşandı. Önünde durarak yüzünün görülmesine engel olan doktor çekildi.

Prens Andrey kendi kendine :

— Aman Yarabbi, - dedi, - bu da ne? O, burada ne arıyor?

Ayağı henüz kesilmiş olan bu bedbahtı, bu hıçkıran, bu güçten kuvvetten düşmüş adamın Anatol Kuragin olduğunu görmüş, onu tanımıştı; Anatol'u koltuklarının altından tutmuşlar, ona, titriyen, şiş dudaklarıyla kıyılarını yakalayamadığı bir bardakla su veriyorlardı. Anatol hıçkırmakta devam ediyordu. Bu karşılaştığı olayı henüz iyice kavrayamıyan Prens Andrey: «Evet, o; evet, bu adamla benim aramda yakın ve ıstıraplı bir bağ var» diye düşünüyordu. «Bu adamı benim çocukluğuma, hayatıma bağliyan bağlar nelerdir?» - diye kendi kendine soruyor, fakat bu sorunun karşılığını veremiyordu. Birdenbire, çocukluğunun temiz, sevdalı dünyasından yeni, umulmadık bir hâtıra gözünün önüne geldi. Nataşa'yı 1810 yılında, baloda ilk defa gördüğü gibi, ince boynu, ince kolları, heyecanlanmağa hazır, ürkek, bahtiyar yüzüyle hatırladı; ona karşı duyduğu

sevda ve şefkat, şimdiye kadar ulaşamadığı bir kuvvetle, bir canlılıkla ruhunda uyandı. Kendisine, şişmiş gözlerini dolduran göz yaşları arasından bulanık bulanık bakan bu adamlar kendi arasındaki bağı artık hatırlıyordu. Prens Andrey artık her şeyi hatırlamıştı, bahtiyar yüreği, bu adama karşı duyduğu coşkun bir merhamet ve sevgiyle doldu.

Kendini daha fazla tutamadı, kendisinin ve insanların hallerine, sapıklıklarına şefkatli, sevgi dolu göz yaşlarıyla ağladı.

«Kardeşlerimize, bizi sevenlere karşı merhamet ve sevgi; bizden nefret edenlere karşı sevgi, düşmana karşı sevgi; evet, Tanrının yeryüzüne inip öğütlediği ve Prenses Mariya'nın bana öğretmek isteyip de benim anlamadığım sevgi; işte buna hayattan ayrıldığım için acı duyuran şey bu sevgiyi anlamamış olmaklığımdır, eğer ölmeseydim bana kalabilecek biricik şey de bu sevgi olurdu. Ama artık çok geç. Bunu biliyorum».

XXXVIII

Cesetlerle, yaralılarla örtülü savaş alanının korkunç manzarası; duyduğu şiddetli baş ağrısı ve şahsen tanıdığı generallerden yirmisinin ölmüş yahut yaralanmış oldukları haberi: sonra, eskiden o kadar kuvvetli olan kolunun artık kuvvetten düştüğünü de idrak edişi; bütün bunların bir araya gelişi; Napoleon'un üzerinde umulmadık bir tesir yaptı; halbuki, o, çoğu zaman, (kendisinin de dediği gibi) ruh kuvvetini denemek için yaralıları, ölüleri seyretmekten hoşlanırdı. O gün, savaş alanının korkunç manzarası, büyüklüğünün ve meziyetlerinin kaynağı olduğunu sandığı bu ruh kuvvetini yenmişti. Savaş alanından çabucak uzaklaşıp Şevardino tabyasına döndü. Yüzü solgun, şişmiş asık; burnu kırmızı; sesi kısık; portatif iskemlesine oturmuş, gözlerini yere dikmiş, ateş seslerine istemiyerek, kulak kabartıyordu. Kendisini ortak saydığı fakat şimdi durduramadığı bu işin sonunu sıtmalı bir kaygıyla beklemekteydi. Şahsi, insanca duygular, hayatın o kadar uzun zaman kulluk ettiği yalancı yapma şeylerine bir an için üstün çıkmış-

11. Savaş alanında seyrettiği ölümü, acıları, kendi şahsında da hissediyordu. Başının, göğsünün ağrısı, kendisinin de ölebileceğini, acı çekebileceğini ona hatırlatıyordu. Bu anda artık ne Moskova'yı zaptetmek, ne zafer kazanmak, ne de şan almak istiyordu. (Şan almak ona artık ne lâzımdı!.) Şimdi istediği biricik şey: dinlenmek, sükûnet ve hürriyetti. Fakat, Semyonofskoye tepesine çıktığı zaman batarya komutanı ona, Kinyazkovo önlerinde toplanmış olan Rus kıtalarının üstüne açılan ateşi kuvvetlendirmek için bu tepeye birkaç batarya yerleştirilmesi teklifinde bulundu. Napoleon, bu teklifi uygun gördü, bu bataryalarla alınacak sonuncun kendisine bildirilmesini de emretti.

Bir yaver gelip Rusların üzerine, İmparatorun emriyle, iki yüz topun ateş etmekte olduğunu, fakat Rusların hâlâ dayanıklıklarını bildirdi:

— Ateşimizle sıra sıra biçiliyorlar, ama yine de oldukları yerde duruyorlar.

Napoleon, kısık bir sesle :

— *Ils en veulent encore!*.. ¹ - dedi.

Napoleon'un ne dediğini işitmiyen yaver :

— *Sir?* - diye sordu.

— *Ils en veulent encore*, - diye Napoleon kaşlarını çatarak boğuk bir sesle homurdandı, - *donnez leur-en*²

İsteddiği şeyler, emri olmadan yapılıyor, o ancak, kendisinden emir istediklerini sandığı için emir veriyordu. O eski, yalancı, yapma büyüklük dünyasına tekrar dönmüş, zalim, hazine, ağır, insanca olmıyan, mukadder rolünü (dolabı çevirirken kendine faydalı bir iş yaptığını sanan bir dolap beygiri gibi) uysallıkla tekrar oynamaya başlamıştı.

Olup bitenlerin bütün ağır sorumluluğunu, bu işe katılanların hepsinden daha çok taşıyan bu adamın aklı, vicdanı, yalnız bu saat, bugün kararmış değildi, o, ömrünün sonuna kadar

¹ Dahasını istiyorlar.

² Dahasını istiyorlar, yüklenin.

hiçbir zaman ne iyiyi, ne güzeli, ne doğruyu; ne de iyilikle, doğrulukla taban tabana zıt ve insanca olan her şeyden çok uzak oldukları için içyüzlerini kavramasına imkân olmıyan hareketlerinin mânasını anlayabilmişti. O, dünyanın yarısınca övülen hareketlerinden hiçbir zaman vazgeçemezdi; bu yüzden de, iyiyi, doğruyu, insanca olan her şeyi inkâr etmek zorundaydı.

Sakatlanmış ve ölü insanlarla dolu (Kendisi böyle istediği için böyle olduğunu sanıyordu) savaş alanını dolaşırken bu insanları gözden geçirip bir Fransıza ne kadar Rusun düştüğünü hesaplayışı; kendi kendini aldatarak, bir Fransıza beş Rusun düştüğünü kestirip bununla sevinmeğe kalkışması, yalnız bugüne mahsus değildi. Elli bin cesedin yattığını gördükten sonra Paris'e gönderdiği mektupta *le champ de bataille a été superbe* ¹ diye yazmamıştı; fakat kendi deyişine bakılırsa, boş zamanlarını yaptığı büyük işlerin açıklanmasına ayırmak niyetinde olduğu Saint - Hélène'de, yalnızlığın sessizliği içinde de şunları yazmıştı :

«La guerre de Russie a dû être la plus populaire des temps modernes: c' était celle du bon sens et des vrais intérêts, celle du repos et de la securité de tous, elle était purement pacifique et conservatrice»

«C'était pour la grande cause, la fin des hasards et le commencement de la securité. Un nouvel horizon, de nouveaux travaux allaient se dérouler, tout plein du bien-être de la prospérité de tous. Les système européen se trouvait fondé; il n'était plus question que de l'organiser».

«Satisfait sur ces grands points et tranquille par tout, j'aurais eu aussi mon congrés et ma Sainte-Alliance. Ce sont des idées qu'on ma volées. Dans cette réunion de grands souverains, nous eussions traités de nos intérêts en famille et compté de clerc à maître avec les peuples».

«L'Europe n'eût bientôt fait de la sorte véritablement qu'un même peuple, et chacun, en voyageant partout, se fût trouvé

¹ Savaş alanı ihtişamlıydı.

toujours dans la patrie commune. J'eus demandé toutes les rivières navigables pour tous, la communauté des mers, et que les grandes armées permanentes fussent réduites désormais à la seule garde des souverains»

«De retour en France, au sein de la patrie, grande, forte, magnifique, tranquille, glorieuse, j'eusse proclamé ses limites immuables, toute guerre future, purement défensive, tout agrandissement nouveau antinational. J'eusse associé mon fils à l'empire; ma dictature eût fini, et son règne constitutionnel eût commencé»

«Paris eût été la capitale du monde, et les Français l'envie de nations».

«Mes loisirs ensuite et mes vieux jours eussent été consacrés, en compagnie de l'impératrice et durant l'apprentissage royal de mon fils, à visiter lentement et en vrai couple campagnard, avec nos propres chevaux, tous les recoins de l'Empire, recevant les plaintes, redressant les torts, semant de toutes parts et partout les monuments et les bienfaits».

1 Rusya savaşı, yeni zamanların, halk arasında en nam-
lı savaşı olabilirdi; bu, sağduyunun, gerçek menfaatlerin, her-
kesin sükûn ve güvenliğinin savaşıydı, tamamiyle barışsever ve
muhafazakârdı.

Bu savaş, büyük ülkü uğruna, tesadüflerin sona ermesi, gü-
venliğin başlaması için yapılıyordu. Herkes refaha kavuşacak.
saadetle dolu yeni bir ufuk, yeni işler açılacaktı. Avrupa siste-
minin temelleri atılıyor, iş yalnız onu teşkilâtlandırmaya ka-
lıyordu.

Bu büyük meselelerde tatmin edilip, her yanda sükûna ka-
vuşunca benim de bir *congremler*, bir *mukaddes - ittifaqlar* ola-
caktı. Zaten bunlar benden çalınan fikirlerdir. Büyük hüküm-
darların bu toplantısında biz menfaatlerimizi ailece görüşürdük.
halklarla münasebetlerimiz de, kâtiple patronu arasındaki mü-
nasebet gibi olurdu.

Böylelikle de, çok geçmeden. Avrupa gerçekten bir tek mil-
let haline gelir, herkes de, nerede yolculuk ederse etsin, her za-

Halkların cellâdı rolünü, bu hazin, serbest olmayan rolü oynaması mukadder olan bu adam hareketlerindeki maksadın milletlere iyilik etmek olduğuna, milyonlarca insanın alınyazılarını dilediği gibi çizebileceğine ve iktidarda bulunması sayesinde de hayırlı işler yapabileceğine kendisini inandırmak istiyordu!

Rusya seferine dair. daha ilerde de. şunları yazıyor :

«Des 400.000 hommee qui passèrent la Vistule. la moitié était Autrichiens, Prussiens, Saxons, Polonais, Bavaros, Wurtembergeois, Mecklembourgeois, Espagnols, Italiens. L'armée impériale, proprement dite, était pour un tiers composée de Hollandais, Belges, habitants des bords du Rhin, Piémontais, Suisses, Gênois, Toscans, Romains, habitants de la 32-e division militaire, Breme, Hamburg, etc. elle comptait à peine 140.000 hommes parlant français. L'expédition de Russie coûta moins de 50.000 hommes à la France actuelle; l'armée russe dans la retraite de Wilna à Moscou dans les différentes batailles, a perdu quatre fois plus que l'armée française; l'incendie

man. ortak bir yurt içinde bulunmuş olurdu. Nehirlerin herkese açık olmasını. denizlerin ortaklaşa kullanılmasını, daimi büyük orduların, bundan böyle, sadece, hükümdarların muhafız kıtalarından ibaret olasıya kadar küçültölmelerini isterdim.

Fransa'ya dönüştü, büyük. güçlü. haşmetli. sakin. şanlı yurdun içinde, sınırlarının değişmezliğini. gelecekte yapılacak her savaşın ancak savunma savaşı olabileceğini. her yeni genişlemeyi gayri millî olarak ilân ederdim. Oğlumu imparatorluğa ortak ederdim. benim diktatörlüğüm sona erer, onun meşruti devri başlardı...

Paris, dünyanın başkenti, Fransızlarsa bütün milletlerin inrendiği bir millet olurdu ...

z

Sonra. boş zamanlatımı ve ihtiyarlık günlerimi, imparatoriçe ile beraber, ve oğlum kiralık sanatını öğrendiği sıralarda. imparatorluğun köşesini bucağını, şikâyetleri dinliyerek, haksızlıkları ortaya çıkararak. her yerde. her tarafa anıtlar dikip iyilik saçarak. gerçek bir köylü karı koca gibi, ağır ağır. kendi beygirlerimizle dolaşmağa hasrederdik.

de Moscou a coûté la vie à 100.000 Russes, morts de froid et de misère dans les bois; enfin, dans sa marche de Moscou à l'Oder, l'armée russe fut aussi atteinte par l'intempérie de la saison; elle ne comptait a son arrivée à Wilna que 50.000 hommes, et a Kalisch moins de 18.000 ¹

O, Rusya'ya karşı girişilen savaşın kendi arzusuyla yapıldığını sanıyordu da ruhu, meydana gelen dehşetten ürpermiyordu. Olayların bütün sorumluluğunu cesaretle yükleniyordu; hü-zünlenen ruhu yüz binlerce ölünün arasında Fransızların, Hesli-lerden, Bavyeralılardan daha az oluşuyla kendini temize çıkarmağa çalışıyordu.

XXXIX

Bay Davidof'un ve beylik köylülerin tarlalarında, çayırlarında, çeşit çeşit üniformalı, çeşit çeşit vaziyette yüz binlerce insan ölüsü serilmiş yatıyordu. Bu tarlalarda, çayırlarda, Borodino, Gorok. Şevardino, Semyonovskoye köylüleri yüz yıllarca

---

¹ Vistül'ü geçen 400.000 adamın yarısı Avusturyalı, Prusyalı, Saksonyalı, Polonyalı, Bavyeralı, Vurtembergli, Meklenburglu, İspanyol, İtalyan, Napoliliydi. Asıl imparatorluk ordusunun ise bir çeyreği Holandalılardan, Belçikalılardan, Ren nehri kıyısı sakinlerinden, Piyemontelilerden, İsviçrelilerden, Cenevalılardan, Toskanlardan, Romalılardan, Bremen, Hamburg ve saire gibi 32 nci askerî mıntıka halkından ibaretti; bu arada, Fransızca konuşanlar ancak 140.000 kişi kadardı. Rusya, seferi asıl Fransaya 50.000 kişiden daha aza mal oldu. Rus ordusu ise, Vilna'dan Moskova'ya çekilirken çeşitli muharebelerde Fransız ordusuna nazaran dört misli zayıat verdi, Moskova yangını, ormanlarda soğuktan ve sefaletten ölen 100 bin Rusun hayatına mal oldu, nihayet, Rus ordusu Moskova'dan Oder'e yürürken de mevsim dolayısıyla kayıplar verdi. Vilna'ya geldiği zaman mevcudu ancak 50.000 di. Kalışte ise bu yekûn 18.000 den aşağıya düşmüştü.»

hasat yapmış, sürülerini otlatmışlardı. Sargı mahallerinde bir desetin'lik bir sahada otlar ve toprak kana bulanmıştı. Çeşitli birliklerden yığınlarla yaralı ve sağlam insan, yüzleri dehşet içinde, bir yandan Mojajsk'e, öte yandan, Valuyev'e doğru çekilmekteydi. Başka insan yığınları da, komutanlarının sevk ve idaresinde, aç ve yorgun ilerliyorlardı. Üçüncü bir kısım ise, olduğu yerde duruyor, ateşe devam ediyordu.

Sabah güneşinde pırıldayan süngüleri, dumanlariyle eskiden o kadar neşe verici, güzel olan saha boyunca şimdi dumanla karışık ıslak bir sis duruyor: acayip, ekşi ekşi küherçile ve kan kokuyordu. Bulutlar yığıldı; ölülerin, yaralıların, korkanların, sakatlanmış imanları sarsılmış insanların üstüne ince ince yağmur çiselemeğe başladı. Sanki yağmur onlara: «Yeter, yeter artık, insanlar, durun. Kendinize gelin. Ne yapıyorsunuz?» - diyordu.

Her iki tarafın yorgunluktan, açlıktan bitkin düşmüş askerleri, böyle boğuşmakta devam etmeğe değer mi, diye şüphelenmeğe başlamıştı: yüzlerde tereddüt okunuyordu. bütün ruhlar da aynı soru belirliyordu: «Ne diye, kimin için öldüreyim, kimin için öldürüleyim? Siz istediğinizi öldürün, istediğinizi yapın, ama ben istemiyorum, yeter artık!» Bu düşünce, akşama doğru, herkesin ruhunda aynı şekilde belirmişti. Bütün bu insanlar, yaptıkları isten her an dehşete düşebilir, her şeyi bırakarak, nereye olursa olsun, kaçabilirlerdi.

Fakat, savaşın sonlarında askerler yaptıkları işin bütün korkunçluğunu hissettikleri ve bunu durdurmaktan memnun da olacakları halde anlaşılmaz, esrarlı bir kuvvet hâlâ onları sevk ve idare ediyordu: üçte bire inen topçular, barut, kan ve ter içinde, yorgunluktan bitkin, sendeleye sendeleye har tuçları taşıyorlar, topları dolduruyor, nişan alıyor, fitilleri ateşliyor, güller, her iki taraftan da, aynı hızla, aynı şiddetle uçu-yor, insan vücutlarını paramparça ediyor ve hep aynı korkunç iş, insanların iradesiyle değil de, insanları, dünyaları sevk ve idare edenin iradesiyle sürüp gidiyordu.

Rus ordusunun bozulmuş gerilerine kim şöyle bir göz ata-

cak olsa, «Fransızlar ufak bir gayret sarf ettiler miydi, Rus ordusu yok olmuştur», diyebilirdi; ama, Fransızların gerilerine de şöyle bir göz atılsa, «Ruslar daha biraz gayret etsinler, Fransızların mahvolduğu gündür.» denilebilirdi. Fakat, ne Fransızlar, ne de Ruslar bu son gayreti gösteremiyor, savaşın alevi de ağır ağır sönüyordu.

Ruslar bu gayreti göstermediler, çünkü Fransızlara hücum cden onlar değildi. Savaşın başlangıcında onlar sadece Moskova yolunu tutmuşlar, kapamışlardı, savaşın sonlarında da tıpkı başlangıçta olduğu gibi, mevzilerini tutmakta devam ediyorlardı. Fakat, Rusların maksadı Fransızları teplemek bile olsaydı, onlar yine de bu son gayreti gösteremezlerdi, çünkü Rusların bütün kıtaları ezilmişti, savaşta hırpalanmamış bir tek birlikleri bile yoktu, mevzilerinde tutunup duran Ruslar mevcutlarının yarısını kaybetmişlerdi.

On beş yıllık zaferlerinin hâtırasına dayanan, Napoleon'un yenilmezliğine güvenen ve savaş alanının bir kısmını ele geçirdiklerini, mevcutlarının da ancak dörtte birini kaybedip geride henüz el değmemiş yirmi bin kişilik bir hassa kuvvetinin bulunduğunu bilen Fransızlar için ise bu gayreti göstermek çok daha kolaydı. Rus ordusuna, onu mevzilerinden atmak için saldıran Fransızlar bu gayreti göstermeliydiler, çünkü Ruslar savaştan önce olduğu gibi şimdi de Moskova yolunu kapamakta devam ettikleri müddetçe, Fransızlar maksatlarına erememiş, bütün gayretleri, kayıpları boşa gitmiş oluyordu. Fakat, Fransızlar bu gayreti göstermediler. Bazı tarihçiler, savaşın kazanılması için Napoleon'un, el değmemiş eski hassa kuvvetlerini ileri sürmesi yeterdi, diyorlar. Napoleon muhafız kıtalarını sürseydi şöyle olurdu, böyle olurdu demek, tıpkı, sonbahar ilkbahar olsaydı şöyle olurdu, böyle olurdu, demeğe benzer. Bu, olmazdı. Napoleon'un muhafız kıtalarını sürmemesi bunu yapmak istemediğinden değildi, fakat bu yapılamazdı da ondandı. Fransız ordusunun bütün generalleri, subayları, askerleri, bunun yapılamıyacağını biliyorlardı, çünkü, kıtaların göz yılmırlığı buna engeldi.

Bir rüyadaymış gibi, yaptığı korkunç hamlenin kesilip ko-

lunan gücsüz kuvvetsiz sarktığı hissini yalnız Napoleon duymamıştı, fakat, bundan önceki savaşların (şimdi sarf edilen gayretin onda biri sarf edilince düşmanın kaçtığı savaşların) tecrübelerinden geçen bütün generaller, Fransız ordusunun savaşa katılmış katılmamış bütün askerleri de, kuvvetinin yarısını kaybettiği halde savaşın sonunda da başında olduğu gibi hâlâ tehdidederek duran bir düşmanın karşısında aynı dehşete kapılmışlardı. Fransızların, saldıran ordunun, mânevi kuvveti tükenmişti. Borodino'da Rusların kazandığı zafer, sopaların ucunda sallanan ve adına sancak denilen bez parçalarının ele geçirilmesiyle, asker kıtalarının durduğu ve durmakta olduğu sahalarda zaptıyla belli olan bir zafer değil, düşmana karşısındakinin mânevi üstünlüğünü ve kendisinin kudretsizliğini kabul ettiren bir zaferdi. Fransız istilâsı, koşusunda can evinden yaralanmış, azgın, vahşi bir hayvan gibi mahvını hissediyor, fakat duramıyordu; nasıl ki, iki kat zayıf olan Rus ordusu da çekilmemezlik edemiyordu. Aldığı ilk huzla Fransız ordusu Moskova'ya kadar yuvarlanabilecekti, fakat orada Rus kuvvetlerinin yeni bir gayret sarf etmesine lüzum kalmadan, Borodino'da aldığı ölüm yarısından kanı aka aka mahvolacaktı. Napoleon'un sebepsiz yere Moskova'dan kaçışı; eski Smolensk yolu boyunca çekilişi; beş yüz binlik bir istilânın yok oluşu ve üzerine ilk defa Borodino'da, ruhça daha kuvvetli bir düşmanın yumruğu inen Napoleon Fransa'sının mahvi, doğrudan doğruya Borodino savaşının neticesidir.

ÜÇÜNCÜ KISIM

I

Hareketin mutlak sürekliliğini insan aklı kavrayamaz. Her hangi bir hareketin kanunlarını insan, ancak o hareketin parçalarını dilediği gibi ele alıp incelediği zaman anlayabilir. Bununla beraber, insanların düştüğü hataların birçoğu, sürekli hareketin, böyle keyfe göre, ayrı parçalara bölünmesinden ilerigelmektedir.

Eskilerin meşhur bir safsatasına göre: Akhylleus, önünde giden kaplumbağaya, kendisi ondan on kere daha hızla gittiği halde, hiçbir zaman yetişemez; çünkü, kendisiyle kaplumbağa arasındaki mesafeyi aşana kadar kaplumbağa onun önünde bu mesafenin onda birini gitmiş olacak; Akhylleus, bu onda biri aşana kadar da kaplumbağa yüzde birini gitmiş olacak ve bu böyle sonsuz sürecektir. Eskiler, bu meseleyi çözümlenmez sayarlardı. Akhylleus hiçbir zaman kaplumbağaya yetişemez, diye çıkarılan neticenin saçmalığı, sadece, hareketin keyfe göre fasılabı parçalara bölünmesi yüzündendir; halbuki Akhylleus'ünde kaplumbağanın da hareketleri arasız olarak, vukua gelmektedir.

Hareketin gitgide daha ufak parçalarını ele almakla biz ancak meselenin çözülmesine yaklaşabiliriz; ama hiçbir zaman ona ulaşamayız. Biz, ancak, sonsuz küçük kemiyetler ve onların yukarı doğru onda bire kadar çıkan nispetlerini farz ve kabul eder, bu geometrik nispetin toplamını yaparsak meseleyi çözebiliriz. Sonsuz küçük kemiyetler ve hareketin daha mü-

rekkep birçok meseleleriyle uğraşmakta ustalayan yeni bir matematik kolu, vaktiyle çözümlenmez gibi gelen sorulara artık karşılık verebiliyor.

Matematiğin eskilere bilinmiyen bu yeni kolu, hareket meselesinin incelenmesinde, sonsuz küçük kemiyetler farz etmek suretiyle hareketin ana şartlarını, (mutlak arasızlığını), tekrar kuruyor, böylelikle de insan aklının, arasız hareket yerine, hareketin ayrı ayrı parçalarını incelemekle düştüğü önüne geçilmez hatayı düzeltmiş oluyor.

Tarihteki hareketin kanunlarını araştırırken de iş yine tıpkı tıpkısına böyledir.

İnsanlığın hareketi, sayısız insan irade ve isteklerinin neticesidir, arasız olarak, vukua gelmektedir.

Tarihin hedefi, bu hareketin kanunlarını idrak etmektir. Fakat bütün bu insan istek ve iradelerinin meydana getirdiği arasız hareketin kanunlarını idrak etmek için insan aklı, keyfine göre ayrı ayrı parçaları ele alır. Tarihçilerin kullandıkları birinci usul şudur: birbiri ardından gelen bir sıra olayı keyiflerine göre seçerler, bunu öteki olaylardan ayrı olarak incelerler, halbuki hiçbir olayın başlangıcı yoktur, olamaz da; her zaman, bir olay başka bir olaydan doğar. İkinci usul ise şudur: bir insanın, bir kıralın, bir başbuğun hareketleri, herkesin arzu ve isteklerinin toplamıymış gibi göz önünde tutulur; halbuki hiçbir zaman, insanların istek ve iradelerinin toplamı, tarihe mal olmuş bir tek insanın hareketlerinde ifadesini bulmuş değildir.

İlerliyen tarih bilimi de gitgide daha küçük, parçaları incelemek yolunu tutmakta, bu yoldan da gerçeğe yaklaşmağa çalışmaktadır. Fakat, biz burada şunu görüyoruz ki, tarihin ele aldığı parça ne kadar küçük olursa olsun, bir parçayı ötekilerden ayırmış gibi kabul etmek; herhangi bir olaya *başlangıç* kabul etmek; bütün insanların istek ve iradelerinin bir tek insanın hareketlerinde ifadesini bulduğunu kabul etmek; kendiliğinden yanlıştır.

Tarih alanında çıkarılan her netice, tenkidin en ufak bir gayretine bile lüzum kalmaksızın, arkasında hiçbir iz bırakma-

dan, tuz buz olup dağılıvermektedir ve bu, sadece, tenkidin incelenecek konu diye büyük yahut küçük ayrı ayrı parçaları ele alması yüzündendir. Bu da her zaman onun hakkıdır; çünkü ele alınan tarih parçası her zaman keyfe göre seçilmiş olan parçadır.

İncelemelerinizde, ancak, sonsuz küçük parçayı; tarihin diferansiyelini, yani insanların bir örnek meyillerini ele almakla, onları entegre etmek (yani bu sonsuz küçük parçaların toplamını yapmak) sanatına ulaşmakla tarihin kanunlarını anlamak ümidini besliyebiliriz.

XIX uncu yüzyılın ilk on beş yılı, Avrupa'da milyonlarca insanın olağanüstü bir hareket içinde bulundukları yıllardır. İnsanlar işlerini bırakıyor; Avrupa'nın bir yanından öbür yanına atlıyor; talan ediyor; birbirlerini öldürüyor; muzaffer oluyor; umutsuzluğa düşüyor; bu birkaç yıl içinde de hayatın seyri değişiyordu. Bu, önceleri artan, sonra gitgide durulan kuvvetli bir hareketti. Bu hareketin sebebi neydi? yahut, hangi kanunlara göre vukua geliyordu? diye insan aklı sorar.

Tarihçiler bu soruya cevap verirken, Paris şehrinin yapılarından birinde toplanan birkaç düzine insanın faaliyetini, söylevlerini önümüze koyuyor; bu faaliyete, söylevlere de devrim adını takıyorlar; sonra, Napoleon'la ondan yana, yahut ona düşman olan birkaç kişinin hal tercümelerini uzun uzadıya yazıyor, bunların birbirleri üzerindeki tesirlerini anlatıyor ve: işte, diyorlar, o hareketin sebebi, işte kanunları..

Fakat insan aklı bu açıklamaya inanmamakla kalmıyor, bu açıklama usulünün yanlış olduğunu da açıktan açığa söylüyor, çünkü bu açıklamada, en zayıf olay en kuvvetlinin sebebi diye ele alınmıştır. Devrimi de, Napoleon'u da meydana getiren insan irade ve isteklilerinin toplamıdır ve onlara tahammül eden, onları yokeden ancak odur.

Tarihçiler: «Fakat, - diyorlar, - fetihlerin olduğu her zaman fâtipler de vardı; bir devlette ne zaman devrimler yapıl-

mişsa büyük adamlar görülmüştür. Gerçekten de, ne zaman fâtipler türemişse harbler de olmuştur, diye insan aklı cevap verir; fakat bu, harblerin sebebi fâtipler olduğunu, harblerin kanunlarını bir tek adamın kişisel faaliyetlerinde arayıp bulmanın mümkün olduğunu ispat etmez. Ne zaman saatime bakıp da akrebinin 10 a yaklaştığını görsem bitişik kilisede çanların çalmağa başladığını duyarım. Fakat, akrebin saat onu her gösterişinde çanlar çalıyor diye bundan, çanlardaki hareketin sebebi saatimdeki akrebin durumudur neticesini çıkarmağa hakkım yoktur.

Hareket halindeki bir lokomotifi her görüşümde düdüğü nü duyar, supabının açıldığını, tekerleklerinin döndüğünü görürüm; fakat, bundan düdük ve tekerleklerin dönmesi lokomotifteki hareketin sebebidir diye bir sonuç çıkarmağa hakkım yoktur.

Köylüler; meşelerde tomurcuklar çatladığı için ilkbahar sonlarında soğuk bir rüzgârın estiğini söylerler. Gerçekten de her ilkbaharda, meşe tomurcuklarının çatladığı sıralarda böyle bir rüzgâr eser. Fakat meşe tomurcukları çatladığı sırada esen soğuk rüzgârın sebebini bilmediğim halde, yine de soğuk rüzgârın sebebi, tomurcukların çatlayışıdır, diyen köylülerin düşüncesini kabul edemem.. Çünkü, elbette, rüzgârın kuvveti meşe tomurcuğunun tesiri dışındadır. Ben sadece, bütün hayat olaylarında olduğu gibi burada da birbirine uygun düşen olayları görüyorum; yine şunu da görüyorum ki, saatin akrebinin lokomotifin supabını tekerlegini meşenin tomurcuğunu ne kadar inceden inceye tetkik edersem edeyim; çanların çalınışının, lokomotifin hareketinin, ilkbahar rüzgârının sebebini anlayamam. Bunu anlamak için müşahede noktamı büsbütün değiştirmeli; baharın, çanların, rüzgârın hareket kanunlarını incelemeliyim. Tarih de aynı şeyi yapmalıdır. Zaten böyle bir teşebbüse de girişilmiştir. Tarihin kanunlarını incelemek için, müşahede konularımızı büsbütün değiştirmeli, kırılları, bakanları, generalleri bir yana bırakarak, halk yığınlarını sevk ve idare eden bir örnek, sonsuz küçük unsurları tetkik etmeliyiz. Bu yolla tarihin kanunları ne

dereceye kadar anlaşılabilir, bunu hiç kimse söyleyemezse de, bu kanunların ancak bu yoldan kavranılabileceği meydandadır. Fakat henüz insan aklı bu yolda, çeşit çeşit kıralların, başbuğların, bakanların hareketlerini yazıp çizmek, bu hareketler dolayısıyla kendi düşüncelerini ifade etmek için tarihçilerce sarf edilen gayretin milyonda birini bile sarf etmemiştir.

II

Avrupa'nın on iki dil konuşan orduları Rusya'ya dalmışlardı. Rus kıtaları ve halkı düşmanla temastan sakınarak Smolensk'e, Smolensk'ten de Borodino'ya kadar çekiliyor. Fransızlar, hareketlerinin hedefi olan Moskova'ya doğru boyuna artan bir ileri itici kuvvetin tesiriyle yürüyorlar. Düşen bir cismin hızı yere yaklaştıkça nasıl artarsa, Fransızların ileriye itici kuvveti de, gayeye yaklaştıkça öyle artıyor. Arkada aç, düşman bir memleketin binlerce verst, önde, hedefle kendi aralarında, düzünelerle verst. Napoleon ordularının her askeri bunu hissetmektedir; istilâ kendiliğinden yürüyor; sırf, ileri itici kuvvetin zoriyle..

Rus kıtalarında düşmana karşı duyulan kin ricat edildikçe daha kuvvetle yanmakta, geri çekiliş onu bir noktaya toplamakta, çoğaltmaktadır. Borodino dolaylarında çatışma oluyor. Orduların ne biri ne de ötekisi yıkılıyor; fakat bir gülle büyük bir ileri itici kuvvetle üzerine gelen başka bir gülleyle çatıştığı zaman zaruri olarak, nasıl gerilerse, Rus kıtaları da bu çatışmadan sonra, öylece zaruri olarak geriliyor; hızla gelen istilâ güllesi de (çatışmada bütün gücünü kaybetmiş olmasına rağmen) yine zaruri olarak, bir müddet daha yuvarlanıp yer kazanıyor.

Ruslar Moskova'nın 120 verst ötesine çekiliyorlar; Fransızlar Moskova'ya varıp orada duruyorlar. Bundan sonra geçen beş hafta içinde hiçbir savaş yapılmıyor. Fransızlar yerlerinden kıınılmıyorlar. Kan kaybede ede yarasını yalayan can evinden vurulmuş vahşi bir hayvan gibi, hiçbir teşebbüse girişmeden beş hafta Moskova'da kalıyorlar, sonra yeni hiç-

bir sebep yokken birdenbire kaçıyorlar: kendilerini Kaluga yoluna atıyorlar ve (Malo - Yaroslavetz savaşı alanına yine hâkim olduklarına göre, bir zaferden sonra) hiçbir ciddi muharebe vermeden, daha büyük bir hızla Slomensk'e, Smolensk'ten öteye Vilna'ya, Vilna'dan öteye Berezina'ya, Berezina'dan öteye ve daha ötelere doğru gerisin geriye kaçıyorlar.

26 ağustos gecesı Kutuzof da, bütün ordusu da, Borodino savaşının kazanıldığından emindiler. Kutuzof, bunu böylece İmparatora da yazmıştı. Kutuzof, şunu bunu aldatmak istediği için değil; fakat, düşmanın yenildiğini, savaşa katılmış olan herkes gibi kendisi de bildiğinden, Fransızların işini bitirmek için yeni bir savaşa hazırlanılmasını emretmişti. Fakat, aynı akşam ve ertesi gün, eşi görülmedik zayıat haberleri birbiri ardınca gelmeğe başladı, ordunun yarısı yok olmuştu. Böylelikle de, yeni bir savaş maddeten imkânsızlaşmıştı.

Haberler tamamlanmadan, yaralılar toplanmadan, cepa-neler tamamlanmadan, ölümler sayılmadan, ölenlerin yerine yeni komutanlar tayin edilmeden, askerler karınlarını doyurup uykularını almadan yeni bir muharebe vermek mümkün değildi. Bununla beraber, savaştan hemen sonra, ertesi sabah Fransız ordusu (sanki şimdi mesafe karesiyle makûsen mütenasip artmış olan o itici kuvvetin hızıyla) kendiliğinden Rus ordusunun üstüne yürümeğe başladı. Kutuzof, ertesi günü hü-cuma geçmek istiyordu; bütün ordunun da istediği buydu; fakat, hücumla geçmek için, istemek yetmez, bunu yapabil-mek imkânı da lâzımdır, halbuki böyle bir imkân yoktu. Bir merhale geri çekilmemek elde değildi, sonra ikinci merhale, derken üçüncü merhale ve en sonra 1 eylülde ordu Moskova'ya ulaştığı zaman kıtaların mânevi kuvveti yüksek olduğu halde durumun icapları bu kıtaların Moskova gerilerine çekilmelerini gerektirdi, kıtalar da bir merhale daha, son bir merhale daha çekilip Moskova'yı düşmana bıraktılar.

Yazı odamızda, haritanın başına geçip, şu veyahut bu savaşta ben olsam şöyle veya böyle tedbir alırdım, diye biz nasıl

fikir yürütürsek, harb ve savaş plânlarının da, yüksek komutanlar tarafından, işte böyle yapıldığını düşünmeğe alışmış olanlar, Kutuzof çekilirken niçin şöyle hareket etmedi, Fili önlerindeki mevzileri niçin tutmadı, Moskova'yı bıraktığı zaman niçin doğrudan Kaluga yoluna çekilmedi, falan gibi suallerle karşılaşır- lar. Böyle düşünmeğe alışkın olan insanlar her zaman, her başkomutanın hangi kaçınılmaz şartlar içinde hareket ettiğini ya bilmiyorlar, yahut unutuyorlar. Bizim, odamızda rahatça oturarak, haritanın üzerinde, her iki tarafın, belli bir yerde, sayıları belli kıtalarını ele alıp belirli bir andan başlayarak plânlar kurmağa kalkışmamızla bir başbuğun faaliyeti arasında en ufak bir benzerlik bile yoktur. Bir başkomutan, hiçbir zaman, bir olayın *başlangıç* şartları içinde bulunamaz; halbuki biz, olayı daima bu şart içinde gözden geçiririz. Başkomutan, hareket halindeki bir sıra olayın her zaman ortasında bulunur, böylece de gerçekleşmekte olan olayların tam değerini hiçbir zaman kestiremez. Olay, fark edilmeden azar azar değerini alıp şekilleşmeğe başlar: olayın, bu birbirini peşince gelen, artsız arasız ortaya çıkışının her anında başkomutan, çok karışık entrikaların, oyunların, kaygıların, salâhiyetlerin, bağlılıkların tasarıların, öğütlerin tahditlerin merkezinde bulunur; çok kere de birbirine zıt bir yağın soruya boyuna cevap vermek zorundadır.

Asker yazarlar; büyük bir ciddiyetle: Kutuzof, Fili'ye varmadan çok önce kıtalarını Kaluga yoluna geçirmeliydi; hattâ birisi ona böyle bir tasarıyı teklif de etmiştir; diyorlar. Fakat, başkomutanın emrinde, böyle müşkil anlarda, yalnız bir tek tasarı değil, düzünelerle tasarı vardır. Stratejiye ve taktiğe dayanan bu tasarıların herbiri de ötekilerle tezat halindedir. İnsana, başkomutanın işi bu tasarılarından birisini seçmektir gibi gelir, halbuki, o bunu da yapamaz. Olaylar ve zaman durup beklemez. Farz edelim ki, ona ayın 26 sında Kaluga yoluna geçmesi teklif ediliyor, fakat tam bu sırada Milaradoviç'in bir yaveri dörtlüyle geliyor: «Fransızlarla hemen kapışalım mı? yoksa çekilelim mi?» diye soruyor. Onun, hemen o dakika emir vermesi lâzımdır. Çekilmek emrini ver-

mek, Kaluga yoluna giden dönemeçten uzaklaşmamız demektir. Yaverin peşinden, bu sefer de, levazımcı sorar: erzakı ne yana sevk edelim? derken, başdoktor sorar: yaralıları nereye yollhyalım? bu arada da Petersburg'dan gelen ulak, Moskova'yı bırakmak ihtimalini kabul etmiyen hükümdarın mektubunu getirir; başkomutanın ayağına karpuz kabuğu koymağa uğraşan rakibi (böyleleri her zaman bulunur, hem de bir tane değil, birkaç tane), Kaluga yoluna çıkış plâniyle taban tabana zıt yeni bir tasarı teklif eder; başkomutanın kendisi ise yorgunluğunu gidermek için uyumak, kuvvetlenmek ihtiyacındadır, halbuki mükâfat dağıtımında atlatılmış olan sayın bir general gelmiş dert yanıyor; halk ise, düşmana karşı korunmalarını yalvarmaktadır; bu sırada da, araziye tetkike gönderilmiş bir subay gelir, kendinden önce gönderilmiş olan subayın söyledikleriyle taban tabana zıt şeyler bildirir; bir casus, bir esir, keşfe gidip dönen bir general, hepsi de düşman ordusunun durumunu başka başka anlatırlar. Her başkomutanın bu zaruri çalışma şartlarını anlamamıya veya unutmıya alışmış kimseler, meselâ, kıtaların Fili'deki durumunun bir tablosunu çizerek Moskova'yı bırakmalı mı, yoksa müdafaa mı etmeli meselesini başkomutanlığın 1 eylülde rahatça çözebileceğini farz ediyorlar; halbuki, Rus ordusu Moskova'nın 5 verst yakınındayken böyle bir mesele bahis konusu bile olamazdı. Öyleyse bu mesele ne zaman çözümlendi? Bu mesele, Drisa'da, Smolensk'te, en hissedilir şekilde de ayın 24 ünde Şevardino'da 26 sında Borodino'da, Borodino'dan Fili'ye kadar yapılan çekilişin her gününde, her saatinde, her dakikasında çözümlenmiştir.

III

Mevzileri gözden geçirmesi için Kutuzof tarafından gönderilmiş olan Yermolof gelipte Moskova'nın duvarları dibinde bu mevzilerde dövüşülemeyeceğini feldmerşala söylediği zaman, Kutuzof, onu sessizce süzdü, sonra:

— Elini ver,- dedi ve nabzını tutup yoklıyarak: — Hastasın, yavrucuğum,- diye ilâve etti. — Ağzından çıkanı kulağın işitiyor mu?

Moskova'nın savaşılmadan bırakılabileceğine Kutuzof'un henüz aklı yatmıyordu.

Kutuzof, Poklonaya sırtlarında, Dorogomilof seddinin altı verst yakınlarında arabadan indi, yolun kıyısındaki bir sıranın üstüne oturdu. Etrafına büyük bir general kalabalığı toplandı. Moskova'dan gelen kont Rastopçin de aralarına katılmıştı. Birkaç gruba ayrılan bu parlak toplantı, mevziin uygunluğunu, uygunsuzluğunu; kıtaların durumunu; ileri sürülen plânları; Moskova'daki durumu, ve daha bir yığın askerlik meselesini tartışıyordu. Herkes, bir askeri şûraya çağrılmadıkları ve şûra denmediği halde, bunun bir askerlik şûrası olduğunu hissediyordu. Hep genel meseleler üzerinde konuşuluyor, şahsi bir meseleden bahsedilmek istenince yavaş sesle konuşuluyor, sonra hemen tekrar genel meselelere geçiliyordu: bütün bu insanların ne şakalaştığı, ne güldüğü, hattâ ne de gülümsediği görülüyordu; herkesin, durumun yüceliğine uymağa çalıştığı belliydi. Kendi aralarında görüşen bütün gruplar (üstünde oturduğu sıra bütün grupların merkezini teşkil eden) başkomutanın yakınında bulunmağa gayret ediyor, sözlerini ona işittirebilecek bir şekilde konuşuyordu. Başkomutan dinliyor, arada sırada da, etrafında konuşulanlara dair bir şey soruyor, fakat kendisi söze karışmıyor, hiçbir fikir yürütmüyordu. Çok kere, herhangi bir grubun konuşmalarına kulak kabarttıktan sonra öğrenmek istediği şeyle hiçbir ilgisi olmayan meselelerden konuşulduğunu işitince, umutsuz bir tavırla başını çeviriyordu. Kimisi, seçilen mevzilerden bahsedip, bizzat bu mevzilerden ziyade seçicilerinin kabiliyetlerini tenkid ediyor; kimisi, yanlışlığın önceden yapıldığını, savaşın daha üç gün önce kabul edilmesi gerektiğini ileri sürüyor; bazıları da, İspanyol üniforması giymiş Crossart adında, henüz gelen bir Fransız'ın anlattıklarına dayanarak Salamanca savaşından bahsediyordu. (Bu Fransız, Rus ordusunda hizmet eden Alman prenslerinden biriyle Saragos muhasara-

sını inceliyor, Moskova'nın da böyle müdafaa edilebileceğini tahmin ediyordu). Dördüncü grupta, kont Rastopçin, Moskova'nın duvarları dibinde Moskova gönüllüleriyle birlikte ölmeğe hazır olduğunu söylüyor; fakat, kendisine olup biten işlerden haber verilmeyişine esef etmemezlik edemiyeceğini, eğer önceden haberi olsaydı işin başka türlü olacağını da, sözlerine katıyordu... Beşinci grup, kendi stratejik düşüncelerinin derinliğini meydana vurarak, kıtaların yöneltilmeleri gereken istikametten bahsediyordu. Altıncı gruptakilerin konuşmaları büsbütün saçma sapandı. Kutuzof'un yüzü gitgide dalgınlaşıyor, mahzunlaşıyordu. Bütün bu konuşmalardan, Kutuzof, bir tek netice çıkarıyordu: Moskova'yı müdafaa etmek kelimenin tam mânasıyla, *maddeten imkânsızdır*; yani o derece imkânsızdır ki, bir çılgın başkomutan, savaş verilmesini emretse bile karmakarışık bir şeyler olur, ama savaş yine de verilemez; verilemez, çünkü, bütün yüksek komutanlar bu mevzii yalnız uygunsuz saymakla kalmıyorlar, fakat bütün konuşmalarında sadece, bırakılacağı şüphe götürmeyen bu mevziin bırakılmasından sonra ne olacağını müzakere ediyorlardı. Komutanlar, imkânsız saydıkları bir şeyi nasıl yapar, kıtalarını savaş alanına nasıl sürerlerdi? Subaylar, hattâ erler (onlar da işi muhakeme ederler) mevzii elverişsiz sayıyorlardı; bunun için yenileceklerini bile bile dövüşmeğe gidemezlerdi. Bennigsen, bu mevziin savunmasında ısrar ediyor, başkalarıysa hâlâ bu fikri tenkid ediyorlardı, ama bunun artık başlıbaşına hiçbir önemi yoktu: bu, artık sadece, bir tartışma ve entrika vesilesiydi.

Bu mevzii seçmiş olan Bennigsen yurt-severliğinin ateşli ateşli gösterisini yapıyor, (Kutuzof, onun söylediklerini kaşlarını çatmadan dinliyemiyordu) Moskova'nın savunmasında ısrar ediyordu. Kutuzof, Bennigsen'in ne gibi bir maksat güttüğünü gün gibi açık görüyordu: savunma başarısızlığa uğrarsa, suç, kıtaları Serge dağlarına kadar savaş vermeden geri çekmiş olan Kutuzof'a yüklemek; başarı elde edilirse, bunu kendine maletmek, savunma teklifi reddedildiği takdirdeyse, Moskova'yı bırakmak gibi bir cinayetten kendini temi-

ze çıkarmak. Fakat, bu entrikalar şimdi ihtiyar adamı ilgilendirmiyordu. Onu meşgul eden bir tek dehşetli soru vardı. Bu sorunun karşılığını da hiç kimseden alamamıştı. Şimdi, ona göre mesele yalnız şundan ibaretti: «Napoleon'u Moskova'ya kadar getiren ben miyim, ben bunu ne zaman yaptım? Bu iş ne zaman oldu? Dün, Platof'a ricat emrini gönderdiğim zaman mı; yahut, evvelsi akşam, uyukladığım sırada mı; yoksa, Bennigsen'e tertiplenmesini emrettiğim zaman mı? yoksa, daha önce mi? Bu dehşetli iş ne zaman, ne zaman oldu? Moskova bırakılacak, kıtalar geri çekilecekler, hem de bu emri vermek lâzım.» Bu dehşetli emri vermek ona, ordunun komutanlığından çekilmek gibi bir şey geliyordu. İktidarı sevmesi, ona alışmış olması bir yana, (Türkiye'de yanında bulunduğu prens Prozorovski'ye gösterilen saygı onu vaktiyle sinirlendirdi), Rusya'yı kurtarma işinin de kendisine mukadder olduğuna inanmıştı; hükümdara rağmen halkın arzusuyla başkomutanlığa da ancak bunun için seçilmişti. Bu atır şartlar içinde ordunun başında yalnız kendisinin bulunabileceğine, bütün dünyada, düşmanın yenilmez Napoleon olduğunu bilip de bundan korkuya düşmiyecek biricik insan kendisi olduğuna inanmıştı; ama yine de vermek zorunda bulunduğu emri düşünmekten bile korkuyordu. Fakat, ne de olsa bir karara varmak lâzımdı, etrafında artık çok uluorta bir mahiyet almağa başlayan konuşmaları kesmek gerekti..

Generallerin en kıdemlilerini yanına çağırdı ve oturduğu sıradan kalkarken:

— *Ma tete, fût - elle bonne ou mauvaise, n'a qu'à s'aider d' elle - meme,* ¹ - dedi ve arabalarının bulunduğu Fili'ye yollandı.

IV

Andrey Savostianov'un geniş, rahat kulübesinde, saat ikide askerî şûra toplandı. Kalabalık köylü ailesinin erkekleri

---

¹ Kafam, iyi de olsa, fena da olsa, kendi işini kendi göreceğim!

kadınları, çocukları, sofanın öbür tarafındaki bacasız izbeye sıkıştılar. Yalnız Andrey'in torunu, Serenisimin çay içerken okşayıp bir şeker parçası verdiği altı yaşındaki Malaşa büyük izbede, ocağın başında kalmıştı. Malaşa, birbiri ardınca kulübeye girip «güzel köşede» tasvirlerin altındaki geniş sıralara oturan generallerin yüzlerine, üniformalarına, nişanlarına, ocaktan ürkek, memnun bir edayla bakıyordu. Dede (Malaşa içinden, Kutuzof'a bu adı takmıştı) ötekilerden ayrı, ocağın yanındaki karanlık köşede oturuyordu. Portatif koltuğuna iyice gömülmüştü. boyuna homurdanıyor, ceketinin yakasını; düğmeleri küçük olduğu halde; boynunu sıkıyormuş gibi çekiyordu. İçeri girenler, feldmareşale birbiri ardı sıra yaklaşıyorlar, o da kiminin elini sıkıyor, kimini başıyla selâmlıyordu. Yaver Kaysarof, Kutuzof'un karşısındaki pencerenin perdesini açmağa kalkıştı, fakat, Kutuzof ona öfkeyle elini salladı. Kaysarof Serenisimin yüzünü göstermek istemediğini anladı.

Üzerinde haritalar, plânlar, kurşun kalemleri, kâğıtlar duran çamdan yapılmış köylü masasının etrafına o kadar çok insan toplandı ki, emir erleri bir sıra daha getirip masanın yanına koydular. Gelenlerden : Yermolof, Kaysarof, Toll bu sıranın üstüne oturdular. Tasvirlerin tam altında, baş köşede, boynunda St - Georges nişaniyle; solgun, hasta yüzü ve çıplak kafasının dazlaklığına karışıp büsbütün uzıyan geniş alniyle Barclay de Tolly oturuyordu. Onu, iki gündenberi sıtma tutuyor, şimdi bu anda da titriyor, bütün vücudu kırılıyordu. Yanıbaşına Uvarof oturmuştu, telâşlı hareketler yaparak yavaş sesle (zaten henkes böyle konuşuyordu) ona bir şeyler anlatmaktaydı. Ufak tefek, yusuvarlak Dohturof, kaşları kalkık, ellerini göbeğinin üstünde kavuşturmuş; dikkatle dinliyordu. Öteyanda, kont Ostermann - Tolstoy; elini yiğit çizgili, parlak gözlü kocaman başına dayamış, düşüncelele dalmış görünüyordu. Rayefski; kara saçlarını şakaklarının üstünde, alıskın bir hareketle öne doğru kıvrıtarak, sabırsızlıkla bir Kutuzof'a bir kapıya bakıyordu. Konovnitsin'in sert, güzel, iyi yüzü; şefkatli, kurnaz bir gülümsemeyle ay-

dınlanmıştı. Malaşa'nın bakışlarıyla karşılaştı, kızcağızı gülümseten bir göz işareti yaptı.

Herkes Bennigsen'i bekliyordu, halbuki o, mevzii yeniden gözden geçirmek bahanesiyle, dışarda, bir yerlerde nefis teneğini bitirmekle meşguldü. Saat dörtten altıya kadar beklenildi, bütün bu müddet içinde de müzakereye başlanılmadı, yavaş sesle başka meselelerden konuşuldu.

Ancak, Bennigsen kulübeye girdiği zaman Kutuzof köşesinden ayrıldı; yüzünü, masaya getirilmiş olan mumların aydınlığından sakınarak yaklaştı.

Bennigsen: «Rusya'nın kutsal ve eski başkenti savaşılmadan bırakılacak mı?» sorusuyla toplantıyı açtı. Uzun, genel bir sessizlik oldu. Bütün suratlar asıldı, ortalıkta çıt yok. yalnız Kutuzof'un öfkeli, öfkeli öksürüğü, homurdandığı işitiyor. Bütün gözler ona dikilmiş. Malaşa da dedeciğe bakıyor. Onun en yakınında olan kendisiydi, bundan dolayı da yüzünün nasıl kıvrıldığını görüyor; dedecik nerdeyse ağlıyacak; fakat bu hal uzun sürmedi. Kutuzof, öfkeli bir sesle birdenbire:

— *Rusya'nın kutsal, eski başkenti!...* diye Bennigsen'in sözlerini öfkeli bir sesle tekrarlıyarak ve bu sözlerin akortsuzluğunu belirterek söze başladı. Size şunu söylemekliğime müsaade buyurun. Ekselâns, bu sorunun bir Rus için hiçbir mânası yoktur. (Ağır vücudiyle öne doğru abandı) Böyle bir soru sorulamaz. Böyle bir soru mânasızdır. Burada toplanmalarını rica ettiğimi bu havlara sorulacak soru sırf askerî bir sorudur. Bu soru da şudur: «Rusya'nın kurtuluşu ordusuna bağlıdır. Savaşı kabul edip orduyu ve Moskova'yı kaybetmek tehlikesini göze almak mı daha faydalıdır, yoksa Moskova'yı savaşız bırakmak mı?» İşte, bu soru hakkındaki düşüncelerinizi öğrenmek istiyorum. (Koltuğunun arkasına yaslandı).

Tartışma başladı. Bennigsen, henüz oyunu kaybedilmiş saymıyordu. Fili dolaylarında bir savunma savaşı vermenin imkânsızlığı hakkında Barclay'ın ve başkalarının ileri sürdükleri düşünceleri kabul etmekle beraber; yüreği yurt ve

Moskova sevgisiyle dolu olduğu için, geceleyin kıtaları sağ-kanaddan sol kanada geçirmeği, ertesi gün de Fransızların sağ kanadına yüklenmeği, teklif etti. Fikirler ayrıldı, bu düşüncenin lehinde aleyhinde tartışmalar oldu. Yermolof, Doh-turof, Rayefski, Bennigsen'den yana çıktılar. Başkenti bırakmadan önce bir fedakârlık yapmanın gerektiğine inandıkları için mi; yoksa, başka şahsi düşünceler yüzünden mi her nedense bu generaller işin durdurulmaz akışını bu toplantının değiştiremeyeceğini Moskovanın daha şimdiden bırakılmış olduğunu anlamıyor gibiydiler. Öteki generaller bunu anlamışlardı. Moskova meselesini bir yana bırakarak, kıtaların çekilirken tutacakları istikameti tartışıyorlardı. Önünde olup biten şeylere gözünü ayırmadan bakan Malaşa bu toplantının mânasını başka türlü anlıyordu. Ona öyle geliyordu ki, bütün iş «Dedecik» ile «Uzun eteklinin» -Bennigsene bu adı takmıştı- arasındaki şahsi kavgadan başka bir şey değildir. Birbirleriyle konuşurken öfkeli olduklarını görüyor, Dedeciğin tarafını tutuyordu. Konuşmaların orta yerinde Dedeciğin, Bennigsen'e çabucak fırlattığı alaylı bir bakışı yakaladı, bundan sonra da Dedeciğin Uzun etekliye bir şeyler söyleyip onu bozum ettiğini sevinçle farketti: Bennigsen birdenbire kızarmış, oda-da dolaşmağa başlamıştı. Bennigsen'e bu kadar dokunan bu sözler, Fransızların sağına yüklenmek için kıtaların geceleyin sağdan sola geçirilmesi teklifi hakkında Kutuzof'un yavaş, sakin bir sesle ifade edilen düşünceleriydi.

Kutuzof:

— Ben, baylar, - dedi, — Kontun plânını kabul edemem. Düşmanın yakınında kıtalara yer değiştirmek her zaman tehlikelidir, harb tarihi de bunu tasdik eder. İşte, meselâ... (Kutuzof aydınlık, saf bir bakışla Bennigsen'e bakıp, sanki bir misal arıyormuş gibi düşünceye daldı). Evet, işte, meselâ, kontun da çok iyi hatırlıyacağını sandığım Friedland savaşı, bu savaş pek de başarılı olmadı, bunun da biricik sebebi, kıtaları düşmana çok yakın bir mesafede yeniden tertiplendirmek...

Herkese çok uzun sürmüş gibi gelen bir dakikalık bir sessizlik oldu.

Tartışma tekrar başladı, fakat sık sık duralamalar oluyor ve artık konuşulacak bir şey kalmadığı hissediliyordu.

Böyle duralamalardan birinde, Kutuzof bir şey söylemeğe hazırlanıyormuş gibi derin bir nefes aldı. Bütün gözler ona dikildi. O:

— *Eh bien, messieurs! Je vois que c'est moi qui payerai les pots cassés,* ¹ - dedi. Sonra ağır ağır doğrularak masaya yaklaştı. — Baylar, düşüncelerinizi dinledim, bazılarınız benimle hem fikir olmayacak. Ama, ben, (durdurdu) bana hükümdarımın ve yurdun verdiği salâhiyete dayanarak, ben, çekilme emrini veriyorum.

Bu sözler üzerine generaller, bir ölü gömüldükten sonra herkes merasimli, suskun bir ağırbaşlılıkla nasıl dağılırsa tıpkı öyle dağılmağa başladılar.

Generallerden bazıları başkomutana, şûradakinden büsbütün ayrı bir perdeden, yavaş sesle bir şeyler söylediler.

Çoktan beri akşam yemeğine beklenen Malaşa çıplak ayakcıklarıyla ocağın çıkmalarına tutunarak, tüneğinden ihtiyatla, sırtüsü aşağıya kayd; generallerin bacakları arasından geçerek kapıdan dışarı sıvıştı.

Generalleri yolladıktan sonra, Kutuzof dirsekleri masaya dayalı, uzun zaman oturdu; hep o aynı dehşetli soruyu düşündü: «Moskova'nın bırakılmasına ne zaman, ne zaman karar verildi. Bu meseleyi çözümliyen hareket ne zaman yapıldı, bu işte **kabahat kimin?**»

Gece geç vakit yanına gelen yaveri Şnayder'e:

— Bunu beklemiyordum,- dedi, - bunu beklemiyordum ben! Ben, böyle bir şey düşünmemiştim!

Şnayder:

— Dinlenmelisiniz, altes,- dedi.

¹ İşte böyle baylar! görüyorum ki, **kabak** benim başıma pathıyacak!

Kutuzof, yavere cevap vermedi, kocaman yumruğunu masaya vurdu, haykırdı:

— Ya, öyle mi! Onlar da Türkler gibi at eti yesinler de görsünler, hem de yiyecekler, fakat bir kere şu...

V

Bu sıralarda, ordunun savaşız çekilmesinden daha önemli bir hâdisede, Moskova'nın bırakılması ve yakılması hâdisesinde, bu işin sevk ve idarecisi olarak gördüğümüz Rastopçin, Kutuzof'un kiyle taban tabana zıt bir yol tutmuşu...

Bu olay, Moskova'nın bırakılması ve yakılması olayı, tıpkı Borodino savaşından sonra ordunun savaş vermeden Moskova gerilerine çekilmesi gibi sakınılmaz bir şeydi.

Her Rus, bu olup biten şeyi, mantık yoluyla değil, fakat, içimizi dolduran, atalarımızın da yüreklerini doldurmuş olan duygulara dayanarak önceden kestirebilirdi.

Smolensk'ten başlayarak Rus toprağının bütün şehirlerinde, köylerinde, Rastopçin'e ve afişlerine lüzum kalmaksızın, Moskova'da yapılan şeyin tıpkısı yapılmıştı. Halk, düşmanı telâşsızca beklemiş, ayaklanmamış, heyecana kapılmamış, hiç kimseyi kesip parçalamamış, fakat en zor dakikada yapılması gereken şeyi bulup yapabilecek kudreti kendinde görerek, kaderini sükûnetle beklemişti. Böylece de düşman yaklaşır yaklaşmaz, halkın zengin tabakaları mallarını, mülklerini bırakıp gitmişler, fukaraları ise yerlerinde kalıp bırakılan şeyleri yakıp yıkmışlardı.

Bunun böyle olması gerektiğine, her zaman da böyle olacağına her Rus yürekten inanıyordu ve inanıyor. Bu his, hattâ Moskova'nın alınacağı önsezisi 1812 yılında Rusların, Moskovalıların içine doğmuştu. Daha temmuzda ve ağustos başında, Moskova'dan gitmeğe başlayanlar bunu beklediklerini göstermiş oluyorlardı. Götürebildiklerini götürüp, evlerini barklarını, mallarının mülklerinin yarısını bırakıp gidenler, sözle ve yurdun kurtuluşu uğruna çocuklarını öldürmek falan gibi tabiata aykırı şeylerle değil; gös-

terişsiz, sade, gayet tabii bir surette beliren, bu yüzden de her zaman en iyi neticeler veren o gizli (*latent*) yurtseverlikle hareket etmişlerdi.

Onlara: «Tehlikeden kaçmak ayıptır, yalnız korkaklar Moskova'dan kaçarsın» diyorlardı. Rastopçin, afişleriyle onlara Moskova'dan gitmenin şerefsizlik olduğunu telkin ediyordu. Adlarının korkağa çıkması ağırlarına gidiyordu, gitmek güçlerine gidiyordu, fakat yine de gidiyorlardı; çünkü bunun böyle gerektiğini biliyorlardı. Niçin gidiyorlardı? Napoleon'un ele geçirdiği topraklarda yaptığı korkunç şeyleri anlatıp Rastopçin'in onları ürkütmüş olduğu farzedilemez. Gidiyorlardı. hem de, ilk önce gidenler zenginler, kültürlü insanlardı; onlarsa, Viyana'nın, Berlin'in olduğu gibi yerinde durduğunu; Napoleon tarafından işgalleri sırasında bu şehirler ahalisinin; o aralık Rus erkekleri, hele bayanları tarafından o kadar sevilen; sevimli Fransızlarla hoşça vakit geçirdiklerini çok iyi biliyorlardı.

Gidiyorlardı, çünkü, Ruslar için Moskova'da ,Fransız idaresi altında yaşamak iyi mi olacak, fena mı, diye bir mesele yoktu. Fransız idaresi altında kalmak imkânsızdı: bundan beter bir şey olamazdı. Daha Borodino savaşından önce gitmeğe başlamışlardı, Borodino savaşından sonra ise, savunma çağırılmasına aldırmadan, Moskova komutanının İberi İkonunu çıkarıp dövüşmek niyetinde olduğunu bildirmesine Fransızları yok edecek olan balonlara, Rastopçin'in afişlerinde yazdığı bütün o saçmalara rağmen, daha da çabuk gitmeğe başladılar. Dövüşmesi gerekenin ordu olduğunu, eğer o, bunu yapamıyorsa; küçük bayanları, uşakları alıp Napoleon'la dövüşmek için Üç dağlara gidilemeyeceğini, malı, mülkü yüzüstü bırakıp göçmek gerektiğini biliyorlardı. Gidiyorlardı; hemşerilerince bırakılan, yansın diye kurban edilen (bırakılmış, ahşap, büyük bir şehir yanmaz da ne yapardı) bu koskocaman, zengin başkent in büyük önemini düşündükleri yoktu; herkes kendi başını almış gidiyordu; bununla beraber onlar gittikleri için, sırf bu yüzden, öyle yüce bir olay meydana geldi ki, bu, Rus milletinin kazandığı en

büyük şan olarak kalacaktır. Bonapart'a hizmetçilik edemiyeceğini bulanıkça idrak ederek daha Haziran ayında zencileriyle, soytarıları ile Moskova'dan bir Saratof köyüne göç eden ve kon Rastopçin'in emriyle yolda durdurulurum diye korkan hanımefendi, Rusya'yı kurtaran o muazzam işi, sade ve gerçek bir şekilde yapmış oluyordu. Kâh gidenleri utandıran; kâh devlet dairelerini boşaltan; kâh bir sarhoş güruhuna hiçbir işe yaramaz silâhlar dağıtan; kâh sokaklarda tasvirler dolaştıran; kâh metropolit Oğüstin'e aynı işi yapmasını yasak eden; kâh Moskova'da şahıslara ait bütün yük arabalarına el koyan; kâh Leppich'in meşhur balonunu 136 yük arabasıyla taşıtan; kâh Moskova'yı yakacağını ima eden; kâh kendi evini nasıl yaktığını anlatan ve kendi çocuk yuvasını tahrib ettiklerini cakalı bir edayla yüzlerine vurarak Fransızlara beyanname yazan; kâh Moskova'nın yakılması şerefini üstüne alınan; kâh bunu reddeden; kâh bütün casusları yakalayıp kendisine getirmelerini halka emreyleyen; kâh bunu yaptıkları için halkı azarlıyan; kâh Moskova'daki bütün Fransız Kolonisinin toplantı merkezi olan bayan Aubert - Chalmé'ye dokunmıyan, buna karşılık, hiçbir esaslı sebep yokken, saygı değer, ihtiyar polis müdürü Klüçareffin yakalanıp sürgüne gönderilmesini emreden; kâh Fransızlarla dövüşmek için halkı Üçdağlara toplıyan; kâh bu halkın elinden kurtulmak için, öldürsünler diye önlerine bir adam atıp kendisi de arka kapıdan sıvışan; kâh Moskova'nın felâketine dayanamayacağını söyleyen; kâh albümüne, o zaman oynadığı role dair Fransızca şiirler ¹ yazan bu adam; olup biten olayların mânasını anlamıyor, sadece kendisi, kendi başına bir şeyler yapmak, göze görünmek; yurt-severce, kahramanca bir haltlar karıştırmak istiyor; Moskova'nın bırakılması, yanması gibi sakınılmaz muazzam bir olayın içinde bir çocuk gibi şeytanlıklar yapmağa kalkışıyor;

---

¹ Je suis né Tatar - Je voulais être Romain, - Les Français m'appelerent barbare. - Les Russes; Georges Dandin. Yani: Soyum Tatar. - Romalı olmak istedim ben. Fransızlar bana barbar dedi - Ruslar : Jorj Danden.

kendisini de sürükliyen halk yığınları selini küçücük eliyle kâh hızlandıрмаğa, kâh durdurmağa çabalıyordu.

VI

Vilna'dan, Saray halkıyla birlikte Petersburg'a dönen Elen zor bir duruma düşmüştü.

Elen, Petersburg'dayken en yüksek devlet memurluklarından birini işgal eden büyük bir beyin özel himayesinden faydalanıyordu. Vilna'da ise, genç bir ecnebi prensine bağlanmıştı. Petersburg'a dönüşünde prens de, bey de ordaydı, her ikisi de hak iddiasındaydılar; bu yüzden Elen, mesleğinde kendisi için henüz yeni olan bir meseleyle karşılaşmıştı: ne birini ne de ötekini kırarak her ikisiyle de yakın münasebetini devam ettirmek...

Başka kadınlara zor, hattâ imkânsız gibi gelebilecek olan bu iş, kontes Bezuhova'yı şöyle bir kere bile olsun düşünüp taşınmağa mecbur etmedi; çok akıllı kadın diye tanınması elbette ki boşuna değildi. Eğer, hareketini gizlemeğe, zor durumundan kurnazlıklara saparak sıyrılmağa kalkışsaydı suçluluğunu kabul edecek, işini de böylece bozmuş olacaktı; fakat, Elen böyle davranmadı, tersine, kendini birdenbire, içten inanarak, canının her istediğini yapabilir gerçekten büyük bir insan gibi, haklı yerine, herkesi de kabahatlı yerine koydu.

Genç, ecnebi prensin daha ilk siteminde, güzel başını gururla kaldırmış, ona yan dönerek, düpedüz şöyle demişti:

— *Voilà l'égoïsme et la cruauté des hommes! Je ne m'attendais pas à autre chose. La femme se sacrifie pour vous, ell esouffre, et voila sa recompense. Quel droit avez-vous, monseigneur, de me demander compte de mes amitiées, de mes affections? C'est un homme qui a été plus qu'un père pour moi.*¹

¹ İşte erkeklerin bencilliği, zalimliği! Zaten başka bir şey de beklemezdim. Kadın size kendisini kurban eder, ıstırap çeker ve işte mükâfatı. Asaletlim, dostluklarım, rabitalarım hakkında benden hesap istemeğe ne hakkınız var? O, bana bahamdan daha yakınlık göstermiş olan bir adamdır.

Prens birşeyler söylemek istedi, Elen onun sözünü kesti:

— *Eh, bien, oui, - dedi, - peut - être qu'il a pour moi d'autre sentiments que ceux d'un père, mais ce n'est pas une raison pour que je lui ferme ma porte. Je ne suis pas un homme pour être ingrat. Sachez, monseigneur, pour tout ce qui a rapport à mes sentiments intimes, je ne rends cepmte qu'a Dien et à ma conscience.* ¹ - dedi, ve elini kabaran güzel göğsüne koyup, gökyüzüne bakarak sözünü bitirdi.

— *Mais écoutez - moi, au nom de Dieu.* ²

— *Epousez - moi, et je serai votre esclave.* ³

— *Mais, c'est impossible.*

— *Vous ne daignez as descendre jusqu'a moi, vous* ⁴ ...

Elen ağlamağa başladı.

Prens onu teselliye kalkıştı, Elen (kendinden geçmiş gibi bir edayla), evlenmesjne hiçbir şeyin mâni olamayacağını, bir sürü boşanma misalleri olduğunu, (o zamanlar bu misaller azdı, ama o yine de Napoleon'u ve diğer büyük şahsiyetleri saydı), kocasına hiçbir zaman karılık yapmadığını, kendisinin bu işte kurban edildiğini, göz yaşları arasında söyledi.

Artık teslim bayrağını çekmeğe başlayan Prens:

İyi ama, kanunlar, din ... - dedi.

— Kanunlar, din, böyle bir işin yapılmasına yaramadık-tan sonra ne diye uydurulmuşlar.

Prens, bu kadar basit bir şeyi akıl edemediğine şaşıtı;

¹ Evet, belki de hakkımda beslediği duygular bir babınkilerden farklıdır, fakat bu ona kapımı kapamaklığının için bir sebep değildir. Ben erkek değilim ki nankör olayım. Şunu biliniz ki, asaletlim, mahrem duygularımın hesabını, bir Tanrıya, bir de vicdanıma veririm.

² Fakat Allah aşkına beni dinleyiniz...

³ Benimle evlenin, köleniz olayım...

⁴ İyi ama bunun imkânı yok...

⁵ Siz benimle evlenmeğe tenezzül etmezsiniz.

yakından ilgili bulunduğu İsa - Derneğindeki mübarek kardeşlere danışmağa gitti.

Birkaç gün sonra, Elen'in Kamenni Ostroftaki köşkünde tertiplediği parlak eğlentilerden birinde ona, kar gibi beyaz saçlı kara parlak gözlü; orta yaşlı; gönül çekici *Mr. de Jobert'i, un jesuite à la robe courte* ¹ u tanıttılar; o da bahçede, şenlik ışıkları altında, orkestra sesleri arasında Elen'e; Tanrı, İsa, Meryem ana yüreğine karşı duyulan aşktan, biricik gerçek din olan katoliklik sayesinde bu dünyada ve öteki dünyada kavuşulan teselliden bahsetti..

Bu sözler Elen'in içine dokundu, birkaç defa kendi gözleri de, Jabert'in gözleri de sulandı, sesi titredi. Elen'i dansa çağıran bir kavalye, *directeur de conscience* ² ile sohbetlerini yarıda bıraktı, fakat ertesi gün akşam Mr. de Jobert yalnızca Elen'e geldi; o andan itibaren de Elen'e sık sık gelip gitmeğe başladı.

Bir gün, Elen'i katolik kilisesine götürmüştü. Orada Elen kendisine gösterilen mihrabın önünde diz çöktü. Orta yaşlı, sevimli Fransız, elini onun başına koydu, sonradan Elen'in anlattığına göre, bu temasla, içinde serin bir rüzgârın estiğini duyar gibi olmuş. Ona, bunun *la grace* ³ olduğunu söylediler.

Sonra, ona bir *a robe longue* rahip getirdiler. ⁴ Elen'e tövbe ettirip günahlarını çıkardı. Ertesi gün eve, içinde şaraplı ekmek bulunan bir kutu getirip kullanması için bıraktılar. Birkaç gün sonra da Elen, gerçek kiliseye, katolik kilisesine artık kabul edilmiş olduğunu, yakında da bizzat Papanın bunu haber alıp kendisine bir kâğıt göndereceğini memnunlukla öğrendi.

Bu sıralarda, çevresinde ve kendisiyle olup biten herşey, bu kadar akıllı, böyle hoş, kiberce konuşan insanların kendisine

¹ Bay Jobert, kısa fistanlı bir Cezvit.

² Vicdan rehberi..

³ Gufran.

⁴ Uzun fistanlı.

karşı gösterdiği bütün o ihtinam; şimdi içinde bulunduğu o ak güvercin temizliği (o sıralarda beyaz kurdeleli beyaz elbiseler giyyordu) bütün bunlar hoşuna gidiyordu; hoşuna gidiyordu ama, ermek istediği maksadı da bir dakika bile unutmuyordu. Dalavereli işlerde akılsızın, kurnazı her zaman atlattığı görülegelmıştır. bu sefer de öyle oldu; bütün o sözlerdeki, müracaatlardaki başlıca maksadın; kendisini katolik yapıp cezvit kurumları için para çekmekten (zaten ona bunu çıtlatmışlardı da) ibaret olduğunu anlayan Elen, parayı vermeden önce, kocasından ayrılmasını sağlayabilecek çeşitli muamelelerin yapılmasında direndi. Onun anlayışına göre, bütün dinlerin mânası, insanca istekler yerine getirilirken belli bir edep ve tebiyenin gözetilmesinden ibaretti. Bundan dolayı da, rahiple yaptığı konuşmalardan birinde, nikâhının kendisini ne dereceye kadar bağladığı sorusuna karşılık vermesini ondan ısrarla istedi.

Misafir odasında, pencerenin yanında oturmuşlardı. Akşam oluyordu. Açık pencereden çiçek kokuları geliyordu. Elen, omuzlarını ve göğsünü belli belirsiz örten beyaz bir elbise giymişti. Rahip iyice besiliydi, sinek kaydı tıraş edilmiş tombul tombul yanakları, kuvvetli, güzel ağzı, dizlerinin üstünde yumuşakça kavuşmuş beyaz elleriyle Elen'in yanında oturuyor, arada sırada dudaklarında ince bir gülümseyiş ve güzelliğine hayran bir bakışla sakın sakın onun yüzüne bakıyor, ilgilendikleri mesele hakkındaki görüşünü açıklıyordu. Elen, sinirli sinirli gülümsiyerek onun kıvrırcık saçlarına, sakal karartısı belli olan taze tıraş edilmiş yanaklarına göz atıp konuşmanın yeni bir yola dökülmesini her dakika bekliyordu. Fakat rahip karşısındakinin güzelliğinden besbelli zevk aldığı halde, yine de kendini işinin ustalığına kaptırmış gidiyordu.

Öğüt veren rahibin düşüncelerindeki akış şöyleydi: «Siz, giriştiğiniz işin önemini bilmiyerek bir erkeğe sadakat yemini verdiniz; o erkekse, nikâhın dinî önemine inanmadığı halde evlenmeğe kalkışmak suretiyle küfre sapmış oldu. Bu nikâhın iki türlü mahiyeti olmak gerekti ki, bu yoktu. Fakat, bu-

na rağmen yemininiz sizi bağlamıştı. Bu bağı kopardınız, böylelikle de nasıl bir günah işlemiş oldunuz? *Péché véniel* mi yoksa *Péché mortel* ¹ mi? *Péché véniel*, çünkü bunu kötü bir niyetle yapmadınız. Eğer şimdi, çocuk doğurmak maksadiyle yeni bir nikâh kıydırmağa girişerseniz, günahlarınız bağışlanabilir. Bununla beraber mesele yine ikiye ayrılmaktadır: Evvelâ...

İçi sıkılan Elen, o gönül kapıcı gülümsemesiyle birdenbire:

— İyi ama, öyle sanıyorum ki, - dedi, - ben gerçek dini kabul ettiğim için yalancı dinin bana yüklemiş olduğu şeylerle artık bağlı olamam.

Directuer de conscience ², Kristof Kolomb'un yumurtası meselesinin bu kadar büyük bir sadelikle karşısına çıkartılmasına hayret etti. Öğrencisinin umulmadık bir hızla ilerlemiş olmasına sevindi; fakat yerine o kadar zahmetle ve o kadar iyi oturmuş olan delillerinin mantık yapısını kurmakta devam etmekten de vazgeçemedi. Gülümsiyerek:

— *Entendons nous, comtesse* ³, - deyip mânevi kızının ileri sürdüğü düşünceyi reddetmeğe koyuldu...

VII

Elen, din bakımından işin çok sade, kolay olduğunu; fakat, mürşitlerinin, bu işi lââyık devlet makamlarının nasıl karşılayacağını bilmedikleri için zorluk çıkardıklarını anlıyordu.

Bundan dolayı Elen, halkoyunu bu işe hazırlamağa karar verdi. İhtiyar, önemli şahsiyetin kıskançlığını kamçıladi. önüne çıkacak ilk sevdalısına söyleyeceklerini ona da söyledi, yani, kendi üzerinde hak iddia edebilmenin biricik şartı

¹ Affedilen günah mı, yoksa günahı kebair mi?

² Vicdan rehberi

³ Anlaşalım kontes...

olarak evlenmeyi ileri sürdü. İhtıyar önemli şahsiyet, kocalı bir kadınla evlenmek teklifi karşısında ilk anlarda, vaktiyle genç prensin düştüğü şaşkınlığın tıpkısını duydu, fakat bunun bir genç kızla evlenmek kadar basit, tabii bir şey olduğunu söyleyen Elen'in sarsılmaz güveni onun üstünde de tesirini gösterdi. Eğer Elen en ufak bir duraksama, utanma, yahut çekinme alâmeti gösterseydi partiyi şüphesiz kaybetmiş olurdu; fakat bu utanma, sıkılma alâmetlerini göstermek şöyle dursun, tersine, büyük bir sadelik, iyi yürekli bir saflıkla bütün yakın dostlarına, yani bütün Petersburg'a, prensin de, önemli şahsiyetin de kendisine evlenme teklifinde bulunduklarını, kendisinin her ikisini de sevdiğini, ikisini de gücendirmemek istediğini söyledi.

Elen'in kocasından boşanmak niyetinde olduğu söylentisi değil (çünkü söylenti böyle yayılsaydı bu kötü niyete karşı, birçokları ayaklanırdı) fakat zavallı, güzel Elen'in ikisinden hangisine varayım diye şaşırıp kaldığı söylentisi bir anda Petersburg'a yayıldı. Artık mesele, bunun ne dereceye kadar mümkün olduğunda değil, fakat hangi partinin daha uygun olduğunda, sarayın bu işe ne gözle bakacağındaydı. Meselenin önemini kavrayamayan ve bu tasarımı nikâhın kutsallığına karşı saygısızlık sayan bazı geri kafalı insanlar da vardı, ama böyleleri çok azdı, ağızlarını açtıkları da yoktu: çoğunluksa. Elen'in bahtiyarlığı, hangisini seçmesinin daha kârlı olacağı meselesiyle ilgileniyordu. Kocasını yaşarken tekrar evlenmenin iyi mi, kötü mü olduğundan kimsenin bahsettiği yoktu; kimsenin bahsettiği yoktu, çünkü, besbelli, bu mesele sizden de, benden de akıllı adamlar tarafından (böyle deniliyordu) çoktan halledilmişti; verilen hükmün doğruluğundan şüphe etmekse, insanın kendi sersemliğini, görgü-süzlüğünü ilân etmeği göze alması demektir.

Yalnız, oğullarından biriyle görüşmek için o yaz Petersburg'a gelen Mariya Dimitriyevna Ahrosimova, herkesinkine aykırı olan kanaatini söylemek cesaretini gösterdi. Bir baloda Elen'e raslıyan Mariya Dimitriyevna onu salonunun ortasında durdurdu, herkes susmuştu, kaba sesiyle dedi ki:

— Sizin burada, kocalar sağken tekrar kocaya varınaya başlanmış. Sen galiba, yeni bir şey icadettiğini sanıyorsun? Geç kaldın tatar ağası. Bunu çoktan icadettiler. Bu iş bütün ..... de yapılır. - Bu son kelimeleri söyledikten sonra da Mariya Dimitriyevna tehdidedici bir tavırla geniş yenlerini, âdeti üzere sıvayıp etrafa öfkeli bir göz atarak yürüdü gitti.

Petersburg'da Mariya Dimitriyevna'ya, ondan çekinildiği halde, şakacı göziyle bakılırdı, bundan dolayı da söylenmiş olduğu sözlerden yalnız son kaba kelimenin üstünde durdular. Bunu, söylenen sözlerin bütün ruhu sayarak birbirlerine fısıldayıp tekrarladılar.

Son zamanlarda, söylediklerini sık sık unutan, aynı şeyi yüzlerce defa tekrarlayan prens Vasili kızına raslamak fırsatını her buluşunda:

— *Hélène, j'ai un mot à vous dire*, - diyor, kolunu tutup aşağıya doğru sarsarak kızını kenara çekiyor, - *j'ai eu vent de certains projets relatifs à... Vous savez. Eh bien, ma chère enfant, vous savez que mon coeur de père se rejouit de vous savoir ... Vous avez tant souffert ... Mais, chère enfant ... ne consultez que votre coeur. C'est tout que je vous dis* ¹ — diye ilâve ediyordu. Sonra da hep bir çeşit, zoraki heyecanını bastırmağa çalışarak, yanağını kızının yanağına sürüp uzaklaşıyordu.

Çok akıllı adam şöhretini hâlâ muhafaza eden, Elen'in menfaat gütmiyen dostu -hani şu anlı şanlı kadınların daima sahip oldukları, fakat hiçbir zaman da âşık rolüne geçemiyen erkek dostlardan biri olan — Bilibin, bir gün; *petit*

---

¹ Elen, sana söyleyecek bir çift sözüm var. Şu, şey hakkındaki tasarımlara dair bir şeyler duydum ... biliyorsun işte. İşte böyle. bilirsin ki, sevgili çocuğum, benim baba yüreğim sizin, şey görmekle bahtiyar olur. O kadar ıstırap çektiniz ki... Fakat, sevgili yavrum, yalnız yüreğinizin dediğine bakınız... İşte sana vereceğim öğüt bundan ibarettir.

comite ¹ de Elen'e bütün bu işler hakkındaki görüşünü bildirdi. Elen de ona:

— *Ecoutez, Bilibinc, - dedi, (Bilibin gibi dostlarını Elen hep böyle soyal|ariyle çağırırdı) ve yüzüklerle süslü, beyaz eliyle fragının koluna dokundu. - Dites moi, comme vous diriez à une soeur, que dois - je faire? Le quel des deux?* ²

Biblin, alnının derisini kırıştırdı, dudaklarında bir gülümsemeyle, düşünceye daldı.

— *Vous ne me prenez pas en gafil, vous savez - dedi. - Comme véritable ami j'ai pensé et repensé à votre affaire. Voyez vous. Si vous épousez le prince (yani genç adamla), - parmaklariyle saymağa başladı, - vous perdrez pour toujours la chance d'épouser l'autre, et puis vous mécontentez la cour. (Comme vous savez, il ya une espèce de parenté). Mais si vous épousez le vieux comte, vous faites le bonheur de ses derniers jours, et puis comme veuve du grand... le prince ne fait plus de mésalliance en vous épousant*³. Ve Bilibin al-Alının kırıksıklığını düzeltti.

Elen, elini Bilibin'in koluna bir kere daha dokundurarak sevinçle:

— *Voilà un véritable ami! - dedi, - Mais c'est que j'aime*

¹ Samimi dostlar meclisinde.

² Dinleyin, Bilibin, kışkardışınızmişim gibi söyle-

³ Beni gafil avlamıyorsunuz, emin olun. Sizin işi, ger-yin hana, ne yapmalıyım? İkisinden hangisi?

çek bir dost gibi tekrar tekrar düşündüm. Bakınız. Eğer prensle evlenecek olursanız, ötekisiyle evlenmek ümidini ebediyen kaybetmiş olursunuz, sonra, saray da bundan hoşnut kalmıyacak (bildiğiniz gibi, arada akrabalık gibi bir şey var). Fakat ihtiyar kontla evlenecek olursanız, onun son günlerini bahtiyarlık içinde geçirmesine sebep olacaksınız, sonra da büyük bir beyzadeden dul kalacağınız için, prens sizinle evlenmek suretiyle denksiz bir izdivaç yapınmış olacak.

l'un et l'autre, je ne voudrais pas leur faire de chagrin. Je donnerais ma vie pour leur bonheur à tous deux ¹ .

Bilibin, böyle bir ıstırap karşısında kendisinin bile elinden bir şey gelemeyeceğini belirtmek ister gibi omuzlarını silktilti.

«Une maîtresse - femme! Voilà ce qui s'appelle poser carrément la question. Elle voudrait épouser tous les trois à la fois» ² - diye düşünüyordu.

— Fakat, söyleyin bakalım, kocanız bu işe ne diyecek? dedi, böyle bönce bir suali, şöhretinin su götürmezliğine dayanarak sormuştu. - Razi olacak mı?

Her nedense Piyer'in de kendisini sevdiğini sanan Elen: *Ah! Il m'aime tant!* - dedi. - *Il fera tout pour moi* ³ .

Bilibin alnının derisini tekrar kırıştırdı, bu bir *mot* ⁴ hazırladığına alâmetti.

— *Même le divorce* ⁵, - dedi. - Elen güldü.

Tasarlanan evlenmenin kanuna uygun olduğundan şüphe etmek cesaretini gösterenler arasında Elen'in annesi prenses Kuragina da vardı. O zaten hep, kızını kıskanmanın ıstıabıyla kıvranmıştı, şimdi de kızının bu kadar candan istediği bir şeyin gerçekleşmesini havsalası almıyordu. Boşanmanın, koca sağken başkasına varmanın ne derece mümkün olabileceği hakkında bir Rus papazından akıl danıştı; papaz da bunun mümkün olmadığını söyledi. İncil'in (papaza göre)

¹ İşte hakiki bir dost. Fakat, mesele şu ki, ben her ikisini, de seviyorum, hiçbirini de üzmem. Her ikisinin de bahtiyarlığı için canımı vermeğe hazırım.

² Yaman bir kadın! İşte meseleyi düpedüz koymak diye buna derler. Aynı zamanda üçünün birden karısı olmak istiyor.

³ Ah, beni o kadar sever ki. Benim için her fedakârlığa hazırdır.

⁴ Nükte.

⁵ Boşanmaya da mı?

koca sağken evlenmeyi kesin olarak yasak eden metnini gösterip onu sevindirdi.

Kendisine çürütülemez gibi gelen bu delillerle silâhlanan prenses, kızını yalnızca bulabilmek için bir sabah erkenden onun evine gitti.

Annesini itirazlarını dinliyen Elen, yumuşak, alaycı bir edayla gülümsüyordu. İhtiyar prenses:

— İyi ama, kitap apaçık şöyle diyor: Her kim boşanmış bir karıyla evlenirse... - diye tekrarlıyordu.

Elen, konuşmayı Rusça'dan Fransızca'ya çevirerek. (çünkü rusça kınışulurken ona her zaman işinde bir vuzuhsuzluk var gibi gelirdi):

— *Ah, maman, ne dites pas de bêtises. Vous ne comprenez rien. Dans ma position j'ai des devoirs* ¹ - dedi.

-- İyi ama, dostum...

— *Ah, maman, comment est - ce que vous ne comprenez pas que le saint père, qui a le droit de donner des dispenses...* ²

Bu sırada Elen'in nedimesi içeri girdi, altesin salonda olduğunu, onu görmek istediğini haber verdi.

— *Non, dites lui que je ne veux pas le voir, que je suis furieuse contre lui, parce qu'il m'a manqué parole* ³.

— *Comtesse, à tout péché miséricorde* ⁴, - diyerek uzun burunlu, uzun yüzlü, sarışın bir delikanlı içeri girdi.

İhtiyar prenses saygıyla ayağa kalkıp bir reverans yaptı. İçeri giren delikanlıysa ona aldırış bile etmedi. Prensес, kızına başıyla işaret ederek kapıya doğru süzüldü.

¹ Kuzum anneciğim saçmalamayın. Hiçbir şey anlamadığınız yok. Durumum birçok vazifeler yüklüyor bana.

² Ah, anneciğim, nasıl anlamıyorsunuz ki, ruhsat vermek hakkını haiz olan mukaddes peder...

³ Hayır, ona kendisini görmek istemediğimi, sözünü tutmadığı için beni kızdırdığını, söyleyin.

⁴ Her günah bağışlanabilir, kontes.

Altesin görünmesiyle bütün kanaatleri yıkılan ihtiyar prenses: «Hayır, kızımın hakkı var, - diye aklından geçiriyordu, - hakkı var fakat bu işi, artık bir daha ele geçmez gençliğimizde ne diye biz de yapmamışız? Halbuki öyle basit bir şey ki»... - diye arabasına binerken düşünmekte devam ediyordu.

Ağustos başlarında Elen'in işi artık iyice belli olmuştu; (onu çok sevdiğini sandığı) kocasına gönderdiği mektupta, N. N. le evlenmek niyetinde olduğunu, gerçek dini kabul ettiğini yazmış; bu mektubu getirenin bildireceği boşanmak için gerekli formaliteleri yerine getirmesini kendisinden rica etmişti.

«Sur ce je prie dieu, mon ami, de vous avoir sous sa sainte et puissante garde. Votre amie Héléne» ¹.

Bu mektup Piyer'in evine o, Borodino alanında bulunduğu sırada getirilmişti.

VIII

Borodino savaşının sonlarına doğru Rayefsaki bataryasından ikinci defa olarak kaçan Piyer, asker kalbalığıyla Kın-yazkova sel çukuruna doğru yollandı, bir sargı mahalline geldi; kan görüp feryatlar, iniltieler işitince yine bir asker yığınının içine katılarak oradan çarçabuk uzaklaştı.

Şimdi Piyer'in bütün ruhiyle istediği tek şey: o gün içinde yaşadığı o korkunç inşibalardan bir an önce kurtulmak, her günkü hayat şartlarına dönmek, odasında, karyolasında rahatça uyuyabilmektir. Kendi kendini, gördüklerini, başından geçenleri ancak her günkü hayat şartlarına dönmekle anlıya-

---

¹ Böylece sizi kutsal ve kâdir himayesi altında bulundurması için Tanrıya yalvarırım dostum. Dostunuz Elen.

bileceğini hissediyordu. Fakat, bu her günlük hayat şartları hiçbir yerde yoktu.

Burada, üzerinde yürüdüğü yolun üstünde kurşunlar, gül leler ılık çalmıyordu, ama dört bir yanının manzarası muharebe meydanındakinin tıpkısıydı. Her yanda hep aynı ıstıraplı, bitkin, bazan tuhaf bir kayıtsızlık taşıyan yüzler, hep o kan, hep o asker kaputları, uzaklardan da gelse etrafa yine de korku saçan aynı silâh sesleri vardı. Üstelik de, insan tozdan dumandan boğulur gibi oluyordu.

Piyer, büyük Mojaïsk yolunda üç verst kadar yürüdükten sonra yolun kenarına çekilip oturdu.

Karanlık basıyordu, top sesleri dinmişti. Piyer, elini başına dayayarak uzandı, kağanlıkta yanından gelip geçenleri gözleriye takibederek, öylece uzun zaman kaldı. Her dakika, bir güllenin korkunç ışıklar çalarak üstüne doğru geldiğini sanıyor, irkiliyor, doğruluyordu. Burada böyle ne zamandan beri bulunduğunu hatırlamıyordu. Kuru dallar taşıyan üç asker, gece yarısı gelip yanına yerleştiler, ateş yakmağa başladılar.

Askerler, yan gözle Piyer'e bakarak ateşi tutuşturdular, üzerine bir tencere koydular, içine peksimetle domuz yağı atıldılar. Duman kokusuyla karışık yağlı, nefis bir yemek kokusu etrafa yayıldı. Piyer ayağa kalktı, içini çekti. Üç asker, Piyer'e aldırış etmeden kendi aralarında konuşarak yemeklerini yiyorlardı. Askerlerden biri birdenbire Piyer'e:

— Sen hangi kütadansın? - diye sordu, bu soruyla; Piyer'in de düşündüğü gibi; şunu söylemek istiyordu: yemek istiyorsan, veririm, yalnız söyle bakalım bize, namuslu bir adam mısın, değil misin?

Askerlere yakın olmak, onlar tarafından daha iyi anlaşılma için içtimai mevkiini elden geldiği kadar küçültmek zorunda olduğunu hisseden Piyer:

-- Ben mi? Ben... - dedi. - Ben, halihazırda milis subayım, ama müfrezem burda değil, savaşa girdim, benimkileri kaybettim.

— Deme be! - diye askerlerden biri haykırdı.

Öteki asker başını salladı. İlki, tahta bir kaşığı yalayıp temizliyerek Piyer'e verdi:

— Haydi, canının istediği kadar tiritten ye, bakalım.

Piyer, ateşin yanına oturdu, tiritten, tencerenin içindeki yemekten yemeğe başladı; bugüne kadar yediği yemeklerin hiçbirini ona bu kadar tatlı gelmemiştir. Tencerenin üstüne eğilmiş, yemeği oburcasına, ardı ardına kaşıkladığı sırada yüzü ateşin ışığında aydınlanıyor, askerler de konuşmadan onu seyrediyorlardı. İçlerinden birisi yine sordu:

— Sen nereye gideceksin?

— Mojaisk'e.

— Demek efendilerdensin?

— Evet.

— Peki, adın ne?

— Piyotr Kiriloviç.

— Peki, Piyotr Kiriloviç! gidelim, seni götürürüz.

Askerler zifiri karanlığın içinde, Piyer'le beraber Mojaisk'e doğru yollandılar.

Mojaisk'e ulaştıkları zaman horozlar ötüyordu, şehre giden sarp yamacı tırmanmağa başladılar. Piyer, inmiş olduğu hanın aşağıda, tepenin eteğinde bulunduğunu, onu geçtiklerini büsbütün unutmuş, askerlerle beraber yürüyüp duruyordu. Öyle dalgın bir haldeydi ki, şehirde kendisini aramaya çıkan, şimdi de geriye, hana dönen seyisiyle yamacın ortasında karşılaşmasaydı bunu hatırlamıyacaktı. Seyis, Piyer'i karanlıkta ağaran beyaz şapkasından tanımıştı.

— Ekselâns, - dedi, - biz artık umudu kesmiştik, niçin yaya gidiyorsunuz? Nereye efendim, böyle buyurun!

Piyer:

— Ha, evet, - dedi.

Askerler durmuştu, içlerinden biri:

— Ne o, seninkileri buldun mu? - dedi, ötekiler de:

— Haydi, Allaha ısmarladık! Piyotr Kiriloviç, adın öyleydi değil mi- Allaha ısmarladık Piyotr Kiriloviç! - diye seslendiler.

Piyer:

— Allaha ısmarladık, - dedi ve seyisiyle beraber hanın yolunu tuttu.

«Onlara bir şey vermek lâzım!» - diye elini cebine atarak düşündü, sonra içinden bir ses ona: «Hayır, olmaz öyle şey.» dedi.

Handa yer kalmamıştı, hepsi tutulmuştu, Piyer avluya geçti, orada arabasının içinde, paltosunu başına çekip yattı.

IX

Piyer, başını yastığa koyar koymaz uykunun bastırıldığını hissetmişti; fakat, ansızın, iyiden iyiye, hemen hemen gerçekten, topların bumbumlarını işitir, iniltirler haykırırlar, obüs patlayışları, kan ve barut kokuları duydu; dehşete düştü, ölüm korkusuna kapıldı. Ürkerek gözlerini açtı, başını kaputun altından çıkarıp doğruldu. Avlu, sessizlik içindeydi. Yalnız, cümle kapısında bir hizmet eri kapıcıyla konuşarak çamura bata çıka gidiyordu. Piyer'in doğrulurken yaptığı hareketten ürken güvercinler, yukarda, başı üstünde, padavra saçığının karanlık kuytusunda uçuştu. Bütün avluya; bu anda Piyer'e o kadar hoş gelen; rahatlık verici bir koku keskin bir han kokusu, saman, gübre, katran kokusu sinmişti. Kararmış iki padavranın arasından yıldızlı, temiz gökyüzü görünüyordu.

Piyer, tekrar başını örterek «Yarabbi şükür, öyle şeyler yok artık, - diye düşündü. - Ah, korku, ne müthiş şey, ben de bu korkuya nasıl da rezilcesine kapıldım! Halbuki onlar... onlar sonuna kadar hep öyle sakin ve metanetlidirler...» - Piyer'e göre *onlar*: askerlerdi, bataryadakiler, kendisine yemek verenler, ikonun önünde dua edenlerdi. *Onlar*: şimdiye kadar tanımadığı bu acayip insanlar, *onlar* Piyer'in zihninde, bütün öteki insanlardan açık ve keskin bir surette ayrılıyorlardı.

Piyer, uykuya dalarken düşünüyordu: «Asker olmak, bayğı asker! Bu ortak hayata bütün varlığım ile katılmak,

onları böyle oldukları gibi yapan şeyin içine girmek. Fakat dış hayatın bütün o lüzumsuz, şeytanca yükünü nasıl silkip atmalı? Bir aralık ben de böyle bir asker olabiliyordum. Babamın yanından kaçabiliyordum, zaten bunu da istiyordum. Dolohof'la yaptığım düellodan sonra da asker olarak alaya gönderilebiliyordum. - Piyer'in hayalinde Dolohof'u düelloya çağırdığı kulüpteki ziyafetle. Trojok'taki velinimetin canlandı. İşte, locanın törenli toplantısı Piyer'in gözü önüne geliyordu. Bu toplantı İngiliz kulübünde yapılmıştı. Masanın öbür ucunda, bildik, yakın sevgili bir insan oturmaktadır. Evet, o! Velinimet. «İyi ama, o; ölmedi miydi? - diye Piyer düşünüyor. - Evet, ölmüştü, ben onun hâlâ sağ olduğunu bilmiyordum. Ölmesine ne kadar da üzül müştüm, yine dirildiği için ne kadar seviniyorum!» Masanın bir yanında Anatol, Dolohof, Nevitski, Denisof ve benzeri insanlar oturmuştu, (uykusu içinde Piyer'in ruhunda bu insanların mahiyeti, *onlar* diye adlandırdığı öteki insanlarınki kadar belliydi), bu insanlar, Anatol, Dolohof, yüksek sesle bağırıyor, içiyorlardı; fakat onların sesleri arasından, durup dinlenmeden konuşan velinimetin sesi geliyordu; sözlerinin çınlayışı savaş alanının uğultusu gibi artsız arasız ve heybetli olmakla beraber, hoştu, teselli ediciydi. Piyer, velinimetinin ne söylediğini anlamıyordu, fakat (düşünceler rüyasında da berraklıklarını muhafaza ettikleri için) velinimetin iyilikten, *onlar* gibi olmanın imkânlarından bahsettiğini biliyordu. *Onlar*, *basit*, iyi, metanetli yüzleriyle dört bir yandan velinimetinin etrafını sarmışlardı. Fakat, onlar, iyi insanlar oldukları halde Piyer'e bakmıyorlar, onu tanımıyorlardı. Piyer, onların dikkatini kendi üzerine çekmek, onlara söz söylemek istedi. Doğruldu, fakat o anda açılan ayakları üşüdü.

Utandı; eliyle ayaklarını örttü, kaput gerçekten kaymıştı. Kaputu düzeltirken, bir an için, gözlerini açtı, aynı padavraları, direkleri, avluyu gördü. Fakat, şimdi bütün bunlar mavimsiye, aydınlıktı, çiğ yahut kırağı damlalarıyla pul puldu.

«Şafak süküyor, - diye düşündü. - Fakat, mesele bunda

değil. Velinimetin sözlerini sonuna kadar dinleyip anlanıncı lâzım». Kaputu tekrar üstüne çekti. Fakat, artık ne loca toplantısı, ne de velinimet vardı. Şimdi var olan şey; kelimelerle apaçık ifade edilen düşünceler, birisinin konuşup söylediği, yahut kendisinin aklından geçirdiği düşüncelerdi.

Piyer, sonraları bu düşünceleri hatırladığı zaman, o günkü intibalardan doğmuş olmalarına rağmen, bunları kendi dışında bir başkasının kendisine söylemiş olduğuna inanıyordu. Ona, uyanıkken hiçbir zaman böyle düşünemez, düşüncelerini böyle ifade edemez gibi geliyordu.

Bir ses ona: «Harb, insan hürriyetlerinin Tanrı kanunlarına en zor bir şekilde boyun eğişidir, - demişti. - Yürek saflığı: Tanrıya itaattir, her şey ona bağlıdır... ve *onlar* sade ve sâfırlar, *onlar* lâf etmezler, iş görürler. Söz gümüştür, ama sükût altındır. İnsan, ölümden korktukça hiçbir şey elde edemez, her şey ölümden korkmayanındır. Eğer acı çekmek olmasaydı insan kendi haddini bilmez, kendi nefsini tanımazdı. En zor olan şey (diye Piyer rüyada düşünmekte, yahut işitmekte devam ediyordu) insanın kendi ruhunda her şeyin mânasını birleştirmeye bilmesidir. Her şeyi birleştirmek! Hayır, birleştirmek değil. Düşünceleri *birleştirmek* olmaz, bütün düşünceleri birbirine *bağlamak*, işte gereken bu! Evet, *bağlamak, birbirine bağlamak lâzım!*» Piyer, söylemek istediği şeyin bilhassa ve yalnız bu kelimelerle ifade edilebildiğini, ona azap veren meselenin baştanbaşa halledildiğini hissederek içinden gelen bir heyecanla kendi kendine bu sözleri tekrarlayıp durmuştu.

— Evet, birbirine bağlamak lâzım, bağlamanın vakti geldi.

— Arabayı koşmak lâzım, vakittir, vakti geldi, ekselâns! Ekselâns - diye bir ses tekrarladı, - arabayı koşmak lâzım vakittir...

Bu, Piyer'i uyandıрмаğa gelen seyisin sesiydi. Güneş Piyer'in tam yüzüne vuruyordu. Ortasında askerlerin kuyudan sıksa beygirlerini suladıkları ve kapısından yük arabaları çıkan pis hana bir göz attı. Tiksinererek başını çevirdi, göz-

lerini yumup kendini hemen tekrar arabanın minderine bıraktı. «Hayır, bütün bunları görmek istemiyorum; görmek, anlamak istemiyorum; bana rüyamda ayan olan şeyi anlamak istiyorum. Bir saniye daha geçseydi her şeyi anlıyacaktım. Şimdi ne yapayım? Bağlamak, ama her şeyi birbirine nasıl bağlamalı?»- Piyer rüyasında gördüğü, düşündüğü şeyin bütün mânasını kaybettiğini dehşetle hissetti.

Seyisi, arabacısı, kapıcı, Piyer'e, bir subayın geldiğini; Fransızların Mojaisk'e yaklaştıklarını, bizinkilerin de çekildiklerini bildirmiş olduğunu söylediler.

Piyer, kalktı, arabayı koşup peşinden gelmelerini emrederek şehri yayan geçti.

Kıtalar şehirden çıkmışlardı, arkalarında on bine yakın yaralıyı bırakmışlardı. Bu yaralılar; avlularda, evlerin pencerelerinde görünüyor, sokakları dolduruyorlardı. Sokaklarda yaralıları götürmesi gereken arabaların yanında bağırıp çağırışmalar, sövüp saymalar işitiliyor, dövüşülüyordu. Piyer, peşinden yetişen arabasına yaralı, bildik bir generalı aldı, onunla beraber Moskova'ya kadar gitti. Kaynıyla Prens Andrey'in öldüklerini yolda öğrenmişti.

X

Ayın otuzunda Piyer Moskova'ya dönmüş bulunuyordu. Surlara henüz ulaşmıştı ki, kont Rastopçin'in yaverlerinden biriyle karşılaştı. Yaver:

— Biz de her yanda sizi arıyorduk, - dedi. - Kont, sizi mutlak görmek istiyor. Çok önemli bir iş için hemen gidip kendisini bulmanızı rica ediyor.

Piyer evine gitmeden, bir arabaya binip başkomutanın yanına gitti.

Kont Rastopçin. Sokolniki sayfiyesindeki köşkünden daha o sabah şehre dönmüştü. Kontun evindeki bekleme ve kabul salonları, kimi daveti üzerine, kimisi de emir almak için gelmiş memurlarla doluydu. Vasilçikof ile Platof kontu görmüşler, ona, Moskova'yı müdafaa etmenin imkânsızlığını.

şehrin teslim edileceğini açıklamışlardı. Bu haber şehir halkından gizleniyordu, ama memurlar, çeşitli dairelerin şefleri. Rastopçin'in de bildiği gibi, Moskova'nın düşman eline geçeceğini biliyorlardı; hepsi de, sorumluluğu üstümüzden atalım diye, başkomutana kendi muntakalarında nasıl hareketmeleri gerektiğini sormak için gelmişlerdi.

Piyer kabul salonuna girdiği sırada ordudan gelen bir ulak, kontun yanından çıkıyordu.

Ulak, kendisine sorulan suallere umutsuz bir el hareketiyle cevap vererek salondan geçti.

Piyer, kabul salonunda beklerken orda bulunan çeşit çeşit, ihtiyar, genç, asker, sivil, önemli, önemsiz memurları; yorgun bir bakışla gözden geçirdi. Hepsini, kaygılı, hoşnutsuz görünüyordu. Piyer bir gruba yaklaştı, içlerinden birini tanıyordu. Piyer'le selâmlaşarak konuşmalarına devam ettiler.

— Onu dehlemekten sonra tekrar çağırmaktan da bir kötülük çıkmaz, ama böyle bir durumda hiçbir şeyden emin olunamaz.

Başka birisi, elinde tuttuğu basılmış bir kâğıdı göstererek:

— Evet, ama bakın ne yazıyor, - dedi.

Birincisi:

— Bu başka iş. Halk için bu lâzım - diye karşılık verdi.

Piyer sordu:

— Neymiş o?

— Yeni bir afiş.

Piyer, afişi eline aldı, okumağa başladı :

«Fehametlû prens, kendisine doğru yaklaşan kıtalarla bir an önce birleşmek üzere Mojaisk'i geçmiş ve tahkimli mevzilere yerleşmiştir, orada düşman onu ansızın bastıramaz. Buradan kendisine cephanesiyle birlikte 48 top gönderilmiştir ve fehametlû, Moskova'yı kanının son damlasına kadar müdafaa edeceğini, sokaklarda bile dövüşmeğe hazır olduğunu söylemektedir. Siz, kardeşler, dairelerin kapanmış olmasına bakmayın: elbette onları emniyet altına almak gerekiyordu Biz o haydudun hakkından geleceğiz! Vakti zamanı gelince bana şehirli, köylü babayığitler gerekecek. Bir iki güne kadar

vazife başına çağıracağım, şimdi buna lüzum yok diye susuyorum. O zaman, baltayla gelerseniz iyi, kargıyla gelerseniz fena değil, üç dişli dişren en iyisi: Fransızlar bir çavdar demetinden daha ağır değildirler. Yarın, yemekten sonra İber tasvirini Ye-katerin hastahanesine, yaralıları götüreceğim. Orada suyu takdis edeceğiz, yaralıları çabucak iyileşecekler, ben de artık iyileştim: gözüm ağrıyordu, ama şimdi iki gözümü dört açtım.»

Piyer :

-- Halbuki bana askerler, şehrin içinde savaşmanın asla mümkün olmadığını söylemişlerdi. - dedi, - mevzilerin...

Birinci memur :

— Biz de bunu konuşuyorduk ya, - dedi.

Piyer:

— Gözüm ağrıyordu, ama şimdi iki gözümü dört açtım da ne demek? - diye sordu.

Yaver, gülümsiyerek :

— Kontun gözünde arpacık çıkmıştı, - dedi, - halkın gelip, nesi var diye sorduklarını kendisine bildirdiğim zaman çok üzülmişti. Ha, sahil, kont? Aileniz arasında bazı can sıkıcı işler geçtiğini duyduktuk, zevceniz, kontes, sözde...

Piyer, ilgisizlikle :

— Ben hiçbir şey duymadım, - dedi. - Nedir o duyduğunuz?

Hayır, malûm ya, çoğu zaman uydururlar böyle şeyleri. Ben duyduğumu naklediyorum.

— İyi ya, ne duyduunuz?

Yaver, aynı gülümsemeyle:

— Diyorlar ki, - dedi. - kontes, zevceniz, Avrupa'ya gitmeğe hazırlanıyor. Herhalde dedikodu olacak.

Piyer, etrafına dalgın dalgın bakınarak:

— Herhalde, - dedi. - Sonra kısaca boylu, temiz, mavi kaftanlı, kar gibi beyaz, uzun sakallı, yine öyle beyaz kaşlı, pembe yüzlü ihtiyarı gösterip - «Bu da kim?» - diye sordu.

— Bu mu? Bu, tüccardır, yani hancı Vereşçagin. Şu beyanname işini duymuşsunuzdur belki.

Piyer, gözlerini ihtiyar tüccarın sakın, azimli yüzüne dikip onda hainliği belirten bir ifade arıyarak:

— Ya, demek Vereşcagin! - dedi.

— Bu, o değil. Beyannameyi yazanın babası bu. Ötekisi, genç. Kodeste şimdi, galiba işi de kötüye varacak.

Gögsü nişanlı bir ihtiyarla, boynunda haç nişanı asılı bir Alman memur konuşanlara yaklaştı

— Bakınız, - diye yaver anlatıyordu, - bu karışık bir hikâyedir. Bu beyanname iki üç ay önce oratya çıkmıştı. Konta haber verdiler. O da tahkikat yapılmasını emretti. Gavrila İvanîç tahkikata başladı, beyanname elden ele tam altmış üç el dolaşmış. Gavrila bunlardan birini buluyor: «Beyannameyi kimden aldınız?» - «Falancaan». Falanca buluyor: «Siz kimden aldınız?» Böylece Vereşcagin'e kadar dayanıyor... Vereşcagin... Yarı cahil bir tacir, sâf bir adam, - diye yaver gülümsiyerek devam etti. - Ona soruyorlar: «Sen kimden aldın?» İşin önemli tarafı şu ki, biz onun beyannameyi kimden aldığını biliyoruz. Posta müdüründen başka kimden alabilir ki. Fakat, besbelli, aralarında uyuşmuşlar. Kimseden almadım; diyor, ben kendim yazdım. Tehdit ediyorlar, rica ediyorlar, ama o, dayanıyor: ben yazdım da ben yazdım. Meseleyi konta bildirdiler. Kont yanına getirilmesini emretti. «Beyannameyi sana kim verdi?» - «Ben yazdım». - Kontu bilirsiniz! - diye yaver gururlu ve keyifli bir edayla gülümsiyerek sözüne devam etti. - Kont, dehşetli surette parladı, düşünün bir kere: böyle bir küstahlık, yalan, inat!

Piyer:

— Ha, anlıyorum, - dedi, kont, onun Klüçariyefi ele vermesini isityordu.

Yaver, ürkerek:

— Hiç de değil, - diye karşılık verdi. - Klüçariyef'in zaten kabahatleri vardı, o yüzden de sürüldü ya. Fakat, iş şurada ki, kont, çok öfkelenmişti, - «Sen nasıl bunu yazabildin?» - dedi, masanın üstünden Hamburg gazetesini aldı. «İşte burada. Sen yazmadın, ama tercüme ettin, hem de kötü bir ter-

cüme, çünkü sen Fransızca bilmezsin, aptal herif.» - Ne dersiniz? «Hayır, diyor, ben hiçbir gazete filân okumadım, kendim yazdım.» - «ya, mademki öyle, demek ki sen bir hainsin, ben de seni mahkemeye vereceğim, asılacaksın. Söyle, kimden aldın? - «Ben hiçbir gazete filân görmedim, kendim yazdım.» .. İş bu kadarla kaldı. Kont, babasını da çağırdı: yine hep öyle. Mahkemeye verdiler, mahkûm ettiler, galiba da küreğe. İşte şimdi babası yalvarmağa gelmiş; ama da kötü çocuk! Biliyor musunuz, hani şu tüccar çocuklarından biri, züppe, yakışıklı, bir yerlerde de kursa filân devam etmiş, handa da ulu Tanrının büyük bir tasviri vardır, bir elinde saltanat asâsı, ötekinde dünya. Oğlan, bu tasviri birkaç gün için eve aldı ve ne yapsa beğenirsiniz! Bir alçak ressam bulmuş ...

XI

Bu yeni hikâyenin yarı yerinde Piyer'i başkomutanın yakendini dev aynasında görüyor. İşte böyle bir çocuk. Babası, şurda Kamenni köprüsünde bir han işletir, biliyorsunuz, bu nıpa çağırdılar.

Piyer, Kont Rastopçin'in yazı odasına girdi. Bu sırada Rastopçin kaşlarını çatmış, alını ve gözlerini eliyle ovuşturuyordu. Kısaca boylu bir adam ona bir şeyler söylemekteydi, Piyer içeri girince sustu, dışarı çıktı. Bu adam çıkar çıkmaz Rastopçin:

— Vay! Merhaba; ünlü vasaşçı, - dedi, - *prouesses*¹ larınızı duyduk. Mesele bunda değil, *Mon cher, entre nous*² mason musunuz? - diye de sanki bu kötü bir şeymiş, ama kendisi bunu hoş görüp affetmek niyetindeymiş gibi sert bir edayla sordu. - Piyer susuyordu. - *Mon cher je suis bien informé*³, ama biliyorum mason var, masoncuk var, öyle

¹ Yiğitlikler...

² Azizim, lâf aramızda...

³ Azizim, iyice haberim var...

ümidediyorum ki ,siz insan soyunu kurtarmak maskesi altında Rusya'yı mahvetmek istiyen masonlardan değilsiniz.

— Evet, ben masonum, - diye Piyer cevap verdi.

— Pekâlâ, bakınız var yavrum. Bay Speranski'ye Magniski'nin lâıyk oldukları yeri boyladıklarını haber almışsınızdır sanyorum; Süleyman'ın mâbedini korumak bahanesiyle yurdun mâbedini yıkmağa kalkışan bay Klüçaref'in de, daha başkalarının da başlarına aynı iş geldi. Bütün bunların bir sebebi olduğunu elbette anlarsınız, yoksa ben, kötü bir insan olmasaydı, buranın posta müdürünü sürmezdim. Şimdi öğrendiğime göre, o şehirden giderken kendisine arabanızı göndermişsiniz. Hattâ saklamak için evinden bazı kâğıtlar almışsınız. Ben, sizi severim, kötülüğünüzü de istemem, siz benden iki kat genç olduğunuz için, size bir baba gibi şunu tavsiye ederim: bu çeşit insanlarla her türlü münasebeti kesiniz, kendiniz de buradan mümkün olduğu kadar çabuk gidiniz.

— Peki ama, Klüçaref'in suçu neydi. kont? - diye Piyer sordu. Rastopçin bağırıldı:

— O, benim bileceğim iş, sizin benden soracağınız iş değil.

— Eğer Napoleon'un beyannamesini dağıtmakla suçlandırlıyorsa, bu ispat edilmiş değildir. - diye Piyer, (Rastopçin'in yüzüne bakmadan) devam etti, - Vereşçagin'e gelince...

Rastopçin birdenbire kaşlarını çatı, eskisinden daha yüksek sesle haykırıp Piyer'in sözünü kesti.

— *Nous y voilà* ⁴. Vereşçagin haindir, hainlik etmiştir, lâıyk olduğu cezaya da çarpılacaktır. - Rastopçin şahsen hakarete uğramış bir insanın öfkesiyle konuşuyordu. - Fakat, ben buraya sizi, yaptığım işleri münakaşa etmek için değil, size öğüt vermek, yahut, nasıl isterseniz öyle olsun, emir vermek için çağırdım. Klüçaref gibi baylarla münasebeti kesmenizi ve buradan gitmenizi rica ediyorum. Kim olursa olsunlar akıllarını başlarına getireceğim. - Henüz hiçbir şey-

⁴ İşte mesele bu ya...

le suçlandırılmıyan Bezuhof'la konuşurken ona bağıırıp çığırđının herhalde farkına varmış olmalı ki, Piyer'in koluna dostça girerek ilâve etti: - *Nous sommes à la veille d'un désastre public, et je n'ai pas le temps de dire des gentillesses à tous ceux qui ont affaire à moi* ¹. Bazan, insanın başı dönüyor! *Eh bien, mon cher, qu'est - ce que vous faites, vous personnellement?* ²

Piyer, gözünü yerden kaldırmaksızın ve yüzünün düşünceci ifadesini değiştirmiyerek cevap verdi:

— *Mais rien,* ³.

Kont, kaşlarını çattı:

— *Un conseil d'ami, mon cher. Décampez, et au plutôt, c'est ce que je vous dis. A bon entendeur salut!* ⁴.

Güle güle yavrum. Ha, sahi, - diye kapıdan Piyer'e seslendi, - kontes, *saints pères de la Société de Jésus'nün* ⁵ pençesine düşmüş, öyle mi?

Piyer hiçbir cevap vermedi ve şimdiye kadar onda hiç kimsenin görmediği, çatık, öfkeli bir yüzle Rastopçin'in yanından çıktı.

Eve döndüğü zaman ortalık kararmıştı. O akşam çeşit çeşit, sekiz on kişi onu görmeğe geldi. Komitenin kâtibi, taburunun albayı, sofracıbaşısı, kâhyası ve birçok ricacılar; hepsinin de Piyer'le görülecek işleri vardı, o da bu işleri halletmek zorundaydı. Halbuki Piyer'in bu işlerden hiçbir şey anladığı yoktu, hiçbiriyile ilgilenmiyor, bütün sorulara, bu insanlardan bir an önce kurtulmak için şöyle bir cevap verip geçiyordu. Nihayet, yalnız kalınca, karısının mektubunu açıp okudu.

¹ Bir genel felâketin arifesindeyiz, benimle işi olanlara karşı nazık davranmağa vaktim yok.

² Peki, azizim, siz şahsen ne yapmak niyetindesiniz?

³ Hiçbir şey.

⁴ Size bir dost öğüdü, azizim. Basıp gidin, hem de bir an önce, işte diyeceklerim bu kadar. Lâf anlıyan kârlı çıkar.

⁵ İsa Derneği aziz pederleri.

«Onlar: bataryadaki askerler... Prens Andrey öldü... İhtiyar adam... Yürek saflığı Tanrıya itaattir. Acı çekmek gerek... Her şeyin mânası... Bunları birbirine bağlamak lâzım... Karım kocaya gidiyor.. Unutmak ve anlamak lâzım...» Yatağına yaklaşarak, soyunmadan kendini üstüne attı, hemen uyudu.

Ertesi sabah uyanınca, sofracıbaşısı gelip, Kont Rastopçin tarafından bilhassa gönderilen bir polis memurunun geldiğini, kont Bezuhof gitti mi, gidecek mi, diye sorduğunu bildirdi.

Piyer'le görülecek işleri olan çeşit, çeşit sekiz on kişi onu misafir salonunda bekliyordu. Piyer çarçabuk giyindi, kendini bekliyenlerin yanına gidecek yerde, hizmet merdiveninden inip arka kapıdan çıktı.

O andan itibaren de, ta Moskova'nın tahribinin sonuna kadar, Bezuhofların ev halkından hiç kimse, bütün araştırmalara rağmen, Piyer'i bir daha görmedi, nerede olduğunu da bilmiyorlardı.

XII

Rostoflar, eylülün birine, yani düşmanın Moskova'ya girdiği günün arifesine kadar şehirde kaldılar.

Petya Obolenski kazak alayına girdikten ve bu alayın teşekkül etmekte olduğu Belaya Serkof'a gittikten sonra kontesi bir korku almıştı. İki oğlunun da savaşta olduğu, kanadı altından ikisinin de uçup gittiği, tanışlarından birinin üç oğlu gibi, bugün yahut yarın, onlardan herbirinin yahut ikisinin birden vurulabilecekleri düşüncesi ilk defa şimdi, bu yaz, müthiş bir berraklıkla aklına gelmişti. Nikola'yı yanına getirmeğe uğraşmış; kendisi Petya'nın yanına gitmek onu Petersburg'da bir yere yerleştirmek istemiş; fakat ne o, ne de bu mümkün olabilmişti. Petya ancak alayıyla birlikte, yahut da, başka bir faal alaya geçmek suretiyle dönebilirdi. Nikolay orduda bir yerlerdeydi, Prenses Mariya'yla buluşmalarını bütün ayrıntılarıyla anlatan son mektubundan sonra da ken-

disinden hiçbir haber çıkmamıştı. Kontes, geceleri uyumuyor, uyukladığı zamanlarda da rüyasında oğullarını vurulmuş görüyordu. Kont, birçok danışmalardan, konuşup görüşmelerden sonra, nihayet kontesi teskin edecek çareyi yarattı. Petya'yı, Obolenski alayından, Moskova dolaylarında teşekkül eden Bezuhof'un alayına geçirtti. Petya yine de askerlik hizmetinde kalıyordu, ama bu nakil sayesinde kontes hiç olmazsa oğullarından birini kendi yanında, kanadıcığının altında görmekle teselli buluyor; Petya'sını artık bir daha bırakmayacağını, onu her zaman, harbe girmesine hiçbir suretle inkân vermiyecek vazifelere yerleştireceğini umuyordu. Tehlikede olan yalnız *Nicolas* iken kontese, büyük oğlunu öteki çocuklarının hepsinden çok seviyormuş gibi geliyordu (hattâ bunun böyle olduğuna yemin bile ediyordu); fakat küçüğü, haylaz, derslerini zorlukla öğrenen, evde her şeyi kırıp döken, herkesi canından bezdiren Petya, o yassı burunlu Petya, neşeli kara gözleri, pembe, taze suratı, yanaklarında henüz bitmiş ayva tüyleriyle, orada dövüşüp duran, bundan da zevk alan o korkunç, yırtıcı, koskocaman erkeklerin arasına düşünce anneye, en çok onu, bütün çocukları içinde en çok onu seviyormuş gibi geldi. Petya'nın Moskova'ya dönme zamanı yaklaştıkça kontesin huzursuzluğu da arttı. Böyle bir bahtıyarlığa asla erişemeyeceğini sanıyordu. Yalnız Sonyanın değil, fakat sevgili Nataşa'sının, hattâ kocasının huzuru bile onu sinirlendiriyordu. «Onlardan bana ne, bana Petya'dan başka kimsenin lüzumu yok.» - diye düşünüyordu.

Rostoflar, ağustosun sonlarında Nikolay'dan bir ikinci mektup daha aldılar. Mektubu, orduya beygir toplamak için gönderildiği Voronej ilinden yazmıştı. Bu mektup kontesi yatıştırmadı. Oğullarından birinin tehlikede olmadığını öğrenince ötekisi için bir kat daha kaygılandı.

Ağustosun yirmisinden itibaren Rostofların hemen hemen bütün tanışları Moskova'dan gitmiş oldukları ve herkes kontesi bir an önce yola çıkması için sıkıştırdığı halde; o, hazinesi, tapındığı Petya'sı gelmeden önce yola çıkmanın lafını bile etmek istemiyordu. 28 ağustosta Petya geldi. Kendisi-

ni karşılarken anasının gösterdiği marazi coşkun şefkat, on altı yaşındaki subayın hoşuna gitmemiştir. Anne, artık onu kanadığının altından bırakmamak niyetinde olduğunu belli etmemeğe çalıştığı halde Petya bunu anlıyordu, anasının dizi dibinde kalıp (kendi kendine böyle düşünüyordu) yumuşamaktan, karışmaktan, içgüdüsel bir surette korkarak ona karşı soğuk davranıyor, ondan kaçınıyordu; Moskova'da bulunduğu sırada bütün zamanını özel, hemen hemen sevdalı bir erkek kardeş şefkatiyle sevdiği Nataşa'nın yanında geçirdi.

Kontun her zamanki kaygısızlığı yüzünden 28 ağustosta henüz hiçbir yol hazırlığı yapılmış değildi; eşyaları götürecek olan yük arabaları Riyazan ve Moskova dolayındaki köylerinden ancak ayın 30 unda geldiler.

28 ağustostan 31 ağustosa kadar bütün Moskova ayakta, hareket halindeydi. Borodino savaş alanının binlerce yaralıını taşıyan yük arabaları her gün Dorogomilof surlarından Moskova'ya giriyor, şehrin öteki kapılarından binlerce araba, halkı ve eşyalarını taşıyarak dışarı çıkıyordu. En birbirini tutmaz, en acayip haberler, Rostopçin'in afişlerine rağmen, yahut onlara bağlı olmadan, yahut da onların yüzünden, şehre yayılıyordu. Kimisi, hiç kimsenin şehirden çıkmasına izin verilmediğini; kimisi, tersine, bütün tasvirlerin kiliselerden kaldırıldığını, herkesi şehirden zorla çıkardıklarını söylüyor; kimisi, Borodino'dan sonra bir savaş daha olmuş, orda Fransızlar ezilmişler, diyor; kimisi de, tersine, bütün Rus kitalarının mahvolduğunu söylüyor; kimisi, başta papazlar, Moskova milislerinin Üç dağlara gideceklerini iddia ediyor; kimisi, Metropolit Oğüstün'e şehirden çıkması yasak edildiğini, birçok hainin yakalandığını, köylülerin isyan ettiklerini, gidenleri soyduklarını fısıldıyordu. Fakat, bunlar sadece lâftı. Gerçekte ise (Moskova'nın bırakılmasına karar veren askerî şûra Fil'de henüz toplanmamış olduğu halde), gidenler de, kalanlar da, herkes; açıkça söylenmese de; Moskova'nın teslim edileceğini, bir an önce toparlanmak, canını, malını kurtarmak gerektiğini seziyordu. Her şeyin birdenbire yıkılacağı, düşeceği hissediliyordu, fakat, eylülün birine kadar hiç-

bir şey değişmedi. İdama götürülen bir cani, çok az sonra mahvolacağını bildiği halde, nasıl etrafına bakmakta devam eder, kafasına biçimsizcesine geçirilen şapkasını düzeltirce. Moskova da, elinde olmıyarak, her günkü hayatını yaşamakta devam ediyor, bununla beraber mahvının yakın olduğunu, boyun eğmeğe alışılmış bütün hayat şartlarının altüst olacağını biliyordu.

Felâketten önceki üç gün içinde bütün Rostof ailesi çeşit çeşit günlük işlerle uğraşıp durdular. Ailenin reisi kont İlya Andereiç dört bir yandan haberler toplıyarak, durup dinlenmeden şehirde dolaşıyor; evde de, yol hazırlığı için üetünkörü, genel, telâşlı emirler veriyordu.

Kontes eşyaların toplanmasına bakıyordu, hiçbir şeyden memnun değildi; boyuna kendisinden kaçan Petya'nın peşini bırakmıyor, onu, bütün vaktini yanında geçirdiği Nataşa'dan kıskanıyordu. İşin pratik tarafıyla: eşyaların toplanmasıyla uğraşan bir Sonya'ydı. Fakat, Sonya da, bu son zamanlarda hep kederli ve suskundu. *Nicolas*'nın prenses *Mariya*'dan bahseden son mektubu, onun yanında, kontesin sevinçli fikirler yürütmesine, *Nicolas* ile *Mariya*'nın birbirlerine Tanrı buyruğıyle rasladıklarını söylemesine vesile olmuştu. Kontes :

— Bolkonski, Nataşa'nın nişanlısı olduğu zaman hiç de sevinmemiştim, - demişti, - ama, Nikolaycığın, prensesle evlenmesini hep bekledim, bu işin olacağı da içime doğuyor. hem bu ne kadar da iyi olurdu!

Sonya, bu fikrin doğruluğunu, Rostofların ancak zengin bir evlenme ile işlerini düzeltebileceklerini, prensesin de iyi bir kısmet olduğunu takdir ediyordu. Ama bu ona çok acı geliyordu. Çektiği bütün ıstıraba rağmen, yahut belki de bilhassa bu ıstırap yüzünden, eşyaların toplanması, bağlanması işinin bütün ağır yükünü üzerine almıştı; bütün gün uğraşıyordu. Kontla kontes ancak, emir vermeleri gerektiği zaman ona başvurmaktaydılar. Petya ile Nataşa ise, annelerine babalarına yardım etmek şöyle dursun, tersine evde herkesi canından bezdiriyor, rahatsız ediyorlardı. Hemen he-

men bütün gün evin içinde koşuşmalarının gürültüsü, haykırışları, sebepsiz kahkahaları işitiliyordu. Gülüşmeleri, ortada gülünecek bir şey olduğu için değildi, fakat gülmek, sevinmek içlerinden geliyor, bundan dolayı da her şey gülmeleri ne, sevinmelerine vesile oluyordu. Petya, evden çocuk gidip (ona herkesin dediği gibi) babayığit bir erkek olarak döndüğü için, evde olduğu için, savaşa katılmak ümidi pek de yakın olmıyan Belaya Serkofa'dan şu birkaç gün içinde savaşa girecek olan Moskova'ya geldiği için sevinçliydi; sonra, bilhassa, her zaman ruh haletinin tesiri altında bulunduğu Nataşa sevinçli olduğu için o da sevinçliydi. Nataşa'nın sevinçli oluşu da, çok uzun zaman kederli kalmış olmasından, şimdi ise hiçbir şeyin ona artık bu kederi hatırlatmayışından, kendini sıhhatli hissedişindendi. Sevinçli oluşunun bir sebebi daha vardı, o da, yanında kendisine hayran bir insanın bulunuşuydu (başkalarının hayranlığı, makinenin iyi ve serbestçe hareket edebilmesi için gereken bir makine yağıydı), işte Petya da ona hayrandı. Başlıcası, sevinçliyidiler çünkü savaş Moskova'ya gelip dayanmıştı, şehir kapılarında dövüşülecekti, silâh dağıtılıyor, şehir halkı bir tarafa doğru kaçıyordu, ortalıkta olağanüstü bir şeyler dönüyordu; bunlar da insanı. hele gençleri, her zaman coşturan şeylerdir.

XIII

31 ağustos cumartesi günü Rostofların evi karmakarışıkty. Kapılar ardına kadar açık, eşyalar götürülmüş, yahut yerlerinden oynatılmış, aynalar, tablolar kaldırılmıştı. Odalarda sandıklar öylece duruyor, yerde saman ve ambalâj kağıtları, ipler sürünüyordu. Eşyaları taşıyan köylülerle uşaklar parke döşeme tahtalarının üstünde ağır adımlarla gidip geliyorlardı. Avluya köylü arabaları yığılmıştı. kimisi tepeleme yüklü, bağlı; kimisi de henüz boştu.

Avluda, evin içinde, birbirlerine seslenen yığınla uşağın, hizmetçinin ve arabalarla gelmiş köylülerin ayak sesleri, haykırışları çınliyordu. Kont, sabah erkenden bir yere gitmişti.

Gürültüden patırtıdan başı ağrıyan kontes, alına sirkeli bez sarıp yeni budvarında uzanmıştı. Petya evde yoktu, (milislikten beraberce çıkıp faal orduya girmek isledikleri bir arkadaşına gitmişti). Sonya, büyük salonda porselenlerin, kristallerin ambalajına nezaret ediyordu. Nataşa, darmadağın olan odasında, atılmış elbiselerin, kurdelelerin, şalların arasında, gözlerini döşemeye dikmiş, yerde kımıldanmadan oturuyor, elinde, Petersburg'da ilk baloya gidişinde giymiş olduğu (modası geçmiş) eski bir halo elbisesini tutuyordu.

Evin içinde herkes uğraşıp didinirken kendisinin böyle boş oturması ağırına gidiyordu: sabahtan beri birkaç defa işe katılmağı denemiş, fakat her seferinde, içinden iş yapmak gelmemişti: can ve gönülden istemedikten sonra da bir iş yapamıyor, beceremiyordu. Porselenler yerleştirilirken Sonya'nın yanında durmuş, yardım etmek istemiş, fakat, hemen işi bırakıp kendi eşyalarını toplamak için odasına dönmüştü. İlk önceleri kurdelelerini, elbiselerini oda hizmetçilerine dağıtmakla eğlenmiş, fakat ne de olsa geri kalanları toplayıp yerleştirmek gerekince, bu ona çok can sıkıcı gelmişti.

-- Dünyaşa, bunları sen yerleştirirsin, kızım, değil mi? Değil mi?

Dunyaşa her şeyi yapacağını vadedince de Nataşa yere oturdu, eline eski halo elbisesini alarak, şimdi meşgul olması gereken şeylerden büsbütün başka şeyleri düşünmeğe başladı. Bitişikteki hizmetçi odasından gelen konuşma sesleri, oradan hizmet merdivenine doğru koşuşan ayak patırtıları Nataşa'yı düşüncelerinden ayırdı. Kalktı, pencereden baktı. Sokakta, büyük bir yaralı katarı duruyordu.

Hizmetçiler, uşaklar, vekilharç, sütüne, aşçılar, arabacılar, sürücüler, aşçı yamakları: cümle kapısının önüne toplanmışlar, yaralılara bakıyorlardı.

Nataşa başına beyaz bir mendil örtüp iki ucunu da iki eliyle tutarak sokağa çıktı.

Eski kâhya kadın, ihtiyar Navra Kuzminişna, cümle kapısının önünde duran kalabalıktan ayrıldı, üzeri hasır tenteli bir arabaya yaklaşıp içinde yatan genç, solgun bir subayla konuş-

mağa başladı. Nataşa birkaç adım ilerledi, utanarak durdu. Eski kâhya kadının söylediklerini, mendilini hep öyle başında tutmakta devam ederek dinledi. Mavra Kuzminişna:

— Ya, demek, sizin Moskova'da kimseniz yok? - diyordu. - Bir evde olsanız daha rahat ederdiniz... Meselâ, bizim evde. Bizim efendiler gidiyor.

— Bilmem ki, izin verirler mi? - diye subay zayıf bir sesle cevap verdi. - İşte komutan... Ona sorun... - Arabaların sırasınca geri gelen şişman bir binbaşığı gösterdi.

Nataşa, ürkek bakışlarını yaralı subayın yüzüne dikti, sonra hemen, binbaşığı doğru yürüdü.

— Yaralılar bizde, evde kalamazlar mı? - diye sordu.

Binbaşı, elini gülümsiyerek şapkasının siperine götürdü. Gözünü kırıp gülümsemekte devam ederek:

— Ne emrediyorsunuz, matmazel? - dedi.

Nataşa, sorusunu, sükûnetle tekrarlardı, mendilini iki ucundan tutmakta devam etmesine rağmen yüzü, hal ve tavrı öyle ciddiydi ki, binbaşı gülümsemeyi bıraktı; ilkönce, bunun ne dereceye kadar mümkün olabileceğini kendi kendine soruyormuş gibi düşündü, sonra müspet cevap verdi:

— Hayhay, kalabilirler, olur.

Nataşa hafifçe başını eğdi ve hızla, yaralı subayın üstüne eğilmiş duran, şefkatli bir ilgi ile onunla konuşan Mavra Kuzminişna'nın yanına döndü.

— Olur, diyor, olur! - diye fısıldadı.

Subayın yattığı araba Rostofların avlusuna saptı; yaralıların yüklü düzinelerle başka arabalar da şehir halkının daveti üzerine, Povarskaya sokağındaki evlerin avlularına daldılar. Her gün görüp alıştığı şeylere benzemiyen bu hal, yeni insanlarla münasebet peyda etmek, Nataşa'nın besbelli hoşuna gitmişti. Mavra Kuzminişna'yla beraber, kendi avlularına mümkün olduğu kadar çok sayıda yaralı almağa gayret etti. Mavra Kuzminişna:

— Ne de olsa, habanıza haber vermeli, - dedi.

— Zararı yok, zararı yok, ne çrkar! Biz bir gün için misa-

fır salonuna geçeriz. Bütün bizim daireleri onlara verebiliriz.

— Amma da yaptınız ha, küçük hanım! Hizmetçiler bölüğünü, sandık odalarını falan bile onlara verelim desek, yine bunun için de sormak lâzım.

— Peki, ben sorayım.

Nataşa eve koştu, ayaklarının ucuna basarak kapısı aralık duran ve sirkeyle Hofman ilâcı damlası kokan buduara girdi.

— Uyuyor musunuz, anne?

Henüz uyuklamaya başlamış olan kontes:

— Ah, uyku nerede! - diye silkinip uyandı.

Nataşa, annesinin önünde diz çöküp yanağını yanağına yaklaştırarak:

— Anne, kuzum, - dedi. - Affedersiniz, bir daha yapmam, sizi uyandırdım. Beni Mavra Kuzminişna yolladı, orada yaralıları var, subaylar, müsaade eder misiniz? Nereye sığınacaklarını bilmiyorlar, razı olacağınıza eminim... - diye soluk almadan çabuk çabuk sözünü bitirdi.

— Ne subayları? Kimi getirdiler buraya? Hiç bir şey anlamıyorum.

Nataşa güldü, kontes de hafifçe gülümsedi.

— Müsaade edeceğinizi biliyordum zaten... Gidip böylece söylüyeyim.

Nataşa, annesini öptü, kalktı kapıya doğru yürüdü.

Salonda, kötü bir haberle eve dönen babasına rasladı. Kont, elinde olmıyarak, canı sıkkın bir edayla:

— Geç kalmışız! - dedi, - kulüp kapanmış, polisler de gidiyor.

Nataşa:

— Babacığım, ben yaralıları eve davet ettim, zarar yok, değil mi? - diye sordu.

Kont dalgın dalgın:

— Elbette zarar yok, - dedi. - Mesele bunda değil, şimdi rica ederim, artık saçma sapan şeylerle uğraşılmasın, eşyanın toplanmasına yardım edilsin ve gidilsin artık, yarın gidilsin...

- Kont, sofracıbaşıya, uşaklara da aynı emri verdi. Yemeğe, eve dönen Petya da kendine göre haberler getirdi.

Bugün halkın Kremlin'e gidip silâh aldığını; Rastopçin'in afişlerinde her ne kadar halkın bir iki gün içinde savaşa çağrılacağı yazılıyorsa da, yarın bütün halkın silâhlariyle Üçdağlara gitmesi için tertibat alındığının muhakkak olduğunu, orada büyük bir savaş verileceğini anlattı.

Oğlu konuşurken kontes onun sevinçli, coşkun yüzünü ürkekçe bir dehşet içinde seyrediyordu. Bu savaşa katılmaması için Petya'ya rica yollu bir tek kelime söylerse (biliyordu ki yapılacak bu savaştan o büyük bir sevinç duymaktadır) erkeklikten, şereften, yurttan filân söz açacağını; mânasız, erkekçe, dik kafalıca bir şeyler söyleyeceğini; bunlara itiraz etmenin kabil olmayacağını; böylelikle de işin bozulacağını biliyordu; bunun için ona hiçbir şey söylemedi; çünkü daha önceden yola çıkmağı, Petya'yı da yanına bir muhafız, bir koruyucu gibi alıp götürmeği sağlayacak bir surette hareket edebileceğini umuyordu; yemekten sonra da kontu çağırdı, kendisini hemen, mümkünse o gece yola çıkarmasını ağıylaarak yalvardı. O güne kadar hiçbir korku eseri göstermemiş olan kontes, hemen bu gece yola çıkmazsa korkudan öleceğini. sevgiden gelen kadınca, irade dışı bir kurnazlıkla söylüyordu. Ama. yapmacık yapmıyordu. şimdi her şeyden korkuyordu.

XIV

Kızını görmeğe giden Mme Schos, Miyasnitskaya sokağında, içki deposunda gördüklerini anlatarak kontesin korkusunu bir kat daha artırdı. Deponun yakınlarında gürültü patırdı eden bir yığın sarhoş yüzünden, eve dönerken, sokağı geçememişti. Bir arabaya binmiş, eve arka sokaklardan gelmişti; arabacı ona, halkın içki deposunda fıçıları parçaladığını, çünkü böyle emir aldığını anlatmıştı.

Yemekten sonra bütün ev halkı, pek büyük bir telâşla, eşyaları toplama işini bitirmeğe, yol hazırlığını tamamlamağa girişti. Birdenbire işe katılan ihtiyar kont, çalışanları sebepsiz

yere azarlayıp büsbütün telâşa düşürerek avludan eve, evden avluya boyuna gidip geliyordu. Petya, avludaki işlere komuta ediyordu. Kontun verdiği birbirini tutmaz emirlerle ne yapacağını bilmiyen Sonya şaşkına dönmüştü. Hizmetkârlar bağırarak, münakaşa ve gürültü ederek odalarda, avluda koşuşturuyorlardı. Nataşa, her şeyde gösterdiği o kendine hâs ateşlilikle işe koyulmuştu. Onun, eşyaları toplama işine katılması ilkönce güvensizlikle karşılandı. Ondan hep muziplik beledikleri için, sözlerine aldırış etmediler: fakat o ısrarla, şiddetle, sözünü dinlemelerini istiyordu. Kendini dinlemiyorlar diye kızıyor, ağlamaklı oluyordu; nihayet, sözünü dinletti. Kendisine büyük gayretlere malolan ve otoritesini sağlayan ilk başarısı, halıların denklenmesi işi olmuştu. Kontun, evde değerli gobelenleri, acem halıları vardı. Nataşa işe koyulduğu zaman salonda açık iki sandık duruyordu: birisine ağzına kadar, porselenler yerleştirilmişti, ötekine: halılar. Şurada, burada, masaların üstünde daha birçok porselen duruyor, hâlâ da sandık odasından porselen getiriyorlardı. Yeni, üçüncü bir sandık lâzımdı, onu getirmeğe gittiler. Nataşa:

— Sonya, dur! Hepsini bunlara yerleştiririz. - dedi.

— Olmaz, küçük hanım, biz denedik zaten. - diye büfeci lâfa karıştı.

— Hayır, durun, rica ederim. - diyen Nataşa sandıktan, kâğıtlara sarılı yemek tabaklarıyla, sofrta tabaklarını çıkarmaya başladı.

— Yemek tabaklarını, şuraya, halıların arasına koyınalı, - dedi.

— Allah artırsın, daha üç sandıklık halı var, - diye büfeci itiraz etti.

Nataşa:

— Dur, rica ederim. - dedi ve çabuk çabuk, ustalıkla eşyaları çıkarmaya başladı. Kiyef işi sofrta tabaklarını gösterek: — Bu kalsın, - dedi. Saksonya yemek tabaklarını işaret etti: — Bu, evet, halıların içine.

Sonya homurdandı:

— Bırak, Nataşa, yeter, biz yerleştiririz.

Sofracıbaşı:

— Hay, küçük hanım - dedi. Fakat Nataşa ayak diredi; değersiz halıları, fazla tabak ve çanağı götürmenin lüzumsuzluğuna karar vererek bütün eşyaları çıkardı ve yeniden, çabuk çabuk yerleştirmeye başladı. Böylece hepsi çıkarılınca tekrar yerleştirilmeğe başlandı. Gerçekten de, götürülmeğe değmiyen bütün kıymetsiz şeyler bir yana bırakıldıktan sonra, değerli şeylerin hepsi iki sandığa sığıdı. Yalnız, halı sandığının kapağı kapanmıyordu. İçinden birkaç şey daha çıkarılıp bırakılabilirdi. Ama, Nataşa dediğim dedik, diyordu; yerleştiriyor, çıkarıp yeniden yerleştiriyor, sıkıştırıyor, büfeciye ve kendisine yardım etsin diye işe sürüklediği Petya'ya kapağı zorlamalarını söylüyor; kendisi de bütün gayretiyle uğraşıyordu. Sonya ona:

-- Peki, yeter, Nataşa, - dedi. - Görüyorum, haklısın, yalnız şu en üsttekini defet.

Nataşa; terli yüzüne düşen saçları bir eliyle itip ötekiyle de hahları bastırarak:

— Hayır, olmaz, - diye bağırdı. - Petya, bastır, bastır-sana, canım! Vasiliç, sıkıştır!

Hahlar sıkıştı, kapak kapandı, Nataşa da sevinçle haykırarak ellerini çırttı, gözlerinden yaşlar fışkırdı. Fakat bu ancak bir saniye sürdü. Hemen başka bir işe koyuldu, artık ona iyice inanıyorlardı; verdiği emirleri Natali İlinişna'nın değiştirdiğini söyledikleri zaman kont kızmadı. Artık uşaklar gelip Nataşa'ya: denkleri arabayı bağliayım mı bağlamıyalım mı, bu kadar yüklenmesi yeter mi, yetmez mi? - diye soruyorlardı. İş Nataşa'nın sayesinde ilerliyordu: lüzumsuz şeyler bırakılıyor, değerli şeylerse kabil olduğu kadar az yer tutacak bir şekilde sıkı sıkıya yerleştiriliyordu.

Bununla beraber, herkes çalışıp çabaladığı halde, gecenin geç vaktine kadar eşyaların hepsi henüz yerleştirilememişti. Kontes uyumuştu, kont da yola çıkmağı sabaha bırakarak yatmağa gitti.

Sonya ile Nataşa, buduarda soyunmadan yatıp uyudular.

O gece Povarskaya sokağına bir yaralı daha getirildi; cümle kapısında duran Mavra Kuzminişna onu Rostofların

evine aldı. Mavra Kuzminişna'ya bu yaralı, çok önemli bir şahsiyet gibi görünmüştü. Onu, körüğü kapalı, muşambası içine çekili bir kaleska ile getirmişlerdi. Arabacı oturağında, arabacının yanında, ihtiyar onursal oda uşağı oturuyordu. Geriden gelen bir arabada da bir doktorla iki asker vardı. İhtiyar kadın ihtiyar hizmetkâra seslendi:

— Buyurun bize, buyurun. Bizim efendiler gidiyorlar, ev bomboş.

Oda uşağı içini çekerek:

— Öyle, - dedi, - buraya kadar getireceğimizi bile ummuyorduk! Bizim de Moskova'da evimiz var, ama uzak, sonra içinde de kimseler yok, bomboş.

— Bize buyurun, hoş geldiniz, bizim efendilerin her şeyi var, buyurun, - diye Mavra Kuzminişna karşılık verdi, - yoksa, çok mu ağır hasta?

Uşak şöyle bir elini salladı.

— Buraya kadar getirebileceğimizi bile ummuyorduk! Bir kere doktora soralım. - Oda uşağı yerinden indi, arkadaki arabaya gitti. Doktor:

— Peki, olur, - dedi.

Oda uşağı tekrar kaleskaya yaklaştı, içine bir göz attı, başını salladı; arabacıya, avluya girmesini emretti ve Mavra Kuzminişna'nın yanına gelip durdu. Kadın:

— Ya Rabbi, İsus Hristos! - diye mırıldandı.

Mavra Kuzminişna yaralının evin içine alınmasını teklif etti.

— Bizim efendiler bir şey demezler... - dedi. Fakat yaralıyı merdivenlerden çıkarmak olmazdı, bunun için onu yan pavyona, Mme Schos'un odasına götürdüler. Bu yaralı, prens Andrey Bolkonskiydi.

XV

Moskova'nın son günü gelip çattı. Açık, neşeli bir sonbahar havası vardı. Günlerden pazardı. Her pazar gibi bütün Moskova kiliselerinde âyin çanları çalınıyordu. Henüz hiç

kimse Moskova'nın başına geleceklerin farkında değilmiş gibi-
biydi.

Moskova'nın bulunduğu durumu yalnız, cemiyetin halini gösterir iki alâmet belli ediyordu: — kara kalabalığın, yani fakir insan yığınlarının hali ve eşya fiyatlarının yüksekliği. Aralarına memurların, papaz okulları öğrencilerinin, eşrafın da karıştığı fabrika işçileri, hizmetkârlar, köylüler, o gün sabah erkenden, büyük yığınlar halinde, Üçdağlara çıkmışlardı. Orada duran bu kalabalık, Rastopçin'i boşuboşuna bekleyip de Moskova'nın teslim edileceğine aklı kesince şehre dönüp meyhanelere, hanlara dağılmıştı. Durumu o günkü fiyatlar da belli ediyordu: silâh, altın, yük arabası, beygir fiyatları boyuna yükseliyor; kâğıt para, lüks eşya fiyatlarıysa boyuna düşüyordu; öyle ki, öğle üstü kumaş filân gibi değerli mallar yarı fiyata elden çıkarıldığı halde, bir köylü beygiri 500 ruble ediyor; mobilyalara gelince, aynalar, bronzlar, bedavaya gidiyordu.

Rostofların vekarlı ve eski konağında eski hayat şartlarının bozuluşu kendini çok az hissettirdi. Konağın çok kalabalık adamlarından ancak üçü geceleyin ortadan kaybolmuş; fakat hiçbir şey çalınmamıştı; eşyaların değeri bakımından da, köylerden gelen otuz yük arabası, herkesin göz koyduğu ve satın almak için Rostoflara büyük paralar teklif ettiği muazzam bir servetti. Bu yük arabaları için büyük paralar teklif edildikten başka, akşamdan ve 1 eylül sabahıyla beraber erkenden, Rostofların avlusuna yaralı subayların gönderdikleri emir ve hizmet erleri gelmeğe başladı, bazan da Rostoflarda ve komşu evlerde yerleşmiş subyaların kendileri sürüklenip geliyor, Moskova'dan çıkmak için kendilerine araba verilmesine yardım edilmesi için Rostofların adamlarına yalvarıyorlardı. Bu gibi ricalarla karşılaşan sofracıbaşı, yaralılara acımasına rağmen, bunu konta bildirmeğe bile cesaret edemeyeceğini söylüyor, bu istekleri kesin olarak reddediyordu. Yaralılara ne kadar acınır-sa acınsın, besbelliydi ki, eğer içlerinden birine araba verilecek olursa ötekine de vermek gerekecek, böylelikle de efendilerin binek arabalarına varıncaya kadar bütün arabaları elden çıkar-

mak icabedecekti. Otuz yük arabası bütün yaralıları kurtarmağa yetmiyeceği gibi, bu genel felâket içinde insan kendi kendini de düşünmemelik edemezdi. İşte, sofracıbaşı kendini efendilerinin yerine koyup böyle düşünüyordu.

Kont İliya Anderiç 1 eylül sabahı uyanınca; daha şimdi, sabaha karşı uyuyabilmiş olan kontesi uyandırmamak için, yatak odasından usullacık sıvışıp leylâk rengindeki ipekli gecelik hırkasiyle perona çıktı. Yüklenip bağlanmış yük arabaları avluda duruyordu. Binek arabaları peronun önündeydi. Sofracıbaşı da oradaydı; ihtiyar bir emir eri ve kolu sarılı genç, solgun bir subayla konuşuyordu. Kontu gören sofracıbaşı; uzaklaşmaları için emir eriyle subaya mânalı, sert bir işaret yaptı. Elini kafasının dazlağı üstünden geçiren kont, subayla emir erini tatlı tatlı süzüp başıyla selâmlıyarak (kont tanımadığı insanlarla karşılaşmaktan hoşlanırdı):

— Eee, her şey hazır mı Vasiliç? - diye sordu.

— Hemen arabaları koşabiliriz, ekselâns.

— Hele şükür, kontes neredeyse uyanır, derhal yola çıkarız. - Subaya döndü: — Sizin arzunuz bayım? Bizim evde mi bulunuyorsunuz?

Subay yaklaştı, solgun yüzü birdenbire kıpkırmızı olmuştu.

— Kont, rica ederim, müsaade edin. Allah aşkına, yük arabalarınızdan birisinin üstüne, yüklerin arasına yerleşirim. Yanımda hiçbir eşyam yok. Yük arabalarından birine sığırım...

Subay henüz sözünü bitirmemişti ki, emir eri de kendi efendisi için konttan aynı ricada bulundu. Kont, çabuk çabuk:

--- Ha! Olur, olur, olur, çok memnun oldum; Vasiliç, sen işi idare ediver; bir iki yük arabasını filân boşaltıversinler, işte şunları... Neyse... Ne lâzımsa - diyerek pek de belli olmıyan birtakım emirler verdi. Fakat o anda subayın hararetili teşekkürleri verilen emri sağlamlaştırmıştı. Kont etrafına baktı: avlu, cümle kapısının yanı, paviyonun penceresi yaralılar ve emir erleriyle doluydu. Hepsi konta bakıyorlar, perona doğru yaklaşıyorlardı. Sofracıbaşı:

— Galeriyi teşrif eder misiniz, ekselâns; hangi tabloların götürülmesini emrediyorsunuz? - dedi. Kont, gitmek istiyen yaralıların isteklerinin yerine getirilmesini bir kere daha emrederek sofracıbaşıyla birlikte eve girdi. Sözlerini birisinin işitmesinden çekiniyormuş gibi, yavaş esrarlı bir sesle ilâve etti:

— Ne de olsa, birkaç parça eşya bırakılabilir.

Kontes saat dokuzda uyandı, ona bir çeşit jandarma çavuşluğu hizmeti görmüş olan eski oda hizmetçisi, Matrena Timofeyevna gelip, Mariya Karlovna'nın çok gücendiğini; küçük hanımların yazlık elbiselerini burada bırakmanın doğru olmıyacağını eski hanımına bildirdi. Mme Schos'un niçin gücendiği sorusuna da, sandığının arabadan indirilmiş olduğu; kontun saflıkla verdiği emre uyulup yaralılara yer ayrılması için yük arabalarının boşaltıldığı açıklandı. Kontes, kocasının çağrılmasını emretti.

— Bu da ne demek oluyor, dostum, işittiğime göre eşyalar boşaltılıyormuş?

— Biliyor musun, *ma chère*, bak sana ne söyleyecektim... *ma chère* kontesçiğim... Bir subay geldi, yaralılara birkaç yük arabasının ayrılmasını rica etti. Boşaltılan eşyaları öteki arabalara sıkıştırıp yerleştirmek mümkün, ama yaralılar burada kalırlarsa halleri ne olur, bir düşün!... Sonra, biz çağırdık onları, bu subayları evimize... Biliyor musun, doğrusu ya, ben öyle sanıyorum ki, *ma chère*, işte böyle *ma chère*... Bırak, götürelim onları da... Acelemiz ne?... - Kont bunları, paradan bahsedilirken her zaman olduğu gibi, ürkek bir eda ile söylemişti. Kontes, bir resim galerisinin, bir limonluğun, evin içinde bir tiyatronun, yahut bir orkestra takımının kurulması gibi, çocuklarının serketini mahva yarıyan teşebbüslerden önce kontun takındığı bu edaya artık alışmıştı; bu ürkek edanın ifade ettiği şeye karşı koymağı her zaman bir vazife sayardı.

Boynu bükük bir kurban tavrı takınarak, kocasına dedi ki:

— Dinle, kont, işleri o hale getirdin ki, ev on para etmez oldu, şimdi de bütün varımızı, yoğunuzu, çocuklarinkini mahvetmek istiyorsun. Evde yüz bin rublelik eşya bulunduğunu söyleyen sensin: ben. dostum, razı değilim. hayır, razı değilim.

lim. İrade senin! Yaralıları hükümet düşünsün, onlar işlerini bilirler. Bak, şurada, karşımızda Lopuhinler, iğne ipliğe varıncaya kadar her şeylerini alıp götürdüler. İşte herkes böyle yapıyor. Budala olan bir biziz. Bana acımıyorsan çocuklarına acı.

Kont, elini şöyle bir salladı, bir şey söylemeden odadan çıktı.

Tam bu sırada annesinin odasına girmekte olan Nataşa, konta:

— Baba! Ne oluyor! - dedi.

Kont öfkeyle:

— Hiçbir şey yok! Ne işine senin! - diye söylendi.

Nataşa:

— Hayır, ben duydum, - dedi. - Annecik niçin razı olmuyor?

— Sen böyle şeylere karışma! - diye kont bağırdı. Nataşa, pencereye gitti, düşünceye daldı. Pencereden dışarı bakarken:

— Babacığım, işte Berg geldi. - dedi.

XVI

Rostofların damadı Berg, artık boynu Vladimir ve Anna nişanlılarıyla süslü bir albaydı ve hep aynı rahat, hoş yerde ikinci kolordu kurmay şefliği birinci şube kurmay şefi muavininin muavini vazifesindeydi.

1 eylülde ordudan Moskova'ya dönmüştü.

Moskova'da yapılacak hiçbir işi yoktu, ama orduda, herkesin Moskova'ya gitmek için izin istediğini, orada bir şeyler yaptıklarını fark etmişti. Kendisi de görülecek aile işlerini ileri sürerek izin istemeği münasip bulmuştu.

Berg, kaynatasının evine, tıpkı tanıdık bir prensin drojkası ¹ gibi demir kırır, besili, iki beygir koşulu zarif drojkasıyla gelmişti. Avludaki yük arabalarını dikkatle gözden

¹ Bir çeşit binek arabası

geçirdi, perona çıkarken de, cebinden temiz bir mendil alıp düğümledi.

Hızlı, voltaı adımlarla sofayı geçip misafir salonuna girdi, kontu kucakladı, Nataşa'yla Sonya'nın ellerini öptü ve hemen annenin sıhhatini sordu. Kont:

— Şimdi iyi olmak mümkün mü? - dedi. - Sen anlat bakalım ordu ne âlemde? Çekilecek mi, yoksa bir savaş daha olacak mı?

Berg:

— Yurdun kaderi yalnız ulu Tanrının elindedir, - dedi. - Ordu, kahramanlık ruhiyle yanıp tutuşuyor; şimdi, efendime söyleyeyim, şefler bir toplantı yaptılar. Ne olacağı belli değil. Fakat ben genel olarak size şunu söyleyebilirim ki, baba, 26 Ağustos savaşında Rus ordularından (kelimeyi düzeltti), ordularının gösterdiği kahramanlığı, gerçekten de eski zamanlara has o yiğitliği, tarif edecek söz yoktur... Ben size söylüyorum, işte babacığım, (vaktiyle yanında bu çeşit bir hikâyeyi göğsüne vurarak anlatmış olan bir general gibi, o da göğsüne vurdu; yalnız; biraz geç kalmıştı, çünkü göğsüne «Rus orduları» derken vurması lâzımdı), - ben size açıkça söylüyorum ki, biz, komutanlar, askerleri savaşa sürmek için falan zorlamak şöyle dursun, onları güç belâ zaptedebildik, biz, yani şey... Evet, bu yiğitçe, eski zamanlara has bir gaza idi, - diye çabuk çabuk konuşarak ilâve etti. - General Barclay de Tolly her yerde, kıtaların önünde hayatını tehlikeye atmaktan çekinmedi. Bizim kolorduya gelince, tam tepenin yamacına yerleşmişti. Düşünün bir kere! - Artık Berg, o zamanlar işittiği çeşitli hikâyelerden aklında kalanları anlatmağa başladı. Nataşa, kendisini meşgul eden bir سوالin karşılığını onun yüzünde arıyormuş gibi, gözlerini üstünden ayırmadan ona bakıyor ve bu, Berg'i şaşırtıyordu.

Berg de, gözlerini Nataşa'ya dikerek, sanki teveccühünü kazanmak istiyormuş gibi inatçı bakışlarına karşı gülümseyip:

— Rus savaşçılarının gösterdikleri kahramanlık havsala-ya sığmaz. bununla ne kadar övünülse azdır! - dedi: - «Rusya

Moskova'da değil, evlâtlarının yüreğindedir!» Öyle değil mi baba? - diye ilâve etti.

Bu sırada kontes, buduarından çıktı; yorgun, hoşnutsuz bir hali vardı. Berg hemen koştu, kontesin elceğini öptü, sıhhatini sordu, ilgisini başını sallamak suretiyle belirterek yanında durdu.

— Evet, anneciğim, gerçekten de öyle, yaşadığımız günler her Rus için ağır, kederli günlerdir. Fakat niçin böyle kaygılanmalı? Yola çıkmakta henüz geç kalmış değilsiniz.

Kontes, kocasına dönerek:

— Bizimkiler ne yapıyorlar, anlamıyorum, - dedi. - Daha hiçbir şeyin hazırlanmadığını şimdi gelip haber verdiler bana. Emir verecek, idare edecek biri lâzım. Mitenka'yı nasıl aramazsın. Bu işin sonu gelmiyecek!

Kont bir şeyler söylemek istedi, fakat kendini tuttu. Oturduğu iskemleden kalktı, kapıya doğru yürüdü. Bu sırada Berg burnunu silmek istiyormuş gibi mendilini çıkardı, düğümü görünce başını kederli kederli ve önemle sallıyarak, düşünceye daldı.

— Babacığım, sizden büyük bir ricam var, - dedi. Kont, durdu:

— Hım?

Berg gülümsiyerek:

— Demin Yusupofların evi önünden geçiyordum, - dedi. - Kâhyalarını tanırım, koşup yanıma geldi, bir şeyler satın almaz mısınız, diye sordu. Gidip baktım; yani, sırf merak; orada, gözlü bir dolapçıkla bir tuvalet masası vardı, Veruşka böyle bir şeyi ne kadar istemişti, bu yüzden de ne kadar çekişmiştik, bilirsiniz. (Berg dolaptan, tuvaletten bahsederken istemiyerek sesinin tonu evinin konforundan duyduğu memnurluğu belirtiyordu) Hem fevkalâde bir şey! Çeşit çeşit çekmece-leri, gizli bir İngiliz anahtarı da var, biliyor musunuz? Veruşka da çoktandır böyle bir şey istiyordu. Ona bir sürpriz yapmağı ne kadar da isterdim. Sizin avluda bir yığın köylü gördüm. Bir tanesini bana verin, rica ederim, herife iyi de para veririm, ve....

Kont, kaşlarını çattı, hıkladı.

— Kontese söyleyin, kumanda bende değil.

Berg:

— Eğer çok zor olacaksa, kalsın, vazgeçtim, - dedi. - Ben bunu, sadece, Veruşka için istemiştim.

İhtiyar kont:

— Hay cehennemın dibine gidin hepiniz, dibine, dibine ve dibinde!.. - diye haykırdı. - Başım dönüyor. - Odadan çıktı. Kontes ağlıyordu.

Berg:

— Evet, evet, anneciğim, çok ağır günler yaşıyoruz! - dedi.

Nataşa da babasıyla beraber çıktı; ilkönce güç bir şeyler düşünüyormuş gibi, babasının peşinden gitti, sonra koşa koşa merdivenlerden aşağı indi.

Kafileyle birlikte gidecek adamlarının silâhlandırılmasıyla uğraşan Petya, peronda duruyordu. Yüklü, koşulu yük arabaları hâlâ, avludaydılar. İkisinin eşyaları çözülmüştü. Bunlardan birisine, emir erinin yardımıyla, bir subay tırmanıyordu.

— Sebep neymiş biliyor musun? - diye Petya, Nataşa'ya sordu. (Nataşa, Petya'nın, babamla anamın kavgalarının sebebi neymiş, demek istediğini anladı. Cevap vermedi). Petya:

— Babam, bütün yük arabalarını yaralılara vermek istiyormuş da ondan, - dedi. - Bana Vasiliç söyledi. Bana kalırsa...

— Bana kalırsa, - diye Nataşa öfkeli yüzünü Petya'ya çevirerek haykırdı, - bana kalırsa, bu öyle çirkin, öyle ayıp, öyle.... bilmiyorum işte. Biz Alman filân mıyız? - Boğazı hıçkırıklarla tıkanıyordu, taşan öfkesini boşu boşuna zayıflatmamak, harcamamak için döndü, hızla merdivenleri çıktı.

Berg, kontesin yanına oturmuş, onu evlâtça bir saygıyla avutuyordu. Nataşa, öfkeden karmakarışık olmuş yüzüyle bir fırtına gibi içeri dalıp hızlı adımlarla annesine yaklaştığı zaman kont, elinde çubuğu, aşağı yukarı dolaşmaktaydı. Nataşa:

— Bu rezalettir! Bu alçaklıktır! - diye haykırıyordu. - Böyle bir şeyi siz emretmiş olamazsınız.

Berg'le kontes hiçbir şey anlamıyarak ürkek ürkek onun yüzüne bakıyorlardı. Kont, pencerenin önünde durdu, kulak kabarttı.

— Anneciğim, bu, olur iş değil, şu avlunun haline bakınız! - diye Nataşa bağıırıyordu, - Kalıyorlar...

— Ne oluyorsun? Kalanlar kim? İstedğin ne?

— Kim olacak, yaralılar! Bu olmaz, anneciğim; bu olur iş değil... Hayır, anneciğim, kuzum, böyle şey olmaz; affeder-siniz; kuzum... Anneciğim, bütün bu gördüğümüz eşya ne işi-mize yarıyacak; siz şu avluda olup bitenlere bir bakın... Anneciğim!.. Böyle şey olmaz!...

Kont, pencerenin önünde duruyor, başını çevirmeden Nataşa'nın sözlerini dinliyordu. Birdenbire burnunu çekti, yüzü-nü pencereye büsbütün yaklaştırdı.

Kontes, kızına baktı, yüzünde, kendisini ayıplıyan bir eda okudu, ne kadar heyecanlı olduğunu gördü; kocasının, göz-lerini niçin kendisinden kaçırdığını anladı. Şaşkın şaşkın etrafına bakındı.

— Ah, peki, istediğinizi yapın! Benim kimseye engel ol-duğum yok. - dedi, ama henüz büsbütün teslim olmamıştı.

— Anneciğim, canım, affedin beni.

Fakat kontes kızını itti, konta yaklaştı.

— *Mon cher*, sen gereken emirleri ver... Ben bunu bil-miyordum ki, - diyip suçlu suçlu önüne baktı.

Kont, bahtiyar göz yaşları içinde:

— Yumurtalar... Tavuklara yumurtalar ders veriyor... - dedi, karısını kucakladı; kontes, utangaç yüzünü kocasının göğsünde saklamanın sevincini duydu.

— Babacığım, anneciğim! Emredilebilir mi? Olur mu?... - diye Nataşa sordu. - Biz yine de en lüzumlu şeylerin hepsini götürebiliriz... - dedi. Kont, olur, der gibi başını salladı, Nataşa da kovalamaca oynarken koştuğu gibi koşarak salondan sofaya fırladı, merdivenleri dörder dörder inip avluya çıktı.

Hizmetkârlar, Nataşa'nın başına toplandılar; verdiği aca-yip emre; bütün yük arabalarının yaralılara bırakılıp san-dıkların sandık odasına taşınması emrine; kont gelip de

bunu karısı adına tasdik edinceye kadar, inanamadılar. Fakat, emri anlayınca sevinçle, canla başla bu yeni işe sarıldılar. Şimdi artık bu, onlara acayip gelmiyordu; tersine, bir çeyrek saat önce yaralıların bırakılıp eşyaların götürülmesini nasıl gayet tabii bulmuşlarsa, şimdi de eşyaların bırakılıp yaralıların götürülmesini öylece gayet tabii buluyorlardı.

Bütün ev halkı, sanki bu işi önceden yapmamakla kaybettikleri zamanı kazanmak istiyorlarmış gibi, canla başla yaralıların yerleştirmesi işine sarıldılar. Yaralılar, sürüne sürüne, odalarından dışarı çıkıyor, sevinçli, solgun yüzlerle arabaların etrafını sarıyorlardı. Haber komşu evlere de yayılmıştı, oradaki yaralılar da Rostofların avlusuna gelmeğe başladılar. Yaralılardan birçoğu, eşyaların indirilmemesini, kendilerinin, sadece, eşyaların üstüne bindirilmelerini istediler. Fakat boşaltma işi bir kere başlamıştı, artık durdurulamazdı. Zaten, eşyaların hepsiyle yarısını bırakmak arasında ne fark vardı ki? Dün gece o kadar özene bezene yerleştirilmiş olan tabak çanak, bronz, tablo ve aynalarla dolu sandıklar avluda kaldırılmamış duruyor; herkes, şunu da bunu da indirip daha çok yük arabasını serbest bırakmanın çaresini arıyor ve buluyordu. Kâhya:

— Dört araba daha boşalabilir, - dedi. - Ben kendi yük arabamı da veriyorum, haşka türlü hepsi yerleşemiycek.

Kontes:

— Evet, - dedi, - gardırop eşyamın yüklendiği arabayı da verin. Dünyaşa da benim arabaya biner.

Gardırop arabası da verildi ve iki ev ötedeki yaralıları almağa gönderildi. Uşaklar, hizmetçiler, sevinçli bir heyecan içindeydi. Nataşa'da, çoktandır duymadığı bahtiyar bir coşkunluk duyuyordu. Bir yük arabasının dar basamağına bir sandığı yerleştirmeye çalışan uşaklar:

— Bunu nasıl bağliyacacağız? Hiç olmazsa yük arabalarından bir tanesini olsun bırakmak lâzımdı, - dediler.

Nataşa:

— O sandıkta ne var? - diye sordu.

— Kontun kitapları.

— Bırakın. Vasiliç kaldırır. Onlar lâzım değil.

Briçka ağzına kadar insanla dolmuştu, Piotr İliç nereye oturacak deniyordu. Nataşa haykırdı:

— Arabacı yerine oturur, canım. Arabacı yerine oturursun, değil mi Petya?

Sonya da durup dinlenmeden uğraşıyordu. Fakat onun gördüğü iş Nataşa'nınkinin tersineydi. Bırakılacak eşyaları topluyor, kontesin isteği üzerine, bunların listesini çıkarıyor. elden geldiği kadar çok eşya götürmeğe çalışıyordu.

XVII

Saat ikide Rostofların yüklenmiş, koşulmuş, dört binek arabası kapıda bekliyordu. Yaralılarla dolu yük arabaları bir-biri ardı sıra avludan çıkmışlardı.

Prens Andrey'i getiren Kaleska, peronun önünden geçerken, bir hizmetçinin yardımıyla, kontesin yüksek, kocaman arabasında, onun yerini hazırlıyan Sonya'nın gözüne çarptı. Başını arabadan dışarı uzatarak:

— Bu kimin kaleskası? - diye sordu. Oda hizmetçisi cevap verdi: .

— Nasıl, bilmiyor muydunuz, küçük hanım? Yaralı prensin, geceyi bizde geçirdi, bizimle de geliyor.

— Kimmiş? Soyadı ne?

Oda hizmetçisi içini çekerek cevap verdi:

— Eski nişanlı prens Bolkonski! Çok ağırımış diyorlar. lar.

Sonya arabadan sıçrayıp indi, kontese koştu. Kontes yol kıyafetindeydi, şalını örtmüş, şapkasını giymişti; misafir salonunda yorgun yorgun dolaşıyor; kapılar kapalı olarak bir müddet oturup yola çıkmadan önce dua etmek için ev halkının gelmesini bekliyordu. Nataşa orada değildi. Sonya:

—Maman, - dedi, - prens Andrey burada, ölüm derecesinde yaralı. Bizimle geliyor.

Kontes gözlerini dehşetle açtı, Sonya'nın kolunu yakaladı, yüzüne baktı.

— Nataşa biliyor mu? - dedi.

İlk anda Sonya için de, kontes için de bu haber bir tek mânâ ifade etmişti. Nataşa'larını biliyorlardı; bu haberi alınca ne hale geleceğini düşünerek duydukları dehşet, ikisinin de sevdiği prense karşı her türlü şefkat hissini onlara unutturmuştu. Sonya:

— Nataşa henüz bilmiyor, ama prens bizimle geliyor, - dedi.

— Ölüm halinde midir dedin?

Sonya, başını salladı.

Kontes, Sonya'yı kucakladı, ağlamağa başladı.

«Allahın hikmetinden sual olunmaz» - diye düşündü, her şeye gücü yetenin, evvelce insanların gözünden saklı kalmış olan iradesinin şimdi bütün bu olup biten işlerde, kendini göstermeğe başladığını hissediyordu.

Heyecanlı bir yüzle koşarak odaya giren Nataşa:

- - Haydi, anne, her şey hazır. Ne yapıyorsunuz?... - diye sordu. Kontes:

— Hiçbir şey, - dedi. - Madenki hazırız, gidelim. - Heyecanını gizlemek için ridikülüne ¹doğru eğildi. Sonya, Nataşa'yı kucaklayıp öptü. Nataşa hayretle ona baktı.

— Ne var? Ne oldu?

— Hiç, hiçbir şey. .

Bir şeyler sezen Nataşa:

— Bana verilecek fena bir haber mi?... Ne oluyor? - diye sordu.

Sonya, içini çekti, cevap vermedi. Kont, Petya, Mme Schoss, Mavra Kuzminişna, Vasiliç, misafir salonuna girdiler, kapıları kapatıp oturdular; konuşmadan, birbirlerinin yüzüne bakmadan birkaç saniye öylece durdular.

İlkönce kont ayağa kalktı, kuvvetle içini çekerek tasvirin önünde haç çıkarmağa başladı. Ötekiler de aynı işi yaptılar.

¹ Cep yerini tutmak üzere kadınların omuzlarına astıkları bir çeşit. küçük çanta.

Sonra, kont, Moskova'da kalacak olan Mavra Kuzminişna ile Vasiliç'i kucakladı; onlar kontun elini yakalayıp omzunu öperlerken, kont anlaşılma, okşayıcı, teselli edici bir şeyler söyliyerek sırtlarını okşadı. Kontes, dua odasına gitti, Sonya onu, orada duvarlarda kalmış olan birkaç tasvirin önünde (aile yadigârı olarak en değerlilerini beraberlerinde götürüyorlardı) diz çökmüş buldu.

Gidecek olan uşaklar, Petya'nın dağıttığı hançerleri, kılıçları takıp takıştırmışlar; pantolon paçalarını çizmelerinin içine sokmuşlar; kemerlerini, kuşaklarını sımsıkı sıkılmışlar; kalacak olan uşaklarla peronda, avluda vedalaşıyorlardı.

Yola çıkışlarda her zaman olduğu gibi, birçok şeyler unutulmuş, yahut gereği gibi yerleştirilememişti; hizmetçi kızlar yastıklarla, bohçalarla evden faytona, kaleskaya, brıçkaya koşa koşa gidip geldikleri sırada iki hayduk ¹, kanadları açık cümle kapısında, kontesi bindirmek için araba basamağının iki yanında bir hayli zaman durup beklemişlerdi.

Kontes:

— Bizim kızlar yüz yıl yaşasalar yine bu unutkanlık huylarından vazgeçemeyecekler! - diyordu. - Sen de pekâlâ bilirsin ki, ben böyle oturamam. - Dünyaşa dişlerini sıktı, cevap vermedi, yüzünde hoşnutsuzluğunu belirten bir ifade vardı, arabaya doğru koştu, minderleri düzeltti. Kont, başını sallıyarak:

— Ah, bu millet! - diyordu.

Kontesin, arabaya bindiği zamanlarda güvendiği biricik arabacısı ihtiyar Efim, yüksekte, yerinde oturmuştu; arka tarafında olup biten işlere aldırış ettiği yoktu. O, «Haydi, Allah yolunu açık etsin» demelerine henüz çok vakit olduğunu, bu dendikten sonra da iki defa daha durdurulacağını; unutulmuş şeyleri almağa gönderileceğini; hattâ bundan sonra da, bir kere daha durdurulacağını; kontesin, başını araba kapısından uzatark kendisine, Allah rızası için inişlerde yavaş git, diyeceğini, otuz yıllık tecrübesiyle biliyordu. Bunu

¹ Yol uşağı.

bildiği için de, işin sonunu, beygirlerinden, (hele, gemini kemiren, eşinen soldaki al Sokol'dan) daha büyük bir sabırla bekliyordu. Nihayet herkes yerine yerleşti, basamaklar içeri alındı, kapı küt diye kapandı, bir kutuyu getirsin diye birisi gönderildi, kontes başını uzatıp gereken sözleri söyledi. Artık Efim de şapkasını ağır ağır kaldırdı, haç çıkardı. Sürücü de, bütün uşaklar da aynı şeyi yaptılar. Efim, şapkasını tekrar giyerken:

— Allah yolumuzu açık etsin, sür, - dedi. Sürücü, beygirleri harekete getirdi. Sağdaki dip beygiri hamuta yüklendi, yüksek yaylar gıcırdadı, araba yaylandı. Oda uşağı, araba yürürken, arabacının yanına sıçradı. Avludan kaldırım taşlı sokağa çıkılırken sarsıntılar oldu, öteki arabalar da aynı suretle sarsıldılar ve kafiye, yokuşu tırmanmağa başladı. Bütün kupa arabalarında, kaleska ve briçkada bulunanlar. karşıdaki kiliseye haç çıkardılar. Moskova'da kalacak hizmetkârlar arabaların iki yanında yaya yürüyerek kafiye uğurluyorlardı.

Kupa arabasında, kontesin yanında oturan Nataşa, bırakılan, telâşlı Moskova'nın ağır ağır geçen duvarlarını seyrederken duyduğu sevinç şimdiye kadar pek az duymuştu. Arasında başını arabanın penceresinden çıkarıyor, öne arkaya, kendilerinden önce yola çıkan uzun, yaralı katarına bakıyordu. Prens Andrey'in, katarın en önünde giden kaleskasının kapalı körüğünü görüyordu. İçinde kimin bulunduğunu bilmiyor ve her defasında, kendi yük arabalarının sahasını tahmin ederek gözleriyle bu kaleskayı arıyordu. Onun en önde olduğunu biliyordu.

Kudrin'de, Nikitskaya'dan Priyesniler'den, Podnoviski'den, Rostofların katarı gibi birkaç katar geldi; Sadovaya'da binek arabalarıyla yük arabaları artık iki sıra olmuşlardı.

Kimi arabada, kimi yaya giden kalabalığı merakla, fıldır fıldır seyreden Nataşa, Suhariyef kulesinin önünden geçerken, birdenbire sevinçli bir hayretle bağırırdı:

— Ay! Anne, Sonya, bakın! O.

— Kim, o dediğin de kim?

— Bakın, vallahi, Bezuhof.

Arabanın penceresinden uzanan Nataşa; friz ¹ kaputla, yüzü gözü sapsarı, sakalsız bir ihtiyarcığın yanında yürüyerek Suhariyef kulesinin kemeri altına yaklaşan, arabacı kaftanı giymiş; yürüyüşünden, halinden, tavrından kılık değiştirmiş bir efendi olduğu belli olan iriyarı, şişman bir adama bakıyordu.

— Vallahi, Bezuhof, kaftan da giymiş; ihtiyar bir çocukla beraber gidiyor. Vallahi, - dedi, - bakın, bakın!

— Yok canım, o değil. Böyle saçma şey olur mu!

— Anne, - diye Nataşa haykırdı, - kafamı veririm ki, o: inanın bana. Dur, dur, - diye arabacıya bağırdı, fakat arabacı arabayı durduramadı, çünkü Meşçanskayadan yeni yeni yük arabalarıyla binek arabaları geliyor, Rostoflara, yolu tıkamamaları, yürümeleri için haykırıyorlardı.

Gerçekten de - eskisinden daha uzakta bulunmakla beraber - bütün Rostoflar, uşağa benzeyen sakalsız, ufacık bir ihtiyarcağızın yanında, arabacı kaftanı giymiş, başı öne eğik, ciddi ciddi yürüyen Piyer'i, yahut ona olağanüstü benzeyen birisini gördüler. İhtiyarcağız da, arabadan uzanan başı fark etti. Piyer'in dirseğine saygıyla dokunup arabayı göstererek bir şeyler söyledi. Piyer, onun ne demek istediğini bir hayli zaman anlıyamadı: belli ki o kendi düşüncelerine dalmıştı. Nihayet söyleneni anlayınca gösterilen yere baktı, Nataşa'yı tanıdı ve o anda ilk hissin tesirine kapılarak hızla arabaya doğru yürüdü. Fakat, birkaç adım gittikten sonra, herhalde bir şeyler hatırlıyarak durdu.

Nataşa'nın arabadan uzanmış olan yüzü alaycı bir şefkatle pırıl pırıldı. Ona elini uzatarak:

— Piotr Kiriliç, gelsenize! Biz, sizi tanıdık işte! Bu olur şey değil. - diye haykırıyordu, - Ne arıyorsunuz burada, Bu ne hal?

Piyer uzatılan eli tuttu (araba yürümekte devam ettiği için o da yürüyerek) beceriksizce öptü.

¹ Friz: bir çeşit havlı yün kumaş

— Ne oldunuz, kont? - diye kontes hayretle ve acıyan bir sesle sordu.

Piyer:

— Ne o? Ne o? Niçin? Sormayın, - dedi ve kendisini pırıldayan sevinçli bakışlarının cazibesiyle yıkıyan (bunu onun yüzüne bakmadan da hissediyordu) Nataşa'ya baktı.

— Ne o, yoksa Moskova'da mı kalıyorsunuz?

Piyer susuyordu.

— Moskova'da mı? - diye sordu. - Evet, Moskova'da, Allahaismarladık.

Nataşa:

— Ah, ben de erkek olsaydım, mutlaka sizinle kalırdım. Ah, ne iyi olurdu! - dedi. - Anne, izin verin, kalayım.

Piyer dalgın dalgın Nataşa'ya baktı, bir şeyler söylemek istedi, fakat, kontes ona vakit bırakmadı.

— Savaştaymışsınız, işittik, öyle mi?

Piyer:

— Evet, öyle, - diye cevap verdi. - Yarın yine savaş olacak... diyerek anlatmağa başlıyordu ki, Nataşa onun sözünü kesti:

— Peki, ama neniz var, kont? Büsbütün değişmişsiniz...

— Ah, sormayın, sormayın, kendim de bilmiyorum. Yarın... Fakat, hayır! Allahaismarladık, Allahaismarladık. Müt-hiş zamanlar yaşıyoruz!

Arabadan uzaklaştı, kaldırıma çıktı.

Nataşa ona şefkatle, biraz da alaycı, bahtiyar bir gülümsemeyle bakarak daha bir hayli zaman arabanın penceresinden sarkıp durdu.

XVIII

Piyer, konağından kaybolalı iki gün olmuştu, o zamandan beri, rahmetli Bazdiyef'in boş evinde oturuyordu. Bu, şöyle olmuştu:

Piyer, Moskova'ya geldiğinin, kont Rastopçin'le görüştü-

günün ertesesi günde uyandığı zaman nerede bulunduğunu, kendisinden ne istediklerini uzun zaman kavrayamadı. Kabul salonunda kendisini bekliyenlerin arasında, kontes Elena Vasilievna'dan mektup getiren Fransızın da bulunduğu bildirilince birdenbire, her zaman kolaylıkla kapıldığı o şaşkınlık ve umutsuzluk hissini duydu. Birdenbire ona, artık her şey bitmiş, her şey karmakarışık olmuş, her şey yıkılmış, artık haklı, haksız diye bir şey yokmuş, gelecek günlerde de hiçbir şey olamazmış, bu durumun içinden çıkmak imkânsızmış gibi geldi. Zoraki gülümseyip bir şeyler mırıldanarak kâh ümitsiz bir halde divana uzandı, kâh kalkıp kapıya yaklaştı, anahtar deliğinden kabul salonuna baktı, kâh ellerini sallayıp geri döndü, bir kitap okumağa çalıştı. Sofracıbaşı bir daha gelerek, kontesten mektup getirmiş olan Fransızın kendisini bir dakika olsun mutlaka görmek istediğini; sonra, dul J. A. Bazdiyeva'nın bir adam gönderdiğini, kitapları almasını rica ettiğini, bayan Bazdiyeva'nın kendisi ise köye gittiğini söyledi. Piyer, sofracıbaşıya:

— Ha, evet, şimdi, söyle ki... Yahut hayır, git; hemen geleceğimi söyle; - dedi.

Fakat, sofracıbaşı çıkar çıkmaz Piyer, masanın üzerinde duran şapkasını alıp odanın arka kapısından fırladı. Koridorda kimseler yoktu. Piyer, koridoru baştanbaşa geçerek merdivene geldi, yüzünü buruşturup iki eliyle alnını oğuşturarak birinci sahanlığa kadar indi. Kavas şeref kapısında duruyordu. Piyer'in bulunduğu sahanlıktan ikinci bir merdiven evin arka kapısına gidiyordu. Kapıdan avluya çıkan Piyer'i hiç kimse görmedi. Fakat, cümle kapısından sokağa çıkar çıkmaz, orada, binek arabalarıyla duran arabacılar ve kapıcı, efendilerini görünce şapkalarını çıkardılar. Gözlerin kendi üzerine dikildiğini hisseden Piyer, görünmemek için kafalarını saklıyan deve kuşları gibi yaptı, başını eğdi, adımlarını sıklaştırarak sokağa daldı.

Yosif Aleksiyeviç'in kitaplarıyla kâğıtlarını almak, Piyer'e o sabah önünde duran işlerin en önemlisi gibi geliyordu.

Önüne çıkan ilk kira arabasına atladı, dul bayan Bazdi-

yeva'nın oturduğu Patriyarşie Prudi sokağına çekmesini emretti.

Dört bir yanında, Moskova'dan çıkan kabilelere bakıp duran, yuvarlanmamak için de gövdesini, gıcırdayan eski arabaya iyice yerleştirmeye çalışan Piyer, bir okul kaçağının duyduğu sevince benzer bir sevinç duyuyor ve arabacıyla konuşuyordu.

Arabacı ona, bugün Kremlin'de silâh dağıtıldığını, yarın bütün halkın Üçdağlara gönderileceğini, orada büyük bir savaş yapılacağını anlatıyordu.

Patriyarşie Prudi'ye vardılar, Piyer çoktandır gelmediği Bazdiyef'in evini buldu. Küçük kapıya yaklaştı; Gerasim, beş yıl önce Torjok'ta Yosif Aleksiyeviç'in yanında gördüğü, o yüzü gözü sapsarı, sakalsız ihtiyarcık, Piyer'in kapıyı vuruşu üzerine çıktı.

— Evde kinse var mı - diye Piyer sordu.

— Bugünkü durum icabı, Sofia Danilovna, çocuklarla beraber köye gittiler, ekselâns.

Piyer:

— Zararı yok. ben yine gireyim, kitapları toplıyacağım, - dedi.

İhtiyar uşak:

— Buyurun, sefa geldiniz, rahmetlinin, mekânı cennet olsun, erkek kardeşi burada kaldılar; bildiğiniz gibi, akıldan yana biraz zayıftır, - diye karşılık verdi.

Piyer'in de bildiği gibi, Yosif Aleksiyeviç'in kardeşi Makar Aleksiyeviç, yarı deli ve ayyaştı. Piyer:

— Evet, evet, biliyorum. Girelim, girelim... - diyerek eve girdi. Çıplak ayaklarında kaloşlar, sırtında hırka, kırmızı burunlu, dazlak. iri yarı bir ihtiyar oda aralığında duruyordu, Piyer'i görünce öfkeli öfkeli bir şeyler homurdandı, sonra sofaya çıkıp gitti. Gerasim:

— Çok akıllıydı, ama şimdi, gördüğünüz gibi, oynattı, - dedi. - Yazı odasına buyurur musunuz? - Piyer başını salladı. - Yazı odası mühürlendiği gibi duruyor. Sofiya Danilovna, eğer tarafınızdan biri gelirse kitapların kendisine verilmesini emretmişti.

Piyer, velinimetinin sağlığında titriyerek girdiği o aynı kasvetli yazı odasına girdi. Yosif Aleksiyeviç'in ölümünden beri tozlanmış, el sürülmemiş olan bu oda şimdi bir kat daha kasvetliydi.

Gerasim bir pancur açtı, ayaklarının ucuna basarak dışarı çıktı. Piyer odayı dolaştı, el yazılarının durduğu dolaba yaklaştı, tarikatın tarihi bakımından en önemlilerinden bir vesikayı aldı. Bu, İskoçya localarının resmî vesikalarıydı; üzerlerinde de velinimetin şerhleri, notları vardı. Piyer, tozlanmış yazı masasının başına oturdu, el yazılarını önüne koydu, yapıraklarını açtı, kapadı, nihayet; onları iterek başını elleri arasına alıp düşüncelere daldı.

Gerasim birkaç kere yazı odasından içeriye ihtiyatla göz attı, Piyer'i hep aynı vaziyette oturur gördü. İki saatten fazla bir zaman geçti. Gerasim, Piyer'in dikkatini kendi üstüne çekmek için kapının önünde gürültü yapmak zorunda kaldı. Piyer bunun farkında bile olmadı.

— Arabacı gitsin mi?

Kendine gelen Piyer, çarçabuk ayağa kalkarak:

— Ha, evet, - dedi. - Dinle beni, - Gerasim'in ceket düşmesini tutarak, parlak, nemli, heyecanlı gözlerle ihtiyarı tepeden tırnağa süzdü. - Dinle, yarın savaş olacağını biliyor musun?

— Öyle diyorlar, - diye Gerasim cevap verdi.

— Benim kim olduğumu hiç kimseye söylememeni rica ederim. Şimdi sana diyeceklerimi yap...

— Emredersiniz, yemek yemek arzu buyuruluyor mu?

Piyer:

— Hayır, benim istediğim şey başka, - dedi. - Bana bir köylü elbisesiyle bir tabanca lâzım. - Birdenbire kızardı. Gerasim biraz düşündükten sonra:

— Emredersiniz, - dedi.

O günün geri kalan kısmını Piyer, velinimetin yazı odasında, bir köşeden öbür köşeye, sinirli sinirli gidip gelerek, (Gerasim onun ayak seslerini duyuyordu), kendi kendine bir

şeyler konuşarak, bir başına geçirdi, gece de oracıkta hazırlanan bir yatakta yattı.

Gerasim, Piyer'in eve yerleşmesini, bütün ömrünce birçok acayıp şeyler görmüş bir hizmetkâr alışkanlığıyla şaşınadan karşıladı; hizmet edebileceği bir insanın ortaya çıkmasına âdeta sevindi. Hemen o akşam, ne işe yarıyacağını kendi kendine bile sormadan, Piyer'e bir kaftanla bir şapka buldu. İstenilen tabancayı da, ertesi günü bulacağını va'detti. O akşam Makar Aleksiyeviç de, keloşlarını sürüyerek iki defa gelmiş, kapının önünde durmuş. Piyer'e, alıplık etmeği isteyen bir edayla bakmıştı, fakat Piyer ondan yana döner dönmez, utangaç ve öfkeli bir hareketle hırkasını kavuşturup hemen uzaklaşmıştı. Piyer, Gerasim'in bulup temizlediği arabacı kaftanını giyerek bir tabanca satın almak için onunla birlikte Suharef kulesine gittiği sırada da Rostoflara raslamıştı.

XIX

1 eylül gecesi Kutuzof Rus kıtalarına Moskova üstünden Riyazan yoluna çekilme emrini verdi.

İlk kıtalar geceleyin harekete geçtiler. Gece yol alan kıtalar acele etmiyor, ağır ağır, rahat rahat yürüyorlardı; şafakla birlikte harekete geçmiş olan kıtalarsa Dorogomilof köprüsüne vardıklarında, ilerde, karşı yakada, köprüye doğru akın akın giden ve o yanda sokakları, ara sokakları tıklım tıklım doldurup tıkiyan, arkalarından gelenlerle ileri itilen, hadsız hesapsız bir asker kalabalığı gördüler. Kıtalar sebepsiz yere acele etmeğe, telâşlanmağa başladı. Herkes, ileriye, köprüye, geçide, kayıklara doğru koşuyordu. Kutuzof kendisinin arka sokaklardan, Moskova'nın öte yanına götürülmesini emretti.

İki eylül sabahı saat onda Dorogomilof'un dış mahallelerinde meydanda yalnız arde kıtaları kalmıştı. Ordu artık Moskova şehrinin öbür tarafında, Moskova'nın gerisindeydi.

Aynı anda, iki eylül sabahı saat onda Napoleon, kıtalarının arasında. Poklounaya dağının üstünde duruyor, karşısında açılan manzarayı seyrediyordu. 26 ağustostan 2 eylüle kadar.

yani Borodino savaşından düşmanın Moskova'ya girişine kadar geçen o heyecanlı, unutulmaz haftanın her gününde, insanları her zaman şaşırtan olağanüstü bir sonbahar havası hüküm sürmüştü; yanda kalan güneş ilkbahardan çok yakıyordu, hafif, tertemiz havada her şey pırıl pırıldı, göz kamaştırıyordu; insan, sonbahar kokularını içine çekerek göğsünün genişleyip serinlediğini hissediyordu; geceler bile ılıktı ve bu karanlık ılık gecelerde insanı boyuna korkutup sevindirerek gökyüzünde altın yıldızlar kayıyordu.

2 eylül sabahı saat onda böyle bir hava vardı. Sabahın pırıltısı fevkalâde güzeldi. Poklonnaya dağından bakılınca Moskova'nın nehriyle, bahçeleriyle, kiliseleriyle mesafelere yayıldığı görülüyor; şehir, güneşte yıldızlar gibi ışıldıyan kubeleriyle kendine has hayatını yaşıyormuşa benziyordu.

Görülmedik şekilli garip bir mimarisi olan bu acayip şehrin manzarası önünde Napoleon, insanların, bilmedikleri şekiller, yabancıları oldukları bir âlem karşısında duydukları o biraz kıskanç ve kaygılı meraka kapıldı. Bu şehrin kendi âleminde var kuvvetiyle yaşadığı belliydi. Canlı bir vücudu, uzakta da olsa, bir kadavradan yanılmamacasına ayırdettiren o belli belirsiz alâmetlere bakarak Napoleon, Poklonnaya dağından, yaşıyan şehrin yürek çarpıntısını görüyor, bu kocaman, güzel vücudun nefes alışını duyar gibi oluyordu.

— *Cette ville asiatique aux innombrables eglises, Moscou la sainte. La voilà donc enfin, cette fameuse ville! Il était temps.* - ¹ dedi, atından indi; Moskova plânının getirilip açılmasını emrederek tercüman Lelorgne d'Ideville'i çağırttı. - *«Une ville occupée par l'ennemi ressemble à une fille qui a perdu son honneur.»* ² - diye düşünüyordu, (bunu Smolensk'te Tuşkoff'a da söylemişti). İşte, karşısında yatan, ömründe ilk defa gördüğü doğu güzeline o, bu gözle bakıyordu. Çoktan

¹ İşte nihayet, hadsiz hesapsız kiliseleriyle o dillere destan Asya şehri, mukaddes Moskova! Vakıttı.

² Düşman tarafından işgal dilen bir şehir, ırzına geçirilmiş bir kıza benzer.

beri beslediği, imkânsız sandığı bir isteğin nihayet gerçekleşmesi onun kendisine de bir tuhaf geliyordu. Bu parlak sabah ışığında kâh şehre bir göz atıyor, kâh bu şehrin ayrıntılarını incelemek için plâna bakıyor, onu ele geçireceğine olan inancıyla heyecanlanıyor, dehşete düşüyordu.

«Zaten başka türlü de olabilir miydi? - diye düşünmekteydi, - İşte o başkent, kaderini bekliyerek ayaklarımın dibinde uzanmış yatıyor. Aleksandr şimdi nerede? Ne düşünüyor? Acayip, güzel, yücelerin yücesi şehir! Acayip ve yüce bir an! - Kendi askerleri aklına geldi. - Onların gözüne kim bilir nasıl görünüyorum. İşte bütün bu imânsızlara verilecek mükâfat, diye etrafındakilere ve intizamla ilerliyen kıtalarına göz atarak düşünmeğe devam ediyordu. - Ağzımdan çıkacak bir tek söz, elimin bir tek hareketi: *czar'laın* bu çok eski başkenti mahvolmuş demektir. *Mais ma clémence est toujours prompte à descendre sur les vaincus* ¹. Yüce ruhlu, gerçekten büyük olmalıyım... Yok, hayır, Moskova'ya ulaşmış olmam imkânsız, - birdenbire aklından böyle geçti. - İyi ama altın kubbe-leri ve haçlariyle güneşte pırıl pırıl yanarak ayaklarımın dibinde yatan işte odur. Onu koruyacağım, barbarlığın, istibdadın çok eski anıtları üzerine büyük, adalet ve merhamet sözlerini yazacağım... Aleksandr'ın bilhassa bu ağırına gidecek, biliyorum (olup biten şeyler Napoleon'a, esasında kendisiyle Aleksandr arasındaki şahsi bir kavga imiş gibi geliyordu). Kremlin'in üstünden — evet, şu görünen Kremlin, evet — onlara adaletli kanunlar çıkaracağım, onlara gerçek medeniyetin ne olduğunu göstereceğim, bu barbarların gelecek nesilleri, fâtihlerinin adını sevgiyle anacaklar. Murahhaslara harbi istememiş olduğumu, istemediğimi, sırf saraylarının güttüğü yanlış politika yüzünden savaşa mecbur kaldığımı, Aleksandr'ı sevdiğimi, saydığımı, kendime ve milletlerime lâ-yık barış şartlarını Moskova'da kabule hazır olduğumu söyleyeceğim. Başarıyla bitirilmiş bir savaştan, saygıdeğer bir hü-

¹ Fakat benim merhamet ve şefkatim, yenilmişlere kadar inmeğe her zaman hazırdır.

kümdarı alçaltılmak için faydalanmak istemem. Boyarlar, diyeceğim onlara: ben harb istemiyorum, ben barışı ve bütün tebaalarının refahını istiyorum. Zaten murahhaslarla karşılaşmak bana ilham verecektir, onlara, her zamanki gibi, açık, muhteşem, büyük sözler söyleyeceğim. Fakat gerçekten Moskova'da mıyım? Evet, işte o!»

--- *Qu'on m'amène les boyards.* ¹ - diyerek maiyetine döndü. Peşinde parlak bir alayla, atını dörtmala kaktıran bir general, boyarları aramağa gitti.

Aradan iki saat geçti. Napoleon kahvaltısını etmiş, yine aynı yerde, Poklonnaya dağında, murahhasları bekliyerek duruyordu. Boyarlara vereceği söylevi artık zihninde iyice tasarlamıştı. Bu söylev, Papoleon'un anladığı değerlerle, büyük-lüklerle doluydu.

Moskova'ya karşı göstermek niyetinde olduğu yüce ruhlu-luğun tesirine kendini kaptırmıştı. *Dans le palais des czars'da réunion* ² günlerini tâyin etmişti. Bu toplantılarda Fransız imparatorunun yüksek maiyet erkânıyla Rus eşraf ve âyanı tanışacaklardı. Kendisine şehir halkının muhabbetini kazandırabilecek bir valiyi zihninde tâyin etti.

Moskova'da hayır işleri kurumlarının çok olduğunu öğrenince, bu kurumlara cömertçe yardımlada bulunmağı tasarlamıştı. Afrika'da nasıl maşlah giyip mescitte oturmak gerekmişse, Moskova'da da, çarlar gibi cömert olmak gerektiğini düşünüyordu; nihayet, Rusların yüreğini iyice yumuşatmak için; *ma chère, ma tendre, ma pauvre mère* ³ demeden uygulanılamıyacağını sanan her Fransız gibi; bütün kurumların binalarına büyük harflerle *Etablissement dédié à ma chère Mère* ⁴ diye yazılmasını emretmeğe karar verdi. Hayır, sadece, *Maison de ma Mère.* ⁵ diye kararını değiştirdi. «Ger-

¹ Boyarlar getirilsin bana.

² Çarların sarayında toplantı günlerini.

³ Sevgili, şefkatli, zavallı anneciğim.

⁴ Sevgili anneciğimin adına kurulmuş müessesedir.

⁵ Annemin evi.

çekten de Moskova'da mıyım? Evet, işte karşımda; fakat şehrin murahhasları niçin hâlâ gelmediler?. - diye düşündü.

Bu arada, maiyet erkânının arka sıralarında, mareşallarıyla generalleri fısıltıyla bir şeyler konuşuyorlardı. Murahhasları alıp getirmesi için gönderilenler, Moskova'nın bomboş, herkesin şehri bırakıp gitmiş olduğu haberini getirmişlerdi. Arka sırada müşavere edenlerin yüzleri sapsarıydı. Onları korkutan şey, halkın şehri bırakmış olması (bu olay ne kadar önemli görünürse görünsün) değil, fakat, bu haberi imparatora nasıl verecekleri; Majesteyi Fransızların *ridicule* ¹ dedikleri duruma düşürmeden, kendisine boyarları bu kadar zaman boşuna beklediğini, şehirde sarhoş takımından başka kimseciklerin kalmadığını nasıl söyleyebilecekleri meselesiydi. Kimisi, ne olursa olsun hiç değilse birkaç murahhas tutulup getirilmeliydi, diyor; kimisi de bu fikre itiraz ederek, imparatoru meseleye ihtiyatla ve akıllıca hazırlayıp kendisine doğruyu söylemek gerektiği fikrini ileri sürüyordu. Maiyet bayları:

— *Il fandra le lui dire tout de même...* ² - diye konuşuyorlardı, - *Mais messieurs...* ³

İmparatorun, kendini yüce ruhluluk tasarılarına vermesi, arasıra elini alnına götürüp Moskova yolunu gözden geçirerek, keyifli keyifli ve gururla gülümsüyerek şehrin plânı önünde, sabırla, yukarı aşağı dolaşması da durumu bir kat daha zorlaştırmaktaydı.

Maiyet bayları, akıllarından geçen *ridicull* sözünü söylemeğe cesaret edemiyerek omuzlarını silkip: — *Mais c'est impossible...* ⁴ diyorlardı.

Bu sırada boşuboşuna beklemekten yorulan imparator, yüce anın, artık fazla uzaması yüzünden yüceliğini kaybetmeğe başladığını aktör sezişiyle hissederek eliyle bir işaret yaptı. Bir tek işaret topu atıldı: şehre dört bir yandan yakla-

¹ Gülünç.

² Ne olursa olsun kendisine söylemek lâzım.

³ Fakat baylar..

⁴ Fakat bu imkânsız..

miş olad kıtalar Tverskaya'dan, Kaluga şosesinden, Dorogomilof surlarından Moskova'ya doğru yürüdüler. Kıtalar, kaldırdıkları toz bulutları içinde kaybolarak, havayı haykırışlarının uğultusuyla doldurup gitgide daha hızla, birbirlerini geçerek, koşar adım, dörtnala ilerliyorlardı.

Askerlerinin hareketine kendini kaptıran Napoleon, kıtalarla birlikte Dorogomilof surlarına kadar geldi, fakat orada durdu, atından indi, Kamerkolejskaya tabyasının üstünde, uzun zaman, murahhasları bekliyerek dolaştı.

XX

O sırada Moskova bomboştu. Henüz içinde insanlar vardı, eski nüfusunun beşte biri daha oradaydı, ama şehir bomboştu. Beyi uçup gitmiş, can çekişen bir arı kovanı gibi boştu.

Beyi uçup gitmiş olan kovanlarda hayat artık sönmüştür, ama üstünkörü bakılınca o da ötekiler gibi canlı görünür.

Öğle sıcağında, güneşin ışığında, arılar beysiz kovanın etrafında yine öyle sevinçle dönerler; bal kokusu ondan yine öyle ta uzaktan duyulur; arılar yine içine girip çıkarlar. Fakat artık bu kovanda hayatın sönmüş olduğunu anlamak için onu şöyle bir gözden geçirmek yeter. Artık, arılar canlı kovanlardakiler gibi uçmamaktadır, atık, ne o eski koku, ne o eski uğultu vardır. Arıcı, hasta bir kovana vurduğu zaman, eskiden olduğu gibi, kışkılarını tehdidedici bir eda ile kaldırıp hızlı hızlı kanad çırpışlarıyla havada o canlı uğultuyu meydana getiren on binlerce arının el birliğiyle bir anda verdikleri karşılık yerine; şimdi, boş kovanın şurasından, burasından, tektük ayrı ayrı vızıltılar ona cevap verir. Kovanın ağzından eskisi gibi alkollü, ıtırılı bir bal ve ağı kokusu gelmez; oradan insanın yüzüne, dolu bir yerin ılık havası çarpmaz; oradan gelen bal kokusuna bir boşluk ve çürük kokusu da karışmıştır. Artık, kapıda, gerilerindeki iğneleri havaya kalkık, toplanma trampeti çalan; savunmak için ölüme hazır o eski muhafızlar yoktur. Oradan artık, emeğin, kaynıyan bir su fıkırdısına benzeyen o düzenli, rahat sesi gelmez; işitilen

şey, düzensizliğin, parçalı; ahenksiz gürültüsüdür. Kovana, bala bulaşmış, kara, uzunca gövdeli, hırsız arılar; korka korka ve kurnazca girip çıkarlar; tehlikenin üstüne atılıp sokmazlar, tehlikeden kaçınırlar. Eskiden, işçi arılar kovana yüklü gelir, boş dönerlerdi şimdiyse boş gelip yüklü dönmektedirler. Arıcı, alt sürgüyü çeker, kovanın alt katına bir göz atar. Evvelki, birbirlerine ayaklariyle tutunup asılan, artsız arasız bir uğultuyla balmumu yağuran, emeğin sakinleştirdiği işçi arıların dibe kadar sarkan salkımı yerine, şimdi kovanda, dipte ve yanlarda, teker teker dolaşan cılız, uyusuk arılar vardır. Sakızla tertemiz sıvanıp, kanadlarla iyice süpürülmüş bir döşeme yerine de, dipte, şurada, burada; balmumu parçaları, arı pislikleri, ayaklarını cansız cansız kımıldatan yarı ölü arılar, kaldırılmamış cesetler sürünmektedir.

Arıcı, üst kapağı açıp kovanın üst katını gözden geçirir; yumurtaları sıcak tutmak için gömeçlerin bütün aralıklarına tikiyan, saf saf arıların yeinde, çok ustaca yapılmış, çok karışık bir gömeç mimarisiyle karşılaşır; fakat bu artık kızlığını kaybetmiştir. Her şey yüzüstü bırakılmış, kirletilmiştir. Kara, hırsız arılar, işçilerin arasında çabuk çabuk, kurnaz kurnaz her tarafa sokulurlar; kurusu çıkmış, çelimsiz, âdeta ihtiyarlamış işçi arılarsa, bu soyguna karşı koymağı akıllarından bile geçirmiyerek yaşamanın bile tadını kaybetmiş, isteksiz isteksiz, ağır ağır dolaşmaktadır. Yabani arılar, eşek arıları, sığır sinekleri, kelebekler uçarken gelip kovanın yanlarına çarparlar. Şurada, burada, ölü yumurtaların, balla dolu peteklerin arasından, araya öfkeli bir vızıltı gelir; bir yerlerde iki arı içgüdülerine ve alışkanlıklarına uyarak kovanın içini temizlemeğe kalkışırlar, ne yaptıklarını kendileri de bilmeden, bir eşek arısının yahut bir işçinin ölüsünü, güclerini aşan bir gayretle dışarı sürüklerler. Başka bir köşede, iki ihtiyar arı, tembel tembel, birbiriyle dövüşür, yahut üstlerini başlarını temizler, yahut da yaptıkları işin dostça mı, düşmanca mı olduğunu kendileri de bilmiyerek birbirlerini beslerler. Başka bir yerde de, bir arı kalabalığı, birbirlerini ezeerek, bir kurbanın üstüne saldırır, onu yenip boğarlar. Takatı

kesilen, yahut ölen kurban, bir tüy gibi ağır ağır, yukardan kadavra yığınlarının üstüne düşer. Arıcı, yuvayı görmek için ortadaki iki peteği kaldırır. Eskiden orada, sırt sırta vererek sıkı, siyah bir daire teşkil edip doğum işinin yüksek sırrını gözetliyen binlerce arı vardı; şimdiyse arıcının gördüğü, mahzun, yarı canlı, cılız birkaç yüz arıdır. Vaktiyle korudukları, sakat artık var olmuştan bu mihrapta birçoğu, kendileri de farkına varmadan, can çekişir bir halde durmaktadırlar. Onlardan ölü ve çürüme kokusu gelmektedir. Yalnız, aralarında birkaçı kımıldanıyor, dikiliyor, isteksiz isteksiz uçuşuyor, düşmanın eline konuyorlar, güçleri onu sokup ölmeğe bile yetmiyor; ötekiler, ölümler, aşağıya balık pulları gibi yavaşça dökülüyorlar. Arıcı, kovanın ağzını tıkiyor, üstünü tebeşirle işaretliyor, vakti zamanı gelince de onu parçalayıp odun diye yakacak.

Napoleon, gelmeleri zevahiri kurtarmak için de olsa, kendi anlayışına göre zarurî ve nezaket icabı olan murahhâs heyetini bekliyerek Kamer Kollejskaya tabyalarında, kaşları çatık, yorgun argın, sinirli sinirli, yukarı aşağı dolaştığı sırada Moskova işte böyle bomboştu.

Şehrin şurasında, burasında ne yaptıklarını kendileri de bilmiyerek, sırf eski alışkanlıklarına uyup hâlâ avare avare dolaşan insanlar vardı.

Nihayet, gerekli ihtiyata başvurularak, Napoleon'a, Moskova'nın boş olduğu bildirilince o, gözlerini öfkeyle bunu söyleyenin yüzüne dikti, Sonra dönerek, sessiz sedasız yürümekte devam etti.

— Arabamı getirsinler, - dedi. - Nöbetçi yaverle birlikte arabaya bindi, varoşlara doğru yollandı.

Kendi kendine: «— *Moscou déserte! Quel événement invraisemblable!* »¹ - diyordu.

Şehre girmedi, Dorogomilof varoşundaki handa kaldı.

*Le coup de théâtre avait raté*².

¹ Moskova bomboş. Ne inanılmaz olay!

² Piyesin en canlı noktası fiyaskovla sonuçlanmıştı.

XXI

Rus kıtaları gece saat ikiden gündüz saat ikiye kadar Moskova'nın içinden geçmiş, şehirden son çıkanlarla, yaralıları da peşince sürüklemişti.

Kıtalar geçerken en büyük sıkışıklık Kamenni, Moskova nehri ve Yauza köprülerinin üstünde olmuştu. Kıtalar, Kremlin'in iki yanından geçmek için ikiye bölünüp Kamenni ve Moskova nehri köprülerine akın ettikleri sırada, yürüyüşün duraklamasından ve kalabalığın kesafetinden faydalanan bir yığın asker köprülerden geriye döndüler, Vasili Blajenni boyunca sessiz sedasız, sinsî sinsî yürüyerek Borovitski kapısından geçip tepeye, Kızıl meydana tırmandılar; burada, zahmetsizce ele geçirilecek şeyler bulunabileceğini sezmişlerdi. Böyle bir kalabalık da Gostinyi Dvor'un bütün giriş yerlerini ve ara sokaklarını, ucuz satış günlerinde olduğu gibi, doldurmuştu. Fakat; şimdi burada, dükkâncıların tatlı, kandırıcı sesleri, ayak satıcıları, kadın müşterilerin alaca kalabalığı yoktu; ortalıkta görünenler, mağazalara yüksüz girip yüklenerek, sessiz sedasız çıkan silâhsız askerlerin üniformaları, kaputlarıydı. Dükkâncılar ve adamları (sayıları çok azdı) dükkânlarını açıp kapıyarak, kendilerinden geçmiş bir halde, askerlerin arasında dolaşıyor, mallarını bir yerlere taşımağa uğraşıyorlardı. Gostinyi Dvor meydanında trampetçiler toplanma trampetesi çalıyorlardı; fakat trampet gürültüsü yağmacı askerleri, kendi sesinden yana koşturacak yerde, tersine, trampetlerden onları uzaklaştırıyordu. Askerlerin arasında, dükkânlarda ve giriş yerlerinde kafaları kazanmış, kül rengi kaftanlı adamlar vardı. Biri, koyu demirkırı zayıf bir ata binmiş, üniforması hamayilli; öteki, kaputlu, yaya; iki subay İlyinka'nın köşesinde duruyor, bir şeyler konuşuyorlardı. Beygirini dörtmala süren üçüncü bir subay onlara yaklaştı.

— General, bütün buradakilerin ne pahasına olursa olsun şimdi kovulmasını emretti. Bu ne hâl böyle! Askerlerin yarısını kaçıp dağıldı.

Kaputlarının eteklerini kaldırarak, yanından sıyrılıp mağazalara dalan silâhsız üç piyade askerine haykırdı:

— Sen nereye? Siz nereye? Dur, alçak herifler!

Öteki subay:

— İşte, gelin de toplayın bakalım, - dedi.- Nafile, toplıyamazsın. Son kalanların da kaçıp gitmemesi için hemen gitmekten başka çare yok.

— Nasıl gidersin? Orada, aşağıda duraklamışlar, köprüyü tıkamışlar, ilerliyemiyorlar. Yoksa, son kalanların da kaçıp gitmemesi için etraflarına kordon mu çevirmeli ne?

Kıdemli subay haykırdı:

— Haydi, şunların üstüne yürüyün! Kovalayın hepsini!

Hamayilli subay; atından indi, bir trampeteçi çağırdı, beraberce kemerlerin altına gittiler. Bir iki asker topluluğu kaçıştı. Burnunun yanlarında yanakları kırmızı sivilceli, dolgun yüzünde sükûnetli, sarsılmaz bir azmin ifadesi okunan bir dükkâncı çabuk çabuk, edalı edalı yürüyüp elini kolunu sallıyarak subaya yaklaştı.

— Asaletlûm, - dedi, - lûtfediniz, bizi koruyunuz. Ufak tefek şeylere aldırış ettiğimiz yok, seve seve veririz. Arzu buyrulursa derhal gidip kumaş getirelim, sizin gibi bir zata iki parça kumaş da veririz, seve seve! Çünkü anlamaz değiliz, fakat şu hale bakın, düpedüz soygun! Lûtfedin! Nöbetçi fi-lân bir şeyler koyunuz, hiç olmazsa dükkânları kapatabilelim...

Subayın etrafına birçok dükkâncı daha toplandı. İçlerinden biri, asık suratlı; zayıf bir adam:

— Eee! Boşuna çeneni yorma, ölmüş eşeğin kurttan korkusu olmaz. Herkes canının istediğini alsın, - dedi ve subaydan yana yarım dönerek elini şiddetle silkti.

— Senin, İvan Sidorîç, umrunda değil, konuşursun, - diye birinci dükkâncı öfkeli, öfkeli karşılık verdi. Siz, ekselâns, lûtfen...

Zayıf adam haykırdı:

— Konuşurmuşum, öyle mi! Benim şurada, üç dükkânda yüz bin rublelik malım var. Ordu şehri bırakıp gittikten sonra

malı korumak mümkün olur mu? Hey insanlar, insanlar, Allahın yazışı bozulmaz.

Birinci dükkâncı yerlere eğilerek:

— Lûtfen, ekselâns, - diye tekrarlıyordu. Subay kararsızlık içindeydi, bu hali de yüzünden okunuyordu.

— Eh, bana ne! - diye birdenbire bağırdı, mağazalara doğru hızlı hızlı ilerledi. Açık bir dükkânın içinden kavgâ dövüş, sövüp sayma gürültüleri geliyordu; subay oraya yaklaştığı sırada arkasından itilen kurşunî armiyaklı ¹, başı tıraşlı bir adam kapıdan dışarı fırladı. Herif eğilip ufalarak subayla tüccarların arasından sıyrıldı, gitti. Subay, dükkândaki askerlerin üstüne yürüdü, fakat bu sırada Moskova nehri köprüsünden muazzam bir kalabalığın korkunç çığlıkları yükselince, dükkândan çıkarak meydana doğru koştu.

— Ne var, ne oluyor? - diye sordu, fakat arkadaşları beygirlerini Vasili Blajenni önünden, haykırışların geldiği tarafa doğru dörtünale kaldırmışlardı. Subay da atına binip peşlerinden sürdü. Köprüye ulaşınca, orada, ön düzeninden çıkarılmış iki top, köprüyü geçen piyadeler, devrilmiş yük arabaları, dehşete düşmüş yüzler, kahkahalarla gülen askerler gördü. Topların yanında çift beygirli bir yük arabası duruyordu. Arabanın tekerlekleri arkasına, birbirine sokulmuş dört taşı bağlıydı. Arabanın üstüne dağ gibi eşya yüklenmişti, en tepede, ayakları havada, ters yüzü devrilmiş bir çocuk iskemlesinin yanında bir kadın oturuyor, cıyak cıyak bağıırıyordu. Kalabalığın neden feryadettiğini, kadının niçin çığlıklar kopardığını arkadaşları subaya anlattılar: İzdihama raslıyan general Yermolof, askerlerin dükkânlara dağıldığını, halkın köprüde biriktiğini öğrenince topların ön düzenlerinden çıkarılmasını emretmiş, ibret olsun diye köprüyü topa tutacağını söylemiş.. Şimdi halk yığını, yük arabalarını devirip birbirlerini ezerek feryadediyor, sıkışıp köprüde yol açıyor; kıtalar da böylelikle ilerliyebiliyorlardı.

¹ Rus köylülerinin giydiği bir çeşit kaftan.

XXII

Bu sırada şehrin içi bomboştu. Sokaklarda hemen hemen kimseler yoktu. Avlu kapıları, dükkânlar hep kapalıydı; şurada burada, meyhanelerin yanlarında, tektük haykırırlar, yahut sarhoş şarkıları yükseliyordu. Sokaklardan araba geçmiyor, ayak sesleri de arasına işitiliyordu. Pavarskaya baştan başa sessiz ve boştu. Rostofların evinin kocaman avlusunda, yerde, saman kırıntıları, beygir gübreleri yatıyordu; görünürlerde de kimsecikler yoktu. Bütün eşyaları bırakılmış olan Rostofların evinde, büyük misafir salonunda, iki kişi oturmaktaydı. Bunlar kapıcı İgnat'la, dedesiyle beraber Moskova'da kalan Vasiliç'in torunu küçük kazak Mitişka'ydı. Mitişka, klavsenin kapağını açmış, tek parmakla tuşların üstüne basıp çalıyordu. Kapıcı ellerini kalçasına koymuş neşeyle gülümseyerek büyük aynanın karşısında duruyordu.

Birdenbire tuşlara iki eliyle vurmaya başlayan küçük oğlan:

— Bak, ne güzel çalışıyorum. Ha? İgnat amca! - dedi.

Aynada yüzünün gitgide daha çok gülümsemesine hayran olan İgnat:

— Bak hele! - diye cevap verdi.

Odaya yavaşça girmiş olan Mavra Kuzminişna geriden seslendi:

— Utanmazlar! Tu utanmazlar! Şu ağzı kulaklarına varan şişko surata da bakın; sizi bunun için mi tuttular, ortalık daha iyice toplanmadı bile, Vasiliç'in de ayakta duracak hali kalmadı. Görüşürüz!

İgnat, kemerini düzeltmeğe başlayarak gülümsemeyi bıraktı, gözlerini uslu uslu yere eğip kapıdan dışarı çıktı. Küçük oğlan:

— Teyzeciğim, yavaşcacık çalacağım... - dedi. Mavra, elini ona doğru sallıyarak:

— Şimdi, yavaşcacığı gösteririm sana, haylaz! - diye bağırды, - git, dedenin semaverini hazırla!

Mavra Kuzminişna tozları silip klavseni kapadı, derin derin içini çekerek salondan çıktı, kapıyı kilitledi.

Avluya çıkan Mavra Kuzminişna, şimdi nereye gitsin diye düşünmeğe başladı: pavyona, Vasiliç'in yanına çay içmeğe mi gitsin; yoksa, sandık odasına gidip henüz iyice toplanmamış ortalığı mı toplansın.

Sessiz sokaktan hızlı ayak sesleri duyuldu. Küçük kapının önünde ayak sesleri durdu, mandal, onu açmağa uğraşan bir elin baskısı altında tıkırdamağa başladı.

Mavra Kuzminişna kapıya gitti:

— Kim o, kimi istiyorsunuz?

— Kontu, kont İliya Anderiç Rostof'u.

— Siz kimsiniz?

Tatlı, efendice bir Rus sesi karşılık verdi:

— Ben subayım, kendisini görmek istiyordum.

Mavra Kuzminişna kapıyı açtı. Avluya, yüzünün tipi Rostoflara benzeyen, dolgun yanaklı, on sekiz yaşlarında bir subay girdi. Mavra Kuzminişna sevimli bir edayla:

— Gittiler, babacığım, dün akşam hareket ettiler. - dedi.

Gireyim mi girmiyeyim mi diye kararsızlık içinde kapıda duran genç subay dilini şaklattı.

— Ah, ne fena, - dedi. - Dün akşam gelmek varmış...

Ah ne yazık.

Bu sırada Mavra Kuzminişna, delikanlının yüzünde, iyice bildiği Rostoflar soyunun çizgilerini; giydiği yırtık kaputu, aşınmış çizmeleri dikkatle ve sempatiyle gözden geçiriyordu.

— Kontu niçin görmek istiyordunuz? - diye sordu.

Subay, üzgün üzgün:

— Artık hiç, ne yapalım... - dedi, dönüp gitmek istiyormuş gibi de bir adım attı. Sonra tekrar, kararsızlıkla durdu. Birdenbire:

— Bakınız - dedi- ben, kontun akrabasıyım, kendisinin her zaman çok iyiliğini gördüm. İşte gördüğünüz gibi (temiz ve neşeli bir gülümsemeyle kaputuna, çizmelerine baktı) kılık kıyafet perişan: para filân da kalmadı; yani, konttan rica edecektim ki...

Mavra Kuzminişna subayın sözünü kesti.

— Bir dakikacık bekleyiverin, babacığım. Bir dakikacık. - dedi. Subay kapıdan içeri girerken Mavra Kuzminişna döndü, henüz çevik kalmış ihtiyar bacaklariyle arka avluya doğru yürüdü, paviyondan yana seyirtti.

Mavra Kuzminişna odasına koşup gittiği sırada subay başını eğip parçalanmış çizmelerine bakarak, gülümsiye gülümsiye avluda dolaşmaktaydı. «Amcamı bulamayışım yazık oldu, bu da ne iyi kocakarıymış! Nereye koşup gitti böyle. Şimdi artık Rogojnskaya'ya yaklaşmış olması gereken alayıma bir an önce yetişmek için hangi sokaklardan gitmek lâzım geldiğini nasıl öğrenmeli?» - diye düşünüyordu. Mavra Kuzminişna ürkek, aynı zamanda azimli bir yüzle köşeden göründü, elinde, dürülmüş; damalı bir mendil vardı. Birkaç adım yaklaşır yaklaşmaz, mendili çözdü, yirmi beş rublelik beyaz bir kayme çıkardı; çarçabuk subaya uzattı.

— Efendimiz evde olsalardı, elbette ki size karşı akrabalıklarını gösterirlerdi yine, ama şimdi... belki... - Mavra Kuzminişna sıkılıp şaşırmıştı. Fakat subay reddetmedi, yavaşça parayı aldı, Mavra Kuzminişna'ya teşekkür etti. Mavra Kuzminişna: ,

— Eğer kont evde olsaydı, - diye boyuna özür diliyerek konuşmakta devam ediyor, önünde eğilip onu geçirirken de - Hristos yardımcınız olsun, babacığım. Allah korusun sizi, - diyordu.

Subay, başından geçen işe güldü, kafasını sallıyarak, Yauza köprüsünde alayına yetişmek için koşar adım boş sokaklara daldı.

Mavra Kuzminişna ise, kapanan kapının arkasında, gözleri yaşlı, başını düşünceli düşünceli sallıyarak ve tanımadığı bu subaya karşı birdenbire bir anne şefkat ve merhameti duyarak uzun zaman durdu.

XXIII

Varvarka'da, yarım kalmış bir evin alt katındaki meyhaneden sarhoş çığlıkları, şarkıları geliyordu. Sıralarda, pis,

küçükçe bir odada on kadar fabrika işçisi masaların başına oturmuşlardı. Bütün bu sarhoş, terli, gözleri bulanık insanlar, kendilerini sıkarak, ağızlarını genişçe açarak bir şarkı söylüyorlardı. Şarkıyı ayrı ayrı, zahmetle, zorla söylemekteydiler; canları istediği için değil, fakat, sadece, sarhoş olduklarını, keyif çattıklarını göstermek için şarkı söyledikleri belliydi. İşlerinden biri; mavi, temiz kaftanlı, uzun boylu, sarışın bir delikanlı; baş uçlarında, ayakta duruyordu. İnce, kısık, boynuna kımıldanan ağzı, hareketsiz, hırçın, bulanık gözleri olmasaydı, düzgün, ince burunlu yüzüne güzel denilebilirdi. Şarkı söyleyenlerin tepesine dikilmiş duruyor ve herhalde bir şeyler yaptığını sanarak, kirli parmaklarını alabildiğine açmağa çalıştığı, dirseklerine kadar sıvalı beyaz kolunu, başları üstünde beceriksiz, cakalı bir hareketle sallıyordu. Kaftanının sıvalı yeni boynuna düşüyor, fakat delikanlı, sanki bu sallanan, beyaz, adeleli kolun hep öyle çıplak kalması çok önemliymiş gibi, yenini özene bezene sol eliyle tekrar sıvıyordu. Şarkının ortasında; taşlıktan ve sahanlıktan kavga sesleri duyuldu. Uzun boylu delikanlı, şarkı söyleyenleri bir el hareketiyle durdurdu:

— Kes. - diye emredercesine haykırdı. - Kavga var çocuklar. - Yenlerini sıvamakta devam ederek perona çıktı.

Fabrika işçileri peşinden yürüdüler. Meyhanede kafayı çeken bu işçiler, o sabah, uzun boylu delikanlının rehberliği altında fabrikadan meyhaneciye deri getirmişlerdi, içtikleri şarabı bu derilerle ödemiş oluyorlardı. Bitişikteki demirhanenin demircileri, meyhaneden gelen gürültüyü işitince, meyhanenin basıldığını sanmışlar; zorla içeri girmek istemişlerdi. Böylece de peronda kavga başlamıştı.

Meyhaneci kapıda, demircilerden biriyle dövüşüyordu. İşçiler gelince demirci, meyhanecinin elinden kurtuldu, yüzüstü kaldırıma yuvarlandı.

Bir başka demirci kapıya saldırıp göğsiyle meyhanecinin üstüne abandı.

Kolları sıvalı delikanlı, tam kapıdan çıktığı sırada o ya-

na yüklenen bu demircinin suratına bir yumruk aşk etti ve böğürdü:

— Çocuklar, bizimkileri dövüyorlar.

Bu sırada, birinci demirci yerden kalktı, ezik yüzünden akan kanları silerken ağılıyan bir sesle haykırdı:

— İmdat, öldürdüler!... Adam öldürdüler! Kardeşler...

Bitişikteki bir avludan çıkan bir kocakarı:

— Uy, babacıklarım, ölesiye vurmuşlar birini, adam öldürmüşler. - diye ciyak ciyak bağırmağa başladı. Kan içindeki demircinin başına kalabalık toplandı. Bir ses, meyhaneciye:

— Halkı soyup soğana çevirdiğin yetmiyormuş gibi, bir de kalkmış adam öldürüyorsun, ha? Haydut... - diye haykırdı. Peronda duran uzun boylu delikanlı sanki şimdi hangisiyle dövüşmek gerektiğini tasarlıyormuş gibi, bulanık gözlerini bir meyhaneciye, bir demirciye çeviriyordu. Birdenbire meyhaneciye haykırdı:

— Kaatil. Bağlayın şunu çocuklar.

— Ne. Beni mi bağliyacıklar?. - diyen meyhaneci, üstüne saldıranları silkip kurtularak ve şapkasını çıkarıp yere atarak haykırdı. Bu hareketin tehdidedici, esrarlı bir mânası varmış gibi de, fabrika işçileri, üstüne saldırmaktan vazgeçip kararsızca duraladılar:

— Ben nizamın ne demek olduğunu çok iyi bilirim, kardeş. Gidip polise haber vereceğim. Gidemem mi sanıyorsun, haydutluk yasak edildi artık. - diye meyhaneci şapkasını yerden alarak bağırdı.

Meyhaneciyle uzun boylu delikanlı birbiri peşi sıra:

— Gidelim, bak hele! Gidelim... Bak hele, - diye tekrarlayıp, ikisi birden yolu tuttular. Yüzü gözü kanlanmış demirci de yanları sıra yürüyordu. Fabrika işçileri ve seyre gelmiş olan halk, bağıra çağıra peşlerine takıldı.

Maroseyka'nın köşesinde, üstünde kunduracı tabelası asılı, pancurları kapalı büyük bir evin karşısında mahzun yüzleriyle, zayıf, bitkin yirmi kadar kunduracı duruyordu, kaptanları; hırkaları yırtık pırtıktı.

Seyrek sakallı, çatık kaşlı, sıska bir ustabaşı:

— Milletin hakkını versin. - diyordu. - Hem kanımızı emdi, hem de şimdi aldırış ettiği yok. Bütün bir hafta bizi oyaladı, oyaladı, şimdi, iş sonuna varınca basıp gitti.

Gelen halkı ve yüzü kanlı adamı görünce ustabaşı sustu, kunduracıların hepsi telâşlı bir merakla bu gelen kalabalığa katıldılar.

— Halk nereye gidiyor böyle?

— Nereye gittiği belli, polise.

— Bizimkilerin yenildiği doğru mu?

— Ne sandındı! Millet ne anlatıyor, dinlesene.

Sorular ve cevaplar duyuluyordu. Kalabalığın meşguliyetinden faydalanan meyhaneci geri kaldı, dönüp meyhanesine gitti.

Düşmanı meyhanecinin kaybolduğunu fark etmiyen uzun boylu delikanlı, sıvalı kollarını geniş hareketlerle sallayıp, böylelikle herkesin dikkatini üstüne çekerek boyuna konuşuyordu. Millet, herkesi ilgilendiren soruların karşılığını almak umudiyle bilhassa onun başına toplanmıştı. Uzun boylu delikanlı, belli belirsiz gülümsiyerek:

— Bize nizamdan, kanundan bahsediyor, bu, hükümetin bileceği iş! Doğru söylemiyor muyum, ortodokslar?

— Yoksa hükümet kalmadı mı sanıyor? Hükümeteşizlik olur mu? Öyleyse yağma Hasanın böreği.

Kalabalığın içinden biri:

— Bu, ne saçmalıyor be. - Moskova'yı başı boş bırakıp giderler mi? Sana bunu biri alay olsun diye söylemiş, sen de inanmışsın. Askerlerimizin gitmesinden bir şey çıkmaz. Onlar, onu içeri sokmazlar. Amirler bu iş için tâyin edilmiş zaten.

— Şuna da bak, milletin kafasını şişiriyor. - diye de birisi uzun boylu delikanlıyı göstererek bağırdı.

Kitay-Gorod'un duvarları dibinde de küçük bir kalabalık, elinde bir kâğıt tutan, friz kaputlu bir adamın etrafını çevirmişti.

— Buyrultu, buyrultu okunuyor. Buyrultu okunuyor. - diye kalabalığın içinden sesler geliyor, halk, tellâlın başına birikiyordu.

Friz kaputlu adam, 31 tarihli afişi okuyordu. Kalabalık, etrafını iyice sarınca, bunalıp sıkılır gibi oldu. Fakat, yanına kadar sokulan uzun boylu delikanlının isteği üzerine hafifçe, titrek bir sesle afişi yeni baştan okumağa başladı:

«Ben, yarın erkenden, Fehametlû prensin yanına gidiyorum. - (Fehametlû, diye uzun boylu delikanlı, dudaklarında gülümseme, kaşları çatık, cakalı cakalı tekrarladı) - Onunla görüşeceğim, harekete geçeceğim, haydutları yok etmesi için kütalarımıza yardım edeceğim, biz onların canına...» - diye okumakta devam eden tellâl sustu (uzun boylu delikanlı: Gördün mü? - diye muzafferce haykırdı. Anandan emdiği südü burnundan getirecek...) - okuyacağız ve bu misafirleri cehennemine dibine göndereceğiz. Ben, öğleye döneceğim, işi ele alacağız, eninde, sonunda, haydutların canına okuyacağız.»

Tellâl bu son sözleri derin bir sessizlik içinde okudu. Uzun boylu delikanlı mahzun, mahzun başını eğdi. Bu son sözleri hiç kimsenin anlamadığı belliydi, hele «ben, yarın öğleye döneceğim» sözü, tellâlı da, dinleyicileri de üzmüşe benziyordu. Halkın ruhu öyle bir seviyeye yükselmişti ki, bu söz ona çok basit, çok kolay anlaşılır bir şeymiş gibi geliyordu; bu, içlerinden herhangi birinin de sarf edebileceği bir sözdü, bundan dolayı da hükûmet ağziyle konuşan bir buyrultuda böyle basit şeyler söylenmemesi lâzımdı.

Herkes, gamlı gamlı susuyordu. Uzun boylu delikanlı dudaklarını kıpırdatarak sallanıyordu.

— Ona bir sorulsa!... İşte ta kendisi!... Evet sormalı ona!... Ne çıkar... O bize gösterir... - diye kalabalığın arka sıralarından sesler geldi. Herkesin dikkatı, atlı iki dragonla birlikte meydana doğru pelen polis âmirinin arabasına çevrildi .

Polis âmiri o sabah, kontun emriyle kayıkları yakmağa gitmiş, bu vesileyle de yüklüce bir para ele geçirmişti; şimdi

bu paralar cebindeydi, kendine doğru yaklaşan kalabalığı görünce arabacıya durmasını emretti. Dağınık bir halde, korka korka arabaya yaklaşanlara:

— Bu kalabalık ne? - diye haykırdı. Cevap alamayınca da tekrarladı: — Bu kalabalık ne? Size soruyorum?

Friz kaputlu tellâl:

— Bunlar, ekselâns, - dedi, - bunlar, kontun beyannamesi gereğince vazife uğruna canlarını feda etmek istiyorlar; yoksa bu, kontun kaydettiği şekilde bir isyan filân değil, ekselâns...

Polis âmiri:

— Kont gitmedi, buradadır, emirlerini alırsınız, - dedi. Arabacıya: — Çek... - emrini verdi. Hükûmet adamının sözlerini işitebilmiş olanların etrafına toplanan kalabalık, uzaklaşan arabaya bakıyordu. Uzun boylu delikanlı haykırdı:

— Aldatıyorlar bizi, kardeşler.. Gidip kendisini bulalım.

— Bırakmayın, çocuklar. Bize hesap versin. Durdurun... tutun... - diye sesler yükseldi, halk arabanın ardından koşmağa başladı.

Polis âmirini kovalıyan kalabalık bağıra çağıra Lubyan-kaya'ya doğru yollandı.

— Ne olacak, efendiler de tüccarlar da basıp gitti, biz de burada kalakaldık, gebereceğiz. Biz köpek miyiz be! - diye kalabalığın içinden boyuna sesler yükseliyordu.

XXIV

Kont Rastopçin, 1 eylül akşamı, Kutuzof'la yaptığı mülâkattan sonra kızgın ve gücenmiş olarak Moskova'ya döndü: kendisini harb şûrasına çağırmamışlardı, başkentin savunmasına katılmak için yaptığı teklife, Kutuzof aldırış bile etmemişti; bundan başka, karargâhta kendisi için yepyeni bir görüşle de karşılaşmıştı; bu görüşe göre Moskova'da sükûnetin ve yurtseverlik havasının hüküm sürmesi yalnız ikinci derecede bir iş değil, fakat büsbütün lüzumsuz, önemsiz bir meseleydi. Kont akşam yemeğini yedikten sonra soyunmadan

kanapeye uzanmıştı; saat birde, Kutuzof'tan mektup getiren bir ulak tarafından uyandırıldı. Mektupta, Riyazan yolu boyunca Moskova'nın gerilerine çekilen kitaları şehirden geçirmek için polis memurları göndermesini konttan rica ediliyordu. Bu haber Rastopçin için yeni bir şey değildi. Kont Rastopçin, Moskova'nın bırakılacağını, Kutuzof'la Poklonnaya dağında yaptığı dükkü mülakattan beri değil, fakat daha Borodino savaşıdan sonra Moskova'ya gelen bütün generaller yeni bir savaşın yapılamıyacağını ağız birliğiyle söyledikleri sırada; beylik eşyalar kendi izniyle her gece Moskova'dan taşındığı, halkın yarısı şehirden çıktığı zaman anlamıştı; bununla beraber, Kutuzof'un emrini taşıyan basit bir pusula ile geceleyin, tatlı uykusu arasında kendisine bildirilen bu haber kontu hayrete düşürmüş, sinirlendirmişti.

Sonraları, o devirdeki faaliyetini açıklıyan notlarında kont Rastopçin o sıralarda iki önemli maksat gütmüş olduğunu birkaç kere tekrarlamıştır: *de maintenir la tranquillité de Moscou et d'en faire partir les habitants.* ¹ Eğer, gerçekten de böyle çifte bir maksat güttüğünü kabul edecek olursa, Rastopçin'in yaptığı bütün işlere diyecek yoktur. Fakat, öyleyse mukaddes Moskova, silâhlar, hartuğlar, barut, buğday ihtiyatları niçin şehirden çıkarılmamış, binlerce insan Moskova teslim edilmeyecek diye niçin aldatılıp iflâsa sürüklenmiştir? Kont Rastopçin bunu, Moskova'da sükûneti sağlamak için, diye izaha kalkışıyor. Öyleyse, dairelerin lüzumsuz, yığınlarla kâğıtları niçin şehirden çıkarılmış, Leppich balonu filân gibi şeylere niçin başvurulmuştur? Kont Rastopçin buna, boş bir şehir bırakmak için, diye karşılık veriyor. Halkın huzurunun, asayişin tehlikede olduğu bir kere kabul edildikten sonra, alınan her tedbir haklı çıkar...

Terörün bütün dehşeti de halkın huzurunu, asayişini koruma kaygısından başka bir şeye dayanmıyordu.

Kont Rastopçin'in, 1812 yılında, Moskova'da asayişin bozulacağından korkması neye dayanıyordu? Şehirde kargaşa-

¹ Moskova'da asayiş ve halkın muhaceretini sağlamak.

lık çıkabileceğini farz ettirecek ne gibi bir sebep vardı? Halk gidiyor, geri çekilen kıtalar Moskova'yı dolduruyordu. Halk bu yüzden ne diye isyan edecekti.

Düşman ilerlerken yalnız Moskova'da değil, fakat bütün Rusya'da kargaşalığa benzer bir şey olmamıştır. Bir ve iki eylülde Moskova'da on binden fazla insan kalmıştı; başkomutanlık konağı avlusuna kalabalığın toplanmasından başka bir hâdise olmadı, buna da Moskova başkomutanının kendisi sebebiyet vermişti. Eğer, Rastopçin Borodino savaşından sonra artık Moskova'nın bırakılacağı belli olunca yahut hiç değilse ihtimal içine girdiği zaman, halkı silâh ve afiş dağıtarak heyecana düşüreceği yerde, bütün değerli şeylerin, barutun, cephanenin, paranın şehirden boşaltılması için gereken tedbirleri alıyorsa, halka da şehrin bırakılacağını açıkça söyleseydi, halkın ayaklanması ihtimali herhalde daha az aklı gelirdi.

Hep devlet idaresinin yüksek çevrelerinde yaşamış ateşli, demevi bir adam olan Rastopçin'in, bütün yurtseverliğine rağmen, idare etmeğe kalkıştığı halk hakkında en ufak bir fikri yoktu. Düşmanın Smolensk'e girmesiyle beraber, Rastopçin de hayalinde ulusal duyguya önderlik etmeği, Rusya'nın kalbi rolünü oynamağı üzerine almıştı. Her idareci gibi ona da, Moskova'lıların yalnız maddî yaşayışını değil; halkın kendi çevresinde hor gördüğü, yukardakilerin ağzından işitince de anlamadığı aşağılık bir dille yazılmış çağırılar, afişleri vasıtasıyla onların maneviyatını da idare ediyormuş gibi geliyordu. Ulusal duyguya rehberlik etmek rolü, bu güzel rol, Rastopçin'in o kadar hoşuna gitmişti, bu rolü, o kadar benimsemişti ki, bundan vazgeçmek zorunda kalışı, Moskova'yı hiçbir kahramanlık gösterisi yapamadan bırakmak zarureti onu gafil avladı, tutunduğu dal birdenbire kırıldı ve ne yapacağını hüsbütün bilmez bir duruma düştü. Moskova'nın bırakılacağını biliyordu, ama, bütün kalbiyle, son dakikaya kadar buna inanmadı. Bu yüzden de böyle bir ihtimal için gerekli olan şeylerden hiçbirini yapmadı. Şehir halkı, onun arzusuna rağmen, şehri bırakıyordu. Eğer devlet daireleri boşaltılmış ise bu sırf memurların isteği üzerine yapılmış, kont buna gönül-

süz gönülsüz razı olmuştu. O, sadece, kendine yakıştırdığı rolle meşguldü. Hayali kuvvetli insanlarda çok defa olduğu gibi, o da, Moskova'nın bırakılacağını çoktan beri biliyor, bunu akliyle kavriyordu, ama içinden buna inanmak gelmiyor, hayali bu yeni durumu kavriyamıyordu.

Gayretli, enerjik olan (bunun ne kadar faydalı olduğu, halka ne derece tesir ettiği ayrı bir meseledir) bütün faaliyeti, kendisinin Fransızlara karşı duyduğu yurtseverce kinin, kendi nefsine güveninin şehir halkı arasında da uyandırılmasına yöneltmişti.

Fakat olaylar, tarihî, gerçek ölçülerini alınca; Fransızlara karşı kinini yalnız sözle ifade etmek yetmeyince; bu kini bir savaşla bile belirtmek mümkün olmayınca; Moskova'yı kurtarmak meselesinde nefsine güvenmenin de faydası kalmayınca; bütün şehir halkı malını mülkünü bırakarak bir tek insan gibi şehirden dışarı akıp ulusal duygusunun bütün kuvvetini de bu menfi hareketiyle gösterince; Rastopçin'in kendine seçtiği rol birdenbire bütün mânasını kaybetmiş oldu. Birdenbire kendini yapyalnız, zayıf, gülünç hissetti. Tutunacak dalı kalmamıştı.

Uykusundan irkilip uyanarak, Kutuzof'un soğuk, emredencesine bir edayla yazılmış pusulasını alan Rastopçin, kendini kabahatlı hissettiği için bir kat daha sinirlendi. Ona emanet edilip bilhassa şehirden çıkarılması gereken şeyler, bütün beylik eşya Moskova'da kalmıştı. Bunların hepsini şehirden çıkarmak da artık mümkün değildi.

«Kabahat kimde, işi bu hale kim getirdi? - diye düşünüyordu. - Elbette ben değil. Ben, her şeyi hazırlamıştım, Moskova'yı işte şöyle avucumun içinde tutuyordum. Bak, onlar işi ne hale getirdiler. Reziller, hainler!» Bu rezillerin, hainlerin kimler olduğunu iyice kestiremiyordu, fakat kendisini bu gülünç, münasebetsiz duruma düşüren, o kimler olduğu bilinmez hainlerden nefret etmek ihtiyacını duyuyordu.

Kont Rastopçin, bütün gece emirlerini almak için Moskova'nın dört bucağından gelenlere emirler verdi. Yakınları, hiçbir zaman kontu böyle gamlı, böyle sinirli görmemişlerdi.

«Emir almak için timar-zeamet dairesi müdüründen geldiler, ekselâns... Konsistoidan, Ayandan, Üniversiteden, kim-sesiz çocuklar evinden geldiler. başpapaz vekili de adam göndermiş... soruyor... İtfaiye için ne emir buyurursunuz?... Hapishane müdürü adam yollamış... Tımarhaneden bir gardiyan geldi» - diye bütün gece kontun kapısını aşındırdılar.

Kont, bütün bu suallere, artık emirlerinin faydasız olduğunu, özene bezene hazırladığı işin birileri tarafından bozulduğunu, bundan böyle olup bitecek şeylerin bütün sorumluluğunu da artık onların taşıdığını belirten öfkeli, kısa cevaplar verdi.

Timar ve zeamet dairesi müdürlüğünün adamına:

— Git, o serseme söyle, - dedi, - kâğıtlarının başında nöbet beklesin. Bana bak, sen, itfaiye için ne saçmalayıp duruyorsun? Beygirleriniz var, Vladimir'e basıp gidin. Fransızlara bırakacak değilsiniz ya.

— Ekselâns, tımarhaneden gardiyan gelmiş, ne emir buyurulur?

— Ne mi emir buyuruyorum? Hepsi gitsin, işte bu kadar. Delileri şehire salsınlar. Öyle ya şimdi bizde ordulara deliler komuta ediyor. Allahın emri böyleymiş demek.

«Zindana atılmış hapisler ne olacak? - diye soran gardiyana kont öfkeyle haykırdı:

— Ne olacak, sana, onları götüresin diye bizde de olmayan iki tabur muhafız mı vereceğiz? Bıraksınlar hepsini, işte bu kadar.

— Ekselâns, siyasiler de var: Meşkov, Vereşagin.

— Vereşagin mi? O daha asılmadı mı? - diye kont haykırdı. - Getirsinler onu bana.

XXV

Sabah saat dokuza doğru kıtalar Moskova içinden geçmeğe başlayınca artık hiç kimse konttan emir almağa gelmedi. Gidebilenler kendi kendilerine gitmiş, kalanlarsa ne yapacaklarını kendi bildikleri gibi karar vermişlerdi.

Kont, Sokolniki'ye gitmek için arabasının hazırlanmasını emretmişti. Şimdi yazı odasında, yüzü asık, sararmış bir halde sessizce oturuyordu.

Sakin, gürültüsüz, patırdısız zamanlarda her idareciye, başında bulunduğu bütün halkı yalnız kendi gayretiyle hareket ettiriyormuş gibi gelir; böylece de, her idareci, gayretinin, zahmetinin başlıca mükâfatını kendi vücudunun mutlaka lâzım olduğu kanaatine varmakla elde eder. Yürüyen halk gemisine narin sandalcığının içinde kancasıyla dayanan «İdareci - kılavuza», gemiyi yürüten şeyin kendi gayretiymiş gibi gelmesi, tarih denizi sakin olduğu müddetçe anlaşılır bir şeydir; fakat, bir kere fırtına çıkar da: deniz kabarır, gemiyi sürüklemeye başlarsa, artık hayale kapılmak mümkün değildir. Gemi, muazzam, bağımsız seyrini takibetmekte; kanca artık ona erişememektedir, kılavuz da deminki hükmedici ve kuvvet kaynağı olmak durumundan çıkmış, birdenbire faydasız, zayıf, hiçten bir adam haline gelmiştir.

İşte Rastopçin böyle bir hale düştüğünü hissediyor ve bu onu sinirlendiriyordu.

Kalabalığın durdurduğu polis âmiriyle, arabanın hazır olduğunu bildirmeğe gelen yaver birlikte kontun yanına girdiler. Her ikisi de sapsarıydı, polis âmiri aldığı vazifeyi yerine getirdiğini söyledikten sonra, konta, kendisini görmek isteyen büyük bir kalabalığın avluda toplanmış olduğunu bildirdi.

Rastopçin cevap vermeden ayağa kalktı, hızlı hızlı yürüyerek ihtişamlı, aydınlık misafir salonunu geçti, balkonun kapısına yaklaştı, tokmağını yakaladı, bıraktı; pencrenin yanına gitti, oradan bütün kalabalık görünüyordu. Uzun boylu delikanlı, kalabalığın ön sıralarında duruyor, sert bir yüzle, elini kolunu sallıyarak bir şeyler söylüyordu. Yüzü gözü kanlı demirci de, somurtkan bir tavırla yanında duruyordu. Kapalı pencereden içeriye seslerin uğultusu geliyordu. Rastopçin, pencereden uzaklaşırken:

— Araba hazır mı? - diye sordu.

Yaver:

— Hazır, ekselâns, - dedi

Rastopçin tekrar balkonun kapısına yaklaştı.

— Peki, ne istiyor bunlar? - diye polis âmirine sordu.

— Emriniz gereğince, Fransızların üzerine yürümek için toplandıklarını söylüyorlar, ekselâns. Aldatıldıklarını filân da haykırıyorlar. Azgın bir kalabalık, ekselâns. Ellerinden zor kurtuldum. İzniniz olursa bir teklifim var, ekselâns...

Rastopçin öfkeyle:

— Lûtfen çıkınız, ben ne yapacağımı sizden iyi bilirim, - diye haykırdı. Balkon kapısında duruyor, kalabalığı gözden geçiriyordu. Bütün bu olup biten şeylerin sorumluluğunu üstlerine yükletebilecek birilerine karşı ruhunda önüne geçilmez bir öfkenin yükseldiğini hissederek: «İşte Rusya'yı ne hale getirdiler. İşte beni ne hale soktular...» - diye düşünüyordu. Çabucak alevlenen insanlarda çok defa olduğu gibi kendisini öfkesine kaptırmış bulunuyor, fakat hâlâ da bu öfkesine bir konu arıyordu. Elini kolunu sallıyan uzun boylu delikanlıya bakarak, «*La voilà la populace, la lie du peuple, la plèbe qu'ils ont soulevée par leur sottise. Il leur faut une victime*» ¹ - diye düşündü. Böyle bir kurban, öfkesini boşaltmak için böyle bir vesile aradığı için bunu düşündü.

— Araba hazır mı? - diye tekrar sordu.

Yaver:

— Hazır, Ekselâns. Vereşçagin için ne emir buyurulur? Kapı altında bekliyor, - dedi.

Rastopçin, aklına birdenbire bir şey gelmiş de hayrete düşmüş gibi:

— A! - diye haykırdı, kapıyı hızla açarak azimli adımlarla balkona çıktı. Konuşan seslerin uğultusu birdenbire kesildi; kasketler, kürklü şapkalar çıkarıldı, bütün gözler, balkondaki konta dikildi. Kont, çabuk çabuk konuşarak, yüksek sesle:

¹ İşte sersemlikleri yüzünden ayaklandırdıkları kara kalabalık, halkın tortusu, onlara bir kurban lâzım!

— Merhaba, çocuklar! - dedi, - geldiğiniz için teşekkür ederim. Şimdi yanınıza ineceğim, ama her şeyden önce, bir şeririn hesabını görmeliyiz. Moskova'nın mahvına sebep olan şeriri cezalandırmalıyız, bekleyin beni! - Kont kapıyı çarpıp kapıyarak, hızlı hızlı içeri döndü.

Kalabalığı tasvip ve memnunluk ifade eden mırıltılar do-laştı. Sanki birbirlerini güvensizlik göstermiş olmakla suçlan-dırıyorlarmış gibi: «Gördünüz ya, bütün haydutların hakkın-dan gelecek .. Sen de kalkmış bir Fransızdan bahsediyorsun... O, hepsinin icabına bakacak!..» - diye konuşuyorlardı.

Birkaç dakika sonra bir subay şeref kapısından hızla çık-tı, bir şeyler emretti, dragonlar hazır ol vaziyeti aldılar; kala-balık kapı altına doğru hırsla yaklaştı. Öfkeli, hızlı bir yü-rüyüşle kapı altına gelen Rastopçin de, sanki birini arıyormuş gibi çabuk çabuk etrafına baktı:

— Nerede o? - dedi. Bu sözleri söylediği anda, iki drago-nun arasında evin köşesini dönüp gelen bir genci gördü. İnce uzun boyunluydu, yarısı tıraş edilmiş kafasında tıraş yeri tekrar uzamıştı. Yakasındaki tilki kürkünün tüyleri dökül-müş, vaktiyle sık olduğu belli, mavi çuha bir gocuğu vardı; mahkûmların giydiği kenevir dokuması, kirli şalvarının pa-çalarını boyasız, aşınmış, ince çizmelerinin içine sokmuştu. İncecik, zayıf bacaklarından sarkan ağır pranga zincirleri genç adamın kararsız yürüyüşünü bir kat daha zorlaştırıyor-du. Rastopçin, gözlerini tilki kürkü giyen delikanlıdan hızla yana çevirip peronun son basamaklarını göstererek:

— Ha! - dedi. - Şuraya çıkarın! ,

Genç adam zincirlerini şakırtatarak, boğazını sıkkan go-cuğun yakasını parmaklariyle çekistirerek gösterilen basama-ğa zahmetle çıktı; uzun boynunu iki üç defa sağa sola bük-tü, içini çekti; işçi eline benzemiyen ince ellerini göbeğinin üstünde tevekkülle kavuşturdu.

O. basamağa yerleşirken sessizlik birkaç saniye sürdü. Yalnız, hep bir yana doğru yığılan kalabalığın arka sıraların-da öksürmeler, iniltiler, itişip kakışma sesleri ve ayak patırdı-ları duyuluyordu.

Genç adamın gösterilen yere çıkıp durmasını bekliyen Rastopçin suratını asarak eliyle yüzünü ovuşturdu. Çınlıyan, madeni bir sesle:

— Çocuklar! - dedi. - Bu adam Vereşçagin'dir. Moskova bu sefil herifin yüzünden mahvoldu.

Gocuğunun tüyü dökük genç adamı, elleri göbeğinde kavuşuk, gövdesi hafifçe öne eğik, hep o tevekküllü halini muhafaza ediyordu. Tıraş edilmiş kafasının çirkinleştirdiği ümitsiz, zayıf, genç yüzü yere bakıyordu. Kontun ilk sözleriyle beraber, başını ağır ağır kaldırdı, sanki ona bir şey söylemek, yahut hiç olmazsa, bakışlarıyla karşılaşmak istiyormuş gibi aşağıdan yukarı konta baktı. Fakat, Rastopçin ona bakmıyordu. Genç adamın ince, uzun boynunda bir damar, ip gibi şişip kulağının arkasında mavileşti, birdenbire yüzü al al oldu.

Bütün gözler ona dikilmişti. O da kalabalığa baktı, karşındaki insanların yüzlerinde okuduğu ifade ile ümitlenmiş gibi hazin hazin ve ürkekçe gülümsedi, sonra tekrar başını eğip basamağın üstüne daha iyi yerleşmeğe çalıştı.

Rastopçin yeknesak, keskin bir sesle:

— Bu, çarına, yurduna ihanet etti, Napoleon'a satıldı, bütün Rusların içinde Rus adını kirleten bir budur, Moskova da bunun yüzünden mahvoluyor, - dedi, ve birdenbire gözlerini aşağıya, hep aynı tevekküllü halini muhafaza eden Vereşçagin'e dikip baktı. Sanki gördüğü şey onu çileden çıkarmış gibi kolunu kaldırdı, halka dönüp âdeta haykırdı:

— Adaletinizi bildiğiniz gibi gösterin onu size teslim ediyorum.

Halk susuyor, birbirini gitgide daha çok sıkıştırıyordu. Birbirini tutmak; bu ağır, bozuk havanın içinde nefes almak; kımıldanmağa gücü yetmemek; bilinmiyen, anlaşılmıyan müthiş bir şeylerin olacağını beklemek dayanılır gibi değildi. Karşılarında olup biten şeyleri gören. işiten ön sıradakiler, arkadakilerin itişini; gözleri korkudan dışarı fırlamış, ağızları hayretle açılmış, var kuvvetleriyle dayanarak; sırtlarıyla durduruyorlardı. Rastopçin:

— Vurun!.. Hain, gebersin, artık Rus adını bir daha kirletemessin! - diye haykırdı, - çal kılıcı! Ben emrediyorum.

Rastopçin'in söylediklerini değil de sesindeki öfkeli çınlayışı işiten kalabalık, homurdandı, ilerledi, fakat yine durdu. Tekrar ortalığı kaplıyan bir anlık sessizliğin içinde Vereşçagin, ürkek, fakat gösterişli bir sesle:

— Kont! - dedi. - Kont, yukarda bir Allah var... - Bunu söylerken başını yukarı kaldırdı, ince boynundaki kalın damar tekrar kanla dolup şişti, yüzüne hemen bir kırmızılık gelip kayboldu. Başladığı sözü bitiremedi.

Birdenbire, tıpkı Vereşçagin gibi sararan Rastopçin:

— Çalın kılıcı şuna! Ben emrediyorum!.. - diye bağırdı.

Subay, kılıcını çekerek dragonlara haykırdı:

— Kılıç çek!

Eskisinden daha kuvvetli ikinci bir hamle, kalabalığı dalgalandırarak ön sıralara ulaştı, onları ileriye doğru itip sallantılarla peronun basamakları dibine kadar getirdi. Uzun boylu delikanlı, taş kesilmiş yüzü, havada kalkıp duran kolu ile, Vereşçagin'in yanına gelivermişti.

Subay, dragonlara âdeta fısıldadı:

— Kılıç vur!

Askerlerden biri, yüzünü öfkeyle buruşturarak birdenbire Vereşçagin'in kafasına kılıcının tersiyle vurdu.

Vereşçagin, sanki bunu kendine niçin yaptıklarını anlamıyormuş gibi, korkuyla etrafına bakınarak, hayret içinde, yavaşca: «Aa!» - diye bağırdı. Kalabalık da aynı hayret ve dehşetle iniledi.

— Aman Allahım! - diyen hazin bir ses duyuldu.

Fakat Vereşçagin ağzından kaçan ilk hayret nidasından sonra, duyduğu acıyla bir çığlık attı, işte onu mahveden de bu çığlık oldu. Kalabalığı hâlâ olduğu yerde tutan son dayanma haddine kadar gerilmiş insanca duygu engeli birdenbire yıkıldı. Cinayete başlanmıştı, sonu gelmeliydi. Sitemli, acıklı feriyat kalabalığın öfkeli, korkunç böğürtüsü içinde kayboldu. Gemiye deviren sonuncu, yedinci dalga gibi, arka sıralardan, karşı konulmaz sonuncu bir dalga kabardı, ön sıralara kadar

geldi, onları devirdi, her şeyi yuttu. Genç adamın başına vurmuş olan dragon bir daha vurmak istedi. Veraşçagin dehşetle haykırdı. Elleriyle korunmağa çalışarak halkın üstüne atıldı, uzun boylu delikanlıya çarptı, o da elleriyle Veraşçagin'in incecik boynuna yapışarak vahşi bir çığlık attı; onunla birlikte, böğüren, saldıran halkın ayakları dibine düştü.

Kimisi Veraşçagin'e, kimisi uzun boylu delikanlıya vuruyor, çekiştirip tartaklıyordu. Sıkışıp ezilenlerin ve uzun boylu delikanlıyı kurtarmağa çalışanların çığlıkları halkın öfkesini artırmakdan başka bir işe yaramadı. Dragonlar, kan içinde kalan, ölesiye dövülmüş fabrika işçisini bir hayli zaman kurtaramadılar. Yine bir hayli zaman, bir kere başlamış olduğu işi artık sonuna erdirmek istiyen kalabalığın hararetili acelesine rağmen, Veraşçagin'e vuranlar, boğazını sıkanlar, onu tartaklıyanlar bir türlü onu öldüremediler; kalabalık onları dört bir yandan sıkıştırıyor, ortada onlarla birlikte, bir külçe gibi bir o yana, bir bu yana dalgalanıyor, ne Veraşçagin'in işini bitirmelerine, ne de onu bırakmalarına imkân veriyordu.

«Baltayla falan mı vursak ne?... Ezdiler... Hain, Hristosu sattı!.. Yaşıyor... Ne çıkmaz canı varmış... Ettigini buluyor, hırsız... Baltayla!.. Hâlâ yaşıyor mu?»

Ancak kurban takattan kesilip de çığlıkları ölçülü, uzun hırıltılar haline gelince, yerde yatan kanlı cesedin etrafından kalabalık çabuk çabuk yer değiştirmeye başladı. Sonra herbiri yaklaşıp yapılan işe bir göz attı; dehşetle, hayretle, ayıplıyarak arkaya çekildi.

«Aman Yarabbi, halk dediğin vahşî bir hayvan. Nasıl sağ kalabilirdi ki!» - diye kalabalığın içinden sesler geliyordu. - «Pek de genç... Tüccarlardan olacak, ah, bu millet!... Suçlu olan da bu değilmiş, diyorlar... Nasıl o değil... Aman Yarab-bim!... Başkasını batakladılar deniyor, herif yarı canlı... Ah, bu millet... Kim günaha girmekten korkmaz ki...» İşte aynı insanlar, şimdi morarmış yüzü kan ve toz içinde, ince uzun boynu kırılmış, yerde yatan bu vücudu acı bir merhametle seyrederken böyle söylüyorlardı.

İşgüzar bir polis memuru, Fehametlûnun avlusunda bir

cesedin bulunuşunu yakışksız görerek onu sokağa atmalarını dragonlara emretti. İki dragon cesedi kırık bacaklarından yakalayıp sürüklemeye başladılar. Uzun boynun ucundaki kana ve toza bulanmış, tıraşlı ölü kafa yerde zıplıyarak sürünüyordu. Halk cesetten uzaklaşarak bir yana yığılıyordu.

Veraşçagin düşüp de halk vahşi böğürtülerle üstüne saldırdığı sırada Rastopçin birdenbire sararmış, ve arabasının beklediği arka perona gidecek yerde, ne yaptığını, nereye gittiğini kendi de bilmiyerek başını eğip alt kattaki odalara giden koridordan hızlı hızlı yürüdü. Kont sapsarıydı, alt çenesinin sıtma tutmuş gibi titreyişine mâni olamıyordu.

— Ekselâns, buraya... Nereye teşrif buyruluyor?... Buraya lûtfen! - diye arkadan, titriyen ürkek bir ses duyuldu. Kont Rastopçin cevap verecek halde değildi, uysalca dönüp gösterilen tarafa yürüdü. Arka peronun önünde kaleskası bekliyordu. Bağırıp çağıran kalabalığın uzak uğultusu buraya kadar geliyordu. Kont Rastopçin, çabucak kaleskaya bindi, Sokolniki'deki köşküne gideceğini söyledi. Miyastintskaya'ya gelip de artık kalabalığın çığlıkları işitilmez olunca, kont pişmanlık duymağa başladı. Memurları karşısında gösterdiği heyecanı, korkuyu şimdi üzülerek hatırlıyordu. «*La populace est terrible, elle est hideuse*,¹ - diye Fransızca düşünüyordu, - *Ils sont comme les loups qu'on ne peut apaiser qu'avec de la chair*.²» Birdenbire aklına Veraşçagin'in sözleri geldi: «Kont, yukarda bir Allah var!» Sırtı soğuk soğuk ürperdi. Fakat bu his bir an sürdü, sonra kendi kendini hor görerek acı acı gülümsedi. «*J'avais d'autres devoirs*,³ - diye düşündü. - *Il fallait apaiser le peuple. Bien d'autres victimes on péri et périssent pour le bien publique*»⁴, diye de ailesine karşı, kendisine emanet edilen başkente karşı, kendi kendine karşı, Feodor Vasiliç Ras-

¹ Karakalabalık korkunç, iğrenç.

² Ancak etle doyurulabilen kurtlar gibiydiler.

³ Başka vazifelerim vardı.

⁴ Halkı teskin etmek lâzımdı, genel menfaat uğruna daha birçok kurbanlar mahvoldu ve mahvolmaktadır.

topçın olarak değil de (Feodor Vasiliç Rastopçın'ın *bien publique* ¹ uğruna nefisini feda edeceğini sanıyordu), başkomutan, devleti temsil eden bir adam, çarın vekili sıfatıyla kendi kendine karşı olan vazifelerini düşünmeğe başladı. «Eğer ben sadece Feodor Vasiliç olsaydım, *ma ligne de conduite aurait été tout autrement tracée* ², fakat ben başkomutanın hayatını, şerefini korumak zorundaydım.»

Arabasının yumuşak yayları üzerinde hafif hafif sallanan ve artık kalabalığın dehşetli çığlıklarını işitmiyen Rastopçın maddi bir rahatlık duyuyordu, her zaman olduğu gibi, bu çeşit rahatlıklarda vücudu bir yandan sükûna kavuşurken, aynı anda öbür yandan aklı ona mânevi rahatlığını sağlayacak sebepleri de buluyordu. Rastopçın'ı rahatlatan bu düşünce yeni bir şey değildi. Dünya kuruldu kurulalı, insanlar birbirlerini öldürmeğe başladı başlıyalı, hiç kimse vicdanını aynı düşünceyle avutmağa kalkışmadan kendi benzerine karşı cinayet işlememiştir. Bu düşünce, sözde başkalarının hayrı demek olan *le bien publique*'tir.

Gözünü hırs bürümemiş bir insan için böyle bir menfaat asla malûm değildir; fakat cinayet işliyen bir insan bu menfaatin ne olduğunu her zaman çok iyi bilir. İşte, artık Rastopçın de bunu biliyordu.

Şimdi düşünüp taşınırken yaptıklarından dolayı kendi kendini ayıplamak şöyle dursun, fakat hem caniyi cezalandırıp hem de böylelikle kalabalığı avutarak bu işten bu kadar başarıyla *à propos* ³ faydalanabilmiş olmasından dolayı memnuluk duymak için sebepler buluyordu.

«Vereşçagin yargılanmış, ölüme mahkûm dilmmişti» - diye Rastopçın düşünüyordu, (halbuki âyan meclisi Vereşçagin'i sadece küreğe mahkûm etmişti). «Haindi, namussuzdu, onu cezasız bırakamazdım; sonra *je faisais d'une pierre deux coups* ⁴,

¹ Genel menfaat.

² Hareket hattım bambaşka olurdu.

³ Yerinde, tam vaktinde.

⁴ Bir taşla iki kuş vurmuş oldum.

halkı yatıştırmak için ona bir kumbar verdim, hem de bir şeriri cezalandırdım».

Kont, şehir dışındaki köşküne gelip de yerleşmek için gereken emirleri de verince iyice rahatlaştı.

Yarım saat sonra da, artık olup biten şeyleri aklından bile geçirmiyerek, sadece olacak şeyleri düşünüp tasarlıyarak, beygirleri tırısı kalkmış arabasıyla Sokolniki meydanını geçiyordu. Şimdi Yauza köprüsüne gitmekteydi, ona Kutuzof'un orada olduğunu söylemişlerdi. Kendisini aldattığı için Kutuzof'a edeceği iğneli, acı sitemleri zihninde hazırlıyordu. Bu ihtiyar saray tilkisine; başkentin bırakılması, Rusyanın mahvı (Rastopçin böyle düşünüyordu) yüzünden meydana gelen bütün felâktlerden, yalnız onun akılsız, ihtiyar kafasının sorumlu olduğunu hissettirecekti. Böylece, ona söyleyeceği şeyleri önceden düşünüp taşınan Rastopçin; kaleskasının içinde öfkeli öfkeli sağa, sola dönüyor, hiddetle etrafına bakınıyordu.

Sokolniki meydanı bomboştı. Yalnız meydanın sonunda, hastane ile tımarhanenin yanında beyazlar giymiş insan kümeleriyle, yine aynı kıyafette, fakat ellerini kollarını sallayıp haykıra haykıra meydanda bir başlarına yürüyen adamlar görünüyordu.

Bunlardan biri kont Rastopçin'in kaleskasının önüne doğru koştu. Kont Rastopçin de, arabacısı da, dragonlar da korku ve merakla karışık bulanık bir hisle bu başıboş bırakılan delilere, bilhassa kendilerine doğru koşana bakıyorlardı.

Gözlerini Rastopçin'den ayırmadan boğuk bir sesle ona bir şeyler haykırıp, dursun diye de işaretler eden bu deli, zayıf uzun bacakları üzerinde sallanarak, kaputunun etekleri savrula savrula var kuvvetiyle koşuyordu. Delinin sakalı tutan tutam, uzunlu kısalı uzamıştı; gamlı, ciddî yüzü solgun ve zayıftı. Aşağıya doğru kaymış kara kehribar gözbebekleri, safran gibi sarı aklarında kaygılı kaygılı fır dönüyordu.

— Dur! dur! Sana söylüyordum! - diye acı acı haykırdı, sonra soluğu kesilerek, sesinde ve hareketlerinde tehdit edici bir edâyla bağırarak bir şeyler daha söyledi.

Arabayla bir hizaya gelmiş, onunla başbaşa koşuyordu.

— Beni üç kere öldürdüler, ben de ölülerin arasından üç kere tekrar dirildim. Beni taşladılar, beni çarmıha gerdiler... Ben tekrar dirileceğim... dirileceğim... dirileceğim... Vücudumu parça parça ettiler... Ahret yıkılacak, onu üç defa yıkacak, üç defa tekrar kuracağım.» diye sesini gitgide yükselterek bağıırıyordu. Kont Rastopçin, kalabalık Vereşçagin'in üzerine saldırırken nasıl sararmışsa yine öyle birdenbire sarardı, başını çevirdi. Titrek bir sesle arabacıya: «— Sür... daha hızlı sür!» - diye haykırdı.

Beygirleri dörtlü kalkan araba hızlandı; fakat kont Rastopçin, arkadan, gitgide uzaklaşarak gelen umutsuz, deli çığlıklarını daha bir hayli zaman işitti ve kürklü hainin hayret ve korku içindeki kanlı yüzü gözlerinin önüne dikildi.

Bu hâtıra çok tazeydi, ama Rastopçin onu yüreğinin derinliklerine kök salıp yerleşmiş hissediyordu. Apaçık hissediyordu ki, bu hâtıranın kanlı izi hiçbir zaman silinmiyecek; tersine, bu korkunç hâtıra gün geçtikçe acılaşarak, ıstırap vererek yüreğinde ömrünün sonuna kadar yaşıyacaktı. Şimdi ona: «Çal kılıcı şu herife, yoksa ben sizin kafanızı keserim!» - diyen kendi sesini işidiyormuş gibi geliyordu. «Ben, niçin bu sözleri söyledim! Ağzımdan öyle kaçırverdi, bu sözleri söylemiyebilirdim, - diye düşünüyordu, - o zaman hiçbir şey de olmazdı». İlk darbeyi vuran dragonun önce ürkek, sonra birdenbire insafsızlaşan yüzü, ve o gocuğu tilki kürklü çocuğun sessiz, ürkekçe bir sitemle kendine bakışı tekrar gözünün önüne geldi...» Fakat ben bunu kendim için yapmadım. Ben, böyle hareket etmek zorundaydım. *La plèbe, le traître... le bien publique*» ¹ - diye düşündü.

Yauza köprüsü, hâlâ, yığılıp sıkışan kıtalarla doluydu. Kutuzof, suratını asmış, bitkin bir halde, köprünün yakınındaki bir sırada oturup kamçisiyle kumun üstüne şekiller çizdiği sırada bir kaleska gürültüyle ona doğru yaklaştı. General üniformalı şapkası tüylü bir adam, boyuna kayan ve bir bakıma öfke, bir bakıma korku ifade eden gözlerle Kutu-

¹ Ayak takımı, hayır... genel menfaat.

zof'a yaklaştı, Fransızca bir şeyler söylemeğe başladı. Bu adam, kont Rastopçin'di. Kutuzof'a, artık Moskova, ve başkent, mevcut olmadığı, ortada yalnız bir ordu kaldığı için kendisinin de kalkıp buraya geldiğini söylüyordu.

— Eğer altesiniz, Moskova'yı savaştan teslim etmiyeceğinizi bana söylememiş bulunsaydınız, iş başka türlü olurdu. Başımıza bu işler gelmezdi! - dedi.

Kutuzof gözlerini Rastopçin'e dikmişti; söylenen sözlerin mânâsını anlamıyormuş da, kendisiyle konuşanın yüzünde yazılı bir şeyleri okumağa uğraşıyormuş gibiydi. Sıkılıp bozulan Rastopçin sustu. Kutuzof başını hafifçe salladı. dikkatli bakışlarını Rastopçin'in yüzünden ayırmadan, yavaşça:

— Hayır, - dedi, - Moskova'yı savaştan vermiyeceğim.

Kutuzof bu sözleri söylerken büsbütün başka bir şey mi düşünüyordu, yoksa mânâsızlığını bildiği için bunu mahsus-tan mı söylemişti, her ne hal ise, kont Rastopçin hiçbir cevap vermedi; Kutuzof'un yanından hemen uzaklaştı. Tuhaf şey! Moskova'nın başkomutanı, gururlu kont Rastopçin eline kırbacı alarak köprüye yaklaştı, yığılan yük arabalarını, bağıra çağıra dağıtmağa başladı.

XXVI

İkindiyein saat dörtte Murat'ın kitaları Moskova'ya girdiler. Başta Vurtemberg hüusarları gidiyor, arkada atlı olarak, kalabalık bir maiyet alayile Napoli kiralının kendisi geliyor-du.

Murat, şehir kalesi «le Kremlin»in durumunu öğrenmek için gönderilmiş öncülerden haber gelmesini bekliyerek Arbat'ın ortalarında bir yerde, Nikola-Yavlenni kilisesinin yakınında durdu.

Şehirde kalan Moskovalılardan küçük bir kalabalık Murat'ın etrafına toplandı. Hep ürkekçe bir hayretle, renk renk tüylor, altın yaldızlarla süslenip püslenmiş uzun saçlı komutana bakıyorlardı.

— Banâ bak, yoksa onların çarı bu mu ne? E, fena değil doğrusu! - diye fısıltıyla konuşuyorlardı.

Bir tercüman bu küçük kalabalığa yaklaştı.

Kalabalığın içinde millet birbirine fısıldıyordu:

— Şapkanı çıkar be... Şapkanı.

Tercüman, ihtiyar bir kapıcıya, Kremlin daha opey uzak mı, diye sordu. Yabancıyı olduğu Leh şivesine hayretle kulak kabartıp tercümanın konuştuğu Rusçayı Rus diline benzetmiyen kapıcı, kendine söylenenleri anlamadı, ötekilerin arkasına çekilip saklandı.

Murat, tercümana doğru yürüdü, Rus kıt'alarının nerede bulunduklarını sormasını emretti. Ruslardan biri sorulana anlamıştı; birdenbire birkaç kişi tercümana cevap verdi. Öncü kıtasından bir subay Murat'ya yaklaştı, kale kapılarının tıkalı olduğunu, orada herhalde bir pusu kurulduğunu bildirdi. Murat:

— Pekâlâ, - dedi, sonra maiyet baylarından birine dönerek, dört hafif topla kapıların topa tutulmasını emretti.

Murat'nın ardı sıra gelen saflardan bir batarya tırısa kal' karak hareket etti. Arbat boyunca ilerledi. Vozdvijenka'nın sonuna gelen batarya orada durdu, meydanlıkta sıralandı. Birkaç Fransız subayı topları yerleştirip tek dürbinlerle Kremlin'e bakmağa başladılar.

Kremlin'de akşam duası çanları çalıyordu, bu çan sesleri Fransızları şaşırttı. Bunu, silâh başı işareti sandılar; birçok piyade askeri Kutafiyef kapısına doğru koştu. Kapıda kütükler ve taban tahtaları vardı. Kitasiyle birlikte subay kapıya yaklaştığı sırada altından iki el silâh atıldı. Topların yanında bulunan general; subaya bağırarak emir verdi; subay, askerleriyle birlikte koşarak geri döndü.

Kapıdan üç el silâh daha atıldı.

Kurşunlardan biri, Fransız askerlerinden birinin bacağına isabet etti, tahta perdenin arkasından birçok sesin acayip haykırıışları yükseldi. Fransız general; subay ve askerlerinin yüzünde, o anda, sanki kumanda ile olmuş gibi; deminki se-

vinçli, rahat ifadenin yerine kavgaya, ıstıraba hazır insanların inatçı, çetin ifadesi belirdi. Onlar için, mareşalından dümen neferine kadar hepsi için, burası artık Vozdvijenkaya, Mohavaya, Kutafiyef yahut Troiski kapısı değil, üzerinde belki de kanlı bir savaşın yapılacağı yeni bir yer, yeni bir muharebe meydanıydı. Hepsi de bu muharebeye hazırlanıyordu. Tahta perdeli kapının arkasından gelen haykırıışlar kesildi. Toplar drisa edildi. Topçular, yannış fitillerine üflediler. Subay komuta verdi: *Feu* ¹ ! ve birbiri peşinden iki peşrev kutusu ısıldığı duyuldu. Hartuç gülleleri kapının taşlarında, kütüklerin ve taban tahtaları üzerinde çatırdadı, iki duman bulutu meydanlığın üstünde yükseldi.

Kremlin'in taş kapısına açılan ateşin uğultusu dindikten az sonra, Fransızların başları üstünde acayip bir gürültü işitildi. Muazzam bir ala karga sürüsü duvarların üstünde yükseldi, garklayıp vaklıyarak, binlerce kanad gürültüsüyle havada dönmeğe başladı. Bu gürültülerle beraber kapıdan tek bir insan haykırışı işitildi, dumanların arasında kaftanlı, başı açık bir adamın karaltısı belirdi. Elindeki tüfekle Fransızlara nişan aldı. Topçu subayı: «*Feu!*» - diye tekrarladı. O anda bir tüfek ve iki top sesi işitildi. Kapıyı tekrar duman kapladı.

Tahta perdenin arkasında artık hiçbir şey kımıldamıyordu, Fransız piyadeleri subaylarıyla birlikte kapıya yaklaştılar. Kaftanlı iki adam duvar boyunca Znamenka'ya doğru bayır aşağı koşup kaçtı. Subay, kütükleri ve cesetleri göstererek:

Enlevez - moi ça ², - dedi. Fransızlar yaralıları öldürüp cesetleri hisardan aşağı attılar. Bu adamların kim olduklarını kimse bilmiyordu. Onlar için sadece «*Enlevez - moi ça*» denilmiş, sonra da kokmasınlar diye bir araya toplanıp uzaklara atılmışlardı. Yalnız Thiers onların hâtırasını birkaç belâgatli satırla anmıştır: «*Ces misérables avaient envahi la citadelle sacrée, s'étaient emparés des fusils de l'arsenal et*

¹ Ateş!

² Kaldırın şunu.

tiraient (ces misérables) sur les Français. On en sabra quelques-uns et on purgea le Kremlin de leur présence» ¹.

Murat'ya yolun açılmış olduğu bildirildi. Fransızlar kapılardan girip ordugâhlarını âyan meclisi meydanında kurmağa başladılar. Askerler meclis binasının pencerelerinden iskemleleri dışarı atıyor, ateş yakıyorlardı.

Diğer kıtalar Kremlin'den geçerek Maroseyka'da, Lub-yanka'da Pakrofska'da yerleştiler. Kıtaların bazıları, Vozdvi-jenka, Znamenka, Nikolska ve Tverskaya boyunca yerleşti. Hiçbir yerde ev sahiplerini bulamıyan Fransızlar, başka şehirlerdeki gibi evlere yerleşecek yerde, bir açık ordugâhta olduğu gibi, dışarda; sokaklara yerleştiler.

Üstleri başları paramparçaydı, aştılar, bitkindiler, mevcutlarının üçte birini kaybetmişler, ama yine de şehre büyük bir intizamla girmişlerdi. Bu; bitkin, yıpranmış, fakat henüz kavgacı ve korkulacak bir orduydı. Lâkin, bu ordu orduluğunu ancak askerleri evlere dağılıncaya kadar muhafaza edebildi. Alayların efradı, boş zengin evlere dağılmağa başlar başlamaz bu ordu da ebediyen orduluktan çıktı; sivil de, askere de benzemiyen, plaçkacı denilen ikisi ortası bir şey oldu. Aynı insanlar beş hafta sonra Moskova'yı bırakıp giderlerken artık ortada ordu diye bir şey kalmamıştı. Bu, herbiri kendi aklınca değerli, faydalı zannettiği bir yığın eşyayı yüklenip götüren yahut taşıyan bir plaçkacılar güruhuydu. Moskova'dan çıkarken bu insanlardan herbirinin gayesi, eskiden olduğu gibi savaşmak değil, fakat ele geçirdiği ganimeti elinden kaptırmamaktı. Elini çömleğin dar boğazından geçirip içindeki cevizleri avuçladıktan sonra onları bırakmamak için avucunu açmıyan, böylelikle de kendi mahvına sebep olan maymun gibi. Fransızların da; yağma ettikleri şeyleri Moskova'dan çı-

¹ Bu zavallılar, mukaddes kaleyi istilâ etmişler, cephanelikten silâh almışlar, Fransızlara ateş etmişlerdi. Birkaçı kılıçtan geçirildi ve Kremlin vücutlarından temizlenmiş oldu.

karken beraberlerinde alıp götürmeleri yüzünden mahvolacakları belliydi. Ama, nasıl maymunun cevizle dolu avucunu açması imkânsızsa, onların da, bu yağma edilmiş şeyleri bırakmaları tıpkı öyle imkânsızdı. Her Fransız alayının Moskova'nın herhangi bir mahallesine girişinden on dakika sonra ortada ne asker ne de subay kalıyordu. Güle oynaya odalara girip çıkan kaputlu, tozluklu insanlar evlerin pencerelerinden görünüyor; aynı çeşit insanlar kilerlerde; mahzenlerde erzaklara hükmediyor; ahırların, arabalıkların kapılarını aynı çeşit insanlar açıyor, kırıyor. mutbakhlarda ateş yakıyor; sıvalı kollarla yemek pişiriyor; kaynatıyor, kotarıyor, çocuklarla kadınları korkutuyor, güldürüyor, okşuyorlardı. Bu adamlar her tarafta, dükkânlarda, evlerde yığınlaydı. Ama, artık ortada ordu yoktu.

Aynı gün, Fransız komutanları, askerlerin şehir içine dağılmaması, şehir halkına eziyet edilmemesi; plâşkacılığın kesin olarak önlenmesi hemen o akşam genel bir yoklama yapılması için emir üstüne emir yağdırdılar; fakat evvelce orduyu teşkil eden insanlar, bütün tedbirlere rağmen, rahat etmek imkânlarıyla, bol bol ihtiyat erzakla dolu olan bu zengin, boş şehire dağılıverdiler. Çorak bir kırsalda aç bir hayvan sürüsü toplu bir halde gider de, bir mer'aya raslayınca nasıl zaptedilmezcesine dağılıverirse, ordu da bu zengin şehrin içinde öyle, zaptedilmezcesine dağılıvermişti.

Moskova'da şehirlilerden kimsecikler yoktu; askerler, kumun üstünde su gibi şehrin içinde sızıp gittiler; ilk girdikleri yer olan Kremlin'den başlayarak dört bir yana yol yol yayıldılar. Olduğu gibi bütün eşyasıyla bırakılmış zengin bir tüccar evine giren süvari askerleri orada beygirleri için lüzumundan fazla geniş ahırlar buluyor, ama yine de, kendilerine daha iyi gelen aynı sıradaki başka bir evi gidip işgal ediyorlardı. Birçokları, içine kimlerin yerleştiğini tebeşirle yazarak birkaç evi birden işgal ediyor; başka kıtalarla münakaşaya tutuşuyor; hattâ dövüşüyorlardı. Askerler daha henüz bir yere yerleşmeğe vakit bulamadan şehri dolaşmak için sokaklara fırlıyorlar. her şeyin yüzüstü bırakılmış olduğunu ha-

ber alınca da, ellerine bedavadan değerli eşyaları geçirebilecekleri yerlere saldırıyorlardı. Komutanlar, askerleri durdurmağa gidiyor, fakat kendileri de istemiyerek aynı işe katılıyorlardı. Arabacılar çarşısında birçok mağaza çeşitli arabalarla dolu kalmıştı, oraya da generaller yığılmış, kendilerine kaleska ve kupa arabası seçiyorlardı. Şehirde kalan halk, yağmadan kurtulmak ümidiyle komutanları evlerine davet etmekteydi. Yüzüstü bırakılmış malın mülkün haddi hesabı yoktu. Fransızların işgal ettiği yerlerin çevresinde, her tarafta, henüz keşfedilmemiş, işgal olunmamış yerler vardı, Fransızlar buralarda daha değerli şeyler bulunduğunu sanıyorlardı. Böylece Moskova onları gitgide daha çok emip içine çekiyordu. Kuru bir toprağın üstüne su döküldüğü zaman nasıl hem su, hem de kuru toprak yok olursa, zengin, boş bir şehre aç bir ordunun girmesi yüzünden de, öylece hem ordu; hem de zengin şehir yok oldu; ortada kalan şey, çamur, yangın ve plâçkacılıktı.

Fransızlar, Moskova yangınını *au patriotisme féroce de Rastopchine*'e ¹ atfederler, Ruslarsa Fransızların taassubuna... Gerçekte ise; Moskova yangınına, bu yangının sorumluluğunu bir yahut birkaç kişinin omzuna yükletmek bakımından sebep aranıyorsa, böyle bir sebep yoktu ve olamazdı. Moskova, şehirde 130 tane kötü yangın tulumbaşı bulunmuş, yahut bulunmamış olsun, herhangi bir ahşap şehrin yanabileceği bir duruma düşürüldüğü için yanmıştı. Moskova nasıl olsa yanacaktı, çünkü halkı onu bırakıp gitmişti; üzerine günlerce kıvılcım yağın bir yonga yığınının tutuşması gibi bu yangın da önüne geçilmez bir şeydi. Daha ev sahipleri evlerindeyken ve polisi yardıma koşarken bile, içinde her yaz, hemen hemen her gün yangın çıkan tahta bir şehri artık ahalisi bırakıp gider de; onu günde iki defa yemek pişiren, çubuk içen ve açık ordugâh ateşlerini âyan meclisi meydanında saray iskemleleriyle yakan askerler doldurursa, elbette ki yanmamazlık edemezdi. Barış zamanlarında bile, askerleri belli bir yerde köylere ev dağıtın, oralarda çıkan yangın sayısının hemen arttığını

¹ Rastopçin'in vahşi yurtsverliği'ne.

görüyorsunuz. Yabancı bir ordunun işgal ettiği boş, ahşap bir şehirde yangın ihtimallerinin ne derece artacağını artık düşünün. Bu işte ne *le patriotisme féroce de Rastopchine*, ne de Fransızların taassubu bahis konusu olamaz. Moskova; bacalar, mutfaklar, açıkta yakılan ateşler, düşman askerlerindeki umursamazlık, ev sahibi olmıyan şehir halkı yüzünden yandı. Kundakçılar olsa bile (bu da çok şüphelidir ya, çünkü şunun bunun yangın çıkarması için hiçbir sebep yoktu; sonra bu zahmetli, tehlikeli de bir iştir) bu kundakçıları Moskova yangınının sebebi diye gösteremeyiz; çünkü aynı iş onlarsız da olacaktı.

Fransızların, Rastopçin'i vahşilikle; Rusların da Bonapart'ı haydutlukla suçlandırmaları; sonra da milletlerinin eline bir kahramanlık meşalesi vermeleri kendileri için ne kadar övünülecek bir şey olursa olsun yangının böyle doğrudan doğruya bir sebebi olamazdı, çünkü sahipleri tarafından bırakılan, yabancı insanların içinde hüküm sürmesine, çorba pişirmesine müsaade edilen her köy, her fabrika, her ev nasıl eninde sonunda yanarsa, Moskova da öylece yanacaktı. Moskova'yı içinde oturanlar yakıtı, bu doğrudur; fakat bunlar gitmeyip kalan şehir halkı değil, şehre dışardan gelmiş olanlardır. Düşmanın işgal ettiği Moskova; Berlin, Viyana ve başka şehirler gibi sağlam kalmadı; çünkü Moskovalılar, Fransızlara ekmek tuz¹ ve şehrin anahtarlarını getirecek yerde şehirden çıkıp gittiler.

XXVII

Moskova'da Fransızların emilip dört bir yana akışı, Piyer'in şimdi oturduğu mahalleye, 2 eylülde ancak akşama doğru ulaşmıştı.

Piyer, inzivasında bir başına, fakat acayip bir surette geçirdiği son iki günden sonra deliliğe yakın bir duruma düşmüştü. Bütün varlığına bir tek düşünce hâkim olmuştu. Ne

¹ Ekmek tuz Ruslarda misafirsevenliğin remzidir.

zaman, nasıl olduğunu kendi de bilmiyordu, ama bu düşünce şimdi onu öyle bir sarmıştı ki, artık ne geçmişi, ne de hâlî hatırlıyor, gördüğü işittiği şeyler ona bir rüya gibi geliyordu.

Piyer, hayatın, kendisini sarmış olan ve o günkü durumunda çözmeğe gücü yetmediği karışık kör düğüm isteklerinden kurtulmak için evini bırakmıştı. Yosif Aleksiyeviç'in evine zahmetlinin, kâğıtlarını, kitaplarını toplamak bahanesiyle gidişi, sırf sükûna, huzura kavuşmak içindi; çünkü şimdi kendisinin sürüklendiğini hissettiği karmakarışık gâilelerin büsbütün tersine olarak, Yosif Aleksiyeviç'in hâtırası Piyer'in ruhunda ebedî, sakin, yüksek düşünceler âlemiyle bağlıydı. Aradığı sakin bir sığınaktı: Yosif Aleksiyeviç'in yazı odasında bunu gerçekten de bulmuştu. Yazı odasının ölü sessizliği içinde tozlu masaya dirseklerini dayayıp oturunca, hayalinden son günlerin, hele Borodino savaşının hâtıraları sükûnetle, mânalı bir surette birbiri ardından geçmeğe başladı; ruhunda, *onlar* diye iz bırakmış olan insanlardaki doğruluğun, sadeliğin, kuvvetin yanında kendi hiçliğini, sahteliğini anlamaktan gelen hissi tekrar duydu. Gerasim onu daldığı düşüncelerden ayılttığı zaman Piyer, Moskova'nın halkça yapılacak savunmasına (böyle bir savunmanın hazırlandığını biliyordu) katılmağı tasarlamıştı. Bu maksatla da Gerasim'den, kendisine hemen bir kaftanla bir tabanca bulmasını rica etmiş, ona; Yosif Aleksiyeviç'in evinde, adını gizliyerek kalmak niyetinde olduğunu bildirmişti. Sonra, bir başına işsiz güçsüz geçirdiği (Piyer, dikkatini masonlukla ilgili el yazma belgelerin üzerinde toplamağa birkaç kere boşuna gayret etmişti) bu ilk gün içinde, eskiden de düşündüğü gibi, kendi adının Bonapart adıyla birleştirilince aldığı esrarengiz mâna birkaç kere aklından bulanık bir surette geçti; ama bu, yani vahşi hayvanın saltanatına son vermek işinin kendisine, *l'Russe Bésuhof'a* mukadder olduğu düşüncesi, insanın aklından sebepsiz yere, hiçbir iz bırakmadan gelip geçiveren hülyalardan biriydi.

Piyer, (sadece Moskova'nın halkça savunmasına katılmak maksadiyle) kaftan satın aldıktan sonra Rostoflara raslayıp da, Nataşa ona: «Kalıyor musunuz? Ah, ne iyi...» dediği za-

man aklına, Moskova'yı alsalar bile şehirde kalarak kendine mukadder işi yapmanın gerçekten de iyi olacağı düşüncesi gelmişti.

Ertesi gün de bir tek düşünceyle, nefesine acımamak, hiçbir hususta onlardan geri kalmamak düşüncesiyle Uçdağlar seditinin yolunu tutmuştu. Fakat, Moskova'nın savunulmıyacağına kanaat getirerek eve döndüğü zaman, eskiden aklından bir ihtimal gibi geçen şeyin şimdi kesin bir zaruret haline geldiğini birdenbire hissetti. Adını gizliyerek Moskova'da kalacak, Napoleon'la karşılaşacak, onu öldürecek; ya kendisi mahvolacak; yahut da, ona göre; sırf Napoleon'un yüzünden Avrupa'nın başına gelen felâketlere bir son verecekti.

Piyer, 1809 yılında, Viyana'da bir Alman öğrencisinin Napoleon'a yaptığı suikastın bütün ayrıntılarını, bu öğrencinin kurşuna dizildiğini de biliyordu. Fakat, görevini yerine getirirken karşılaşacağı ölüm tehlikesi onu bir kat daha coşturmaktaydı.

Aynı kuvvette iki duygu, Piyer'i, aldığı karardan yana karşı konulmazcasına çekiyordu. Birincisi, onda genel felâketin uyandırdığı kendini feda etmek, ıstırap çekmek ihtiyacıydı; 25 ağustosta yine bu duyguya kapılarak Mojaisk'e doğru yola çıkmış, savaşın içine sürüklenmişti, şimdi yine bu duygunun tesiriyle evinden kaçıp alışkın olduğu lüks rahatlığı bırakarak, kaskatı bir divanın üstünde soyunmadan yatıyor, Gerasim'le aynı yemeği yiyordu; öteki duygu, şarta bağlı; yapma ve fânî olan, insanların çoğunluğunca dünyanın en büyük nimeti sayılan her şeye karşı hissedilen o, sırf Ruslara has, belirsiz hafifseme duygusuydu. Piyer, bu sihirli, acayip duyguya ilk defa Slobodski sarayında kapılmıştı; çünkü orada birdenbire anlamıştı ki, insanların o kadar peşinden koştukları dört elle sarıldıkları zenginliğin, iktidarın, hattâ hayatın bile bir değeri varsa o da bütün bu şeylerin fırlatılıp atılmasında ki zevktedir.

Gönüllü genç askere son kapiğine kadar kafayı çekti: sarhoşa, sebepsiz yere, bu işin cebindeki son meteliğe de mal olacağını bildiği halde aynaları, camları kırdıran

yine aynı bu duygudur; delice işler (bayağı mânada) yapan insanın beylik telâkkileri dışında yüksek bir hayat telâkkisinin varlığını ilân ederek sanki kendi şahsî kudretini, kuvvetini denemesi de bu duygunun neticesidir.

Piyer bu duyguya Slobodski sarayında ilk defa kapıldığı günden beri hep tesiri altında kalmıştı, fakat onu tam mânâsıyla ancak şimdi duyuyordu. Bundan başka, Piyer'i kararında sabit tutan ve ondan vazgeçmesini imkânsız kılan bir şey de, bu yolda şimdiye kadar atmış olduğu adımlardı. Evinden kaçıışı, kaftanı, tabancası: Moskova'da kalacağını Rostof'lara söylemesi; bütün bunlar; eğer o da başkaları gibi Moskova'dan gitmeğe kalkışırsa: yalnız mânasızlaşmakla kalmıyacak, fakat ayıp, gülüne olacaktı (ki bu Piyer'in hassas yeri idi).

Piyer'in vücutça durumu, her zaman olduğu gibi, mânevi durumuna uygundu. Alışık olmadığı kötü yemekler, o günlerde içtiği vodka, yaprak sigarası ve şarap yokluğu, değiştiremediği çamaşırların kirliliği, şiltesiz, dar bir divanın üstünde geçirdiği iki gece, bütün bunlar Piyer'i deliliğe yakın bir sınırlılık içinde tutuyordu.

Öğleden sonra saat ikiydi. Fransızlar Moskova'ya girmişlerdi. Piyer bunu biliyor, fakat harekete geçecek yerde, girişeceği işi en küçük ayrıntılarına kadar gözden geçirip düşünmekten başka bir şey yapmıyordu. Piyer, darbeyi ne suretle indireceğini, Napoleon'un ölümünü hülyalarında açıkça gözlerinin önüne getiremiyor; fakat kendi ölümü, kendi kahramanca yiğitliği, olağanüstü bir herraklıkla, kederli bir hazla gözünün önüne geliyordu.

«Evet, ben bir başıma herkes için bu işi yapmalıyım, yahut mahvolmalıyım!»- diye düşünüyordu. - «Evet, ona yaklaşıcağım... sonra, birdenbire... tabancayla mı, hançerle mi?... Ama hepsi bir... Ben değil, Tanrının eli cezalandırıyor seni diyeceğim ona... (Napoleon'u öldürürken söyleyeceği sözleri düşünüyordu). Ne olacak, alın, idam edin beni!» - diye yü-

zünde kederli, fakat azimli bir ifadeyle, başını eğip kendi kendine konuşmakta devam ediyordu.

Piyer; odanın orta yerinde durup böyle kendi kendine muhakemeler yürüttüğü sırada kapı açıldı, eşikte, eskiden her zaman korkak olan Makar Aleksiyeviç'in, büsbütün değişmiş bulunan şekli görüldü. Hırkası savruluyordu. Yüzü kıpkırmızıydı, iğrençti. Sarhoş olduğu belliydi. Piyer'i görünce ilk anda şaşaladı, fakat aynı şaşalamayı Piyer'in yüzünde de fark eder etmez yigitleşti, ince bacakları üzerinde sendeliyerek odanın ortasına geldi. Kısık, fakat emin bir sesle:

— Korktular, - dedi; - ben söylüyorum: teslim olmalıyacağım, ben söylüyorum.. Doğru değil mi, bayım? Bir an düşündü, sonra birdenbire; masanın üstünde tabanca görünce, beklenmedik bir hızla, tabancayı alıp koridorda koşarak kaçmağa başladı.

Makar Aleksiyeviç'i kovalıyan Gerasim'le kapıcı onu sofa aralığında durdurdular, elinden tabancayı almağa çalıştılar. Koridora çıkan Piyer de bu yarı deli ihtiyara acıyarak, tiksinierek bakıyordu. Sarf ettiği gayretle yüzü buruşmuş olan Makar Aleksiyeviç tabancayı tutuyor, besbelli fevkalâde bir şeyler tasavvur ederek kısık bir sesle haykırıyordu:

— Silâh başına! Rampa! Yalan söylüyorsun, alamazsın!

Gerasim. Makar Aleksiyeviç'i incitmeden dirseklerinden tutup kapıdan içeri itmeğe çalışarak:

— Yeter rica ederim, yeter. Lûtfen, rica ederim vazgeçin. ama rica ederim beyefendi, - diyordu.

— Sen kimsin? Bonapart mısın, - diye Makar Aleksiyeviç haykırıyordu.

— Bu yaptığınız doğru değil, sultanım, lûtfen odaya buyurun, dinlenin. Lûtfen şu tabancayı...

Makar Aleksiyeviç tabancayı sallıyarak bağıırıyordu:

— Defol, aşağılık köle! Dokunma bana! Görüyor musun çunu? Rampa!

Gerasim, kapıcıya fısıldadı:

— Yakala.

Makar Aleksiyeviç'i kollarından yakalayıp kapıya doğru sürüklediler.

Sofa aralığı, iğrenç çığlıklarla, soluğu kesilen bir sarhoş sesinin kısık feryatlarıyla doldu.

Birdenbire sahanlık tarafından acı bir kadın çığlığı yükseldi, ahçı kadın koşa koşa sofa aralığına geldi.

— Onlar! Aziz babalarım!... Vallâhi onlar, dört tane atlı! - diye haykırdı.

Gerasim'le kapıcı, Makar Aleksiyeviç'i bıraktılar. Sessizleşen koridorda dış kapıyı vuran birkaç elin gürültüsü açıkça duyuldu.

XXVIII

Tasarısını gerçekleştirinceye kadar adını sanını gizlemeğe, Fransızca bildiğini söylememeğe kendi kendine karar vermiş olan Piyer, Fransızlar içeri girer girmez hemen saklanmak niyetiyle koridorun yarı açık kapısı önünde duruyordu. Fakat Fransızlar içeri girdikleri halde Piyer kapıdan uzaklaşmadı: merakını yenemiyerek orada kalmıştı.

İki kişiydiler. Birisi subay: uzun boylu, babayiğit tavırlı, yakışıklı bir erkek; ikincisi ise, herhalde asker yahut emir eriydi: bodur, zayıf, yanakları çökük, yüzü gözü güneşte yanmış, bön bir adam. Subay, bir değneğe dayanarak, topallıya topallıya önden yürüyordu. Birkaç adım attıktan sonra sanki bu evin münasip olduğuna kendi kendine karar vermiş gibi, geriye, kapıda duran askerlere döndü, beygirleri içeri alsınlar diye kuvvetli, komutanca bir sesle haykırdı. Bu işi bitirince de dirseklerini babayiğitçe bir jestle kaldırarak bıyıklarını burdu, sonra elini şapkasının siperine götürdü. Gülümseyip etrafına bakınarak keyifli keyifli:

— *Bonjour. la compagnie!* ¹ - dedi. Hiç kimse karşılık vermedi.

— *Vous êtes le bourgeois?* ² - diye Gerasim'e sordu.

¹ Merhaba ihvan.

² Ev sahibi siz misiniz?

Gerasim bir şey anlamıyarak korka korka subaya baktı.

Subay, bu ufâcık adamı hoşgören sevimli bir gülümsemeyle tepeden tırnağa süzerek:

— *Quartire, quartire, logement,* - dedi. - *Les Français son des bons enfants. Que diable! Voyous! Ne nous fâchons pas, mon mieu,*^s - diye korkmuş, suskun Gerasim'in omzunu okşıyarak devam etti. Sonra etrafına bakınıp Piyer'in bakışlariyle karşılaşarak:

— *A ça! Dites donc, on ne parle donc pas Français dans cette boutique,* ² - dedi. Piyer kapıdan uzaklaştı.

Subay tekrar Gerasim'e döndü. Kendisine evin odalarını göstermesini istedi.

Gerasim, lâfı anlaşılabilsin diye kelimeleri eğri büğrü söyleyerek:

— Efendi yok.. Ben anlamaz.. Benim oda.. Siz... - dedi.

Fransız subayı gülümsedi, söylediklerini anlamadığını anlatmak için Gerasim'in burnu dibinde eliyle hareketler yaptı, Piyer'in durduğu kapıya doğru topallıya topallıya yürüdü. Piyer elinden kurtulmak için çekilmek istedi. Fakat tam bu sırada mutfağın açılan kapısında elinde tabancayla beliren Makar Aleksiyeviç'i gördü. Makar Aleksiyeviç, bir deli kurnazlığıyla gözlerini Fransızca dikti: tabancasını kaldırarak nişan aldı. Tetiğe asılıp:

— Rampa!!! - diye sarhoş sarhoş haykırdı. Fransız subayı sestten yana döndü, o anda da, Piyer; sarhoşun üstüne atıldı. Tabancayı yakalayıp havaya kaldırdığı sırada Makar Aleksiyeviç tetiği çekti; kulakları sağır eden, her tarafı barut dumanına boğan bir silâh sesi duyuldu. Fransız, sarardı, kendini arkaya; kapıya doğru attı.

Fransızca bildiğini belli etmemeğe karar vermiş olduğunu unutan Piyer, tabancayı alıp fırlatarak subaya doğru koştu, ona Fransızca:

¹ Oda, oda, mesken. Fransızlar iyi çocuklardır. Hay şeytan, darılıp gücenmiyelim babalık.

² Amma da iş ha,yoksa burada Fransızca bilen yok mu?

— *Vous n'êtes pas blessé?* ¹ - dedi. Subay kendini yok-lıyarak:

— *Je coris que non,* - diye cevap verdi. Duvarın alçı sı-vasındaki bir sıyrığı göstererek: - *mais je l'ai manqué belle cette fois-ci,* - dedi. Piyer'e sert sert bakıp: - *Quel est cet homme?* ² - diye sordu. Piyer rolünü büsbütün unutarak ça-buk çabuk karşılık verdi:

— *Ah, je suis vraiment au désespoir de ce qui vient d'arriver,* - dedi. - *C'est un fou, un malheureux qui ne savait pas ce qu'il faisait* ³

Subay, Makar Aleksiyeviç'e yaklaşıp yakasından tuttu.

Makar Aleksiyeviç duvara dayanmış, dudağı sarkmış, san-ki ayakta uyukluyormuş gibi sallanıyordu. Fransız, elini çe-kererek:

— *Brigand, tu me la payeras,* - dedi, cafcacflı mahzun bir eda ile ve azimli, güzel bir jestle: — *Nous autres nous sommes éléments après la victoire, mais nous ne pardonnons pas au traitres,* ⁴ - diye ilâve etti.

Piyer, bu sarhoş, deli adamdan öç almaması için subaya, Fransızca konuşarak; yalvarmakta devam ediyordu. Subay, hep o mahzun edasiyle dinledi, sonra birdenbire gülümsiyerek Piyer'e döndü, onu birkaç saniye sessizce süzdü. Güzel yü-zünde facialı fakat aynı zamanda tatlı bir ifade belirdi, elini uzattı:

— *Vous m'avez sauvé la vie! Vous êtes Français?* ⁵ - de-di. Bir Fransızın böyle bir neticeye varması tabiiydi. Büyük

---

¹ Yaralanmadınız ya?

² Galiba. hayır. Ama bu sefer iyi kurtuldum. Kim bu herif?

³ Başınıza gelen işe cidden çok müteessifim. Delidir, ne yaptığını bilmiyen bir zavallı.

⁴ Haydut, bana bunun hesabını vereceksin. Bizler zafer-den sonra merhametliyiz, ama hainleri affetmeyiz.

⁵ Hayatımı kurtardınız! Fransız mısınız?

bir işi ancak bir Fransız yapabilirdi; onun; 13 üncü alay yüzbaşısı *Mr. Ramball*'ın hayatını kurtarmak da: hiç şüphesiz büyük bir işti.

Fakat böyle bir netice ve bu neticeye dayanan subayın kanaati ne kadar tabîi olursa olsun, Piyer yine de onu hayal kırıklığına düşürmeği gerekli buldu. Hemen:

— *Je suis Russe*, ¹ - dedi..

Fransız permaklarını burnunun ucunda oynatıp gülümseyerek:

— Haydi, haydi, haydi, *à d'autres*, ² - dedi.- *Tout à l'heure vous allez me conter tout ça*, ³ - diye de artık Piyer'e karşı öz kardeş gibi davranarak ilâve etti: — *Chamré de rencontrer un compatriote. Eh bien! qu'allons nous faire de cet homme?* ⁴

Fransız subayının yüzündeki ifade, sesinin tonu; Piyer gerçekten de Fransız olmasa bile, yeryüzündeki bu en yüksek sıfatı bir kere aldıktan sonra, elbette artık ondan vazgeçemez, diyordu. Subayın sorduğu son sual üzerine Piyer; Makar Aleksiyeviç'in kim olduğunu bir kere daha anlattı; kendileri gelmeden az önce bu sarhoşun, delinin, dolu tabancayı kapıp götürdüğünü, onu elinden alamadıklarını açıkladı; zavallının cezaya çarptırılmamasını bir kere daha rica etti.

Fransız, göğsünü kabartıp eliyle şahane bir hareket yaptı. Çabuk çabuk ve dokunaklı bir edayla konuşarak:

— *Vous m'avez sauvé la vie! Vous êtes Français. Voue me demandez sa grşce? Je vous l'accorde. Qu'on emmène cet homme*. ⁵ - dedi, hayatını kurtardığı için Fransızlık pâyesini verdiği Piyer'in koluna girip onunla birlikte içeri girdi.

¹ Ben Rusum.

² Başkalarına anlat.

³ Birazdan bana bütün bu hikâyeleri anlatırsınız.

⁴ Bir vatandaşa raslamış olmakla bahtiyarım. Peki, bu herifi ne yapacağız?

⁵ Hayatımı kurtardınız. Siz Fransızsınız. Benden bu adamın affını istiyorsunuz. İsteğinizi yerine getiriyorum.

Avludaki askerler silâh sesini duyunca sofa aralığına gelmişlerdi, ne olduğunu soruyorlar, suçluları cezalandıracaklarını söylüyorlardı, fakat subay onları sert bir eda ile durdurdu:

— *On vous demandera quand on aura besoin de vous,* ¹ dedi. Askerler çıktılar. Bu arada mutfağı şöyle bir dolaşmış olan emir eri, subaya yaklaştı.

— *Capitaine, ils ont de la soupe et du gigot de mouton dans la cuisine. Faut-il vous l'apporter?* - dedi.

Yüzbaşı:

— *Oui, et le vin,* ³ - diye cevap verdi.

XXIX

Fransız subayı Piyer'le birlikte odaya girince, Piyer kendisinin Fransız olmadığına subayı bir kere daha ikna etmeği vazife bildi ve çekilmek istedi, fakat subay razı olmadı. Hayatını kurtardığı için Piyer'e karşı öyle nazik, sevimli, hoş davranıyor, öyle gerçek bir minnettarlık gösteriyordu ki, ricasını reddetmeğe Piyer'in yüzü tutmadı; ilk girdikleri yer olan salonda onunla kaldı. Piyer, Fransız olmadığında ısrar edince, yüzbaşı, böyle öğünülecek bir sıfatın nasıl reddedilebileceğine belhelli akıl erdiremiyerek omuz silkti, ille de kendini Rus olarak göstermek istiyorsa mesele kalmadığını, fakat buna rağmen, ne olursa olsun, hayatını kurtardığı için artık ona ebedi bir minnettarlıkla bağlanmış bulunduğunu söyledi.

Eğer bu adamda başkalarının duygularını azıcık olsun anlamak, Piyer'in hissettiklerini sezmek kabiliyeti olsaydı, Piyer herhalde onun yanından uzaklaşırdı; fakat bu adamın kendinden başka her şeye karşı gösterdiği coşkun vurdumduymazlık onu yendi.

¹ Lüzum olursa çağırılırsınız.

² Yüzbaşım, mutfakta çorbayla koyun kızartması var. Arzu buyurulur mu?

³ Evet, ama şarap da getir.

Piyer'in kirli fakat ince çamaşırlarına, elindeki yüzüğe şöyle bir göz atan Fransız:

— *Français ou prince russe incognito, - dedi.- Je vous dois la vie et je vous offre mon amitié. Un Français n'oublie jamais ni une insulte ni un service. Je vous offre mon amitié. Je ne vous dis que ça.* ¹

Bu subayın sesindeki edada, yüzündeki ifadede, hareketlerinde, Fransız görüşüyle; öyle bir iyi yüreklilik, bir asalet vardı ki, Piyer onun gülümsemesine şuursuzca bir gülümsemeyle karşılık vererek uzatılan eli sıktı.

Subay, bıyıklarının altında dudaklarını büzen, kendini beğenmiş, dayanılmaz bir gülümsemeyle kendini takdim etti:

— *Capitaine Ramballe du 13 -em léger, décoré pour l'affaire du Sept. Voudrez - vous me dire à présent, à qui j'ai l'honneur de parler aussi agréablement au lieu de rester à l'ambulance avec la balle de ce fou dans le corps.* ²

Piyer, ismini bildiremeyeceğini söyledi; kızararak, bir isim uydurmağa, adını söyleyemeyişinin sebebini Fransıza anlatmağa kalkıştı; Fransız, hemen onun sözünü kesti.

— *De grâce, - dedi.- Je comprends vos raisons, vous êtes officier... officier supérieur, peut - être. Vous avez porté les armes contre nous. Ce n'est pas mon affaire. Je vous dois la*

---

¹ Fransız, yahut hüviyetini gizliyen Rus prensi, ne olursanız olunuz, size hayatımı borçluyum, dostluğumu kabul ediniz. Bir Fransız, hiçbir zaman ne bir hareketi, ne de bir iyiliği unutmaz. Dostluğumu kabul ediniz. İşte söylemek istediğim bundan ibaret.

² Yüzbaşı Ramballe, 13 üncü hafif süvari alayından, 7 eylül savaşından dolayı nişanla taltif edilmişimdir. Vücudumda şu delinin kurşunuyla sargı mahallinde oturacak yerde, böyle zevkle konuşmak şerefine nail olduğum insanın kim olduğunu siz de artık söyler misiniz?

vie. Cela me suffit. Je suis tout à vous. Vous êtes gentilhomme? - diye de sorar gibi ilâve etti. Piyer başını salladı. *Votre nom de baptême, s'il vous plaît? Je ne demande pas davantage. Mr. Pierre, dites vous... Parfait. C'est tout que je desire savoir.* ¹

Koyun kızartması, omlet, Fransızların bir Rus şarap mahzeninden almış oldukları şarap, semaver, votka getirildi; Ramballe. Piyer'i yemeğe buyur etti, sonra hemen kendisi kuvvetli dişleriyle çiğneyip ağzını şapırdata şapırdata ve *excellent, exquis!*² diye diye, sıhhatli, aç bir adam gibi oburcasına, çabuk çabuk yemeğe başladı. Yüzü kızarıyor, terliyordu. Piyer de açtı, memnunlukla yemeğe katıldı. Hizmet eri Morel, sıcak suyla dolu bir tencere getirip içine bir kırmızı şarap şişesi koydu. Bundan başka tadına bakılmak için mutfaktan alıp getirdiği bir kvas şişesini de masaya yerleştirdi. Bu içki, Fransızlar arasında nam almıştı. Onlar kvasa *Limonade de cochon* (domuz limonatası) diye ad takmışlardı. Morel, mutfakta bulduğu bu *limonade de cochon*'u övüyordu. Fakat, yüzbaşıda, Moskova'da dolaşırken elegeçirdiği şarap vardı, bunun için kvası Morel'e bıraktı; bordo şarabının şişesine yapıştı. Şişenin boğazına bir peçete sarıp kendinin ve Piyer'in bardağını doldurdu: açlığını gidermekte olması ve şarap, yüzbaşığı bir kat daha coşturmuştu, hem yiyor ve hem de boyuna konuşuyordu.

Oui, mon cher Mr. Pierre, je vous dois une lièvre chaudière de m'avoir sauvé... de cet enragé... J'en ai assez, voyez-vous, de balles dans le corps. En voilà une (böğtünü işaret etti) à Wagram et de aux à Smolensk, - yanağındaki yara izini gösterdi-. Et cette jambe, comme vous voyez, qui ne veut

¹ Rica ederim. Mazeretinizi anlıyorum, subaysınız, belki de yüksek rütbeli bir subay. Bize karşı savaştınız. Bu beni ilgilendirmez. Size hayatımı borçluyum. Bu kadarı bana yeter. Emrinize âmadeyim. Asılzade misiniz? Vaftiz adınızı lütfeder misiniz? Fazlasını soracak değilim. Mr. Pierre mi dediniz? Âlâ. Bilmek istediğim zaten bu kadardı.

² Mükemmel. nefis.

pas marcher. C'est à la grande bataille du 7 à la Moskowa que j'ai reçu ça. Sacré dieu, c'était beau! Il fallait voir ça, c'était un déluge de feu. Vous nous avez taillé une rude besogne, vous pouvez vous en vanter, nom d'un petit bonhomme. Et, ma parole, malgré la toux, que j'y ai gagné, je serais prêt à recommencer. Je plains ceux qui n'ont pas vu ça. ¹

Piyer:

— *J'y ai été,* ² *dedi.*

— *Bah, vraiment! Eh bien, tant mieux, - diye Fransız devain etti.- Vous êtes de fiers ennemis, tout de même. La grande redoute a été tenace, nom d'une pie. Et vous nous l'avez fait crânement payer. J'y suis allé trois fois, tel que vous me voyez. Trois fois nous étions sur les canons et trois fois on nous a culbuté et comme des capucins de cartes. Oh! C'était beau, Mr. Pierre. Vous grenadiers ont été superbes, tonnere de dieu. Je les ai vu six fois de suite serrer les rangs, et marcher comme à une revue. Les beaux hommes! Notre roi de Naples qui s'y connaît a crié: bravo! Ah! Ah! soldat comme nous autres! - bir an sustu.- Tant mieux, tant mieux, Mr. Pierre, Terribles en baatille... galants... gülümsiyerek göz*

---

¹ Beni şu kudurmuş herifin elinden kurtardığınız için bir mum adıyacağım, evet, azizim Mr. Pierre. Vücudumda kurşun taşımaktan bıktım, usandım artık... İşte bir tanece. Vagramdan kaldı, şu ikisi de Smolenskten... Sonra şu, gördüğünüz gibi, yürümek istemiyen bacak; ayın yedisinde büyük Moskova savaşının yadigârıdır. Hay Allah, o ne güzellikti! Görülmeğe değer, bir ateş tufanı. Anamızdan emdiğimiz sütü burnumuzdan getirdiniz, övünebilirsiniz. Vallahi, orada yakalandığım öksürüğe rağmen aynı işe yeniden başlamağa hazırım. O hali görmiyenlere acırım doğrusu.

² Ben de oradaydım.

kırpı,- *avec les belles, voilà les Français, Mr. Pierre, n'est ce pas?* ¹

Yüzbaşı öyle iyi yüreklice, safça bir keyif içindeydi, öyle bir kendi kendine, yeter; kendi kendinden memnun hali vardı ki, Piyer de ona keyifli keyifli bakarak göz kırpar gibi oldu.. «*Galant*» sözü yüzbaşının aklına Moskova'nın durumunu getirmiş olmalıydı ki:

— *A propos, dites donc, est - ce vrai que toutes les femmes ont quitté Moscou? Une drôle d'idée! Qu'avaient - elles à craindre?* ² - dedi.

Piyer:

— *Est-ce que les dames françaises ne quitteraient pas Paris, si les Russes y entraient?* - diye karşılık verdi. ³

Fransız:

— *Ah, ah, ah!..* - diye kahkahadan kırılarak Piyer'in omzuna vurdu.- *Ah, elle est forte celle - là,* - diye devam etti.- *Paris?.. Mais Paris.. Paris...* ⁴

Piyer, onun sözünü tamamlayarak:

— *Paris, la capitale du monde...* ⁵, - dedi.

¹ Ya, sahi mi? Daha iyi ya. Ne de olsa yiğit düşmanlarsınız. Büyük tabya da amma dayandı ha. Onu pahalıya mal ettiniz bize. Şimdi nasıl gözünüzün önündeysem, oraya da öyle üç defa gittim. Toplara üç kere saldırdık, üçünde de bizi iskambıl kâğıdı dizisi gibi devirdiler. Ah, o ne güzellikti Mr. Pierre. Kumbaracılarınız kusursuz vallahi. Birbiri ardı sıra altı kere saflarını sıkıştırıp, bir geçit resminde gibi yürüdüklerini gördüm. Aslan gibi adamlar. Ha, demek ki siz de bizim gibi askersiniz. Daha iyi ya Mr. Pierre. Savaşta korkunç... güzellere karşı nâzik, işte Fransızlar böyledir, değil mi Mr. Pierre?

² Ha, sahi, bütün kadınların Moskovayı bıraktıkları doğru mu? Ama da acayip fikir ha. Neden korkuyorlardı ki?

³ Eğer Ruslar Paris'e girselerdi, Parisli kadınlar şehirden gitmezler miydi?

⁴ Ha, ha, ha, bu çok fazla, Paris? Fakat o Paris... Paris..

⁵ Paris, dünyanın başkenti.

Yüzbaşı, Piyer'e baktı. Lâfın ortasında durup gülümsiyen sevimli gözlerini karşısındakinin yüzüne dikmek âdetiydi.

— *Eh bien, si vous ne m'avez pas dit que vous êtes Russe, j'aurai parié que vous êtes Parisien. Vous avez ce que je ne sais quoi, ce...*¹ Bu kompliment yapar yapmaz da tekrar susarak Piyer'i süzdü.

Piyer:

— *J'ai été à Paris, j'y ai passé des années,* ² - dedi.

— Oh ça se voit bien. Paris... Un homme qui ne connaît pas Paris, est un sauvage. Un Parisien, ça se sent à deux lieux. Paris, c'est Talma, la Duschénois, Potier, la Sorbonne, les boulevards,- ³ Lâfının başıyla sonu arasındaki uygunsuzluğu sezdi ve çarçabuk ilâve etti: — *Il n'y a qu'un Paris au monde. Vous avez été à Paris et vous êtes resté Russe. Eh bien, je ne vous estime pas moins.* ⁴

Gamlı düşüncelerle başbaşa, yapyalnız geçirdiği günlerden sonra, şimdi içtiği şarabın tesiri altında kalan Piyer, bu neşeli, iyi yürekli adamla konuşmaktan, elinde olmıyarak zevk duyuyordu.

— *Pour en revenir à vos dames, on les dit bien belles. Quelle fichue idée d'aller s'enterrer dans les steppes, quand l'armée Française est à Moscou. Quelle chance elles ont manqué velles -la. Vos moujiks c'est autre chose, mais vous autres gens civilisés vous devriez nous connaître mieux que ça. Nous avons pris Vienne, Berlin, Madrid, Naples, Rome, Varsovie;*

¹ Hani, eğer bana Rus olduğumuzu söylemeseydiniz, Parislisinizdir diye bahse girerdim. Sizde öyle bir şey var, bir, ne bileyim. öyle bir...

² Pariste bulundum, orada yıllarca kaldım.

³ Belli, gören göz kılavuz istemez. Paris... Parisi bilmiyen bir insan vahşi demektir. Parisli iki fersahlık yoldan kendini belli eder. Paris: Talma, Duschenois, Potier, Sorbon; bulvarlar demek.

⁴ Yeryüzünde bir tek Paris vardır. Parise gitmiş olduğunuz halde Rus kaldınız. Ne çıkar, hen bu yüzden sizi daha az sayıyor değilim.

toutes les capitales du monde... On nous craient, mais on nous aime. Nous sommes bons à connaître. Et puis l'empereur,
 1 - diye başlayınca Piyer onun sözünü kesti:

— *L'empereur,* diye tekrarladı ve yüzü birdenbire gamlı, şaşkın bir ifade aldı. - *Est-ce que l'empereur...* 2

— *L'empereur? C'est la générosité, la clémence, la justice l'ordre, le génie, voilà l'empereur! C'est moi Ramballe qui vous le dit. Tel que vous me voyez, j'étais son ennemi il y a encore huit ans. Mon père a été comte émigré... Mais il m'a vaincu, cet homme. Il m'a empoigné. Je n'ai pas pu résister au spectacle de grandeur et de gloire dont il couvrait la France. Quand j'ai compris ce qu'il voulait, quand j'ai vu qu'il nous faisait une litière de lauriers, voyez vous, je me suis dit: voilà un souverain, et je me suis donné à lui. Eh voilà! Oh, oui, moncher, c'est le plus grand homme des siècles passés et à venir.* 3

1 Sizin bayanlara gelelim, çok güzel olduklarını söylüyorlar. Fransız ordusu Moskovadayken gidip te steplere kaplanmak ne saçma şey. Mükemmel bir fırsat kaçırdılar: Mujikleriniz bir yana; fakat sizler, medeni insanlar, bizi bundan daha iyi tanımanız gerekirdi. Viyana'yı, Berlin'i, Madrid'i, Napoli'yi, Roma'yı, Varşova'yı, dünyanın bütün başkentlerini aldık... Bizden korkarlar, ama severler de... Bizi yakından tanımanın faydası vardır. Sonra, İmparator...

2 İmparator... Sâhi, İmparator...

3 İmparator mu? Cömertlik, merhamet, adalet, nizam, deha, işte imparator bunlardır. Size bunu, ben, Ramballe söylüyorum. Sizi temin ederim, daha bundan sekiz yıl önce onun düşmanıydım. Babam hicret etmiş kontlardandır. Fakat bu adam beni yendi. Beni avucunun içine aldı. Fransaya verdiği şan ve şeref manzarasının büyüklüğü karşısında dayanamadım. Ne yapmak istediğini anladığım, bize zafer çelenklerinden bir yataklık yaptığını gördüğüm zaman anlıyor musunuz, kendi kendime: işte bir hükümdar, dedim ve ona tepeden tırnağa verdim kendimi. İşte böyle! Evet. azizim, o gelmiş ve gelecek yüzyılların en büyük adamıdır.

Piyer, tereddütle ve yüzünde suçluymuş gibi bir ifade helirerek :

— *Est-il à Moscou?*¹ - diye sordu.

Fransız, Piyer'in suçlu yüzüne bakıp gülümsedi.

— *Non, il fera son entrée demain,*² - dedi, hikâyesine devam etti.

Sokak kapısı tarafından yükselen birkaç haykırıyla ve Vurtemberg hüsarlarının da beygirlerini kendi beygirlerinin bulunduğu avluya sokmak istediklerini yüzbaşıya bildirmek için gelen Morel'in içeri girmesiyle sohbetler yarıda kaldı.

Yüzbaşı, kıdemli erbaşı çağırttı; hangi alaydar olduğunu, komutanlarının adını, işgal edilmiş bir eve ne cesaretle girip yerleşmeğe kalkıştığını sert sert sordu. Pek iyi fransızca bilmiyen Alman, ilk iki suale karşılık vererek alayını, komutanının adını söyledi; fakat üçüncü suali hiç anlamadığı için almancasına kırık dökük fransızca kelimeler karıştırarak kendisinin bölük emini olduğunu, bütün evleri sırayla baştan başa işgal etmek için komutanından emir aldığını söyledi. Almanca bilen Piyer, Almanın dediklerini yüzbaşıya, yüzbaşının cevaplarını da Vurtembergli hüsara tercüme etti. Bu suretle, kendine söylenenleri anlıyan Alman boyun eğdi, adamlatını alıp gitti. Yüzbaşı perona çıktı, yüksek sesle bir şeyler emretti.

Odaya döndüğü zaman, Piyer başını elleri arasına almış, hâlâ eski yerinde oturmaktaydı. Yüzü ıstırap ifade ediyordu. Bu anda o, gerçekten de ıstırap çekiyordu.

Yüzbaşı odadan çıkıp da Piyer yalnız kalınca, içine düşmüş olduğu durumu birdenbire kavramış, anlamıştı. Piyer'e şimdi azap veren şey, çok ağırına gittiği halde Moskova'nın alınmış olması değil, bahtiyar galiplerin şehirde kendi evlerindeymişler gibi hareket etmeleri, hattâ onu himayeye kalkışmaları da değildi. Ona azap veren şey, kendi za'fını anlamış olmasıydı. İçilen birkaç bardak şarap, bu iyi yürekli adamla lâf

¹ Moskovada mı?

² Hayır, yarın girecek.

atmak, Piyer'in son günlerde içinde bulunduğu ve kararını gerçekleştirmek için zaruri olan o dalgın, gamlı ruh halini yok edivermişti. Tabanca, hançer, kaftan hazırды. Napoleon da yarın geliyordu. Piyer, o haydudu öldürmeği hep öyle faydalı, şerefli bir iş saymakta, ama artık bunu yapamayacağını da hissetmekteydi. Niçin? Bilmiyordu, fakat kararını yerine getiremeyeceğini önceden sezer gibiydi. Za'fına karşı mücadele ediyor, fakat onu yenemeyeceğini, karşısına çıkan ilk insanla temasa gelir gelmez öç almak, öldürmek, nefsini feda etmek gibi gamlı düşüncelerinin tuz buz oluverdiklerini hayalmeyal hissediyordu.

Yüzbaşı, hafifçe topallıyarak, ısıklık çala çala odaya girdi. Fransızın eskiden Piyer'i eğlendiren gevezeliği artık onu tiksindiriyordu. Isıklıkla çaldığı hava da, yürüyüşü de, bıyıklarını buruşu da, her hali şimdi Piyer'in ağırına gidiyordu.

«Ben artık giderim, onunla bir tek lâf bile konuşmam.» diye Piyer düşündü. Bunu düşünüyor, ama yine de hep aynı yerde oturuyordu. Acayip bir za'af duygusu onu oturduğu yere mıhlamıştı: istediği halde, kalkıp gidemiyordu.

Yüzbaşı, tersine, çok keyifli görünüyordu. Odada iki defa açığı yukarı dolaştı. İçinden çok eğlenceli bir şey düşünüyor-muş da, kendi kendine buna gülüyormuş gibi gözleri pırıltıyor, bıyıkları hafifçe titriyordu. Birdenbire:

— *Charmant, - dedi, - le colonel de ces Wurtembourgeois! C'est un Allemand; mais brave garçon, s'il en fût. Mais Alle-mand.* ¹

Piyer'in karşısına oturdu.

— *A propos, vous savez donc l'allemand, vous?* ²

Piyer ses çıkarmadan ona baktı.

— *Comment dites - vous asile en allemand?* ³

¹ Şu Vurtembergliilerin albayı hoş adamı. Alman ama, yine de iyi delikanlı. Fakat Alman.

² Ha sahi, demek Almanca biliyorsunuz?

³ Almancada sığınağa ne derler?

— *Asile?* - diye Piyer tekrarladı. - *Asile en allemand: Unterkunft.* ¹

— *Comment dites - vous?* ² - diye yüzbaşı inanmazlık ifade eden bir eda ile ve çabuk çabuk sordu.

Piyer tekrarladı:

— *Unterkunft.*

Yüzbaşı:

— *Onterkoff*, - dedi, gülen gözlerini Piyer'e dikti. - *Les Allemands sont des fiéres bêtes. N'est-ce pas, Mr. Pierre,* - diye bir de netice çıkardı. - *Eh bien, encore une bouteille de ce Bordeau Moscovite, n'est ce pas? Morel, vas nous cahuffer encore une petite bouteille. Morel!* ³ - diye de neşeyle haykırdı.

Morel bir şamdanla bir şişe şarap getirdi. Yüzbaşı mumların ışığı altında Piyer'e bir göz attı, karşısındakinin karma-karışık yüzü onu besbelli hayrete düşürdü ki, samimî bir üzüntü ve ilgiyle Piyer'e yaklaştı, üstüne doğru eğildi. Eline dokunarak:

— *Eh, bien, nous sommes tristes?* - dedi, - *Vous aurai-je fait de la Peine? Non, vrai, avez-vous quelque chose contre moi?* - diye sordu. - *Peut être rapport à la situation?* ⁴

Piyer cevap vermedi, fakat Fransızın gözlerine muhabbetle baktı. Kendisine karşı gösterilen bu ilgiden hoşlanmıştı.

— *Parole d'honneur, sans parler de ce que je vous dois, j'ai de l'amitié pour vous. Puis -je faire quelque chose pour vous? Disposez de moi. C'est à la vie et à la mort. C'est la*

¹ Sığınak mı? Almanca sığınak: unterkunft.

² Nasıl dediniz?

³ Almanlar mağrur hayvanlardır, öyle değil mi Mr. Pierre? Pekâlâ, şu Moskova Bordosundan bir şişe daha içsek, ne dersiniz? Morel bir küçük şişe daha ısıt bize. Morel!

⁴ Ne o, kederli miyiz? Sizi gücendirdim mi? Sahi ama, bana dargın mısınız? Belki de durum dolayısıyla üzülmüyorsunuz.

main sur le coeur que je vous dis ¹ diye yüzbaşı göğsüne vurarak ilâve etti.

Piyer:

— *Merci*, ² - dedi. Yüzbaşı, sığınağa Almanca ne dendiğini öğrendiği vakit Piyer'e nasıl bakmışsa yine öyle dikkatle baktı, yüzü birdenbire parıldadı.

Ah! dans ce cas je bois à notre amitié! ³ diye sevinçle haykırıp bardaklarına şarap doldurdu. Piyer, dolu bardağı alıp içti. Ramballe de bardağını dikti, Piyer'in elini bir daha sıktı, düşünceli; malihülyalı bir tavır takınıp dirseklerini masaya dayadı.

— *Oui, mon cher ami, voilà les caprices de la fortune,* - diye söze başladı. - *Qui m'aurait dit que je serai soldat et capitaine de dragons au service de Bonaparte, comme nous l'appellions jadis. Et cependant me voilà à Moscou avec lui. Il faut vous dire, mon cher,* - diye uzun bir hikâyeye anlatmaya niyellenen bir insanın kederli, ölçülü sesiyle devam ediyordu, *que notre nom est l'un des plus anciens de la France.* ⁴

Yüzbaşı, cedlerinin tarihini, kendi çocukluğunu, yetişkinlik, delikanlılık zamanlarını, bütün hısım akraba, mal mülk, aile münasebetlerini, bir Fransızın rahat, saf, açık yürekliliğiyle Piyer'e anlattı. Bu hikâyede «*Ma pauvre mère*»⁵in önemli bir rol oynadığını söylemeğe lüzum yok.

---

¹ Şerefsizim ki, size borçlu olduğum şey bir yana, dostu-nuzumdur. Size herhangi bir yardımım dokunamaz mı? Emri-nize âmâdeyim. Canımı fedaya hazırım. Bunu size yürekten söylüyorum.

² Teşekkür ederim.

³ Hah! öyleyse, dostluğumuza içiyorum.

⁴ Evet, aziz dostum: işte kaderin cilveleri. Kim derdi ki, Bonapart'ın (vaktiyle onu böyle çağırırdık) maiyetinde asker ve dragon yüzbaşısı olacağım. Ama, işte onunla beraber Moskova-dayım. Size şunu söylemeliyim ki, azizim, ailemiz Fransa'nın en eski ailelerinden biridir.

⁵ Zavallı annecğim.

Yüzbaşı gitgide coşarak:

—*Mais tout ça ce n'est que la mise en scène de la vie, le fond c'est l'ammour. L'ammour! N'est-ce pas, Mr. Pierre?* - dedi. - *Encore un verre.* ¹

Piyer tekrar şarap içti, ve bardağını doldurdu.

— *Oh! les femmes, les femmes!* ² - bakışları mahmurlaşan yüzbaşı, gözlerini Piyer'e dikerek aşktan, kendi aşk maceralarından bahsetmeğe başladı. Bunlar pek de çoktu.. Subayın memnun, güzel yüzüne; kadınlardan bahsederken kapıldığı coşkun heyecana bakılacak olursa buna kolayca inanmak mümkündü. Ramballe'in bütün aşk hikâyelerinin, Fransızlar için aşkın biricik sihrini, şiirini teşkil eden, hayasız bir mahiyeti vardı; ama buna rağmen yüzbaşı, aşkın bütün güzelliklerini bir kendisi denemiş, kendisi tatmış gibi hikâyelerini öyle bir samimî inançla anlatıyor, kadınları ballandıra ballandıra öyle bir tasvir ediyordu ki, Piyer onu merakla dinliyordu.

Besbelliydi ki, Fransızın o kadar sevdiği *L'ammour*³, Piyer'in bir zamanlar kendi karısına karşı duyduğu o aşağı, basit aşkın soyundan olmadığı gibi: Nataşa'ya karşı duyduğu, o kendi kendini alevlendiren romantik sevdâ da değildi (Ramballe bu iki çeşit aşkı da aynı derecede hoş görüyordu: birisi, *l'ammour des charretiers*, ötekisi, *l'ammour des nigauds*)⁴, Fransızın beğendiği *l'ammour* daha ziyade, kadına karşı sahte münasebetlerde ve aşka başlıca cazibesini veren bir takım dalavereli işlerdeydi.

Böylece yüzbaşı; gönül avlayıcı, otuz beşlik bir markizle bu gönül avlayıcı markizin on yedi yaşında mâsum bir çocuk olan güzel kızına karşı, aynı zamanda ikisine birden, duyduğu aşkın dokunaklı hikâyesini anlattı. Ana kız arasındaki âlîce-

¹ Fakat bütün bunlar hayatın mizansenidir, asıl temel aşktır. Aşk. Değil mi Mr. Pierre. Bir bardak daha?

² Ah, kadınlar, kadınlar...

³ Aşk.

⁴ Birisi arabacı aşkı, ötekisi enayilerin aşkı.

naplık mücadelesinin sonunda ana, kendini feda ederek, âşığına kızıyla evlenmesini teklif etmişti; bu çok uzak hâtıra yüzbaşığı hâlâ heyecanlandırıyordu. Sonra bir hikâyeye daha anlattı, burada koca, âşık rolünü, kendisi ise (yani âşık) koca rolünü oynamıştı. Sonra, *Asile'e Unterkunft* ¹ denilen memleketten, *Souvenirs d'Allemagne*'dan ² birkaç komik hâtıra daha anlattı, burada *les maris mangent de la choux crouste*, ve *les jeunes filles sont trop blondes*'di.³

Nihayet söz; hâtırası yüzbaşıda hâlâ tazeliğini muhafaza eden ve Polonya'da geçmiş olan son maceraya geldi; hızlı hızlı el kol hareketleriyle ve alevlenen bir yüzle anlattığı bu hikâyeye göre: bir Lehlinin hayatını kurtarmış, (zaten yüzbaşığı anlattığı hikâyelerde boyuna hayat kurtarıyordu), Lehli de Fransanın hizmetine girmek için yola çıkarken ona gönül çekici karısını (*Parisienne de coeur*)⁴ emanet etmişti. Yüzbaşığı bahtiyardı, gönül çekici Lehli kadın onunla kaçmak istiyordu; fakat yüce ruhlulukla hareket eden yüzbaşığı kadını kocasına geri vermiş, bunu yaparken de: «*je vous ai sauvé la vie, et je sauve votre honneur*; ⁵ demişti. Yüzbaşığı bu sözləri tekrarlar- larken gözlerini silip, bu dokunaklı hâtıranın kendisinde uyan- dırdığı heyecanı üstünden atmak ister gibi silkindi.

Yüzbaşının hikâyelerini dinlerken, gecenin geç vakitlerinde ve şarabın tesiriyle çok defa olduğu gibi, Piyer onun hütün söylediklerini takibediyor, hepsini anlıyor; aynı zamanda da birdenbire, her nedense, hayalinde sıra sıra beliren kendi hâtıralarının peşinden gidiyordu. Bu aşk hikâyelerini dinlerken apansızın Nataşa'ya olan aşkını hatırlamış; hayalinden bu aşkın safhalarını teker teker geçirerek onları zihnini-

¹ Sığınağa Unterkunft denilen.

² Almanya hâtıralarından.

³ Kocaları lahana çorbası içer ve genç kızlar çok sarı- şındır.

⁴ Ruhu Parisli.

⁵ Sizin hayatınızı kurtarmıştım, şimdi de şerefınızı kurtarıyorum.

de Ramballe'in hikâyeleriyle kıyaslamıştı. Vazifeyle, aşk arasındaki kavgayı anlatan hikâyeyi dinlerken de, gönlünün arzıladığı kadınla Suhariyef kulesindeki son tesadüfleri en küçük ayrıntılarına kadar Piyer'in gözünün önüne geldi. O zaman bu tesadüf onun üzerinde hiçbir tesir yapmamış, hattâ bunu bir daha da hatırlamamıştı. Halbuki şimdi ona, bu tesadüfle çok önemli, şiirli bir şey varmış gibi geliyordu.

Şimdi onun: «Piyotr Kriliç, buraya gelin, sizi tanıdım» yolundaki sözlerini işitiyor, gözlerini, gülümsemesini, yolcu şapkacığını kıvrır kıvrır zülüflerini karşısında görüyor... bütün bunların hepsi de birden içine dokunuyor, onu müteessir ediyordu.

Gönül çekici Lehli kadına dair hikâyesini bitiren yüzbaşı, böyle sevda uğruna nefisini feda etmek ve meşru bir kocayı kıskanmak işinin başından geçip geçmediğini Piyer'e sordu.

Piyer bu sual üzerine başını kaldırdı. İçini dökmek ihtiyacını duydu; kendisinin aşkı nasıl biraz da başka türlü anladığını açıklamaya koyuldu. Bütün hayatınca bir tek kadın sevmiş olduğunu, onu hâlâ da sevdiğini, bu kadınınsa hiç bir zaman kendisinin olamayacağını söyledi. Yüzbaşı:

— *Tiens!*¹ dedi.

Sonra, Piyer, bu kadını daha henüz çocuk denilecek bir yaştayken sevmeye başladığını, fakat onu düşünmeğe bile cesaret edemediğini, çünkü onun çok genç, kendisiniyse o vakitler meşru olmıyan bir çocuk, adsız bir insan olduğunu anlattı. Sonra, soyunun adını, servetini elde edince de onu düşünmeğe yine cesaret edememişti; çünkü çok sevdiği bu kadını bütün dünyanın, bunun için de şüphesiz kendisinin çok üstünde görmüştü. Hikâyesinin burasında Piyer, yüzbaşıya bunu anlayıp anlamadığını sordu.

Yüzbaşı, bu duyguyu kendisi anlamasa bile yine de ondan hikâyesine devamını rica ettiğini belirten bir hareket yaptı.

¹ Bak hele...

— *L'amour platonique, les nuages...*¹ - diye mırıldandı. İçilen şaraptan mı, içini dökmek ihtiyacıyla mı, hikâyesindeki şahıslardan hiçbirini bu adamın tanımamasından, hiçbir zaman da tanıyamıyacağından mı, yoksa, bunların hepsinden dolayı mı, her ne hal ise, Piyer'in dili çözüldü. Mahmur gözlerini uzak bir noktaya dikip ağzını şapırdata şapırdata hikâyesini baştan aşağı anlattı: evlenmesini, en yakın dostuna Nataşa'nın sevdalanmasını, sonra aldatmasını, genç kızla kendi arasındaki basit münasebeti, her şeyi... Ramballe'in sualleri üzerine de, eskiden ondan gizlediği şeyleri: sosyal durumunu, hattâ soyadını bile söyledi.

Piyer'in hikâyesinde yüzbaşıyı en çok şaşırtan şey, çok zengin oluşu, Moskovada iki sarayının bulunuşu, bütün bunları yüzüstü bırakması, şehirden gitmeyişi, Moskovada da adını ve mevkiini gizliyerek kalışıydı.

Sokağa birlikte çıktıkları zaman, gece bir hayli ilerlemişti. Evin solunda, Petrofka'da, Moskova'da ilk başlayan yangının kızılıtları görünüyordu. Sağda, yüksekte orak biçiminde yeni ay ve karşı tarafta, kuyruklu yıldız pırıldıyor ve Piyer'in ruhunda onun sevdasıyla bağlanıyordu. Cümle kapısında Gerasim, ahçı kadın ve iki Fransız toplanmış duruyorlardı; kahkahaları, birbirlerinin anlamadıkları dilde konuşmaları işitiliyordu. Şehrin üstünde yükselen kızılığa bakıyorlardı.

Koskocaman şehirdeki bu küçücük uzak yangında korkulacak bir şey yoktu.

Yıldızlı, yüksek gökyüzüne, aya, kuyruklu yıldız, yangın kızılıtlısına bakan Piyer'in yüreği sevinçli bir rikkatle doldu. «Ah, ne kadar güzel, daha fazlası ne lâzım?» diye düşündü. Fakat birdenbire kararını hatırlayınca başı döndü, içi bulanıldı, öyle ki, düşmemek için parmaklığa dayandı.

Dostiyle vedalaşmadan yanından ayrıldı, sarsak adımlarla kapıdan uzaklaştı. Odasına dönünce de divana uzandı, hemen uyudu.

¹ Platonik aşk. bulutlar...

XXX

Şehirden kaçıp gitmekte olanlar ve çekilen kıtalar iki eylülde başlayan ilk yangının kızılıtlarına ayrı ayrı yolların üstünde, ayrı ayrı duygularla bakıyorlardı.

O gece Rostofların katarı Moskova'dan yirmi verst kadar uzakta, Mitişçi'de konaklamıştı. Eylülün birinde öyle geç vakit yola çıkmışlar, yol, yük arabalarıyla, kıtalarla öyle tıkanmış, gidip getirilmeleri için boyuna adam gönderilen o kadar çok şey unutulmuştu ki, o akşam Moskova'nın beş verst ötesinde konaklamağa karar verilmişti. Ertesi sabah da geç uyanılmış, yollarda yine bir sürü duraklamalar yüzünden ancak Büyük Mitişçi'ye ulaşılabilinmişti. Rostoflarla, beraberlerinde giden yaralılar saat onda büyük köyün avlularına, evlerine yerleştiler. Rostofların adamları, arabacıları yaralıların hizmet erleri, efendilerini yerleştirip yemeklerini yediler, beygirlerin yemlerini verdiler, sonra sahanlığa çıktılar.

Rayefski'nin yaveri evlerden birinde yaralı yatıyordu, bileği kırılmıştı, duyduğu dehşetli ağrı yüzünden boyuna inim inim inliyor, sonbahar gecesinin karanlığı içinde bu iniltiler acı acı aksediyordu. Bu yaver, ilk geceyi Rostoflarla aynı avluda geçirmişti. Kontes, bu iniltiler yüzünden bütün gece gözünü yummadığını söyledi, Mitişçi'de de sırf bu yaralıdan uzak olmak için berbat bir kulübeye yerleşti.

Adamlardan biri, avlunun giriş yerinde duran arabanın yüksek sandığı arkasında, gecenin karanlığında yeni, zayıf bir yangın kızılığı daha fark etti. Öteki, ilk kızılık çoktandır görünüyordu, bunun Momonof kazaklarının yaktığı Küçük Mitişçi köyü olduğunu herkes biliyordu. Hizmet eri:

— Yahu, kardeşler, bu da başka bir yangın, - dedi. Herkes yeni kızılığa dikkatle baktı.

— Küçük Mitişçi olacak, Mamonof kazakları yakmış diyorlar ya.

— Hayır! Bu Mitişçi değil, bu daha uzakta.

— Hele bir bak, tıpkı Moskova'daymış gibi.

Adamlardan ikisi sahanlıktan inerek kupa arabasının yanına gittiler, basamağının üstüne çıktılar.

— Bu daha solda, öyle ya, Mitişçi nah şurada, ama bu, bütünü başka bir yönde.

Yanlarına birkaç kişi daha geldi. İçlerinden biri:

— Bak, nasıl yalazalanıyor,- dedi. - Efendiler, bu yangın Moskova'da, ya Suşevskaya'da, ya Rogojnskaya'da.

Hiç kimse cevap vermedi. Bütün bu insanlar, uzakta, alev alev yanan bu yeni yangını bir hayli zaman sessiz sedasız seyrettiler.

Kontun oda uşağı (ona böyle ad takmışlardı), ihtiyar Danilo Terentiç, kalabalığa yaklaşarak Mişka'yı çağırdı:

— Orada durup nereye bakıyorsun, sersem... Kont adanıyor, ortada kimseler yok, haydi git, elbiseleri yerleştir.

Mişka:

— Ben zaten suya gelmişim, - dedi.

Uşaklardan biri:

— Siz ne dersiniz, Danilo Terentiç, şu kızılık Moskova-daymış gibi görünüyor, değil mi? - diye sordu.

Danilo Terentiç cevap vermedi, yine bir hayli zaman sessiz sedasız durdular. Kızılık gitgide yayılıyor, alevleniyordu. Bir ses:

— Aman Allah!.. Hem rüzgâr var, hem de ortalık kupkuru... - dedi.

— Bak hele, nasıl da ilerliyor. Ah yarabbım! Alakargalara bak. Biz günahkâr kullarına acı Allahım!

— Nasıl olsa söndürürler.

O zamana kadar süsün Danilo Terentiç'in sesi duyuldu:

— Kim söndürecek? - Danilo'nun sesi sakindi, ağır ağır konuşuyordu.- Evet, Moskova, kardeşler, - dedi.- Ak duvarlı anamız... - Sesi kısıldı, birdenbire ihtiyarcasına hıçkırdı. Sanrı görülen kızılığın ifade ettiğı müthiş mânayı anlamak için herkes yalnız bunu bekliyordu. Kontun ihtiyar hizmetkârının hıçkırıklarına iç çekişler, dua sesleri karıştı.

XXXI

Oda uşağı, kontun yanına dönerek Moskova'nın yandığını bildirdi. Kont, hırkasını giydi, anlamak için dışarı çıktı. Henüz soyunmamış olan Sonya ile *madam Schoss* da onunla beraber çıktılar. Nataşa'yla kontes odada bir başlarına kaldılar. (Petya artık ailesinin yanında değildi, Troytse istikametinde ilerliyen alayı ile birlikte önden gitmişti).

Moskova'nın yandığı haberini duyan kontes ağlıyordu. İsa ve Meryem ana tasvirlerinin altında, solgun yüzü ve bir noktaya dikili gözleriyle oturan Nataşa (zaten geldiğinden beri hep burada oturuyordu) babasının söylediklerine dikkat bile etmemişti. Yaverin üç ev öteden gelen bitip ükenmez iniltilerine kulak kabartıyordu. Dışardan üşümüş, korkmuş bir halde dönen Sonya:

— Ah, ne dehşetli şey,- dedi,- Moskova baştan aşağı yanıyor gibi geliyor bana. ne müthiş kızılık! Nataşa, bak şimdi şuradan, pencereden görünüyor. - Nataşa'yı herhangi bir şeyle oyalamak istediği belliydi. Fakat Nataşa kendisinden ne istendiğini anlamıyormuş gibi ona baktı, gözlerini tekrar ocağın köşesine dikti. Nataşa bu sabahtan beri, yani Sonya'nın ona. prens Andrey'in yaralı olduğunu, kendi kafilelerinde bulunduğunu; kontesi hayrete ve üzüntüye düşürerek her nedense söylemeğe lüzum gördüğü andan beri böyle kendinden geçmiş, uyuşuk bir haldeydi. Kontes, Sonya'ya, çok az kapıldığı bir öfkeyle kızmıştı. Sonya ağlamış, af dilemişti, şimdi de sanki suçunu unutturmak istiyormuş gibi boyuna Nataşa'yla ilgileniyordu. - Bak, Nataşa, nasıl dehşetli yanıyor.

— Yanan ne? - diye Nataşa sordu, - ha, evet, Moskova.. Sonra âdeta teklifini reddederek Sonya'yı kırmamak ve onun elinden kurtulmak için başını pencereye yaklaştırdı, herhalde hiçbir şey görmiyerek dışarı bir göz atıp tekrar eski vaziyetini aldı.

— Yoksa görmedin mi?

Nataşa, rahat bırakılmasını yalvaran bir sesle:

— Yo. gördüm sahiden.sahiden, - diye cevap verdi.

Kontes de. Souya da anlamışlardı ki, Moskova'nın, Mosko-
va yangınının ne olursa olsun hiçbir şeyin şimdi Nataşa için
bir mânası yoktur.

Kont, tekrar bölmenin arkasına çekilip yattı. Kontes, Na-
taşa'ya yaklaştı, kızının hastalandığı zamanlarda yaptığı gibi
elinin tersiyle başını yokladı; sonra ateşi var mı, yok mu diye
anlamak istiyormuş gibi, dudaklariyle alına dokundu, öptü.

— Soğuk mu aldın, titriyorsun? Yatsan, - dedi.

— Yatmak mı? Evet, peki, yatacağım. Hemen şimdi yata-
cağım, - diye Nataşa cevap verdi.

Ona bu sabah, prens Andrey'in yaralı olduğunu, kendile-
riyle birlikte yolculuk yaptığını söyledikleri andan beri; ne-
rede, nasıl, ağır mı yaralandığını, kendisini görmenin müm-
kûn olup olmadığını yalnız ilk zamanlarda sorup durmuştu.
Fakat görülemeyeceği, yarası ağır olsa da hayatının tehlikede
olmadığı kendisine söylendikten sonra, buna inanmadığı halde
—ne derse desin hep aynı cevabı vereceklerine de kanaat ge-
tirerek— artık sormaktan, konuşmaktan vazgeçmişti. Bütün yol
boyunca da, kontesin o kadar iyi bildiği, ifadelerinden o ka-
dar korktuğu, koca koca açılmış gözleriyle arabanın köşesinde
kıvıldanmadan oturmuştu; şimdi de sıranın üstünde öylece otu-
ruyordu. Aklından bir şeyler geçtiğini, bir şeylere ka-
rar vermek istediğini, yahut artık karar vermiş olduğunu, bü-
tün bunları kontes biliyordu, ama bunların neler olduğunu bil-
miyordu, onu korkutan, üzen zaten buydu.

— Nataşa, soyun yavrucuğum, benim yatağıma uzan. (Yal-
nız kontesin karyolası kurularak üzerine yatak serilmişti,
Mme. Schoss ve iki küçük hanım yerde, samanların üstünde
yatacaklardı).

Nataşa öfkeli öfkeli.

— Hayır anne, ben şurada, yerde yatacağım, - dedi. Pen-
cereye gitti, açtı. Açık pencereden yaverin iniltileri daha iyi
işitilmeğe başladı. Nataşa başını gecenin nemli havasına uzat-
tı, kontes, onun pencere pervazına dayanan ince boynunun
hıçkırıklarla sarsıldığını gördü. Nataşa, inliyenin prens An-
drey olmadığını biliyordu. Prens Andrey'in, ancak bir böl-

meyle ayrılmış bitişikte yattığını da biliyor, fakat bu dinmiyen korkunç iniltiler onu ağlatıyordu. Kontesle Sonya bakıştılar. Kontes, Nataşa'nın omuzuna eliyle hafifçe dokunarak:

— Yat yavrucuğum, uzan küçücüğüm, - dedi. - Haydi yat canım.

Nataşa:

— Ha, evet... Şimdi, hemen yatacağım. - dedi. Acele acele soyunmağa başladı; soyunurken de etekliğinin bağını kopardı. Entarisini çıkarıp geceliğini giydikten sonra yer yatağının üstüne bağdaş kurup oturdu. Pek uzun ve gür olmıyan saçlarını omuzundan önüne sarkıtarak örmeğe başladı. Nataşa'nın başı, alışkın bir hareketle, kâh sağa, kâh sola dönüyor; fakat sıtmalı, açılmış gözleri dimdik önüne bakıyordu. Gecelik kıyafeti tamam olunca Nataşa, kapının dibinde samanların üstüne serilmiş olan çarşafa yavaşça uzandı.

Sonya:

— Nataşa, sen ortaya yat, - dedi.

Nataşa:

— Ben buraya yatacağım, - diye cevap verdi, - Haydi, siz de yatsanıza, - diye de keyifsiz keyifsiz ilâve etti, yüzünü yastığa gömdü.

Kontes, Mme. Schoss, Sonya çarçabuk soyunup yattılar. Odada yalnız, tasvirlerin önündeki kandil yanıyordu; fakat dışarısı, iki verst ötedeki Küçük Mitişçi'nin yangınıyle aydınlanmıştı; yolun dönemecinde, Mamonof kazaklarının yağma ettikleri meyhaneden halkın gece uğultuları aksediyor, yaverin bitip tükenmez iniltisi de hep öyle işitiliyordu.

Nataşa, evin içinden ve dışından gelen seslere, olduğu yerde kıpırdamadan, bir hayli zaman kulak kabarttı. İlkönce annesinin duasını, iç çekişini, karyolasının gıcırtısını; sonra Mme. Schoss'un, kendisine hiç de yabancı gelmiyen, ıslıklı horultularını, Sonya'nın hafif hafif nefes alışını dinledi. Sonra, kontes, Nataşa'ya seslendi; Nataşa cevap vermedi.

Sonya, yavaşça:

— Galiba uyuyor, anne, - dedi. Kontes bir müddet sustu; tekrar seslendi, fakat artık hiç kimse cevap vermedi.

Biraz sonra Nataşa, annesinin hep bir ayar nefes alıp verişini duydu. Örtünün altından çıkmış olan çıplak, minicik ayağı döşemenin üstünde üşüdüğü halde Nataşa kıpırdamıyordu.

Bir cırcır böceği sanki bütün bu uyuyanlara karşı kazandığı zaferin bayramını yapıyormuş gibi deliğinde cırlamağa başladı. Uzaklarda bir horoz öttü, yakınlardaki bir horoz ona karşılık verdi. Meyhanede gürültüler dinmişti, yalnız, yaverin iniltisi hep öyle devam etmekteydi. Nataşa doğruldu.

— Sonya? Uyuyor musun? Anne? - diye fısıldadı. Kimse cevap vermedi. Nataşa, ihtiyatla, ağır ağır kalktı, haç çıkardı; dar, yumuşak tabanını ihtiyatla kirli, soğuk dösemeye bastı. Döşeme tahtaları gıcırdadı. Bir kedi yavrusu gibi, seken adımlarla koştu, kapının soğuk mandalını yakaladı.

Ona, odanın duvarlarına ağır bir şey muntazam darbelerle vurarak gümbürdüiyormuş gibi geliyordu: bu, korkudan, dehşetten, sevgiden duracakmış gibi parçalanırcasına çarpan yüreğiydi.

Kapıyı açtı, eşiği atladı, oda aralığının soğuk, ıslak toprağına bastı. Serinlik onu kendine getirdi. Çıplak ayağı uyuyan bir adama çarptı, üstünden atladı; prens Andrey'in yattığı kübenin kapısını araladı. Burası karanlıktı. Dip köşede, üzerinde bir şey yatan karyolanın yanında, sıranın üstünde bir iç yağ mumu tüte tüte yanıyordu.

Nataşa, daha sabahleyin, kendisine prens Andrey'in yaralı olduğunu, burada bulunduğunu söyledikleri andan beri, onu görmesi gerektiğine karar vermişti. Bunun niçin gerektiğini bilmiyordu, ama bu görüşmenin acı olacağını anlıyor, bu da bu işin zaruretiye onu bir kat daha inandırıyor.

Bütün gününü, gece gidip onu görmek ümidiyle geçirmişti. Fakat şimdi bunun vakti gelip çatınca yüreğine göreceği şeyin korkusu düşmüştü. Kim bilir sakatlanıp nasıl bozulmuştur? Nereleri sakatlanmış? Durmadan inliyen yaver gibi mi o? Evet, o da tıpkı onun gibi. O korkunç inilti, Nataşa'nın hayalinde, prens Andrey'in tâ kendisiydi. Köşede, belli belirsiz bir şekil fark edip de, battaniyenin altında dikilmiş dizlerini, omuzları

sanınca, gözünün önüne korkunç bir vücut geldi; olduğu yerde dehşetle durdu. Fakat dayanılmaz bir kuvvet onu öne doğru çekiyordu. İhtiyatla bir adım attı, bir adım daha ve kendini tıklım tıklım dolu küçük odanın ortasında buldu.

Tasvirlerin altında, bir sıranın üstünde bir adam daha yatıyordu (bu, Timohin'di), yerde yatan iki adam daha vardı (bunlar, doktorla oda uşağıydı).

Oda uşağı doğruldu, bir şeyler fısıldadı. Bacağındaki yarının acısıyla uyuyanuyan Timohin gözlerini dört açmıştı; bu beyaz gömlekli, mintanlı, gecelik takkeli genç kız hayatine bakıyordu. Oda uşağının uykulu, ürkek bir sesle «ne istiyorsunuz, ne var?» demesi Nataşa'yı sadece köşede yatan doğru bir kat daha çabuk yaklaştırdı. Ne kadar korkunç, ne kadar insan şeklinden çıkmış olursa olsun bu vücuttu mutlaka görecekti. Oda uşağının yanından geçti, mumun yanık fitil ucu düştü; böylelikle de mum daha parlak yanınca, prens Andrey'i apaçık gördü; ellerini battaniyenin üstüne koymuş yatıyordu; evvelce, her zaman gördüğü gibiydi.

Prens Andrey her zamanki gibiydi; ama ateşten kızarmış yüzü, Nataşa'nın üstüne hayran hayran dikilmiş, pırıl pırıl gözleri hele gömleğinin yakasından çıkan incecik çocuk boynunu ona şimdiye kadar Nataşa'nın onda görmediği mâsum, çocukça bir hal vermişti. Nataşa yaklaştı; çabuk, çevik, dinç bir hareketle diz çöktü.

Prens Andrey gülümsedi, ona elini uzattı.

XXXII

Borodino savaş meydanı sargı mahallinde prens Andrey'in ayrılışından beri yedi gün geçmişti. Bütün bu zamanı hemen hemen arasızsız bir dalgınlık içinde geçirmişti. Düşmiyen ateşi ve zedelenen barsaklarının iltihabı, beraberinde giden doktorun kanaatine göre, onu götürcekti. Yedinci gün, bir ekmek dilimini çayla beraber seve seve yedi; doktor ateşin, genel olarak, düştüğünü tesbit etti. Sabahleyin kendine gelmişti. Moskova'dan yola çıkışlarının ilk gecesini hava oldukça sıcaktı, prens Andrey'i kalesinde geceletmişlerdi. Fakat Mitişçi'de

bir eve götürülmesini, çay içmeği yaralının kendisi istemişti. Eve taşınırken duyduğu acı prens Andrey'i yüksek sesle inletmiş ve tekrar bayıltmıştı. Portatif karyolaya yatırıldıktan sonra da uzun zaman gözlerini açmadan, kımıldamadan öylece uzanıp kalmıştı. Sonra gözlerini açmış, yavaşça fısıldamıştı: «Çay hazır mı?» Onun böyle önemsiz bir şeyi hatırlaması doktoru hayrete düşürmüştü; nabzını yoklamış, şaşarak, biraz da canı sıkılarak, nabzının daha iyi olduğunu fark etmişti. Doktor bunu pek de memnun olmıyarak fark etmişti, çünkü tecrübelerine dayanarak iyice biliyordu ki, prens Andrey yaşayamaz, şimdi ölmezse, bir müddet sonra daha çok acı çekerek ölecektir. Alayının, kendilerine Moskova'da katılan kırmızı burunlu binbaşı Timohin de prens Andrey'le birlikte yola çıkarılmıştı. Borodino savaşında o da bacağından yaralanmıştı. Yanlarında bir doktor, prensin oda uşağı, arabacısı, iki hizmet eri vardı.

Prens Andrey'e çay verdiler. Sanki bir şeyleri anlamağa, hatırlamağa çalışıyormuş gibi sıtmalılı gözlerini, karşıya, kapıya dikerek çayı hırsla içti.

— Artık yeter, istemem. Timohin burada mı? - diye sordu. Timohin sıranın üstünde sürünerek yanına yaklaştı.

— Buradayım, ekselâns.

— Yara nasıl?

— Benimki mi? Ehemmiyetsiz. Ya sizinki?

Prens Andrey sanki bir şeyleri hatırlamağa uğraşıyormuş gibi tekrar düşünceye daldı.

— Bir kitap bulmak kabil değil mi? - dedi.

— Nasıl kitap?

— İncil. Bende yok.

Doktor İncil bulmağı vadetti, sonra prensten neler hissettiğini sormağa başladı. Prens Andrey, doktorun bütün sorularına isteksizce fakat akıllı başında cevaplar verdi; sonra, rahat edemediğini, çok acı duyduğunu söyleyerek altına bir yastık konmasını istedi. Doktorla oda uşağı prensin üstündeki battaniyeyi kaldırdılar; yaranın ağır, çürümüş et kokusuyla yüzlerini buruşturarak bu korkunç yarayı gözden geçirmeğe

başladılar. Doktorun bir şeylere çok canı sıkıldı, bir şeyleri değiştirip başka türlü yaptı, yaralıyı çevirdi; prens, acıdan inledi, çevrildiği sırada kendini kaybetti, sayıklamağa başladı. Kitabı hemen getirmelerini, şuracığa, baş ucuna koymalarını tekrarlayıp duruyordu.

— Bulup getirseniz ne olur! - diyordu. - Bende yok işte... Bulun şunu rica ederim... Birkaç dakikacık şuracığa koyun, - diye acıklı bir sesle söyleniyordu.

Doktor, ellerini yıkamak için aralığa çıktı. Eline su döken oda uşağına:

— Amma da vicdansızlık doğrusu, - dedi.- Ben bakmasana aldırış eden yok adamcağıza. Böyle bir acıya nasıl dayanıyor, şaşıyorum.

Oda uşağı:

— Biz elimizden geleni yapıyoruz, vallahi, - dedi.

Prens Andrey nerede bulunduğunu, başına neler geldiğini ilk defa şimdi anlamıştı; yaralı olduğunu, kaleskası Mitişçi'de durduğu zaman bir odaya taşınmasını istediğini hatırlıyordu. Duyduğu acıyla tekrar kendini kaybetmiş, çay istediği sırada tekrar kendine gelmiş, ve başından geçenleri tekrar hatırlamış, hele sargı mahallinde, nefret ettiği bir adamın çektiği acıları görünce içini saadetle dolduran o yeni düşüncelere kapılışı gözünün önünde canlanmıştı. Bu düşünceler şimdi bulanık ve belli belirsiz olsalar da yine ruhunu doldurmuştu. Artık yeni bir saadete kavuştuğunu, bu bahtıyarlığın İncille ilgili olduğunu hatırlamış, İncili de işte bunun için istemişti. Fakat yaraları temizlenirken ve doktor onu çevirdiği sırada duyduğu acıyla şuuru tekrar bulanmış, kendine üçüncü defa geldiği zamansa, çoktan gece olmuştu. Etrafında her şey uykudaydı. Oda aralığında bir cırcır böceği ötüyor, sokakta birisi bağıriyor, şarkı söylüyordu; masanın, tasvirlerin, duvarların üstünde hamam böcekleri hışırdıyor, kocaman bir sinek, baş ucunda ve büyük bir alevle yanarak eriyen yanındaki mumun etrafında şaşkın şaşkın uçuyordu.

Ruhça tabii bir durumda değildi. Sıhhatli bir adam hadsiz hesapsız bir sürü şeyi aynı anda düşünür, hisseder, hatırlar.

lar; fakat bunların içinden bir sıra düşünceyi veya olayı seçip, bütün dikkatini onun üstüne toplamağa gücü ve kudreti vardır. Sıhhatli bir adam, en derin düşüncelere daldığı bir anda bile, içeri giren bir insana, hoş geldin demek için bu düşüncelerden ayrılıp sonra tekrar onlara dönebilir. Prens Andrey'in ruhu ise bu bakımdan tabii bir durumda değildi. Ruhunun bütün kuvvetleri her zamankinden daha işlek, daha uyanıktı, ama iradesi dışında hareket ediyorlardı. Kendini aynı anda, çeşit çeşit, bir yığın hayal ve düşünceye kaptırmıştı. Bazan kafası birdenbire işlemeğe, hem de sıhhatli zamanlarında ulaşamadığı bir kuvvet, açıklık ve derinlikle işlemeğe başlıyor, fakat yine birdenbire; bu faaliyetin orta yerinde, umulmadık bir hayale takılarak duruyor, eski faaliyetine dönmeğe gücü yetmiyordu.

«Evet, içime, insanın elinden alınması kabil olmıyan yeni bir saadet doğdu,- diye bu alaca karanlık, sessiz odada yatarak sıtmayla açılmış gözlerini karşıya dikmiş düşünüyordu. Maddi kuvvetlerin dışında, maddi olayların insan üzerindeki tesiri dışında bir saadet, sadece ruhun saadeti, aşkın saadeti! Bunu her insan anlayabilir, ama onu bize ancak Tanrı tattırabilir, ilham edebilir. Fakat, Tanrı bu kanunu nasıl koymuştur? Oğlu niçin?...» Bu düşüncelerin akışı birdenbire, kesiliverdi, prens Andrey bir ses duydu(bu kendi sayıklaması mıydı, yoksa gerçekten de böyle bir şey var mıydı, bilmiyordu) bu ses, art-sız arasız, ölçülü bir fısıltıyla aynı heceleri tekrarlıyordu: «Su, su, su», sonra tekrar «u - u - u»; tekrar «su; su; su»; ve tekrar «u - u - u». Aynı zamanda, bu fısıldıyan müziğin nağmeleriyle, prens Andrey yüzünün üstünde, tam ortasında, incecik iğnelerden veya talaşlardan yapılmış acayip, havai bir yapının yükseldiğini hissediyordu. Yükselen yapının yıkılmaması için muvazenesini bozmamağa gayret etmesi gerektiğini (her ne kadar bu ona çok zor gelse de) hissediyordu; ama yapı yine de yıkıldı, sonra yine fısıltılı müziğin nağmelerine uyarak tekrar yükselmeğe başladı. Prens Andrey kendi kendine «Uzuyor, uzuyor! yükseliyor; boyuna yükseliyor» - diyordu. Bu fısıltıyı duyarken, iğnelerden yapılmış, boyuna

yükselen o yapıyı hissederken de prens Andrey, arasıra iç yağı mumunun kırmızı halesini görüyor, hamam böceklerinin hisırtısını, yastığına ve yüzüne çarpan sineğin vızılıtısını işitiyordu. Sinek ne zaman yüzüne dokunsa yanık hissine benzer bir şey duyuyor, aynı zamanda da yüzünde yükselen yapının bulunduğu yere çarpan sineğin onu yıkmayışına şaşıyordu. Fakat, bundan başka, önemli bir şey daha vardı. Kapıda beyaz bir şey duruyordu, Sfenksin heykeliydi bu, o da prensi ezmekteydi.

«Ama bu belki de, masanın üstünde duran gömleğidir, diye prens Andrey düşündü,- işte şunlar da benim ayaklarım, şu da kapı, ama ne diye boyuna uzuyor, yükseliyor ve boyuna: su, su, su - u - u - u - su; su; su... Yeter, kes rica ederim; kes». Prens Andrey birisine yalvarıyordu. Sonra tekrar, olağanüstü bir açıklık, bir kuvvetle düşünceler, hisler belirdi.

«Evet, aşk (diye yine tam bir berraklıkla düşünmeğe başladı) ama herhangi bir maksat güden, herhangi bir şey elde etmek için duyulan aşk değil, kendim ölmek üzereyken düşmanımı görüp de onu yine de sevdiğim zaman ilk defa duyduğum aşk. Ben, ruhun özü olup maddeye muhtaç bulunmıyan aşkı duydum. Ben bu aziz aşkı şimdi de duyuyorum. Yakınlarını sevmek, düşmanlarını sevmek. Herkesi sevmek, Tanrıyı bütün belirtilerinde sevmektir. Senin için aziz olan bir insanı, insanca seversin; ilâhî bir aşkla ise ancak düşman sevinebilir. İşte ben de o insanı sevdiğimi hissettiğim zaman böyle bir saadet duydum. Ne haldedir acaba? Sağ mı... İnsanca bir sevgi duyulduğu zaman bu sevgi nefrete dönebilir; fakat ilâhî aşk değişmez, hep öyle kalır. Hiçbir şey, ne ölüm, ne hiçbir şey onu yıkabilir. O, ruhun özüdür. Halbuki hayatımda ne kadar da çok insana karşı nefret duymuştum. Bütün bu insanların içinde de hiç kimseyi o genç kız kadar sevmemiş, hiç kimseden o kadar nefret etmemiştim». Gözünün önüne bütün canlılığıyla Nataşa'yı getirdi, ama eskiden olduğu gibi ona hoş gelen güzellikleriyle değil, ilk defa olarak, onun ruhunu gözünün önüne getirdi. Onun duygularını, ıstıraplarını. utancını; pişmanlığı-

nı anladı. Onu reddetmekle, ondan ayrılmakla ona karşı ne kadar zalimce davranmış olduğunu ilk defa şimdi anlıyordu. «Onu yalnız bir kerecik daha görmem mümkün olsaydı. O gözlere bir kerecik olsun bakarak deseydim ki...»

Su - su - su, u - u - u, su - su - ve pat diye sinek ona çarpı... Prens Andrey'in dikkati, birdenbire, içinde acayip bir şeyler cereyan eden, gerçekte hayal karışığı başka bir âleme çevrildi. Bu âlemde o yapı hep öyle, yıkılmadan yükselmekte devam ediyor; bir şey hep öyle uzuyor; yağ mumu hep öyle kırmızı hâlesiyle yanıyor; Sfenks-gömlek hep öyle kapı tarafında uzanmış yatıyordu. Ama, bütün bunlardan başka da bir çıtırtı işitmiş, taze bir rüzgârın kokusunu duymuş; kapının önünde, ayakta duran başka bir beyaz Sfenks belirmişti. Bu Sfenksin yüzü solgundu, gözleri de, henüz şimdi düşündüğü Nataşa'nın pırıl pırıl gözleriydi.

Prens Andrey, bu yüzü hayalinden kovmağa çalışarak:

«Ah, yakamı bırakmıyan bu hayaller ne ıstırap verici!» - diye düşündü. Fakat bu yüz, bütün gerçekliğiyle karşısında duruyor, ona doğru yaklaşıyordu. Prens Andrey, deminki saf düşünceler dünyasına dönmek istedi, fakat bunu başaramadı, hayal âlemlerine doğru sürüklendi. Yavaşçacık fısıldıyan ses ölçülü mırıltısına devam ediyor; prens, bir ağırlığın baskısını duyuyor; bir şey uzuyor, o acayip yüz hep öyle karşısında duruyordu. Prens Andrey kendine gelmek için bütün kuvvetini topladı, kımıldadı, fakat birdenbire kulakları uğuldadı, gözleri karardı, suda boğulmakta olan bir insan gibi kendini kaybetti. Kendine geldiği zaman, Nataşa, etiyile kemiğiyle Nataşa, içine doğan yeni, temiz ilâhî aşkla, bu dünyadaki bütün insanların arasında en çok sevmek istediği Nataşa, karşısında diz çökmüş duruyordu. Bunun canlı, sahici Nataşa olduğunu anladı, şaşmadı, tatlı bir sevinç duydu. Diz çökmüş duran Nataşa, hıçkırıklarını tutarak korku ile, fakat mihlanmış gibi (çünkü kımıldanamıyordu) ona bakmaktaydı. Yüzü solgundu, hareketsizdi. Yalnız yüzünün alt kısmında bir titreme vardı.

Prens Andrey rahat rahat nefes aldı, gülümsedi, elini uzattı.

— Siz misiniz? - dedi. - Ne saadet!

Nataşa, dizlerinin üstünde çevik, fakat ihtiyatlı bir hareketle sürünerek yaklaştı, elini ihtiyatla tuttu başını önüne eğdi, dudaklarını hafifçe dokunarak öpmeye başladı.

— Affedin! - diyerek başını kaldırdı, gözlerini ona dikip fısıldadı: - Affedin beni!

Prens Andrey:

— Sizi seviyorum, - dedi.

— Affedin...

— Affedecek ne var?- diye prens Andrey sordu.

Nataşa kesik kesik zor duyulan bir fısıltıyla:

— Yap... yaptığım şeyden dolayı beni affedin, - diye mırıldandı, elini daha sık sık, yine dudaklarını öyle hafifçe dokundurarak öpmeye başladı.

Prens Andrey onun gözlerini görmek için eliyle yüzünü kaldırdı:

— Ben seni eskisinden daha çok, daha iyi seviyorum, - dedi.

Nataşa'nın saadet yaşlarıyla dolu gözleri ona ürkekçe; şefkatle,sevinçli bir aşkla bakıyordu. Dudakları şişmişti, zayıf solgun yüzü güzel olmak şöyle dursun, korkunçtu. Fakat prens Andrey bu yüzü görmüyordu, onun gördüğü: harikulâde güzel, pırıl pırıl gözlerdi. Arkadan sesler geliyordu.

Şimdi iyice uyanmış olan oda uşağı Piotr, doktoru dürttü. Bacağının sızısı yüzünden gözünü bir dakika bile yummamış olan Timohin, olup biten şeylerin hepsini çoktan görmüş ve çıplak vücudunu battaniyesiyle örtmeğe çalışarak sıranın üstünde büzülmüştü.

Yattığı yerden doğrulan doktor:

— Bu da ne demek oluyor? - dedi. - Rica ederim gidiniz hanımefendi.

Kızını aramak için kontesin gönderdiği hizmetçi tam bu sırada kapıya vurdu.

Nataşa, uykusunun ortasında uyandırılmış bir uyurgezer gibi odadan çıktı, yattığı eve gelince hıçkırıklarla boşanarak yatağının üstüne kapandı.

O günden başlayarak, Rostofların bütün yolculukları boyunca, bütün duraklarda, konaklarda Nataşa, yaralı Bolkonski'nin yanından ayrılmadı; doktor da, bir genç kızın bu kadar metin olabileceğini, bir yaralıya bu kadar ustalıkla bakabileceğini ummamış olduğunu itiraf etmek zorunda kaldı.

Prens Andrey'in yolda, kızının kollarında ölebileceği (doktora göre bu, çok kuvvetli bir ihtimaldi) düşüncesi kontesi dehşete düşürüyordu. Ama, yine de Nataşa'ya karşı kıymıyordu. Nataşa'yla yaralı prens Andrey arasında yeniden başlayan yakınlık dolayısıyla prens iyileşecek olursa eski nişanlılık münaseletinin tekrar başlayacağı akla geliyordu, ama hiç kimse, hele Nataşa'yla prens Andrey, bunun lâfını bile etmiyordu: yalnız Bolkonski'nin başı üstünde değil, bütün Rusya'nın üstünde çözümlenmeden asılı duran ölüm dirim meselesi bütün öteki düşünceleri gölgede bırakıyordu.

XXXIII

Piyer, 3 eylül sabahı geç uyandı. Baş ağrıyordu, çıkarmadan yattığı elbise vücuduna sıkıntı veriyor, bir gün önce utanılacak bir şeyler yaptığını bulanık bir surette idrâk ediyordu. Bu utanılacak şey, yüzbaşı Ramballe ile dünkü sohbetiydi.

Asma saat onbiri gösteriyordu, ama avlu hâlâ alacakaranlıktı. Piyer kalktı, gözlerini oğuşturdu. Gerasim'in tekrar getirip yazı masasının üstüne koymuş olduğu sapı kakmalı tabancayı görünce, nerede bulunduğunu, bilhassa bugün ne yapmak gerektiğini hatırladı.

«Artık geç kalmış değil miyim? - diye düşündü. - Hayır herhalde o, Moskova'ya on ikiden önce giremez». - Piyer yapacağı işi düşünüp taşınması bir yana bırakarak bir an önce barekete geçmekte acele ediyordu.

Üstünü başını düzelttikten sonra tabancayı eline aldı, dışarı

çıkmağa hazırlandı. İşte tam bu anda, bu silâhı sokakta nasıl taşıyacağı ilk defa aklına geldi, onu herhalde böyle elinde tutamayacağını düşündü. Böyle kocaman bir tabancayı geniş kaftanının altında bile saklamak mümkün değildi. Onu, kemerine, koltuğunun altına da, belli etmeden, sokamazdı. Bundan başka, tabanca boştu, doldurmağa vakit bulamamıştı. «Ne yapalım, hançerle olsun» - diye kendi kendine söylendi, halbuki birçok defalar, maksadını nasıl gerçekleştireceğini düşünüp taşınırken, 1809 yılında öğrencinin yaptığı en büyük yanlışlığın, Napoleon'u hançerle öldürmek istemesi olduğu kanaatine varmıştı. Fakat, sanki başlıca ülküsü, tasarladığı işi gerçekleştirmek değilmiş de, maksadından caymadığını, onu yerine getirmek için elinden gelen her şeyi yapacağını kendi kendine karşı ispat etmekmiş gibi, Piyer, Suhariyef kulesinde tabancayla birlikte satın aldığı yeşil kınlı, paslı, kör hançeri telâşla yeleşinin altına sakladı.

Kaftanının kemerini sıktı, şapkasını bastırdı, gürültü etmemeğe, yüzbaşrya raslamamağa çalışarak koridoru geçti, sokağa çıktı.

Dün, o kadar ilgisizlikle seyrettiği yangın geceleyin iyiden iyiye yayılmıştı. Moskova artık dört ucundan yanıyordu. Arabacılar çarşısı, nehrin öteki kıyısındaki mahalle, Gostinni Dvor, Pvarskaya, Moskova nehrinin üstündeki mavnalar, Dorogomilof köprüsünün yanındaki keresteciler çarşısı hep birden ateş almıştı.

Piyer, arka sokaklardan geçerek Povarskaya'ya, oradan da Arbat yolu ile Nikola Yavlenni'ye gidecekti; orada, maksadının gerçekleşeceği yeri zihninde çoktan tayin etmişti. Evlerin büyük bir kısmının avlu kapıları, pancurları kapalıydı. Sokaklar, ara sokaklar ıssızdı. Havada yanık ve is kokusu vardı. Arasına ürkek, kaygılı Ruslara, sokakların ortasından yürüyen asker kıyafetli Fransızlara raslıyordu. Onlar da, ötekiler de Piyer'e hayretle bakıyorlardı. Rusları Piyer'e baktıran şey: iri yarılığından, yüzünde, bütün şeklinde okunan düşünceli, ıstıraplı, gamlı, acayip ifadeden başka, bir de; bu adamın hangi tabakadan olduğunu anıyamamalarıydı. Fran-

sızları hayrete düşürüp onu gözleriyle takip etmelerine sebep olan şeyse, öteki Ruslar gibi kendilerine merakla, ürkek ürkek bakacak yerde Piyer'in onlara dikkat bile etmeyişiydi. Sözlerini anlamıyan Ruslara bir evin avlu kapısında bir şeyler anlatmağa çalışan üç Fransız, Piyer'i durdurarak ondan Fransızca bilip bilmediğini sordular.

Piyer, hayır demeğe getirerek, başını sallayıp yoluna devam etti. Başka bir ara sokakta, yeşil bir sandığın başında duran nöbetçi Piyer'e haykırdı; fakat o, ancak nöbetçi öfkeli öfkeli bağırıp çağırmaya devam ettikten, eline aldığı silâhını doldurmağa başladıktan sonra uzaklaşması, karşı taraftan geçmesi gerektiğini anlayabildi. Etrafında olup bitenleri görmüyor, işitmiyordu. Niyetini, sanki kendinin olmıyan, korkunç bir eşya imiş gibi telâşla, dehşetle, —dün geceki işten ders aldığı için— onu kaybetmeden korkarak yanında taşıyordu. Fakat, yöneldiği yere kadar aynı ruh hali içinde gitmek Piyer'e mukadder değilmiş. Zaten, yolundan alakonmamış olsaydı bile maksadı yine gerçekleşemiyecikti, çünkü Dorogomilof varoşundan gelen Napoleon, Kremlin'e gitmek için dört saat önce Arbat'tan geçmiş bulunuyor, şimdi de canı olağanüstü sıkkın bir halde, Kremlin sarayında, çarın yazı odasında oturmuş, yangının derhal söndürülmesi, plaçkacılığın önlenmesi, şehir halkının sükûnete kavuşturulması için gerekli, uzun emirler veriyordu. Fakat Piyer'in bunu bildiği yoktu, kendini tamamiyle olacak şeyin düşüncesine kaptırmıştı, imkânsız bir işe — zorlukları yüzünden değil de, onu yapacak olanın karakterine uyamaması yüzünden imkânsız olan bir işe — girişmiş bütün inatçı insanlar gibi üzülüyordu; son dakikada za'fa düşeceği; bundan dolayı da kendi kendine karşı beslediği saygıyı kaybedeceği korkusuyla üzülüyordu.

Etrafında olup bitenleri görmüyor işitmiyordu, yolunu içgüdüsiyle buluyor, onu Povarskaya'ya çıkaracak olan ara sokakları şaşırmıyordu.

Piyer, Povarskaya'ya yaklaştıkça duman da gitgide çoğalmakta, hattâ hava, yangının ateşiyle ısınmaktaydı. Evlerin damlarından ara sıra kıvılcımlar fışkırıp yükseliyordu. Artık

sokaklarda daha çok insana rastlanıyordu, bu insanlar daha kaygılı ve telâşlıydılar. Fakat Piyer, etrafında olağanüstü bir şeylerin geçtiğini hissettiği halde yangına yaklaştığını henüz açıkça kavramıyordu. Bir ucu Povarskaya'ya ötekisi prens Gurzinski'nin konağı bahçelerine dayanan geniş, boş bir arsayı kesen ara yoldan geçerken birdenbire yanıbaşında bir kadının acı acı ağladığını duydu. Sanki bir rüyadan uyanıyormuş gibi durdu, başını kaldırdı.

Ara yolun yan tarafında, kuru, tozlu otların üzerinde bir yığın ev eşyası duruyordu: döşekler, semaverler, tasvirler, sandıklar. Yerde, sandıkların yanında başlıca, zayıf, üst dişleri uzun bir kadın oturuyordu, siyah bir sako giymişti, başında hotozu vardı. Boyuna bir şeyler söyliyerek sallana sallana, hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Kirli, kısa entarili, kısa hırkalı; 10 - 12 yaşlarında iki kız çocuğu, solgun yüzlerinde şaşkınca bir ifade ile annelerine bakıyorlardı. Başına çok büyük gelen bir kasket giymiş, kaftanlı, yedi yaşlarında bir oğlan çocuğu da ihtiyar sütünün kollarında ağlıyordu. Yalınayak, pis bir hizmetçi kız da bir sandığa oturmuş, kumral saç örgüsünü çözüyor, kavrulmuş telleri kopararak kokluyordu. Kadının kocası; alçak boylu, kamburumsu, kasketinin altından çıkan tıraş başları yapışık, çember favorili, memur üniformalı bir adam; birbiri üstüne konmuş sandıkları yüzünde duygusuz bir ifade ile yerlerinden oynatıyor, altlarında kalan bir elbiseyi çekiyorlardı.

Kadın, Piyer'i görür görmez atıldı, nerdeyse ayaklarına kapanacaktı.

— Kardeşler! Ortodoks Hristiyanlar! kurtarın bizi, yardım edin, kuzum! Kim olursanız olunuz, yardım edin, - diye hıçkırıklarla yalvarıyordu. - Küçük bir kızcağız!.. Kızım.. En küçük kızımı bıraktılar!... Yandı! U, u, u, u! Ben seni bunun için mi bu kadar... U, uuu, u!

Kocası, herhalde kendini, bir yabancının karşısında mâzur göstermek için olacak, sakın bir sesle:

— Yeter, Mariya Nikolayevna, - dedi. - Kız kardeşiniz alıp götürmüştür, başka nerede olabilir ki!

Ağlamasını birdenbire kesen kadın öfkeyle haykırdı:

— Taş yürekli herif, canavar! Taş yürekli herif, çocuğuna bile acıımıyorsun. Başka biri olsaydı onu ateşin içinden alıp çıkarırdı. Ama bu, baba değil, insan değil, canavar. Siz iyi yürekli bir insana benzeyorsunuz, - diye ağız dolusu konuşup sızlanarak Piyer'e döndü. - Bitişliğimizdeki ev yanıyordu, bizimkine atladı. Hizmetçi kız: yangın var! diye bağırdı. Hem en eşyaları toplamağa koyulduk. Biz sırtımızdakilerle dışarı fırladık. İşte kurtarabildiğimiz de şunlar... Şu takdis edilmiş Tanrı tasviri, bir de şu çeyiz yatağım, geri kalanı hep mahvoldu... Çocukları topladık, Kateşka yok. Aman Allah! U, uuu, u! - tekrar hıçkırmağa başladı. - Canım yavrucuğum, yandı! Yandı!

Piyer:

— Peki, nerede, nerede kalmıştı? - dedi.

Kadın, bu adamdan yardım görebileceğini Piyer'in yüzünde beliren heyecandan anlamıştı, bacaklarına sarılarak:

— Babacığım! Baba! - diye haykırdı. - Velinimetim, hiç olmazsa içimi rahatlandırın, - sonra ağzını öfkeyle alabildiğine açıp uzun dişlerini büsbütün meydana çıkararak hizmetçi kıza bağırdı - Aniska, buraya gel, hıncır; yol göster.

Piyer, boğuk bir sesle, çabuk çabuk konuşarak:

— Yolu göster, yolu göster, ben... ben... ben herşeyi yaparım... - dedi. Pis, kirli hizmetçi kız sandıkların arkasından çıktı, saçlarını topladı, içini çekerek, çıplak; küt ayaklariyle ara yolda önde yürüdü. Piyer, uzun bir baygınlıktan sonra birdenbire ayılıp hayata dönmüş gibiydi. Başını yukarı kaldırdı, gözleri canlı canlı pırıldadı, hızla yürüyüp hizmetçi kıza yetişti, Pavarskaya'ya çıktı. Sokağı kara bir duman bulutu baştanbaşa kaplamıştı. Bu dumanın şurasından burasından alevlerin dilleri fışkırıyordu. Yangının önüne kalabalık bir halk yığını birikmişti. Sokağın orta yerinde bir Fransız generali duruyor, etrafındakilere bir şeyler söylüyordu. Piyer, hizmetçi kızla beraber generalin durduğu yere yaklaşmak üzereydi ki, bir Fransız askeri onu durdurdu.

— *On ne passe pas.* ¹ - diye haykırdı, kız, Piyer'e bağırdı:

— Şuradan, amcacığım, ara sokaktan, Nikulin'i geçeceğiz.

Piyer geri döndü, hizmetçi kıza yetişebilmek için arasına alıyarak yürüyordu. Hizmetçi kız, sokağı koşarak geçti, sola sapıp bir yan sokağa daldı, üç ev geçtikten sonra da sağa dönüp bir avlu kapısına doğru yürüdü.

— İşte, şimdi, buracıkta, - dedi, avluyu hızla geçti; bir tahta darabanın küçük kapısını açtı, durdu; etrafa ışık ve hararet saçarak alev alev yanan ahşap, küçük bir pavyonu Piyer'e gösterdi. Bir yanı çökmüşü bile, öbür yanı ise yanıyor, pencere aralıklarından, çatının altından parlak alevler fışkırıyordu.

Piyer, küçük kapıyı açınca yüzüne boğucu bir sıcaklık çarptı, elinde olmıyarak durdu.

— Hangisi, hangisi sizin ev? - diye sordu. Hizmetçi kız:

— U, uuu, u! - diye sızlanarak Piyer'e pavyonu gösterdi - işte şu, bizim küçücük evimiz oydu. - Yangının karşısında kendi teessürünü de belirtmeği lüzumlu gören Aniska sızlanıyordu: - Sen de yandın biriciğimiz, Kateçkamız; benim sevgili küçük hanımcığım, uuu, uuu!

Piyer, pavyona yanaştı, fakat öyle şiddetli bir sıcaklık vardı ki, elinde ihniyarak, pavyonun etrafında bir dayire çizerek büyük evin yanına çıktı, onun çatısı henüz tutuşmuştu. Evin etrafında bir yığın Fransız toplaşmıştı. Piyer, bir şeyler taşıyan bu Fransızların ne yaptıklarını ilkönce anlamadı; fakat bir köylüye, elindeki tilki kürkünü almak için kılıcının kınıyla vuran bir Fransızı görünce burada yağmaya girişildiğini anlar gibi oldu; ama, bu fikrin üzerinde durmağa vakti yoktu.

Göçen duvarların, tavanların gürültüsü, uğultusu, alevlerin tıslayışı, çıtırdısı, halkın heyecanlı haykırıışları, dalgalanan kâh koyu, kara, kâh kıvılcımlarla aydınlanmış, daha hafif dumanların kıvrıla kıvrıla yükselişi; duvarlara tırmanan yer

¹ Geçilmez.

yer, koyu kızıl küme küme, bazı yerlerde pul pul altın alevlerin yer, koyu kızıl küme küme; bazı yerlerde altın alevlerin man-manzarası, düman, sıcaklık, hareketlerdeki çabukluk Piyer'in üstünde yangınların her zamanki uyandırıcı tesirini yaptı. Piyer, zihnini yoran düşüncelerden bu yangının karşısında birdenbire kurtulduğunu hissettiği için de bir kat daha kuvvetlenmişti. Kendini genç, neşeli, çevik ve azimli hissediyordu. Büyük evin yanından paviyonun etrafını dolandı, henüz göçmemiş olan kısma koşarak içeri dalmak istiyordu ki, tepesinde haykırışmalar duydu. sonra hemen bir çatırdı oldu, ağır bir şeyler yanına düştü.

Piyer bakındı, evin pencerelerinde Fransızları gördü, içi madenî eşyalarla dolu bir konsol çekmecesini aşağı atıyorlardı. Aşağıda duran başka Fransız askerleri, düşen çekmeceye yaklaştılar. İçlerinden biri Piyer'e bağırdı:

— *Eh bien qu'est ce qu'il veut celui -là.* ¹ ,

Piyer:

— *Un enfant dans cette maison. N'avez vous pas vu un enfant?* ² - dedi.

— *Tiens, qu'est ce qu'il chante celui là. Va te promener.* ³ - diye bir ses duyuldu, besbelli Piyer'in, sandıkdaki gümüşleri, bronzları ellerinden almağa kalkışacağından korkan bir Fransız, tehdid edici bir tavırla onun üstüne yürüdü.

Yukardan bir Fransız bağırdı:

— *Un enfant? j'ai enfendu piailler quelque chose ou jardin. Peut-être, c'est son moutard au bonhomme. Faut être humain, voyez vous...* ⁴

Piyer sordu:

¹ Yahu, bu herif te ne istiyor?

² Bu evde bir çocuk. Bir çocuk görmediniz mi?

³ Yahu, neler söylüyor bu? Alsana voltanı sen.

⁴ Bir çocuk mu? Bahçede bir şeylerin zırladığını duydumdu. Belki, bu adamcağızın yumurcağıdır. Ne de olsa, insanlık lâzım.

— *Où est-il? Où est-il?*¹

Penceredeki Fransız, evin arkasındaki bahçeyi göstererek Piyer'e haykırdı:

— *Par ici! Par ici!*² *Attendez, je vais descendre.*³

Gerçekten de bir dakika sonra Fransız, yanağı lekeli, kara gözlü, çeketsiz bir delikanlı, alt katın penceresinden sıçradı, Piyer'in omuzuna vurarak onunla birlikte bahçede koşmağa başladı. - *Dépêchez vous, vous autres,* - diye de arkadaşlarına bağırıyordu, - *commence à faire chaud.* ⁴

Kumlu bir ara yoldan evin arkasına varınca Fransız, Piyer'in kolunu çekti, eliyle havada bir dayire çizdi. Bir sıranın altında, pembe entarili, üç yaşlarında bir kızcağız yatıyordu.

— *Voilà votre moutard - Ah! une petite, tant mieux;* - dedi. *Aurevoir mon gros. Faut être humain. Nous sommes tous mortel, voyez - vous.* ⁵ Ve yanağı lekeli Fransız, geriye; arkadaşlarının yanına seğırtti.

Piyer, sevinçten soluğu kesilerek, kızcağıza doğru koştu, kucaklamak istedi. Fakat hastalıklı, çirkin yüzü annesine benzeyen kızcağız, yabancı bir adamı görünce haykırdı, kaçmağa başladı. Buna rağmen Piyer onu yakaladı, kucağına aldı; kızcağız acı acı viyaklıyor, minicik elleriyle, ayaklariyle Piyer'in kollarını bükmeğe, sümüklü ağziyle ısırmağa çalışıyordu. Piyer'i küçük bir hayvana dokunurken duyduğu tiksinti ve dehşet hissi kavradı. Çocuğu fırlatıp atmamak için kendini zor tuttu; onunla büyük evin arkasına doğru koştu. Fakat aynı yoldan dönmek mümkün değildi: hizmetçi kız Aniska ortalıkta görünmüyordu. Piyer, acı acı hıçkıran, sırsıslıklam kızcağızı bir merhamet, bir tiksinti hissiyle ve mümkün olduğu

¹ Nerede? Nerede?

² Şurada, şurada.

³ Bekleyin, iniyorum.

⁴ Sizler, elinizi tez tutun. Ortalık ısınmağa başladı.

⁵ İşte yumurcağınız. Vay, kız çocuğuymuş, daha âlâ. Al-lahasımarladık iri kıyım. İnsanlık lâzım. Ne de olsa hep fânîyiz.

kadar incitmeden bağına bastı. başka bir çıkış yeri aramak için bahçeyi koşarak geçti.

XXXIV

Piyer, birçok evleri, ara sokakları koşarak geçip yüküyle birlikte Povarskaya'nın köşesinde Gruzinski parkına doğru geri döndüğü zaman burası öyle kalabalıktı; evlerden kurtarılıp yığılan eşyalarla öyle dolmuştu ki. çocuğu aramak için daha demin geçtiği bir yeri tanıyamadı. Burada Rus ailelerinden, yarından kurtarılmış eşyalarından başka, çeşitli sınıflara mensup birçok Fransız askeri de vardı. Piyer onlara bakmadı bile. Memurun ailesini bularak çocuğu anasına vermek, sonra gidip daha başkalarını kurtarmak için acele ediyordu. Piyer'e, daha yapacak bir sürü işi varmış, bunları hemen yapması gerekmiş gibi geliyordu. Koşmaktan ve yangının sıcaklığından kızışan Piyer; çocuğu kurtarmak için ileri atıldığı sırada duyduğu gençlik heyecanını, azmini, çevikliğini bu anda bir kat daha kuvvetle duyuyordu. Çocuk artık sakinleşmişti; minicik elleriyle Piyer'in kaftanına sarılmış, kucığında oturuyor, vahşi bir hayvan yavrusu gibi etrafına bakınıyordu. Piyer, çocuğa arasına bir göz atıp gülümsüyordu; ona bu korkmuş, hastalıklı yüzçeğizde, insanın içine dokunan bir şeyler görüyormuş gibi geliyordu.

Memur da, karısı da eski yerlerinde yoksular. Piyer, karşılaştığı her yüzü süzerek halkın arasında hızlı adımlarla dolaşıyordu. Sırtına işlemeli yeni bir gocuk, ayağına yeni çizmeler giymiş şarklı tipinde çok güzel, çok ihtiyar bir erkekle, aynı tipte bir kocakarı ve bir genç kadından ibaret bir Ermeni, yahut Gürcü ailesi istemiyerek gözüne ilişti. Bu çok genç kadın; ince, siyah, hilâl kaşları, görülmedik bir tatlılıkta gül rengi, uzun, fakat üstünde hiçbir ifade okunmayan yüzüyle Piyer'e, şark güzelliğinin mükemmel bir örneği gibi geldi. Meydanın üstünde duran darmadağın, karmakarışık eşyaların, kalabalığın arasında, o, zengin atlas kürkü; parlak menekşe rengi başörtüsüyle, karların üstüne atılmış ince bir li-

monluk bitkisine benziyordu. Kocakarının biraz arkasında, denklein üstüne oturmuştu. Uzun kirpikli, hareketsiz, kocaman, kara, çekik gözlerini yere dikmişti. Güzelliğini bildiği ve koruduğu belliydi. Bu yüz, Piyer'i hayrete düşürdü, parmaklıkların boyunca telâşla giderken birkaç defa ona baktı. Parmaklığın sonuna gelip de aradıklarını orada da bulamayınca durdu, bakındı.

Kucağında bir çocuk taşıyan Piyer'in şekli şimdi eskisinden daha çok göze çarpıyordu; erkek, kadın, birkaç Rus başına toplandılar.

— Birini mi kaybettin hemşerim?

— Siz asilzadelerdensiniz galiba?

— Çocuk kimin? - diye sormağa başladılar.

Piyer, çocuğun demin şurada çocuklarıyla oturan siyah sakolu bir kadının olduğunu söyledi. Nereye gittiğini bilen var mı? - diye sordu.

İhtiyar bir diyakos, çiçek bozuğu bir kocakarıya:

— Herhalde bunlar Anferoflar olacak, - dedi. - Tanrım acı bize, Tanrım acı bize, - diye de dua okur gibi alışkın baso bir sesle ilâve etti.

Kocakarı:

— Anferoflar nerede? - dedi. - Anferoflar daha sabahdan gittiler, bu, ya Mariya Nikolayevnalar olacak yahut da İvanoflar.

Bir uşak:

— O, bir kadından bahsediyor. halbuki Mariya Nikolayevna bir hanımefendidir, - dedi.

Piyer, söze karıştı:

— Tanıyacaksınız, uzun dişli, zayıf.

— Ta kendisi, Mariya Nikolayevna.

— Bu kurtlar, - diye kocakarı Fransız askerlerini gösterdi, - saldırır saldırmaz onlar da bahçeye kaçtılar.

Diyakos:

— Aman Tanrım acı bize, - diye tekrarladı.

Kocakarı:

— Nah şurada. geçin, onlar oradalar. Ta kendisi. Kendi-

ni parçalıyor, ağlıyordu, - dedi. - Ta kendisi, işte şuracıktı.

Fakat Piyer'in kocakarıyı dinlediği yoktu. Birkaç saniye-den beri, börlerini ayırmadan birkaç adım ötede olup bitenlere bakmaktaydı. Ermeni ailesine ve Ermenilerin yanlarına sokulan iki Fransız askerine bakıyordu. Bu askerlerden biri, ufak tefek yerinde duramıyan bir adamdı; bel iple sıkılmış mavi bir kaput giymişti. Başında kalpak vardı, yalınayaktı. Piyer'in bilhassa gözüne çarpan ötekisi, uzun boylu, iri kemikli, zayıf bir adamdı, hareketleri ağırdı, yüzünde aptallık okunuyordu. Friz bir kaput, mavi bir pantolon giymişti, ayaklarında uzun konçlu, kocaman suvari çizmeleri vardı. Mavi kaputlu, yalınayak Fransız Ermenilerin yanına gelir gelmez bir şeyler söyleyerek ihtiyarın ayaklarına saldırdı; ihtiyar hemen, çabuk çabuk çizmelerini çıkarmağa başladı. Ötekisi, kaputlusuz, güzel Ermeni kadınının karşısına dikilmiş, ellerini ceplerine sokup sessizce, kımıldanmadan ona bakıyordu. Piyer, çocuğu hemen kocakarıya uzatarak, emredercesine:

— Al çocuğu, - dedi. - Ve bağırان çocuğu yere oturtarak: - Ver, onlara ver, - diye âdeta bağırırdı, sonra tekrar Fransızlarla, Ermeni ailesine baktı. İhtiyar artık yalınayaktı. Onun son çizmesini de çıkaran küçük Fransız iki çizmeyi birbirine vurdu. İhtiyar hıçkırarak bir şeyler söylüyordu. Fakat Piyer bunları ancak şöyle bir fark etti, bu sırada bütün dikkati, ağır ağır sallanarak genç kadına doğru yaklaşan ve cebinden çıkardığı elini onun boynuna atan kaputlu Fransıza çevrilmişti.

Güzel Ermeni kadını uzun kirpiklerini öne eğmiş, hep öyle hareketsiz oturuyor, askerin kendisine yaptığı şeyi sanki görmüyor, duymuyordu.

Piyer, kendisiyle Fransızların arasındaki birkaç adımlık mesafeyi koşarak aşarken, uzun boylu, kaputlu plâşkacı, Ermeni kadınının boynundaki gerdanlığı koparmıştı bile; kadın ellerini boğazına götürerek acı acı bağıırıyordu. Piyer çılgın, boğuk bir sesle:

— *Laissez, cette femme!* ¹ - diye haykırarak uzun boylu,

¹ Bırakın o kadını.

arı kemikli askeri omuzundan yakalayıp itti. Asker düştü, kalktı, kaçıp gitti. Fakat arkadaşı, çizmeleri atarak kasâ-turasını çekti, tehdidedici bir tavırla Piyer'in üstüne yürüdü.

— *Voyons, pas de bêtises.*¹ diye bağıırıyordu.

Piyer, çılgınca bir heyecana kapılmıştı; böyle bir hale düştüğü zaman gözü dünyayı görmez olur, kuvveti on kere artardı. Çıplak ayaklı Fransızın üstüne atıldı, o daha kasâ-turasını çekmeğe vakit bulamadan herifi yere devirdi, yum-ruklamağa başladı. Etraftaki kalabalık şevklendirici nâralar atıyordu, tam bu sırada Fransız uhlanlarının atlı devriyesi kö-şeden belirdi. Uhlânlar dört-nâla gelip Piyer'le Fransızın etra-fını sardılar. Piyer, bundan sonra neler olup bittiğini hatırla-mıyordu, aklında kalan şey, birisini dövdüğü, kendisinin dö-vüldüğü, nihayet ellerinin bağlandığı, başına bir yığın Fran-sız askerinin üşüşüp üstünü başını aradıklarıydı. Piyer'in an-lıyabildiği ilk sözler:

— *Il a un poignard, lieutenant,* ² - oldu.

Subay:

— *Ah, une arme!* ³ - diyip Piyer'le birlikte tevkif edil-en çıplak ayaklı Fransıza döndü:

— *C'est bon, vous direz tous cela au conseil de guerre,* ⁴ diye ilâve etti. Sonra Piyer'e sordu:

— *Parlez vous français?* ⁵

Piyer, kan oturmuş gözlerini etrafta dolaştırdı, cevap ver-medii. Yüzü çok korkunç bir hal almış olmalıydı ki, subay bir şeyler fısıldadı, devriyeden dört nefer daha ayrılıp Piyer'in iki yanına geçtiler. Piyer'den mümkün mertebe uzak duran subay:

— *Parlez - vous français?* - diye tekrar sordu. - *Faites venir l'interprête.* ⁶

¹ Bana bak, zırvalama.

² Bir hançeri var, teğmenim.

³ Ha, bir silâh!

⁴ Pekâlâ, bütün bunları harb divanında anlatırsınız.

⁵ Fransızca bilir misiniz?

⁶ Fransızca bilir misiniz? Tercüman getirin.

Sıraların arasından sivil bir adam çıkıp ilerledi, Rus şehirlileri gibi giyinmişti. Piyer, elbisesine, konuşmasına bakarak bunun Moskova mağazalarından birindeki Fransız olduğunu hemen tanıdı. Piyer'i gözden geçiren tercüman:

— *Il n'a pas l'aire d'un homme du peuple*, ¹ - dedi.

Subay:

— *Oh, oh! ça m'a bien l'aire d'un des incendiaires*, - dedi, - *Demandez lui ce qu'il est?* - diye de ilâve etti. ²

Tercüman sordu:

— Sen kimsin? Hükümet adamlarına cevap vermeğe mecbursun.

Piyer, birdenbire Fransızca:

— *Je ne vous dirai pas qui je suis. Je suis votre prisonnier. Emmenez -moi*, ³ - dedi.

— Ah! Ah! - diye subay homurdandı - *Marchons!* ⁴

Halk, uhlanların etrafına toplanmıştı. Deminki çiçek bozuğu kocakarı kız çocuğıyle birlikte Piyer'in yanbaşına sokulmuş duruyordu, kafile hareket eder etmez ileri atıldı:

— Seni nereye götürüyorlar yavrucuğum? - dedi. - Şu kızcağız eğer onlarınki değilse, ne yapayım bu kızcağızı?

— *Qu'est ce qu'elle veut, cette femme?* ⁵ - diye subay sordu.

Piyer sarhoş gibiydi. Hayatını kurtardığı kızcağızı görünce gılgın heyecanı bir kat daha artmıştı.

— *Ce qu'elle dit?* - dedi. - *Elle m'apporte ma fille que je viens de sauver des flammes. Adieu!* ⁶ Böyle lüzumsuz bir yalanı niçin ağzından kaçırdığını kendisi de anlamıyarak azimli,

¹ Halktan bir adama benzemez.

² Kundakçıya benzetiyorum onu. Sorun bakalım kimmiş?

³ Kim olduğumu size söylemiyeceğim. Esirinizim. Götürün beni.

⁴ Yürüyelim.

⁵ Ne istiyor bu kadın?

⁶ Ne mi diyor? Bana alevlerin arasından kurtardığım kızımı getiriyor. Elveda!

gururlu adımlarla Fransız muhafızlarının arasında yürüdü.

Bu Fransız devriyesi, plâkacıları cezalandırmak, bilhas-
sa Fransız yüksek komutanlığı çevrelerinde o gün hüküm sü-
ren genel kanaate göre yangınlara sebep olan kundakçıları
yakalamak için Drunelle'in emriyle Moskova sokaklarına çı-
karılmış devriyelerden biriydi. Devriye, birçok sokak daha
dolaşıp, biri dükkâncı, ikisi papaz okulu öğrencisi, biri köylü,
biri de uşak olmak üzere beş Rusla, birkaç plâkacı daha ya-
kaladı. Fakat şüphelilerin en şüphelisi Piyer sayılıyordu. Ge-
celemeleri için Zubof tabyasında muhafız komutanlığının
yerleştiği büyük eve getirildikleri zaman Piyer, sıkı bir mu-
hafaza altında ayrı bir yere kapatıldı.

ÜÇÜNCÜ CİLDİN SONU